

BALZAC

**A MEGYE MÚZSÁJA
AZ ARCISI KÉPVISELŐ**

**Fordította és a jegyzeteket készítette
SOMOGYI PÁL LÁSZLÓ**

A MEGYE MÚZSÁJA

Van Berri határán, a Loire partján egy szép fekvésű város, melyen minden arra utazónak megakad a szeme. Sancerre ez, egy kicsiny hegyekből fűződő láncnak, a nivernais-i hegyvidék utolsó hullámának a legmagasabb pontja. A dombok tövében elterülő földeket a Loire időről időre előnti, elárasztva sárga iszappal, amely aztán megtermékenyíti, vagy pedig - mint a Visztulánál, Észak Loire-jánál is előforduló borzalmas árvizek során - mindörökre elhomokosítja őket. A hegy, melynek csúcsán Sancerre házai csoportosulnak, annyira távol esik a folyótól, hogy a városból a kis kikötő, Saint-Thibault nem él meg. Itt rakják hajóra a bort, s itt rakják ki a dongafát, vagyis a felső és alsó Loire összes áruját.

Történetünk idején már megvolt a cosne-i és Saint Thibault-i függőhíd. Aki Párizsból jövet az Itáliába vezető úton érkezett, többé nem kompon kelt át a Loire-on Cosne-ból Saint Thibault-ba; nem árulja el vajon pusztán ez a tény is, hogy az 1830-as helycsere már megtörtént? Az orléans-i ház ugyanis mindenütt támogatta az anyagi érdekeket, bár olyanformán, mint azok a férjek, akik a hozománypénzből vásárolnak ajándékot a feleségüknek.

A hegytetőn elterülő részt kivéve. Sancerre utcái többé-kevésbé lejtősek, s a várost erős falak, a *Nagy-Bástyák* fogják körül: ez a név a fő utakat is világosan megjelöli. A bástyákon kívül szőlők övezete húzódik. A vidék fő mezőgazdasági terméke és legjelentősebb kereskedelmi cikke az a bőhozamú zamatos, több fajtaival is szolgáló bor, amely annyira hasonlít a burgundihoz, hogy a parlagi inyeket megtéveszti Párizsban. Sancerre ennél fogva mohó fogyasztókra lel a párizsi csapszékekben, s ez meglehetősen lényeges körülmény olyan bornál, mely hét-nyolc évnél nem áll el tovább. A város alatt néhány falu - Fontanoy, Saint-Satur - kuporog, elővárosnak is beillenek, fekvésük a svájci Neufchâtel vidám szőleit idézi. Sancerre megőrizte régi arculatának egy-két vonását: utcái szűkek, burkolatuk a Loire medréből vett kavics. Itt-ott még a régi házak állnak. A torony, a katonai erő és a hűbéri kor e maradványa, vallásháborúink egyik legszörnyűbb ostromára emlékeztet, melynek során a francia kálvinisták bizony túlszárnyalták Walter Scott vad cameronistáit. A nagy múltjával büszkélkedő, hadi jelentőségét sirató Sancerre-ra elég sivár jövő vár, mivel a nekilendülő kereskedelem inkább a Loire jobb partját szerencsételi. A röpké leírás is, melyet főntebb olvashattak, azt bizonyítja, hogy Sancerre - bár két híd is összeköti Cosne-nal - lassacskán mindjobban elszigetelődik. Sancerre, a bal part büszkesége, három és félezer lelket ha számlál, míg Cosne-nak ma hat-ezernél is több lakosa van. E farkasszemet néző két város szerepe fél évszázad óta tökéletesen megváltozott. Pedig a fekvés előnye a történelmi városé, ahonnan elragadó kilátás nyílik körös-körül, ahol a levegő páratlanul tiszta, a növényzet dús, s ahol a lakosok - e derűs természeti környezetbe beleillően - szívesek, barátiak és mentesek minden puritanizmustól, noha kétharmadrészük mindmáig kálvinista. Ilyenformán ha az embernek el is kell szenvednie a kisvárosi étellel járó kellemetlenségeket, ha kénytelen is eltűnnie azt a félhivatalos megfigyelést, melynek jóvoltából a magánélet úgyszólván közéletté táguul, vigaszt lelhet abban a tudatban, hogy a *lokálpatriotizmus* - bár a családi szellemet ez sohasem pótolhatja - hatalmasan kifejlődik. Ezért kérkedik hát Sancerre városa azzal, hogy Horace Bianchon, a mai orvostudomány egyik kiválósága, és Étienne Lousteau, egy másodrendű író, a tárca jeles művelője, itt látták meg a napvilágot. Mármint, a sancerre-i kerületet sértette, hogy hét-nyolc nagybirtokos basáskodik rajta, tartja markában a választásokat; megkísérelte hát lerázni a doktrinerek választási jármát, akik *rothadt kerületük*-ké tették Sancerre-t. Ám ezt az összeesküvést, melyet néhány önérzetében megsebzett úr szőtt, megghiúsította a féltékenység; egyiküknek magas tisztséget ígértek. Amikor aztán az eredmény feltárta a vállalkozás alapvető hibáját, a csorbát

kiköszörülendő határozatba ment, hogy az elkövetkező választásokon a vidék bajnokául ama két férfiú egyike jelöltessék, akik annyi dicsőséggel képviselik Sancerre-t fent, Párizsban. Vidéki fogalmakkal mérve az ötlet roppant haladó volt, hisz 1830 óta oly nagy számban neveznek ki helyi tekintélyeket országszerte, hogy a képviselőházban egyre ritkább s ritkább lesz az államférfi. Ez a terv is, melynek megvalósulása egyébként elég kétes volt, a kerület legműveltebb asszonyának az agyában született meg - *dux femina facti*¹ -, de személyes érdeket szolgált. És mivel annyi sok gyökere táplálkozott e hölgy múltjából, s egész jövőjét is átfonta, az ő addigi élete folyásának tömör és szapora elbeszélése nélkül aligha értenénk meg. Nos, Sancerre-ban akkoriban egy tehetséges és elmés nő fényeskedett, akit sokáig nem értettek meg, de aki 1836 táján már valóságos megyei híresség volt. A két sancerre-i is akkortájt ért fel Párizsban - ki-ki a maga területén - a dicsőség, illetve a divat csúcsára. Étienne Lousteau több folyóirat munkatársa s egy nyolcezer előfizetővel rendelkező újság tárca-rovatának vezetője volt, Bianchon pedig máris kórházi főorvos, a Becsületrend tisztje, a Tudományos Akadémia tagja, és nemrég kapott katedrát. Ha sokan nem éreznék némi kárhóztató ízét a szónak, azt mondhatnánk: amennyire George Sand megteremtette a *sandizmus*-t, olyannyira igaz, hogy - erkölcsi értelemben - a jóból csaknem mindig valami rossz is származik. Ez az érzelmi lepra nem egy nőt tönkretett, akik elragadóak lettek volna, ha nem akartak volna mindenáron lángelmének látszani. A sandizmusnak azonban megvan az a jó oldala, hogy áldozata a meg nem értett érzelmeknek szenteli vélt tehetségeit, s így bizonyos tekintetben a *szív kékharisnyájá*-vá válik, miáltal - a szerelem semlegesítvén egy kissé az irodalmat - csökken az unalom. Mert igenis, George Sand hírnevének legfőbb eredménye az volt, hogy elismertette a világgal, miszerint Franciaországban temérdek a tehetséges nő, aki eddig nagylelkűen átengedte a teret Saxe marsall unokájának. Nos, Sancerre kiváló hölgye La Baudraye-ban, a városi ház és az udvarház sajátos keverékében lakott, amely a várostól tíz percnyi járásra, Saint-Satur faluban, vagy ha úgy tetszik, elővárosban áll. A mai La Baudraye-k - sok nemesi családdal így esett - a régi La Baudraye-k helyébe léptek, akiknek a neve ott ragyog a keresztes hadjáratokban, és összefonódik Berri történetének minden nagy eseményével. Ez azonban némi magyarázatot kíván.

XIV. Lajos uralkodása alatt egy Milaud nevű városi tanácsos, kinek ősei megszállott kálvinisták voltak, a nantes-i ediktum visszavonása után áttért a katolikus hitre. Hogy itt, Sancerre-ban, a kálvinizmus egyik szentélyében serkentse ezt a folyamatot, a király a fent nevezett Milaud-t magas polcra ültette az erdészeti hivatalnál, azonkívül neki adta a „La Baudraye ura” címet a címerrel és az igazi, törzsökös La Baudraye-k hűbértokáival együtt. A híres La Baudraye kapitány örökösei - fájdalom - beléestek volt a rendeletek eretnekfogó csapdáiba, és a nagy királyhoz méltatlan eljárás eredményeképpen a bitón végezték. XV. Lajos idejében aztán Milaud de la Baudraye egyszerű nemesből lovaggá lépett elő, és elég befolyásra tett szert, hogy fiát bejuttassa zászlósnak a muskétásokhoz. A zászlós elesett Fontenoy-nál, egy fiút hagyva hátra, akinek a hősi halált halt zászlós emlékére a király később főadóbérlőséget adományozott. Ez a pénzember széplélek volt, szőrejtvényekkel, rímfaragással, Chloris-csokrokkal pepecselt, nagyvilági életet élt, Nivernois herceg társaságához tartozott, s úgy képzelte, kötelessége követni a nemességet a száműzetésbe; de nem mulasztotta el a pénzét is magával vinni. A gazdag emigránsnak aztán volt is alkalma rá, hogy főrangú családokat támogasson. Végül, a reménykedést és talán a hitelezést is megunva, 1800-ban visszatért Sancerre-ba, s visszavásárolta La Baudraye-t, mégpedig részint hiúságból, részint nemesi önérzete ösztönzésére, ami elég érthető egy városi tanácsnok unokájánál, jóllehet a Konzulság alatt az egykori főadóbérlőnek már csak azért sem volt sok jövője, mert nemigen számíthatott

¹ Dux femina facti - a tett vezére az asszony. (Lat.)

arra, hogy örököse biztosítani fogja az új La Baudraye ág fennmaradását. Jean-Athanase-Polydore Milaud de la Baudraye, a pénzember egyetlen gyermeke ugyanis a csenevésznel is csenevészebbnek született, jó példájául annak, milyen gyümölcsöt hoz az időnek előtte kimerült vér, mert minden gazdag ember előbb az élvezeteket keresi, majd korai aggsága hajnalán megházasodik, s végül is elkorcsosítja társadalmunk nagyjait. La Baudraye-né asszony, aki vagyontalan lány volt - minden hozománya a nemessége -, az emigrációban nagy türelemmel nevelgette ezt a sárga bőrű, satnya kis porontyot, s azzal az imádattal csüggött rajta, amelyet az anyai szív csak a torzszülöttek iránt érez. Az ő halála - Castéran la Tour kis-asszony volt - sokban hozzájárult La Baudraye úr hazatéréséhez. Majd meghalt a Milaud-knak ez a Lucullusa is, a hitbizományt ugyan eladási illetékek nélkül, de címeres szélkakasokkal ékesen hagyva fiára; s rátestált még ezer Lajos-aranyat is (1802-ben tetemes összeg), meg egy irattárcát, amely ezzel a felirattal: *Vanitatum vanitas et omnia vanitas!*² a költeményeit, valamint a leghíresebb emigránsok adósleveleit tartalmazta. Hogy életben maradt, a fiatal La Baudraye klastromi pontosságú napirendjének és annak a mozgásbeli takarékoságnak köszönhető, melyet Fontenelle, a gyenge egészségűek prófétája hirdetett; s köszönhető főképp a sancerre-i levegőnek, a városka csodálatos fekvésének, ahonnan negyven mérföldnyire el lehetett látni a Loire völgyére. 1802 és 1815 között a kis La Baudraye több tag szőlővel gyarapította hajdanvolt hűbérbirtokát, s nagy buzgalommal szőlészkedett. A Restaurációt kezdetben oly ingatagnak látta, hogy nemigen jutott eszébe Párizsba menni, követeléseivel fellépni; Napóleon halála után azonban megkísérelte, hogy aprópénzre váltsa apja költészetét, mert a hiteleknek és szőrejtvényeknek e zagyvalékában rejlő mély filozófiát sehogy sem érte fel ésszel. Ám szőlősgazdánknak annyi idejébe telt, míg a Navarreins hercegekkel és másokkal (így mondta) elismertette jogait, hogy drága szüretjei végül is hazaszólították, s ő - tarsolyában szolgálatok ígéretével, nem többel - visszatért Sancerre-ba. A Restauráció alatt a nemesség aztán elég sokat visszanyert régi fényéből ahhoz, hogy La Baudraye értelmet kívánjon adni életének: örököst akarjon. Ezzel azonban csak a házasság ajándékozhatta meg, s a dolog így meglehetősen kemény diónak látszott; különben nem halogatta volna annyira; mindamelllett 1823 vége felé, megállapítván, hogy még mindig él, sőt negyvenhárom évet megélt, amivel se orvos, se bába, se csillagjós nem merte volna biztatni, reménykedni kezdett, hogy kénytelen erénye mégiscsak elnyeri majd jutalmát. Választása azonban - tekintettel satnya testi mivoltára - oly nagymérvű óvatlanságról tanúskodott, hogy a vidéki kajánságnak feltétlenül holmi agyafűrt számítást kellett gyanítania benne.

Ez idő tájt történt, hogy őkegyelmessége, a bourgeois-i érsek a katolikus hitre térített egy fiatal lányt, aki azoknak a protestáns családoknak egyikéből származott, amelyek a kálvinizmus első támaszai voltak, de - hála szerény helyzetüknek vagy az éggel való kiegyezésüknek - megmenekültek XIV. Lajos üldözéseitől. A Piédeferek³ (a furcsa név gúnynév lehet, a Reformáció katonái aggattak ilyeneket egymásra) a XVI. században kézművesek voltak, majd tisztos posztókereskedők lettek. Ám XVI. Lajos uralkodása alatt Ábrahám Piédefér vállalkozásai oly balul ütöttek ki, hogy halálakor, 1786 táján, két gyermeke a nyomorral határos körülmények közé jutott. Egyikük, Silas Piédefér a szerény örökséget átengedte bátyjának, s elhajózott Indiába. Moïse Piédefér aztán a forradalom éveiben nemzeti javakat vásárolt, s ősei példájára apátságokat és templomokat rombolt le, de - különös - katolikus lányt vett feleségül, egy kivégzett Konvent-tag egyetlen gyermekét. Ez a becsvágyó Piédefér 1819-ben halt meg, mezőgazdasági üzletektől szétzilált vagyont, és egy tizenkét esztendő, csodaszép lánykát

² Vanitatum valutas et omnia vanitas - hiúságok hiúsága, minden csak hiúság. (Lat.)

³ Piédefér - vaslábú. (Fr.)

hagyva feleségére. A gyermeket kálvinista hitben nevelték, s Dinah-nak keresztelték, a régi protestánsok szokásához híven, akik keresztneveiket a Bibliából vették, hogy semmi közük se legyen a római egyház szentjeihez. Dinah Piédefér kisasszonyt anyja a Chamarolles kisasszonyokhoz, Bourges egyik legjobb nevelőintézetébe adta, ahol szellemi képességeivel éppúgy kitűnt, mint szépségével; de polgárivadék lévén - anyja a Piédefér hagyaték felszámolását várta - mindig háttérbe szorult a gazdag és szép társasági szerepekre hivatott nemeslányokkal szemben. Épp azért, miután ideig-óráig sikerült fölébe kerekednie társnőinek, Dinah szeretett volna az életben is egyenrangúvá válni velük. Arra gondolt, megtagadja a kálvinizmust, remélve, hogy a bíboros pártfogásba veszi majd lelki zsákmányát, s törődik majd jövőjével. Ennyiből már fogalmat is alkothatnak Dinah kisasszony kivételes egyéniségéről: tizenhét éves volt, amikor - merő becsvágyból - elhagyta ősei hitét. Az érsek csakugyan szentül hitte, hogy Dinah Piédefér majdan díszére válik a társaságnak, megpróbálta hát férjhez adni. Ám valahány családhoz csak fordult öminenciája, mind ijedten hártotta el a hercegnői megjelenésű fiatal lányt, akit a Chamarolles kisasszonyok legtehetségesebb növendékének tartottak, s aki mindig főszerepet játszott a kissé színpadias díjkiosztó ünnepeken. Valóban, az anya és lánya közt még megosztatlan hautoyi-birtok ezer tallért ha hozott évente, édeskeveset azokhoz a kiadásokhoz képest, melyekbe egy ilyen elmés, seregnyi előnnyel megáldott teremtés a férjét belesodorja.

Mihelyt a kis Polydore de la Baudraye mindezekről tudomást szerzett - Cher megye összes szalonja meghányta-vetette a dolgot - nyomban Bourges-ba ment, épp amikor az ájtatos Piédeférné lányával együtt arra az elhatározásra jutott, hogy üstökön ragadják az első jöttmentet. Nos, ha a bíboros boldog volt, hogy La Baudraye úr az útjába botlott, ám mennyivel boldogabb volt La Baudraye úr, amiért ím, a bíboros kezéből kap feleséget! A kisember határozott ígéretet követelt öminenciájától arra nézve, hogy támogatja őt a miniszterelnöknél, mert a Navarreins herceggel és másokkal szembeni követeléseit most már a nekik megítélt kártérítés lefoglaltatása útján akarta érvényesíteni. A Marsan palota ügyes minisztere azonban kissé túl kíméletlennek találta ezt a módszert, ezért értésére adta szőlősgazdánknak, hogy alkalmas időben és helyen illetékeseknek gondjuk lesz rá.

Mármost tessék elképzelní, mennyire felbolydította Sancerre-t La Baudraye úr esztelen frige.

- A dolog érthető - mondta Boirouge elnök -, úgy hallom, a kisöreg roppantul felháborodott, amikor a szép Milaud, a nevers-i ügyészhelyettes a La Baudraye-i tornyocskákra mutatva, a füle hallatára kijelentette a Fasorban Clagny úrnak: „Az már a zsebemben van!” „De megházasodhat még, és gyereke is lehet”, felelte a mi királyi ügyészünk. „Ez az ő számára tilos!” Elgondolhatják, milyen gyűlölet szállta meg ezt a kis vakarék La Baudraye-t a nagy darab Milaud iránt.

Élt ugyanis Nevers-ben a Milaud-knak egy polgári ága, amely a késesiparban eléggé megszédte magát ahhoz, hogy képviselőjét közpályára küldhesse, útjának egyengetését néhai Marchangyra bízva.

Talán hasznát látja történetünk, amelyben az erkölcsi tanulság oly nagy szerepet játszik, ha megtisztogatjuk minden hitvány anyagi vonatkozástól, lévén ez amúgy is egyedül La Baudraye úr gondja, s csak röviden számolunk be az ő párizsi tárgyalásainak eredményeiről. Ezzel egyébként fény derül a jelenkori történet több rejtélyére és azokra a lappangó nehézségekre is, melyekkel a Restauráció minisztereinek politikai téren meg kellett küzdeniük. Nos, a miniszteri ígéretek üres ígéretésnek bizonyultak, úgyhogy amikor a parlament ülészaka Párizsba szólította a kardinálist, La Baudraye úr is követte. Hallgassák meg, hogyan vágta ki magát Navarreins herceg, az első hitelező, akit La Baudraye úr sarokba szorított. Sancerre-i szőlészünket - a Mayence-ban szállt meg, a Saint-Honoré utcában, a Vendôme térhez közel -

egyik reggel meglátogatta a miniszterek egy felszámolási ügyekben jártas bizalmi embere. Ez a rendkívül divatosan öltözött, divatos kétkerekűből kiszálló előkelő személyiség kénytelen volt a 37-esbe, vagyis a harmadik emelet egy kicsiny szobájába felkapaszkodni, ahol is a kandallónál lepte meg a vidéki urat, amint éppen egy csésze kávéot kotyvasztott magának.

- Milaud de la Baudraye úrhoz van szerencsém?...

- Az vagyok - felelte a kisember, háziköntösét összefogva. Piédeferné asszony egyik régi csikos felöltőjének és néhai La Baudraye-né asszony valamelyik ruhájának e vérfertőző kereszteződményét szemügyre véve, a megbízott oly jellegzetesnek találta a férfit, a háziköntöst és a hitványka agyagtűzhelyet, rajta a bádogserpenyőben fortyogó tejjel, hogy úgy vélte, fölösleges ravaszkodnia.

- Fogadni mernék, uram - szólt merészen -, hogy ön negyven sou-ért ebédel Hurbainnél, a Palais Royalban.

- Miből gondolja?

- Ó, láttam önt ott, megismerem - felelte a párizsi komoly képpel. - A hercegek hitelezői mind ott ebédelnek. Ön bizonyára tudja, hogy a legnagyobb urakon is jó, ha tíz százalékot be lehet hajtani... Öt százalékot se adnék önnek a boldogult orléans-i hercegre, sőt a... - lehalkította a hangját -, MONSIEUR-re szóló követelésekért...

- Az adósleveleimet óhajtja megvenni? - kérdezte a szőlősgazda, és igen szellemesnek képzelte magát.

- Megvenni! - horkant fel a megbízott. - Kinek néz ön engem?... Des Lupeaulx vagyok, államtanácsi előadó, minisztériumi főtitkár, s látogatásom célja: egyezséget kínálni önnek.

- Éspedig?

- Ön ismeri, uram, adósa...

- Adósaim.

- Helyes, uram, ön tehát ismeri adósai helyzetét: mind kegyben állnak a királynál, de pénzük nincsen, s kötelesek rangjukhoz illően, fényes keretek közt élni... Ön tudja azt is, milyen nehézségeink vannak politikai téren: talpra kell állítanunk az arisztokráciát, és szembeállítanunk a hatalmasan megerősödött harmadik renddel. A király terve (melyet az ország igen helytelenül ítél meg) az, hogy a főrendiségből nemzeti intézményt formál, hasonlót az Angliában fennállóhoz. E nagy terv végrehajtása esztendőket és milliókat követel... A nemesség kötelez! Navarreins herceg, aki, mint tudja, a király első kamarása, nem tagadja adósságát, de nem tud... (Legyen esze! Vegye figyelembe a politikai körülményeket! Alighogy kimenekedtünk a forradalmak torkából! Ön is nemesember!) Egyszóval, nem tud fizetni önnek...

- Uram...

- Csak nyugodtan - mondta des Lupeaulx -, hallgasson meg, kérem. A herceg nem tud *pénzzel* fizetni; ön okos ember, nos rajta, kárpótolja magát kegyekkel... királyi vagy kormánykegyekkel.

- Hogyhogy? Apám ezerhétszázkilencvenháromban azért adott százezret, hogy...

- Ne utasítson vissza, uram! Hallgassa meg ajánlatomat, melynek alapja a politikai egyszerűség: a sancerre-i adófelügyelőség megürült, egy volt hadsereg-főszámvevőnek van rá joga, de nincsen rá esélye; önnek van esélye, de nincsen joga; a hivatalt tehát ön kapja meg. Félévig ügyködik, aztán benyújtja lemondását, és Gravier úr kifizet önnek húszezer frankot. Mi több, a király a Becsületrenddel is kitünteti.

- Ez már valami - bölintott a szőlősgazda, akit az összeg sokkal inkább vonzott, mint az érdemszalag.

- De ön azzal hálálja meg a kegyelmes úr jóságát - folytatta des Lupeaulx -, hogy valamennyi adóslevelét visszaszámzatja Navarreins herceg ömagasságának...

A szőlősgazda adófelügyelőként tért meg Sancerre-ba. Hivatalát félév múlva átvette Gravier úr, akit a Császárság alatt az egyik legszeretreméltóbb pénzügyi férfiúként ismertek, s akit La Baudraye persze a feleségének is bemutatott. Mihelyt megvált felügyelői tisztétől, La Baudraye úr ismét Párizsba utazott, hogy többi adósával is szót értsen. Ezúttal a pecsétőri hivatalba nevezték ki, továbbá báróvá és a Becsületrend tisztjévé emelték. La Baudraye báró eladta pecsétőrségi állását, majd néhány látogatást tett utolsó adósainál, s államtanácsi előadói címmel felruházva, mint egy nivernais-i részvénytársasághoz kirendelt királyi biztos jelent meg újra Sancerre-ban; fizetése a társaságnál hatezer frank volt, munkája zabhegyezés. Kiderült hát, hogy a jó La Baudraye, akinek házasságát anyagi szempontból mindenki örültségnek tartotta, voltaképp kitűnő üzletet kötött. Hála undorító fukarságának, és a kártérítésnek, amelyet apja 1793-ban nemzeti javakként eladott birtokaiért kapott, a kisember 1827 táján megvalósította élete nagy álmát! Négyszázezer frankot készpénzben kifizetve és olyan kötelezettségeket vállalva, amelyek arra ítélték, hogy - saját szavait idézzük - hat esztendeig levegő-kenyéren és harmat-vízen éljen, sikerült megvásárolnia Anzyt, azt a Loire-parti, két mérföldre Sancerre fölött fekvő uradalmat, amelynek Philibert Delorme építette kastélyát méltán csodálják a hozzáértők, s amely már ötszáz éve az Uxelles család kezén volt. Bevonult hát végre-valahára a vidék nagybirtokosai közé! Nem bizonyos azonban, hogy a hitbizomány-alapítás öröme (1829-ben kibocsátott királyi rendelet majorátussá egyesítette Anzyt, a La Baudraye-i hűbértartást és a hautoyi uradalmat) kárpótolta a kellemetlenségekért Dinah-t is, akinek 1835-ig titkos, de fojtogató szűkösségekben kellett élnie. Az óvatos La Baudraye nem engedte meg feleségének, hogy Anzyban lakjék, vagy ott bármily csekélyke átalakítást is végrehajtsa, amíg a vételár az utolsó részletig le nem rótt. Lám, egy pillantást vetettünk csak az első La Baudraye báró politikájára, s máris a veséjébe látunk ennek az úrnak. Akik ismerik a vidéki emberek rögeszméit, La Baudraye-ban a *földéhség* szenvedélyére tapinthatnak rá, emésztő láz ez, egyeduralkodó láz, afféle kitergetett zsugoriság, amely gyakran csődbe kergeti az áldozatát, megbontva az egyensúlyt a jelzálogkamatok és a földek terméshozama közt. És azok, akik 1802 és 1827 között sokat gúnyolódtak a kis La Baudraye-n, látván, hogy baktat át Saint-Thibault-ba, s vesződik ott, mint bármelyik szőlőjéből élő polgár, azok, akik nem értették meg, mennyire megveti a kegyet, amelynek alig elnyert, máris továbbadott hivatalait köszönheti - ezek a sancerre-iek végül is meglették a rejtély nyitját, amikor e *formicaleo*⁴ - kivárva amíg Maufrigneuse hercegné tékozlásának következményeképp a remek birtok eladásra kerül - rávetette magát zsákmányára.

Piédeferné odaköltözött a leányához. Az ő és La Baudraye úr egyesített vagyona - az anyós ezerkétszáz frank életjáradék fejében átengedte a hautoyi birtokot vejének - mintegy tizenötezer frank látható jövedelmet hajtott. Házassága első napjaiban Dinah engedélyt kapott némi átrendezésekre, s igen kellemes otthonná varázsolta La Baudraye-t. Egy hatalmas udvarból, néhány préházat és ott éktelenkedő gazdasági épületet lebontatva, angol kertet formált. A „kastély”, e tornyocskákkal és oromzatokkal ékes, jellegzetes kis építmény mögé facsoportokat, virágokat, pázsitot telepített, s ezt a második kertet kúszónövények alá rejtett fallal határolta el a szőlőktől. Végül, mindennapi életüket annyi kényelembe ágyazta be, amennyire a szűkös jövedelemből csak tellett. La Baudraye ugyanis nagy óvatosan hallgatott párizsi

⁴ Formicaleo - hangyaleső. (Ol.)

szerzeményeiről, nem akart áldozatul esni egy ilyen nagyszerű és nagyigényű fiatal teremtés étvágyának, amilyenek Dinah látszott. Ez a szigorú titoktartás, melybe anyagi ügyeit burkolta, valamiféle rejtélyes vonást lopott jellemébe, és - a hallgatásban annyi a fönség! - házasságuk első esztendeiben tekintélyt adott neki felesége előtt. A La Baudraye-ban történt változások élénk érdeklődést keltettek a fiatalasszony iránt, már csak azért is, mert Dinah se mutatkozni, se fogadni nem volt hajlandó, míg teljességgel be nem rendezkedett, s míg ki nem tapasztalta a vidéket és főképp a hallgató La Baudraye-t. Amikor aztán, 1825 egy tavaszi reggelén, a szép La Baudraye-né megjelent a Fasorban kék bársony-, anyja pedig fekete bársonyruhában, Sancerre-on végigfutott az elragadtatás moraja. Ez az öltözködés mindenkit meggyőzött arról, hogy a fiatalasszony - Berri fővárosának neveltje - csakugyan kivételes egyéniség. Látogatásait is félve fogadták, attól tartottak, társalgásuk nem lesz elég szellemes Berri főnixé számára, s persze csak annál mesterkéltbben viselkedtek La Baudraye-né jelenlétében, aki a nőtársadalomban valóságos riadalmat keltett. És amikor megcsodálták a La Baudraye-i szalon egy-egy kasmírszerűen mintázott szőnyegét vagy aranyozott fájú rokokó bútorát, a brokatellfüggönyöket az ablakokon és a virággal teli japán vázát - néhány új könyv között - egy kerek asztalon; amikor játszani hallották a szép Dinah-t, kottából, és minden teketória nélkül ülve a zongorához; az elismerés bámulattá nőtt. Hogy az ellomposodástól és elparlagiasodástól megóvja magát, Dinah eltökélte: állandó figyelemmel kíséri majd a divatot, s tudomást szerez a fényűzési ipar minden új vívmányáról, mégpedig úgy, hogy szorgos levelezést folytat Anna Grossetête-tel, Chamarolles intézeti benső barátnőjével. Anna a bourges-i adófelügyelő egyetlen lánya volt, akinek vagyona lehetővé tette, hogy feleségül menjen Fontaine gróf harmadik fiához. A La Baudraye-ba látogató nők bosszúsán tapasztalták Dinah változatlan előnyét a divat terén; de bárhogy iparkodtak is, folyton elmaradtak, vagy ahogy a lóversenyzők mondják: *fejhosszal lemaradtak* mögötte. És ha mindezek a csekélységek rosszindulatú irigységet ébresztettek Sancerre hölgyeiben, Dinah társalgása és elméssége már komoly ellenszenvre hangolta őket. Mert abbéli igyekezetében, hogy lépést tartson Párizs szellemi fejlődésével, La Baudraye asszony senkitől sem túrt meg üres fecsegést, ósdi bókot, kongó közhelyet; határozottan elutasította a locska kis újságokat is, azt az alantas pletykálkodást, amely vidéken a beszéd velejét teszi. Ő a tudományban vagy a művészetben történt felfedezésekről, a színház, a költészet újdonságairól szeretett beszélni, így aztán amikor a divatos szólamokat hangoztatta, úgy tetszett, mintha gondolatoknak adna hangot.

Duret abbé, Sancerre plébánosa, a régi francia papság veteránja, társaságkedvelő ember volt, s nem vetette meg a kártyát, de ilyen liberális vidéken, mint Sancerre, óvakodott hódolni kedvtelésének; kitörő örömmel fogadta hát La Baudraye-nét, nagyszerűen megértették egymást. Az alprefektust pedig - egy Chargeboef grófot - boldoggá tette, hogy La Baudraye asszony szalonjában afféle oázisra talál, ahol a vidéki életből kiköppenhet az ember. Ami Clagny urat, a királyi ügyészt illeti, ő oly nagy csodálója lett a szép Dinah-nak, hogy mindörökké horgonyt vetett Sancerre-ban. Ez a szerelmes szívű jogférfiú elutasított minden előléptetést - áhítatos érzelmekkel vette körül e bájos és szépséges angyalt. Magas, ösztövé, rossz arcú ember volt: bozontos szemöldökök alatt lobogó, félelmes szemmel, és szerelemtől merőben különböző, gunyoros-csípős ékesszólással.

Gravier úr alacsony, pohos-potrohos férfi volt, a Császárság alatt remekül énekelte a román-cát, ennek a tehetségének köszönhetően magas hadsereg-főszámvevői tisztjét. Valaha nagy spanyolországi érdekeltségekben szűrte össze a levél bizonyos tábornokokkal, akik akkor az ellenzékhez tartoztak, s e parlamenti kapcsolatai révén elérte, hogy a miniszter - tekintettel állása elvesztésére - odaígérte neki a sancerre-i adófelügyelőséget, s végül is lehetővé tette számára a megvásárlást. A Császárság-kori könnyed hangnem, modor már elnehezedett Gravier úrnál, nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni az irdatlan különbséget a Restau-

ráció erkölcsi és a Császárság erkölcsi között; mindemellett sokkal többre tartotta magát Clagny úrnál, több ízléssel öltözött, haladt a divattal, sárga mellényben, szürke nadrágban, rövid, szűk császárcabátban feszített; nyakában gyémántos gyűrűvel ékes divatos selyemnyakkendők pompáztak, míg a királyi ügyész fekete - és gyakran kopott - frakkot, pantallót, mellényt viselt örökké.

Dinah műveltsége, ízlése, finom lénye ezt a négy urat tüzelte fel először; végtelenül értelmes asszonynak kiáltották ki. A nők összesúgtak erre:

- La Baudraye-né bizonyára alaposan lenéz bennünket...

Ez a vélekedés többé-kevésbé helyes volt, mindenesetre eltanácsolta a hölgyeket La Baudraye-tól. Dinah aztán, csak mert szabatosan beszélt, pedantériában találtatott bűnösnek, s megkapta a Saint-Satur-i Sappho nevet. Végül is a sancerre-i nők közös ellensége lett, s boldogboldogtalan pimaszul köszörülte nyelvét állítólagos kiváló képességein. Utóbb már kétségbe vonták fölényes műveltségét is - mely egyébként teljesen viszonylagos dolog -, pusztán mert leleplezte és nem bocsátotta meg a tudatlanságot. Ahol mindenki púpos, ott a sudár termet számít torznak; Dinah-t tehát torzzá és veszedelmessé nyilvánították, és messze elkerülték. Amikor minden kedvessége ellenére is, csak nagy ritkán és csak futó látogatásra jöttek el hozzá, a hölgyek, Dinah meglepődött, s megkérdezte Clagny urat, vajon mi lehet ennek a jelenségnek az oka.

- Ön túlságosan értelmes ahhoz, hogy a többi nő kedvelje - felelte a királyi ügyész.

Gravier úr, akit a szegény elhagyatott szintén elővett, hosszasan kérette magát, majd ezt mondta:

- Szép hölgy, ön nem éri be azzal, hogy elbűvölő; ön szellemes is, művelt is, ismer minden új írásművet, szereti a költészetet, ért a zenéhez és pompás társalgó: a nők nem tudják elviselni, ha valaki ennyire felettük áll!...

A férfiak így zengtek La Baudraye úrnak:

- Milyen boldog lehet ön, hogy ilyen kiváló asszony a felesége...

És végül ő is így beszélt:

- Milyen boldog is vagyok én, hogy ilyen kiváló... stb.

Lánya dicsőségéből Piédeferné asszonyra is háramlott valamelyes, ő meg efféléket mondott:

- A lányom, aki ritka kiváló asszony, tegnap ezt meg ezt írta Fontaine-nének.

Sok hírnév keletkezett így, nemde? Aki ismeri a világot, Franciaországot, Párizst, tanúsíthatja.

Két év múlva, 1825 vége felé Dinah de la Baudraye-t azzal vádolták meg, hogy csupán férfiakat fogad; majd pedig bűnéül rótták fel, hogy eltávolodott a nőktől. Nem tehetett olyat, amit meg ne bíráltak, félre ne magyaráztak volna, lett légyen az a legsemmitmondóbb dolog. Nos, és La Baudraye-né, miután meghozott minden áldozatot, amit jól nevelt nő csak meghozhatott, s a maga részéről valóban kifogástalanul viselkedett, egyszer aztán meggondolatlanul így talált felelni egyik álbarátnőjének, aki elszigeteltségén siránkozott:

- Inkább üres legyen a csészém, mint semmivel tele.

Ez a kijelentés iszonyú felzúdulást keltett Sancerre-ban, s később, amikor a Saint-Satur-i Sapphónak ötesztendei házasság után sem volt még gyereke - a kis La Baudraye-t is kicsúfolva -, könyörtelenül visszafordították Dinah ellen. E kisvárosi élcelődés magyarázatául hadd idézzük emlékezetükbe azoknak, akik ismerték d'Hérouville herceget, akiről az a

mondás járta, hogy ő Európa legbátrabb embere, mivel járni merészel a két lábán, s aki a rossznyelvek szerint ólmot rakott cipőjébe, nehogy elvigye a szél. La Baudraye úr, sárga bőrű és valósággal átlátszó emberke lévén, bizonyára be is került volna d'Hérouville herceghez első kamarásnak, ha a francia király fővadászmestere történetesen badeni nagyherceg vagy más efféle. Szőlősgazdánk, akinek a lábszára oly cingár volt, hogy a tisztesség kedvéért holmi hamis lábikrával toldotta meg, akinek a combja egy erőteljes férfi karjának felelt meg, s akinek a törzse elég hív képet festett a cserebogár testéről - La Baudraye úr páratlanul hízelgő társaság lett volna d'Hérouville herceg számára. Járás közben a kis bortermelő gyakran terelte vissza sípcsontja fölé a lábikráit, csöppet sem titkolva a dolgot, sőt hálálkodott, ha valaki felhívta figyelmét e kis rendetlenségre. Egészen 1824-ig nem vált meg a térdnadrágtól, a fekete selyemharisnyától és a fehér mellénytől. Házassága után kék pantallót és magas sarkú csizmát viselt, ami arra a mondásra ihlette Sancerre-t, hogy La Baudraye két hüvelykkel megnövesztette magát, csak hogy legalább az álláig felérjen a feleségének. Tíz évig látták rajta ugyanazt a fehér fémgombos, palackzöld, keshedt császárkabátot és fekete nyakkendőt, amely kiemelte hideg és sunyi arcát, kékesszürke, nyugodt és ravasz macskaszemét. Nyájas volt, mint mindazok, akik viselkedési szabályokat állítanak fel maguknak, és úgy látszott, hogy felesége nagyon boldog mellette, mert külszínre semmiben sem korlátozta Dinah-t, hagyta, hadd beszéljen, ő inkább cselekedett, lassan, de szívósan haladva előre, akár a rovarok. Dinah pedig, akit Sancerre *legkifogástalanabb úriemberei* tömjéneztek egyedülálló szépségeért, és csodáltak szellemességeért, ezt a csodálatot társalgásával táplálta, melyre - mint később híresztelték - mindig előre felkészült. Amikor észrevette, milyen átszellemülten hallgatják, lassacskán hozzászólt, hogy ő is hallgassa magamagát, rákapott a szónoklásra, s végül megannyi színpadi bizalmasnak tekintette barátait, akiknek pusztán annyi a szerepük, hogy szájába adják a végszót. Egyébként, részint olvasás útján, részint pedig állandó vendégeinek a gondolatait felcsipegetve, igen szép gyűjteményre tett szert szólamokból és ötletekből, s így afféle sípláda lett: nyomban rázendített, ha a társalgás egyik fordulata csavarintott a szelepjén. Hanem azt meg kell hagyni, hogy Dinah-t emésztette a tudásszomj, elolvasott mindent, még akár orvosi, statisztikai, tudományos vagy jogi könyveket is; mert miután szemlét tartott virágai felett, s kiadta parancsait a kertésznek, nem tudta, mivel *ölje el* a délelőttjét. Kitűnő emlékezete volt, s mint némely nőnek, tehetsége is ahhoz, hogy mindig megtalálja a kellő szót; a csiszolt stílus adta világossággal tudott beszélni bármiről. Nem csoda hát, ha a jobb parti Cosne-ból, La Charitéből, Nevers-ből és a bal parti Léréből, Vaillyből, Argent-ből, Blancafort-ból, Aubignyből sokan eljöttek, s úgy járultak La Baudraye asszony elé, akár Svájcban járultak az emberek Staël asszony elé. És aki csupán egyszer hallotta e svájci dohányos szelence muzsikáját, elámultan távozott, s csodákat mesélt Dinah-ról, féltékennyé téve a nőket tízmérföldes körzetben. A csodálat, melyet ébreszt, vagy a szerep, melyet játszik valaki, bizonyos lelki ittasságot okoz, s ez távol tartja a bírálatot a bálványtól. Sajátos légkör támad körülötte - talán az állandó idegfeszültség révén -, valamiféle dicsfény övezi, amelyen át a világot lábai alatt látja. Mert mi mással is magyarázhatnánk, hogy változatlan jóhiszeműséggel folyamodik újra meg újra ugyanazokhoz az eszközökhöz, s veszi semmibe az örökös jó tanácsokat, akár gyermekek szájából hallja, akik olyan kegyetlenek a szüleikhez, akár a férje szájából, aki olyan jól ismeri felesége kisdud turpisságait? Az egyszerű ember az első cseppekre már ernyőt nyit, ilyen volt La Baudraye úr is. Mihelyt felesége rátért a rabszolgakereskedelem vagy a fegyencsors enyhítésének kérdésére, La Baudraye úr fogta kék kis sapkáját és elillant, jól tudván, hogy nyugodtan átmehet Saint-Thibault-ba egy szállítmány kéthektós hordót átvenni: mire egy óra múltán visszatér, a vita körülbelül megéri. Ha éppen semmi dolga sem akadt, kísétált a Fasorba, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a Loire völgyére, s szellőzködött kissé, míg felesége előadott egy (ékes) *szóló* szonátát, és közreműködött több dialektikai *duó*-ban. Ha már egyszer szellemi lényként tartották számon, Dinah látható

jelekkel akarta bizonygatni szeretetét a remekművek iránt, lelkesen csatlakozva a romantikus iskolához, s művészetben a költészetet és festészetet, a könyvlapot és a szobrot, a bútort és az operát értve. Persze, középkorrajongó lett. De kutatott reneszánsz kori ritkaságok után is, és buzgó ügynököket nevelt híveiből, így szerezte meg, még házassága első napjaiban, Rouget-ék bútorait Issoudunban az 1824 elején lezajlott árverés alkalmával. Gyönyörű dolgokat vásárolt Nivernais-ben és Haute-Loire-ban is. Barátai sose mulasztották el, hogy névnapján vagy újévkor valami ritkasággal meg ne lepjék. Ez a hóbortja La Baudraye úrnál is helyeslésre lett, aki úgy tett, mintha felesége kedvtelésére áldozna néhány tallért, holott a földek szerelmese valójában annyi kastélyára gondolt. Az efféle *régiségek* akkoriban sokkal olcsóbbak voltak, mint az újmódi bútorok. Nos, öt-hat évbe se telt, s az előszobát, az ebédlőt, a két szalont és a budoárt, melyet Dinah a Baudraye ház földszintjén rendezett be magának, mindent, még a lépcsőházat is zsúfolásig megtöltötték a négy szomszéd megyéből összeválogatott bútorok. E környezet, bár Sancerre-ban furcsának ítélték, illeté Dinah-hoz. A La Baudraye-ba zarándoklók képzeletét megragadták ezek a csodálatos holmik, különöc ötleteket vártak, s aztán úgy érezték, hogy a vártaknál jóval többet kaptak: virágerdő környezte régiség-katakombák nyíltak meg előttük, ahol a ritkaságok úgy voltak elhelyezve, mint néhai du Sommerard-nál, a bútorok *Old Mortality*-jénál. E sok talált kincs egyébként megannyi rugó volt, egy-egy kérdés nyomán egész szóáradatokat zúdítottak az érdeklődőre Jean Goujonról, Michel Columbról, Germain Pilonról, Boulle-ról, Van Huysiumról, Boucherról, a nagy berri festőről; továbbá Clodionról, a fafaragóról, a velencei foncsorozásról, Brustoliniról, az olasz tenoristáról, valamint a XIII., XIV., XV. és XVII. századról, Bernard Palissy és Petitot zománcmunkáiról, Albrecht Dürer (Dinah Dür-nek ejtette) metszeteiről, a festett pergamenekről, a kései gótikáról - és mindezt az öregek megrökönyödésére és a fiatalok lelkesítésére.

La Baudraye asszonynak hő vágya volt felrázni Sancerre-t, megkísérelte hát, hogy „irodalmi társaság”-ot alapítson a városban. Boirouge úr, a törvényszék elnöke, akinek a Popinot-Chandier hagyatékból egy kertes ház jutott, mellyel nem tudott mit kezdeni, támogatta ezt az eszmét. Agyafúrt jogász lévén, felkereste Dinah-t, hogy megbeszélje vele az alapszabályokat - az alapítók közt akart lenni! -, és tizenöt évre bérbe adta házát az irodalmi társaságnak. Nos, már a második esztendőben dominó, biliárd, bouillotte-játék folyt itt, cukrozott meleg bor-, puncs- és likőrivászat kíséretében. Rendeztek néhány finom kis vacsorát is, farsangkor pedig álarcosbállal mulattak. Az irodalmat újságolvasás, politizálás, üzleti eszmecsere képviselte. La Baudraye úr buzgó látogatója volt a körnek, a felesége kedvéért, ahogy nyájasan mondogatta.

Nagy műveltségű hölgyünket elkeserítette, hogy csak ennyire jutott, levette kezét Sancerre-ről, s ettől fogva szalonjában összpontosította a vidék egész szellemi életét. Ám akadtak pillanatok, amikor Chargeboef, Gravier és Clagny urak, Duret abbé, az első és a második ügyész helyettes, egy fiatal orvos és egy fiatal helyettes bíró - Dinah tántoríthatatlan imádóinak minden jó szándéka csődöt mondott, a társalgók - a küzdelembe belefáradva - átkalandoztak azoknak a kedves hiábavalóságoknak a területére, amelyek a csevegés közös alapját alkotják mindennütt. Ahogy Gravier úr mondta: komolyról kellemesre *váltottak*. Duret abbé viztje is hasznos pihenőül szolgált az istenség magánbeszédszerű megnyilatkozásai után. A három vetélytárs, kimerülten az agyat-csigázó *legmagasabb rendű vitáktól* (így jellemezték társalgásukat), de óvakodva bármi jelét is adni csömörüknek, olykor hízelve fordultak az idős pap felé:

- A plébános úr már eleped az ő kis partijáért - mondták.

Az eszes pap elég ügyesen nyújtott segédkezet szemforgató cinkosainak, szabódott, ágált:

- Túl nagy veszteség volna számunkra, ha nem hallgatnánk meg ihletett szépünket!

És igyekezett Dinah nagylelkűségére hatni, akinek végül is megesett a szíve drága plébánosán. Ezt a merész fogást, melyet az alprefektus agyalt ki, hallatlan ravaszul alkalmazták, Dinah sohasem ébredt rá, hogy rabjai öelőle menekülnek ki a kártyaasztal feyházudvarára: ilyenkor a fiatal ügyészhelyettest vagy az orvost hagyták ott neki martalékul. Egy ifjú birtokos, Sancerre arszlánja, néhány óvatlan megnyilatkozásának köszönhető, hogy kiesett Dinah kegyeiből. Miután kijelentette ugyanis, hogy megtiszteltetésnek venné, ha az irodalmi kör befogadná őt, s azzal biztatta magát, hogy annak díszét-virágát letépi majd a városi tekintélyek hű kertészei elől: szerencsétlenségére ásíthatnékja támadt, amikor Dinah Kant filozófiáját méltóztatott fejtegetni neki, bár igaz, hogy már negyedszer. Ezek után La Thaumassière úr, Berri történetírójának unokája minden szellemiségétől és lelkeségétől idegen emberré vált Dinah szemében.

A három hivatalos imádó azonban hajlandó volt e roppant értelmi és türelmi próbákra, a legédesebb diadal reménye éltette őket, melynek ideje akkor érkezik majd el, ha Dinah kissé megszeli; mert arra egyikük se mert gondolni, hogy hitvesi ártatlanságát elveszítheti, mielőtt illúzióit elvesztette volna. Dinah-t már 1826-ban hódolat vette körül, de alig töltötte be huszadik évét, s Duret abbé hatására valamiféle vallásos buzgóságba merült; imádói ennél fogva beérték annyival, hogy apró figyelmességekkel halmozták el, szolgálásokat, szívességeket tettek neki, s boldogok voltak, ha a Dinahnál tisztelgők előtt, akik egy-két estét töltöttek La Baudraye-ban, a királynő lovagjaiként szerepelhettek.

- Dinah-nak meg kell érnie, akár a gyümölcsnek - vélte a türelmes Gravier.

Ami az ügyészt illeti, ő négyoldalas levelekkel ostromolta Dinah-t, aki ebéd után, amikor imádója karján a pázsit körül sétálgatott, csillapító szókkal felelt neki. Mivel ez a három szerelem őrizte, s ájtatos anyja örökké a sarkában volt, La Baudraye-né megmenekült a rágalmak okozta kellemetlenségektől. Sancerre-ban jól tudták: a három férfi közül egyik se tűri el, hogy bármelyik vetélytársa kettesben maradjon Dinah-val, s mulattak féltékenységükön. A Caesar kaputól nemcsak a Nagy-Bástyák útja vezet Saint-Thibault-ba, van egy sokkal rövidebb is; az ilyen utat hegyvidéken *vágás*-nak hívják, Sancerre-ban azonban *Nyaktörő* a neve. Amint elég jól érzékelteti maga a név is, a hegy legmeredekebb oldalába vágott, kövekkel teleszórt, szőlőskertek lejtős táblái közé szorított ösvényről van szó. Aki a Nyaktörőt választja, hamarabb leér Sancerre-ból La Baudraye-ba. A Sapphóra féltékeny Saint-Satur-i nők tehát a Fasorban sétálva figyelték a város tekintélyeinek e Longchamp-ját; gyakran meg is állították őket, valamilyen ürüggyel beszélgetésbe vonva hol az alprefektust, hol meg a királyi ügyészt, akik ilyenkor leplezetlen türelmetlenséget vagy felháborító figyelmetlenséget árultak el. Mivel a Fasorból La Baudraye tornyocskái is láthatók, számos fiatalember is felvonult bámulni Dinah hajlékát, és irigyelni a tíz-tizenkét kiváltságost, aki estéit a Sancerre-vidék királynőjénél töltheti. La Baudraye úr csakhamar felfedezte, hogy férje mivolta némi befolyást biztosít neki felesége imádóinál, s élt is ezzel, mintha mi sem volna természetesebb: adóengedményeket kapott, és megnyert két tyúkpört. Minden vitás ügyében éreztette pártfogója, a királyi ügyész tekintélyét, úgyhogy végül senki se mert fellépni ellene; amellet akadékos és pereskedő üzletember volt, mint a törpék általában, de mindig nyájas.

Hanem minél nyilvánvalóbbá vált La Baudraye-né feddhetetlen volta, annál tarthatatlanabb lett helyzete a kíváncsi női szemek kereszttüzeiben. Az élemedett hölgyek gyakran egész estén át vitáztak Boirouge elnökénél - bizalmas körben, persze - a La Baudraye házaspárról. Titokra gyanakodtak mind, s az ilyenek a nyitja szerfölött érdekli az élettapasztalt nőket. Nos, La Baudraye-ban csakugyan tragédia játszódott, véghetetlen és érdektelen házassági tragédia abból a fajtából, mely örökre meg is maradna titoknak, ha a XIX. század újdonsághajhászás vezette, mohó sebészskése fel nem tárná a szív legbenső kamráit vagy - ha úgy

tetszik - azokat a zugait, melyeket az előző századok szeméremérből nem bolygattak. Ez a családi dráma azt is elég jól megérteti, mi támogatta Dinah erényét házassága első éveiben.

Az a fiatal lány, akit a Chamarolles intézetben az önérzet sarkallt sikerről sikerre, akinek első sakkhúzását nyomban győzelem koronázta, nem állhatott meg ezen az ígéretes úton. Bármily csenevésznek látszott is La Baudraye úr, e frigy Dinah Piédefér kisasszony számára valóban váratlan szerencse volt. Ám vajon mit forgatott a fejében ez a szőlősgazda, hogy a negyvennégy esztendejével elvett egy tizenhét éves lányt, és vajon a felesége mire juthat általa? Ez volt Dinah elmélkedéseinek első textusa. De hasztalan figyelte férjét, a kisember mindig megtévesztette. Példának okáért házasságuk kezdetén eltúrta, hogy Dinah két hektár drága földet parkra-kertre vesztegessen La Baudraye körül, és csaknem, nagylelkűen adta oda neki azt a hét-nyolcezer frankot, melyet a berendezkedés megkívánt, s mellyel aztán megvásárolhatta Issoudunben a Rouget-féle bútorokat, s megkezdhette otthona építését a középkor, XIV. Lajos és a rokokó modorában. A fiatalasszonynak ennél fogva vajmi nehezebbre esett elhinni a férje fukarságáról hallottakat; azt is hihette, hogy némi hatással van rá. Másfél esztendeig áltatta ekképp magát. La Baudraye úr második párizsi útja után azonban Dinah fölfedezte nála azt a sarkvidéki fagyosságot, amellyel a vidéki fősvények az anyagi ügyeket kezelik. Amikor először járult férje elé némi pénzért, a legbájosabb kis komédiát játszotta el neki azok közül, melyeknek titka egyenesen Évától származik; de a kisember tüzetesen elmagyarázta feleségének, hogy miután havi kétszáz frankot ad az ő személyes kiadásaira, s az hautoyi birtokáért ezerkétszáz frank életjáradékot folyósít Piédefér asszonynak, évi kétszáz frankkal túllépi a hozomány ezer tallérját.

- A háztartási kiadásainkról nem is beszélek - mondta végezetül -, azt nem bánom, hogy süteménnyel és teával vendégeli a barátait, mert szórakoznia csak kell valamiképp; de én, aki házasságom előtt évi ezeröttszáz frankot se költöttem, most hatezret költök, beleértve az adókat meg a javításokat, én ezt kissé túl soknak találom, kivált jövedelmünk forrásait tekintve. A szőlész mindig csak a kiadásai felől biztos, amiket a kapálások, adók, hordók igényelnek; a bevétel ellenben a napnak meg a fagynak a függvénye. A magunkfajta kisbirtokosnak, akinek a jövedelme igen-igen változó, a legkevesebbre kell *bazíroznia*, mert semmi módja sincs, hogy valami váratlan többletkiadást vagy veszteséget fedezzen. Mi lenne velünk, ha egy borkereskedő csődbe menne? Éppen ezért az a bankó, amelyik nincs a zsebemben, számomra annyi, akár a káposztalevél. Ahhoz, hogy úgy éljünk, ahogy most élünk, mindig egy évre való tartalékkal kell rendelkezünk, és csak a jövedelmeink kétharmadára szabad számítanunk.

Ha valamely ellenállásra bukkan, a nő nyomban nekiveselkedik; ám Dinah a végtelenül szelíd modor párnázata megett acélkemény jellembe ütközött. Akkor megpróbálta, hogy félelmet és féltékenységet gerjessen a kisemberben, de nem tudta kimozdítani pimasz nyugalmából. Médoro nem lehetett biztosabb Angelica hűsége felől, mint La Baudraye úr, Párizsba indulóban a Dinah-é felől. És amikor Dinah hideg fölényrel, azzal a megvetéssel akarta ezt a torzszülöttet elevenén találni, amelyet a kurtizánok alkalmaznak pártfogóikkal szemben, s amely oly hatásos, oly ellenállhatatlan, akár a prészsavar: La Baudraye úr csak ráfüggesztette a szemét feleségére, s nézte mereven, a macska módjára, mely a házi perpatvar előtt - már elillanni készen - azt lesi, fenyegeti-e verés. Ezen a néma közönyön megmagyarázhatatlan nyugtalanság remegett át, szinte megrémítve a fiatalasszonyt: mert kezdetben nem értette meg e férfi önző nyugalmát, aki a repedt fazékhoz volt hasonló, s akit pusztán az tartott életben, hogy - mint órás a faliórát - minden percét megmásíthatatlan pontossággal szabályozta be. Ez volt az oka, hogy a kisember folytonosan kisiklott felesége kezéből; Dinah mindig tíz lábbal a feje fölé markolt. Könnyebb megérteni, mint leírni, milyen düh szállotta meg Dinah-t, amikor ráébredt sorsára: nem hagyhatja el La Baudraye-t, se Sancerre-t, pedig épp arról ábrándozott, hogy ő kezeli majd a vagyont, s irányítja ezt a törpét, akinek - óriás létére - csak azért

engedelmeskedett kezdetben, hogy utóbb parancsolhasson. Lovagjai tömjénjének bűzét is csak azért tűrte el, mert remélte, hogy egy szép napon Párizs nagy színpadára léphet, eléri, hogy La Baudraye úr neve kerül ki a választási urnából; mert miután ez három párizsi útjáról a társadalmi létrán egy-egy garádicsal feljebb hágva tért vissza, becsvágyónak képzelte férjét. De amikor a szívét kérdezte ennek a férfinak, mintha márványon kopogtatott volna!... A volt adófelügyelő, a volt pecsétőri hivatalnok, az államtanácsi előadó, a Becsületrend tisztje, a királyi biztos - vakond volt, s furton-fúrta alagútjait egy darab szőlő körül! Dinah ekkor némi sirámokkal fordult a királyi ügyész, az alprefektus, sőt Gravier úr együttérző szívéhez, akik ettől fogva még hívebb hívei lettek a nemes áldozatnak; mert számításairól - mint minden nő egyébként - La Baudraye asszony mélyen hallgatott, és - ismét csak mint minden nő - amikor látta, hogy semmire sem számíthat, megvetésével sújtotta a számítókat. E benső viharoktól tépve érte meg Dinah az 1827-es esztendő, amelynek őszutóján híre futott, hogy La Baudraye báró megvásárolta Anzyt. A kisembert elöntötte a büszke öröm, s ez pár hónapra megváltoztatta felesége véleményét; mikor majorátus-alapítási kérelméről értesült, Dinah bizonyos nagyságot fedezett fel benne. A kis báró diadalittasan kiáltott fel:

- Egy szép napon grófné lesz, Dinah!

A két házastárs között ekkor némileg helyreállt a jó viszony, az ilyesmi azonban nem tartós, és bizonyos volt, hogy előbb-utóbb elcsigázza s megalázza ezt az asszonyt, aki talmi tehetségeket csillogtatott, és valódi tehetségeit kiaknáztatlanul hagyta. Az efféle fonákság gyakoribb, mintsem gondolnánk. Dinah az oktalanságaival csak nevetségessé vált, lelki értékei tették őt nagygyá; ám körülményei ezeket a ritka erőket nem juttatták érvényre, míg a vidéki hétköznapok egyre inkább elkoptatták szelleme aprópénzét. Ezzel szemben La Baudraye úrról, noha nem volt benne sem erő, sem lélek, sem szellem, de nyugodtan, tervszerűen élt, mert ingatag egészsége miatt másképp nem is élhetett - La Baudraye úrról egyszer ki kellett derülnie, hogy nagy jellem!

Így pergett le hat esztendő, Dinah La Baudraye-i tartózkodásának első szakasza, amely - sajnos! - vidéki nővé tette. Párizsban az asszonyok számos válfaja él: hercegné és bankárfeleség, nagykövetné és konzulfeleség, olyan miniszter hitvese, aki még miniszter, és olyané, aki már nem az; a Szajnátként tekintve ott van a jobb parti, illetőleg a bal parti úri asszony; vidéken azonban csupán egyfajta nő van, s e boldogtalan nő - a vidéki nő. Ez a megfigyelés a mai társadalom egyik fájó sebének tárja fel. Mert vegyük észbe jól: a XIX. századi Franciaország két nagy részre oszlik: Párizsra és a vidékre; a vidékre, amely irigyli Párizst, és Párizsra, amely csak pénzforrásnak tekinti a vidéket. Hajdan Párizs az első vidéki város volt, de a város mindenben az udvar után következett; ma Párizs az udvar, és a vidék a város. Nos, bármily szép, bármily nagy és erős jellem legyen is egy ifjú lány, valamelyik megyénk szülőtte, ha - mint Dinah Piédefer - vidékre megy férjhez, és ott is marad, hamarosan vidéki asszonnyá válik. Az erős elhatározások itt mit sem érnek, a közhelyek, az átlaggondolkodás, a lomposág, a parlagiságok dudvatenyészete elárasztja a nagyszerű egyéniséget, mely e hamvas lélekben rejtőzik, s ezzel vége, a szép palánta elfonnyad. Hogyan is lehetne másképp? A vidéki lány zsenge kora óta csak vidéki embereket lát maga körül; jobbal a képzelete sem biztatja, választéka megannyi átlagember; vidéki apa csupán vidéki fiúhoz adja a leányát; senkinek sem jut eszébe a fajtákat keresztezni, a szellem tehát szükségképp elkorcsosul; ennél fogva az értelmesség éppoly ritka portéka lett sok városban, mint amilyen gyakori a testi rútság. Az anyagi megkötöttségek, melyek sajnálatos módon a házasságkötőket is megkötik, lealacsonyítják mind a két nemet. A tehetségek, a művészek, a kiváló emberek: a ragyogó tollú madarak mind elrepülnek Párizsba. Ha a vidéki asszony mint nő is jelentéktelen, a férje révén még inkább azzá lesz. Tessék hát boldogan élni két ilyen nyomasztó gondolattal! De a vidéki asszony eredendő és házasságából származó fogyatékségeit egy harmadik, már szörnyű

fogyatékoság is súlyosbítja, s az első kettővel együtt szárazzá, komorrá teszi, leszűkíti, összezugorítja, végzetesen megnyomorítja alakját. Mert nem annak a tudatában tetszeleg-e minden nő legszívesebben, hogy bizonyos szerepet tölt be egy kiváló férfi mellett, akit - megfontolt szándékkal - maga választ, mintegy kárpótlást szerezzen házasságáért, melynek megkötésekor hajlandóságairól vajmi kevéssé esett szó? Nos, ha a vidéki férjek érdektelenek, a vidéki legényemberek még érdektelenebbek. Ennélfogva a vidéki asszony mindig valami állítólagos szépfiú vagy helybéli arszlán kedvéért követi el ballépését, olyan fiatalemberbe szeret belé, aki kesztyűt hord, és jó lovas hírében áll; noha szíve mélyén jól tudja, hogy pusztán egy többé-kevésbé jól öltözött bábuért lángol. Dinah-val elhitették, hogy kivételes lény, ettől a veszélytől ő tehát megmenekült. Bár hogyha anyja, kinek társaságát csak akkor érezte terhesnek, amikor érdekében állt a magányt keresni - ha anyja nem őrzi olyan jól házassága kezdetén, büszkesége és fensőbbsege is megoltalmazta volna. Hogy imádók vették körül, meglehetősen hízelgett neki, de szeretőt nem lelt köztük. Az a költői eszmény, amelyet valaha Anna Grossetête-tel együtt formáltak ki, egyik férfin sem öltött testet. Amikor engedett a bókok ébresztette akaratlan kísértéseknek, s így tűnődött: „Kit választanék, ha mindenképp oda kellene adnom magam?” - a legvonzóbbnak Chargeboeuf urat találta; jó családból származó nemesember volt, modora tetszett neki, bár ridegsége, önzése, a meggyefőnökségnél és a jó házasságnál megrekedő becsvágya felháborította. Azonkívül Clagny első alprefektúrájában lelkifurdalás nélkül elhagyott egy asszonyt, noha imádkozta, s ez családjának, amely attól tartott, hogy a grófnak életével kell megfizetnie holmi kalandért, csupán egy szavába került. Hanem Clagny urat, egyetlen szellemi társát, aki a szerelmet vallotta életcéljának, s aki tudott is szeretni, Dinah sehogy sem szenvedhette. Ezért aztán, amikor balsorsa arra ítélte, hogy még hat esztendeig La Baudraye-ban rostokoljon, már-már igent mondott Chargeboeuf úrnak; de a grófot kinevezték prefektusnak, s elhagyta Sancerre-t. Clagny úr nagy öröme az új alprefektus házasember volt, felesége és Dinah barátságát kötötték. Egyetlen vetélytársa maradt a porondon, Gravier úr. Ez pedig az a fajta negyvenes férfi volt, akit a nők kifacsarnak, és elhajítanak, s akinek a reményeit oly ügyesen és gátlástalanul élesztgetik, mint ahogyan a parasztok igásbarmait ápolják. Dinah hat esztendő alatt, húsz mérföld körzetben, hódolói egész táborában egyetlen férfira sem akadt, aki megdobogtatta volna a szívét, ahogy a szépségben, a boldogságban való hit, egy nemes lélek hatása vagy valamely - bár talán szerencsétlen - szerelem előérzete megdobogtathatja a szívet.

Dinah értékes képességei közül ilyenformán egyetlenegy sem bontakozhatott ki, s túrnie kellett, hogy férje, aki békés nyugalommal és jóformán mellékszereplő módjára téblábolt élete színpadán, lépten-nyomon megsértse büszkeségében. Mivel rákényszerült, hogy eltemesse szerelme kincseit, társasága csupán felszínesen ismerte. Néha felrázta magát, férfias határozottsággal akart cselekedni, de a pénzkérdés pórázon tartotta. És a becsvágy tiltakozásai, a szellem szomorkás panaszai ellenére lassacskán megtörtént benne az a vidékivé alakulás, amelyről már szoltunk. Mindennap elvitte egy-egy porcikáját kezdeti elhatározásainak. Idővel öltözködési terveiről is lemondott. Ha eleinte figyelemmel kísérte is a divatot, s érdeklődött a fényűzési ipar apró újdonságai iránt, vásárlásait a havonta kapott összeghez kellett szabnia. Négy kalap, hat főkötő, hat ruha helyett egyetlen szál ruhával is beérte évadonként. Valamelyik kalapjában olyan sikert aratott, hogy a következő évben is elővette. És így volt ez mindennel. Sokszor felülkerekedett benne a művész, s az öltözködési igényeket háttérbe szorította egy-egy gótikus bútor megszerzésének a vágya. A hetedik évben eljutott addig a kényelmes megoldásig, hogy a környék legügyesebb varrónője a szeme láttára készítette el délelőtti ruháit, és anyja, férje, barátai elragadónak találták ezekben az olcsó holmikban, melyeken egyébként mindig ott fénylett sajátos ízlése, ötleteit sokan másolták!... Nem lévén módja összehasonlításokat tenni, Dinah egyhamar beleesett a vidéki nőket fenyegető csapdába. Ha egy párizsi nőnek nem elég formás a csípője, leleményessége és tetszeni vágyása feltétlenül sugall neki valamilyen hősies

fogást; ha bármiféle hibája, makulája, fogyatékosága akad, még akár ékességgé is varázsolja, ez gyakran előfordul; a vidéki nő soha! Ha nagyon rövid a dereka, ha ott gömbölyödik, ahol nem kell, nos: beletörődik, és imádói - hacsak nem akarják, hogy kétkedjék szerelmükben - kötelesek olyannak elfogadni, amilyen, míg a párizsi nő mindig másnak akar látszani, mint amilyen. Innen a sok fura alak, szemérmetlen soványság, mulatságos hájacskák, a sok gyanútlanul mutogatott csúf arc, amelyet az illető város már megszokott, de amely mindig megüt-közést kelt, ha egy vidéki nő Párizsban vagy párizsi nők társaságában jelenik meg. Dinah-nak karcsú termete volt, de túlságosan fitogtatta, nem vette észre, hogy a nevetségesség határára ért, hogy - mivel az unalom lesoványította - egy ruhákba bugyolált csontvázhoz hasonlít már inkább; és ez a fokozatos változás barátainak sem tűnt fel, hisz nap mint nap látták. Ez a jelenség a vidéki élet egyik természetes következménye. A fiatal lányokat a házasság nem csúfítja el egy ideig, a város büszke rájuk; de ki-ki naponta látja őket, s a gyakori találkozás folytán a figyelem eltompul. Ha valamelyik asszony - mint La Baudraye-né is - veszít egy árnyalatot a szépségéből, fel sem tűnik. Mi több: ha egy piros foltocskát vesznek észre az arcán, megértik, mit jelent, érdeklődnek iránta. Holmi kis hanyagság csak növeli a varázst. Egyébként annyira fürkészik, annyira ismerik az arcokat, hogy a kisebb változásokon átsiklanak, sőt végül talán némi szépséget is felfedeznek bennük. Dinah azzal, hogy nem frissítette fel minden új évadban a ruhatárát, mintegy engedményt tett a sancerre-i filozófiának. A beszéddel, a kifejezésmóddal, a gondolkodással éppúgy vagyunk, akár az érzelmekkel: testet és lelket egyaránt befogja a rozsdá, ha nem újul meg a párizsi légkörben; és ami a vidéki életre a legjellemzőbb: a járás, a mozgás, a taglejtés elveszti azt az élénkséget, amelyet Párizs szüntelenül sugároz belénk. A vidéki asszony útját semmi sem keresztezi, pályáján, körében nincsenek kaptatók, átmenetek; nincs mit kikerülnie, úgy jár-ke, ahogy az újonc mozog Párizsban, a buktatókat nem gyanítva; mert számára ilyen nem is terem a városkájában, ahol ismerik, ahol mindig a helyén van, s ahol mindenki helyet ad neki. A nő elveszti a véletlenekből fakadó varázsát. És végül, megfigyelték már, milyen különös hatással van az emberre a közösségi élet? Az utánzás kitörölhetetlen majomösztöne egymáshoz idomít bennünket. Észre se vesszük, s idegen mozdulatokat, beszédmodort, tartást, tekintetet, arckifejezést másolunk. Ilyenformán alig hat évbe telt, és Dinah beleilleszkedett környezetébe. Clagny úrtól az ötleteivel együtt a hanghordozását is átvette; majd, mivel mindig férfiak vették körül, akaratlanul is utánozta viselkedésüket, azt hívén, gúnyolódással megóvhatja magát a furcsaságaiktól; de mint az sok gúnyolódóval megesik, természetében megüledett némi epésség. A párizsi nő a jó ízlésnek sokkal több példájával találkozik, semhogy az ellenkező jelenség bekövetkezzék nála. Példának okáért mindig megvárja, míg óra és alkalom neki kedvezőre fordul; nem úgy, mint La Baudraye-né, aki annyira megszokta a szereplést, hogy valamiféle színpadias, hódolatot követelő modort vett fel, a színre lépő *prima donna* modorát, amelyet Párizsban a gúnyos mosolyok hatására hamar levetkőzött volna. Amikor aztán kellő készletet gyűjtött badarságokból, s vak imádóitól elámítva azt képzelte, hogy bája megannyi új vonással gazdagodott, hirtelen felocsúdott, s a szörnyű valóság úgy szakadt rá, mint a hegyekből lezúduló lavina. Egy megdöbbenő összehasonlítás porig alázta. 1828-ban, Chargeboeuf úr távozása után ismét találkozhatott Fontaine bárónéval; türelmetlenül várta ezt a kedves viszontlátást. Anna férje ugyanis - immár osztályfőnök a pénzügyminisztériumban - apja halálakor szabadságot kért, hogy feleségét a gyászév tartamára Itáliába vihesse. Anna azt akarta, álljanak meg Sancerre-ben, hadd töltsön egy napot ifjúkori barátnőjével. Végzetes találkozó volt. Anna, aki a Chamarolles intézetben nyomába se léphetett a szép Dinah-nak, mint Fontaine báróné fáradtan, úti ruhában is ezerszer túlragyogta La Baudraye bárónét. Bűbajos utazóhintóból szállt ki, melyet megtöltötték a párizsi nő elmaradhatatlan skatulyái; komornája oly választékosan volt öltözve, hogy Dinah megrémült. Éles szemével Dinah nyomban fel is mérte a különbséget a párizsi és a vidéki nő közt; s úgy látta magát, mint ahogy barátnője előtt

állott, aki alig ismert rá. Anna évi hatezer frankot költött magára, La Baudraye úr egész háztartása került ennyibe. A két barátnő huszonnégy óra alatt kiöntötte a szívét egymásnak, és a párizsi nő, látva, hogy a Chamarolles intézet főnixe elmaradt mögötte, elhalmozta őt jószágával, figyelmességével, tanácsaival, amelyek ismét csak megsebeztek Dinah-t: a vidéki nő megállapította, hogy a párizsi nő fennen ragyogtatja kincseit, míg az övéi örökre el vannak temetve.

Anna elutazása után az akkor huszonnégy esztendő Dinah-t határtalan keserűség fogta el.

- Mi történt önnel? - kérdezte Clagny úr, akinek feltűnt a levertsége.

- Anna megtanult élni, amíg én megtanultam szenvedni - felelte az asszony.

La Baudraye-ban ugyanis egy tragikomédia is játszódott, amely jól összeillett a fiatalasszony anyagi gondjaival és fokozatos átlényegülésével, s amelyről Duret abbén kívül egyedül Clagny úr tudott, mert Dinah - részint az unalom, részint talán a hiúság ösztökélésére - egyszer beavatta őt is névtelen dicsősége titkába.

Nos, jóllehet irodalmunkban csakugyan a természet ellen való vétek prózát verssel összeházasítani, akadnak kivételek e szabály alól. *Az Erkölcsi Tanulmányok* során két alkalommal fogjuk megszegni az elbeszélés törvényeit, mégpedig először ebben a történetben; mert azoknak a lelki küzdelmeknek az érzékeltetésére, amelyek menthetik - bár nem mentik fel - Dinah-t, elemeznünk kell egy költeményt, mélységes kétségbeesése gyümölcsét.

Chargeboeuf gróf távozása annyira próbára tette Dinah türelmét és megadó nyugalma, hogy a jó Duret abbé tanácsára megpróbálta sötét gondolatait versben kiönteni; ebből talán egy-némely költőket is megértünk.

- Ön is tapasztalni fogja, mint azok, akik sírfeliratokat vagy elégiákat költenek szeretteik emlékére, hogy amíg az alexandrinusok a fejében zsongnak, a szíve megnyugszik.

Ez a különös költemény egészen felkavarta Allier, Nièvre és Cher megyét, boldogan fedezték fel, hogy költőjük van, aki összemérheti tollát a párizsi hírességekkel. *Paquita, a sevillai lány*, *Jan Diaz* verse a *Morvani Echó*-ban jelent meg, mely folyóiratszerűség másfél esztendeig küszködött a vidéki közönnnyel. Néhány nevers-i műértő azt állította, hogy Jan Diaz az új iskolát óhajtotta kipellengérezni, amely ekkortájt adta közre külön, képben-hévből gazdag, és - hála a német, angol, olasz meg spanyol képzelgések mintájára a múzsán vett erőszaknak - igen hatásos verseit.

A költemény a következő dallal indult:

Ismernétek csak Spanyolhont,
hol a rét dús illatárt ont
langy napon, hűs alkonyon;
bús leányok Neustriából,
vágyról, égről és hazáról
nem papolnátok bizony!

Mert biz ott a férfi más ám,
mint a föld e téli táján!
Alkonyattól hajnalig
kinn a réten száz szökellő
andalúz szatércipellő
ropja fűrgé táncait.

Táncotok mi rút, mi durva!
Tán orcátok is pirulna,
Karneválotok ha itt
a hidegtől kékre váltan
cuppogtatná sűrű sárban
kancabőr bakancsait!

Sápadt szüzeknek egy mocsok-sötét odúban
Paquita mondta ezt a dalt
Rouenban, hol az éj percmutatói búsan
harapdálják a vak vihart,
a lármától zilált, haragos, rút Rouenban...

Majd egy remek leírás Rouenről - ahol mellesleg Dinah sose járt, abban a nyers, hamisan csengő stílusban, amely utóbb annyi juvenalisi verset sugalmazott - szembeállította az ipari városok életét a gondtalan spanyol étellel, az ég és az emberi szépségek szeretetét a gép-imádattal, s a költészetet az üzlettel. Jan Diaz azután megmagyarázta, miért utálja Paquita Normandiát, mégpedig ekképpen:

Paquitát, sejtitek talán, Sevilla szülte,
hol kék az ég, s csodás az éj;
kislány volt még, de már királynő, és körulte
tombolt a férfiszenvedély.
S már három torrero hullott halálba érte,
mivel győzelmi díj gyanánt
csodás ajkának egy tüzes csókját ígérte,
és erre fél Sevilla várt.

A fiatal spanyol lány arcképe azóta annyi állítólagos költemény annyi kurtizánjához szolgált mintául, hogy elunnák, ha idenyomtatnánk mind a száz sorát. Elég lesz, ha a végét idézzük. Dinah merészségéről abból is véleményt formálhatnak. Nos, a heves vérű La Baudraye-né szerint Paquita olyannyira szerelemre termett, hogy nemigen talált magához méltó lovagokat; mert

.....cikázó gyönyörében
aki csak ott volt, elmerült,
midőn egy lakomán, buja kedvében éppen
csupán az asztalfőre ült.

De elhagyd vidám Sevillát s útnak indult,
nem bánva kertet és mezőt,
egy normann harcosért, kibe belébolondult,
s ki otthonába csalta őt.

S nem is siratta meg szép Andalúziáját:
mindene volt e férfi, lám!

De egy nap útra kelt Oroszföld nagy honán át,
dicső császára nyomdokán.

Páratlanul finom színekkel ecsetelte a költő a spanyol lány és a normand tüzérkapitány búcsúját, aki byroni tűzzel tolmácsolt szerelmi örületében a roueni székesegyházban, a Szent Szűz oltára előtt, hűségesküt csikar ki Paquitától, aki

Bár asszony volt, de szűz, ki soha meg nem bocsájt
az eskü megszegőinek.

A költemény java Paquita szenvedéseit festi: a lány magára maradt Rouenban, várja, hogy a hadjárat véget érjen; a rácsnak feszülve kínlódott, ha egy párocska viháncolt el az ablaka alatt; az erőfeszítés, mellyel a szívébe zárta szerelmét, felőrölte, csillapítókkal élt, álmaiba menekült!

Majd elpusztult belé, de őrizé erényét,
várván, hogy párja visszatér,
s amint az év letelt s viszontláthatta férjét,
hű volt a lelke, hófehér.
De az sápadt s fagyott, Oroszföld hidegétől,
kihültek vézna csontjai.
Sóvárgó kedvesét búsan fogadta végül...

Ezt a helyzetet, a költemény magvát Dinah annyi hévvel, vakmerőséggel aknázza ki, hogy úgy látszott, Duret abbé nagyon is fején találta a szöveget. Amikor ráeszmélt, hogy a szerelem bizony véges és határos, Paquita nem vetette magát Héloïse és Julie módjára a végtelenbe, az eszményibe; ó nem, ő - s ez talán fájón természetes - a bűn útjára tért, de minden nagyság nélkül, mert a nagyság anyagi eszközöket kíván, s Rouenban vajmi nehéz olyan szerelmes szívű férfit lelni, aki hajlandó lenne arra, hogy egy Paquitát a hozzá illő pompás és ízléses keretek közé helyezzen. A komor valóságnak e komor költői képe sugallta azt a pár lapot, amellyel a mai költészet annyira visszaél, s amely kissé túlon túl rokon a festők alkalmazta *nyúzott testek*-kel. A költő aztán bemutatta a rossz hírű házat, ahol az andalúziai lány életét bevégzi, majd bölcselkedő fordulattal visszatért a kezdő dalhoz:

Azóta már öreg, ráncos Paquita,
ki ezt dalolta hajdanán:
Ismernétek csak Spanyolhont,
hol a rét...

A költeményben megnyilatkozó sötét erő - mintegy hatszáz sorból állt a mű, s ha szabad a festészet nyelvén szólnunk: hatásosan kiemelte az elbeszélést kezdő és végző dalhoz hasonló két seguidillát -, a mérhetetlen fájdalom e férfias kifejezése megrémítette ezt az asszonyt, akit három megye csodált a névtelenség fekete köpenyege alatt. Dinah, bár a siker őt is megrésze-gítette, tartott a vidéki rosszindulattól, attól, hogy egy elejtett szó nyomán az egész hölgytábor összefüggést keres majd a költő és Paquita között. Majd tünődni kezdett. És megborzongott szegényében, hogy lám, kiaknázza gyötrelmeit.

- Ne folytassa - mondta neki Duret abbé -, most már nem a nő, hanem a költő beszélne önből.

Hasztalan kutattak Jan Diaz után szerte Moulins-ban, Neversben, Bourges-ban, nem tudták leleplezni Dinah-t. Ő pedig, nehogy rosszat gondoljanak róla, ha valami ostoba véletlen fel-fedné a nevét, elragadó kéténekes költeményt írt *A mise tölgyfájá*-ról, egy nivernais-i legendáról, amelynek ennyi a tartalma: egyszer a nevers-iek és a Saint-Saulge-iek, akik közt háborúság folyt, hajnalban felvonultak a faye-i erdőben, hogy életre-halálra megvívjanak egymással. Ám egy tölgy alól ismeretlen pap lépett az ellenfelek közé: a kelő nap fényében

oly lenyűgöző jelenség volt, hogy parancsára a harcosok meghallgatták a misét, melyet a tölgy alatt mondott nekik, és evangéliumkor békét kötöttek. A faye-i erdőben mindmáig mutogatnak is egy tölgyet. Ez a költemény messze felülmúlta *Paquitá*-t, mégis sokkal szerényebb sikert aratott. La Baudraye-né e kettős kísérlet óta költőnek érezte magát, homloka, szeme fel-felragyogott, szépsége kiteljesedett. Párizsra vetette a szemét, dicsőségre vágyott, de untalan visszahullott La Baudraye-i kuckójába, a férjével folytatott mindennapi torzsalkodásba, társas körének oly jól ismert, s épp ezért rég megunt szereplői, törekvései, beszédei közé. Ilyenformán ha sikerült is bánatát irodalmi munkákba fojtania; ha a költészet nagy visszhangot vert is élete pusztaságában, s lekötötte erőit: az irodalom egyben a vidék unalmas, fojtogató légkörét is megújírtta vele.

Az 1830-as forradalom után, amikor Georges Sand dicsőségéből néhány sugár elhatolt Berribe, sok város megirigyelte Châtre-t, amiért vetélytársat állíthatott Staël asszonynak, és Camille Maupinnek, s kész volt hódolni akár egy mákszemnyi női tehetségnek is. Nem csoda, ha annyi *tizedik múzsa* termett egyszerre az országban, fiatal lányok, asszonyok, akik némi délibáb-dicsőség kedvéért lemondtak a nyugalmas életről. Mindenféle különös elméletek a nő társadalmi szerepét fejtegették. A nők most már - s anélkül, hogy a francia gondolkodásra jellemző józanságon csorba esett volna - olyan gondolatoknak adhattak hangot, s olyan érzelmekről tehettek bizonyosságot, amelyekről pár év előtt még mélyen hallgattak volna. Ezt az engedékeny időszakot Clagny úr arra használta fel, hogy összegyűjtse Jan Diaz műveit; a tizennyolcadrét kötetecskét a moulins-i Desrosiers nyomtatta ki. Az ügyész rövid bevezetőt is írt a fiatal költőről, akit az irodalom oly korán elveszített - cikkét a beavatottak bizonyára szellemesnek találták, de az irodalomban már akkor sem jelentett újdonságot. Az ilyesmi kitűnő tréfa, ha a szerző megmarad névtelenségében, de kissé ízetlenné válik, ha később mégis elének lép. Igaz ugyan, hogy e tekintetben a Jan Diaz, egy spanyol hadifogoly fiát (1807 táján, Bourges-ban született) bemutató ismertetés könnyen megtévesztheti majd az afféle *Életrajzi lexikon* szerzőit. Semmi se hiányzik belőle: sem a bourges-i kollégium tanárainak a névsora, sem a megboldogult költő iskolatársainak a felsorolása, köztük Lousteau, Bianchon és Berri más büszkeségei, akik mind álmodozónak, mélabúsnak, korán költői hajlamokat elárulónak ismerték őt. Egy elégia. *Szomorúság* című, amely még a kollégiumban íródott, a két elbeszélő költemény: *Paquita, a sevillai lány* és *A mise tölgyfája*, valamint három szonett, egy leírás a roueni székesegyházról és Jacques Coeur palotájáról, s végül egy elbeszélés - állítólag ezen dolgozott, amikor elragadta a halál -: ennyi volt az elhunyt egész irodalmi poggyásza, akinek nyomorral és kétségbeeséssel terhes utolsó perceit bizonyára megkönnyezték az érzékeny lelkek szerte Nièvre-ben, Bourbonnais-ban, Cherben és kivált Morvanban, ahol - Château-Chinonhoz közel - kilehelte lelkét, teljesen ismeretlenül, még imádottja sem tudott róla!... A kis sárga kötet kétszáz példányban jelent meg, ebből százötven kelt el, megyénként mintegy ötven. Ez a szám - a költészet iránt fogékony lelkek aránya három francia megyében - talán ismét fellelkesíti íróinkat a *furia francese*⁵ iránt, amely manapság sokkal inkább az anyagi boldogulást érinti, semmint a szellemieket. Clagny úr aláírta bevezetőjét, úgyhogy el kellett osztogatnia néhány példányt, Dinah pedig hét-nyolcat megtartott, belegöngyölve őket a kötetet méltató nem helybéli lapokba. Azt a húsz példányt, melyet különböző párizsi újságoknak küldtek, elnyelte a szerkesztőségek torka. Nathan lépre ment - mint Berriben is sokan -, és cikket kanyarintva elmondta a nagy emberről mindazt a jót és szépet, amit halottakról elmondani szokás. Lousteau azonban nem emlékezett Jan Diaz nevű iskolatársára, óvatosan további híreket várt Sancerre-ből, s megtudta, hogy Jan Diaz egy asszonynak az álneve. A sancerre-i járás lelkesen ünnepelte La Baudraye-nét, Georges Sand jövőendő vetélytársaként

⁵ Furia francese - francia hév. (Ol.)

emlegették. Azt a költeményt, amelyet más időkben kétségkívül megbélyegeztek volna, most Sancerre-től Bourges-ig dicsérték és dicsőítették. A vidéki közönség - és talán az egész francia közönség - vajmi keveset jár az arany középúton, amelyet a francia király annyi hévvel ajánl: az egekig magasztal, vagy a sárba ránt.

A jó öreg Duret abbé, La Baudraye-né tanácsadója ekkor már halott volt; különben nem engedte volna, hogy Dinah kiszolgáltassa magát a nyilvánosságnak. De a háromévi munka és névtelenség már nyomasztotta költőnőnket, füstbe ment reményeiért a dicsőség lármájában keresett kárpótlást. A költészet és az álmok - hírnévről álmodott -, melyek Anna Grossetête-tel való találkozására óta kissé elzsongították, 1830 után már nem tudták megnyugtatni túlfeszített, beteg szívét. És Duret abbé, aki tudott a világ nyelvén is beszélni, ha a vallás szava süket fülekre talált, Duret abbé, aki megértette Dinah-t, és szép jövőt festett elébe, mert Isten megjutalmaz, ha nagylelkűen hordozzuk keresztünket - ez a kedves öregúr immár nem volt többé, hogy odavethette volna magát a kísértés és szép lelkigyermeké közé, akit lányának nevezett. Az idős, tapasztalt pap többször próbálta megmagyarázni Dinah-nak La Baudraye úr jellemét, aki szerinte igenis tudott gyűlölni; de a nők a gyöngye emberektől minden erőt elvitatnak, márpedig a gyűlölet mint lelki tevékenység sokkal több állhatatosságot kíván, semhogy ne tekintsük eleven erőnek. Dinah tökéletesen közömbösnek tapasztalta férjét a szerelemben, ezért aztán a gyűlölő képességében sem hitt.

- Ne tévessze össze a gyűlöletet a bosszúval - mondta neki az abbé -, ez két merőben különböző érzés: az előbbi a szűkfejű emberekben, az utóbbi (egy törvény következményeképp, amelynek alá vannak vetve) a nagy lelkekben él. Isten például bosszút áll, de nem gyűlölködik. A gyűlölet a törpe, torz lelkek sajátja, kicsinyeskedéssel táplálják, és undok zsarnokságukat takargatják vele. Jól vigyázzon hát, meg ne sértse La Baudraye urat; mert holmi ballépést talán még megbocsátana önnek, feltéve, hogy hasznot húzhat belőle, de ha ott sebzi meg, ahol a nevers-i Milaud oly kegyetlenül beledöfött, szelíden elbánik önnel, megkeseríti az életét.

Nos, a dicsőség, hogy egész Nivernais, Sancerrois, Morvan és Berri, Jan Diazban az ő feleségét tiszteli és büszkélkedik vele, a kis La Baudraye úrnak halálos csapást jelentett. *Paquita, a sevillai lány* titkát egyedül ő ismerte. Bárhol került szóba ez a megdöbbentő mű, mindenki sajnálkozott Dinah-n: „Szegény asszony! Szegény asszony!” A nőket boldoggá tette, hogy szánhatják azt, aki valaha annyira elnyomta őket; soha Dinah ilyen megbecsülésnek nem örvendett a vidéken! A kis ember pedig még sárgább, még ráncosabb, még keshedtebb lett, mint azelőtt, de nem szólt; csak a rá szegeződő tekintetében fogott el olykor Dinah méreggel átítatott fagyosságot, amely meghazudtolta igyekvő udvariasságát és nyájasságát. Végül is Dinah ráeszmélt, hogy nem egyszerű nézeteltérésről van szó, de mikor magyarázkodni kezdett a *rovar*-jával, ahogy Gravier úr hívta, az acél hidegségét, ridegségét, keménységét érezte: akkor elfutotta a méreg, és számon kérte a tizenegy évet; a kis La Baudraye azonban csak gunnyasztott egy karosszékben behunyt szemmel, és hallgatott, rendíthetetlenül. És mint mindig, a törpe most is legyőzte a feleségét. Dinah belátta, hogy hiba volt tollat fognia, eltökélte, hogy egyetlen verssort sem ír le többé, és szavának állt. A várost ez persze nagyon bántotta.

- Vajon miért nem ír több verset (*versezetet*) La Baudraye-né? - találgatták mindenfelé.

Dinah-nak ekkor már nem volt ellensége, a látogatók egymásnak adták nála a kilincset, nem múlt el hét újabb hódoló bemutatkozása nélkül. A törvényszéki elnök neje, egy fenséges polgármatróna - született Popinot-Chandier - elküldte huszonkét esztendősi fiát tisztelegni La Baudraye-ba, s módfelett jólesett neki, hogy a kiváló asszony kegyesen fogadta Gatiénjét. A *kiváló asszony* szó váltotta fel ugyanis a Saint-Satur-i Sappho fura gúnynevét. Az elnökné, aki kilenc évig vezette Dinah ellenzékét, úgy megörült fia sikerének, hogy azontúl csupa jót mondott Dinah-ról.

- Akárki akármit beszél is - kiáltott fel, válaszképp Clagnyné egyik kifakadására, aki halálosan gyűlölte férje állítólagos szeretőjét -, La Baudraye-né a legszebb és a legszellemesebb nő egész Berriben!

Miután annyi bozót megtépte, s oly sokféle útnak nekivágott, miután nagyszerű szerelmekről ábrándozott, s a legsötétebb drámák kínjait áhítva ezeknek csak búvalbélelt, olcsó gyönyöreiben lehetett része, lévén az élete oly fárasztóan egyhangú: Dinah végül is beleesett abba a szakadékba, melyet eddig eltökélten került. Clagny úr annyi áldozatot hozott, lemondva főügyészségről, Párizsról, ahová pedig a család is hívta, hogy Dinah-nak be kellett ismernie: „Szeret!” Legyűrte hát viszolygását, s úgy látszott, meg akarja jutalmazni ezt a nagy állhatatosságot. A Clagny úr támogatására alakult választási szövetséget Sancerre mindenesetre az ő fellobbanó nagylelkűségének köszönhette. Mert Dinah arról álmodozott, hogy az újdonsült képviselővel ő is Párizsba megy. Sőt, szerette volna, ha az özvegyek és árvák e gyámolítója utóbb az igazságügyminiszter uszályos mezét is felöltheti, ám a lovagjára adott százötven szavazat - ötven voks híja miatt - az ünnepélyes ígéretnek ellenére pusztán *tekintélyes kisebbséggé* változott. Egy fiatal alprefektus ugyanis - a doktrinerek jutalmul kinevezették prefektussá - kiaknáztta Boirouge elnök féltékenységét és Gravier gyűlöletét, aki azt hitte, hogy Dinah szívében most már a jelölt az úr.

- Örökké sajnálni fogom, hogy nem tudtam behízelegni magam La Baudraye-nénál - mondta egyik barátjának a távozó alprefektus -, teljes lett volna a diadal...

Ezek a viharok csak a mélyben dúltak, a felszín egy békés házaspárt mutatott, két nem egymáshoz illő, de egymáshoz tört embert, bizonyos tisztos jómódot, egyszóval azt a hazugságot, amelyet a társadalom megkíván, de amely elviselhetetlen hámként szorította Dinah-t. Mégis, miután tizenkét esztendeig álarcot viselt, miért akarta ledobni egyszerre? Miért ernyed el most, amikor minden egyes nappal több reménye nyílt az özvegységre? Nos, aki figyelemmel kísérte életének egymást követő szakaszait, könnyen megérti, hogy - mint egyébként sok más nő - csalódások egész sorának esett áldozatul. Kezdetben La Baudraye urat akarta hatalma alá hajtani, majd az anyaságban reménykedett. Aztán, míg a háztartási vitáktól szomorú sorsának felismeréséig eljutott, ismét eltelt egy egész korszak. Később vigasztalódní vágyott, de akkor meg továbbállt Chargeboeuf úr, a vigasztaló. A kísértés tehát, amely a legtöbb nőt a bűnbe sodorja, mindeddig hiányzott nála. És végül, bár ismerünk nőket; akik nem sokat tévóváznak, vajon nincs-e sok olyan is, aki reménységekbe kapaszkodik, titkos tépelődések útvesztőjében bolyong, míg végül elbukik? Dinah ezek közé tartozott. Oly kevés hajlandóságot érzett a hűtlenkedésre, hogy nem tudta megbocsátani Clagny úrnak a kudarcát, ehhez nem szerette őt eléggé. Átköltözött Anzyba, elrendezte gyűjteményeit, ritkaságait, a nagyszerű és pompás, az eddigieknél sokkalta előnyösebb keretek között, melyeket Philibert Delorme, a kastély építője mintha csak az ő kis múzeuma számára teremtett volna meg: ez elfoglalta néhány hónapig, s közben megérett benne egy elhatározás: azok közül való, melyek meglepik a közönséget, mert nem ismerik, de azért - sok találgatás, okoskodás árán - gyakran mégis meglelik a rugóját.

Lousteau híre - színésznő-szeretői miatt a nők bálványának tekintették - érdeklődést keltett La Baudraye-néban: szerette volna megismerni az író; elolvasta hát a műveit, és lelkesedni kezdett érte, bár nem annyira tehetsége, mint inkább hódításai miatt; és hogy elhozza őt Sancerre-ba, kiagyalta: a kerületnek a következő választásokon a vidék két nagyemberének egyikét kell megválasztania. Megkérte Gatien Boirouge-t, aki Popinot ágon Bianchon unokaöccsének vallotta magát, kérte, hogy írjon a neves orvosnak; a néhai Lousteau-né egy régi barátja pedig ígéretet tett, hogy felébreszti a tárcaíró becsvágyát, elmondja neki annak a néhány sancerre-inek a tervét, akik a párizsi hírességek közt keresnek képviselőt maguknak. Dinah torkig volt már középszerű környezetével - végre igazi kiválóságokkal találkozhat hát, s

botlását a dicsőség fénye ragyogja be majd! De sem Lousteau-tól, sem Bianchontól nem jött válasz; talán a vakációt várták mindketten. Bianchont legalábbis, aki a pályázatot nagy fölényel nyerte meg - előző évben kapta meg katedráját -, és előadásai Párizshoz kötötték.

A két párizsi végül is szeptemberben, a szüret derekán érkezett meg szülőföldjére, de mivel az 1836-os termés mindenkit mozgósított, aki kezét-lábát bírta, semmiféle rokonszenv-tüntetést nem tapasztaltak a lakosság részéről.

- *Nem vártuk meg a végszót* - mondta Lousteau a színházak nyelvén a földijének.

Lousteau, akit elcsigázott a tizenhat évi küszködés Párizsban, s akit az élvezetek éppúgy elnyűttek, mint a nyomor, a munka és a kudarcok, 1834-ben negyvennyolc évesnek látszott, jóllehet alig harminchét volt. Kopaszsága, Byron-másolása jól illett koravén s a sok champagne-nyakalástól felbarázdált ábrázatához. Ámbár a kicsapongás stigmáit ő az irodalomnak róta fel, s hogy szépítse fáradságát, váltig dörgött a sajtó tehetségfaló, gyilkos hajszája ellen. Itt, szűkebb hazájában színlelt életundorát és hazug embergyűlöletét is túlozta, azt hívén, hogy ez hasznára válik. De mint némely kihunytnak vélt tűzhányó, a szeme olykor lángot lövellt; s a fiatalságot, amit a nők megkívánnak, választékos öltözködéssel iparkodott pótolni.

Horace Bianchon, a Becsületrend birtokosa, mint afféle felkapott orvos, jól táplált, kövér úriember volt, arca pátriárka-arc, haja dús és szőke, homloka domború: testalkata a munkájának élő férfié, nyugalma a gondolkodóé. Nem éppen költői külseje remekül hangsúlyozta földije könnyedségét.

A két híresség a fogadóban szállt meg, s egy egész délelőtt senki se nézett feléjük; Clagny úr is csak véletlenül értesült a megérkezésükről. Dinah elszörnyedt ezen, s nyomban átküldte hozzájuk Gatient, akinek nem volt szülője, és meghívta a két párizsit, töltsenek pár napot az anzyi kastélyban. Dinah ugyanis a kastély-úrnőt játszotta már egy éve, La Baudraye-ban csak télen lakott. Gravier úr, a királyi ügyész és Gatient Boirouge aztán a város irodalmi érdeklődésű személyiségeinek részvételével vacsorát adott a két nagy ember tiszteletére. Végül pedig a párizsiak, megtudva, hogy a szép La Baudraye-né nem más, mint Jan Diaz, három napra csakugyan elfogadták a meghívást, maga Gatient vitte őket Anzyba egy pados szekéren. Az ábrándos fiatalembertől megtudták, hogy La Baudraye-né nemcsak Sancerre első szépe, s nemcsak tehetséges nő, akitől George Sand is méltán tarthatna, hanem ezenfelül olyan asszony, aki nagy feltűnést keltene Párizsban is. Éppezért Bianchon doktor és a kaján tárcaíró módfelett meglepődött, bár nem mutatta amikor a báróné megjelent a kastély lépcsőjén könnyű fekete szövetből készült, fodrokkal ékes, leginkább lovaglőöltözékre emlékeztető, de uszálytalan ruhájában: ez a nagy igénytelenség nagy igényekről árulkodott nekik. Dinah Raffaelt idéző, lapos, feketebársonysapkát viselt, haja dús csigákban omlott alá. Ez az öltözék kiemelte csinos termetét, szép szemét és szép szemhéját, amelyet már-már megfonnyasztottak a fentebb vázolt élet gyötrelmei. Itt Berriben az *irodalmi lény* regényes finomkodását is leplezte e művészviselet. Mivel háziasszonyuk túlon túl szívélyesnek és negédesnek mutatkozott - a lélek és a gondolat negédesége volt ez -, a két barát összenézett, és holtkomoly képpel hallgatta La Baudraye asszonyt, aki formás szónoklatban mondott köszönetet jövetelükért, amely megtörte életének egyhangúságát. Majd kivitte őket a kastély elé, a virágkosarakkal díszített gyepág körül sétáltak egy darabig.

- Hogy lehet az, hogy ilyen szép, és a jelek szerint kivételesen művelt, értelmes nő létére meg tud ülni itt vidéken, asszonyom? - kérdezte Lousteau, a tréfamester. - Mivel védekezik az itteni légkör ellen?

- Ó, hisz épp ez a baj - felelte Dinah. - Hogy az ember nem tud védekezni. Mélységes kétségbeesés vagy bamba beletörődés, az egyik vagy a másik, más választás nincsen: ez a létalapunk, ez a temetője ezer meddő gondolatnak, mely sivatagos lelkünk tikkadt virágait táplálja ugyan, de a talaját megtermékenyíteni képtelen. Ne higgye, hogy közönyösek vagyunk! A közönyt a kétségbeesés; a lemondás hozza. Akit megérint, az a nő már csak az örömet keresi, ki-ki a jellemehez illőt. Vannak, akik belevetik magukat a befőttkészítésbe és a nagymosásba, a háztartási tennivalókba, a szüret és az aratás paraszti boldogságába, a gyümölcs-elrakásba, a főkötőhímzésbe, az anyai gondokba, vagy akár a kisvárosi cselszövésbe. Mások egy elmozdíthatatlan zongorát csépelnek, amely hét év múlva úgy szól már, mint a repedt fazék, és itt a kastélyban fejezi be asztmás életét. Ismét mások, a jámbor lelkek arról társalkodnak, milyen más csengése van Isten szavának, ha más pap ejti: Fritaud abbét Guinard abbéval mérik össze. Estéknént kártyáznak, és évtucatokig ugyanazokkal az urakkal, ugyanazokban a szalonokban, ugyanazokban az időszakokban táncolnak. Ezt a gyönyörűséges életet hébe-korba ünnepélyes fasori séták és udvariassági látogatások tarkítják, az egyik hölgy felkeresi a másikat, s érdeklődik, hol vásárolja a ruhaanyagait. A társalgást az értelmességtől délre a vidéki élet állóvizének mélyén fortyogó cselszövények taglalása, északra a közszájon forgó házasságok, nyugatra a féltékenykedések, keletre pedig a szűrős kis megjegyzések határolják. Ez hát az oka, kérem - folytatta Dinah nagy bölcselkedve -, hogy itt már huszonkilenc éves korban jelentkeznek a nőnél a ráncok, tíz évvel korábban, mint Bianchon doktor előírja; az arca is időnek előtte rezessé válik, és megsárgul, akár a birsalma, ha éppen a megsárgulás a sorsa, mert ismerünk olyanokat is, akik megzöldülnek. És ha egyszer idáig jutottunk, szeretnénk igazolni álláspontunkat, mely immár végérvényes. Nekirontunk hát acélos fogunkkal (akár az egérfog!) a szörnyűséges párizsi szenvedélyeknek. Vannak nekünk itt önkínzó puritánjaink, akik széttépik a kacérság csipkéit, és sárba tapossák az önök párizsi szépeinek a költészetét, akik belekötnek a mások boldogságába, s egyre csak a maguk, dión meg avas szalonnán élő, garasos egérvacokban lakó erényét tömjénezik, és ennek a mi sancerre-i gyöngyéletünknek a szürke színeit és kolostori hangulatát magasztalják.

- Tetszik nekem a bátorsága, asszonyom - mondta Bianchon. - Ha már valakit efféle bajok értek, legalább tudjon erkölcsi tőkét kovácsolni belőlük.

Gatien Boirouge álmélkodva figyelte az ügyes hadmozdulatot, amellyel Dinah kiszolgáltatta a vidéket vendégeinek, s jó előre elhárította gúnyolódásukat - meglökte Lousteau könyökét, s a mosolya és a tekintete mintha ezt mondta volna: „No? Igazam volt?”

- Ó, asszonyom - mondta Lousteau -, ön elhitesi velem, hogy még mindig Párizsban vagyok, hadd csenjem el öntől ezt a kis eszmefuttatást, a rovatom számára, tíz frankot kapok érte...

- Drága uram - felelte Dinah -, óvakodjék a vidéki nőktől!

- Ugyan miért?

Dinah ravasz, bár meglehetősen ártatlan cselhez folyamodott: megmutatta a két párizsinak a csapdát, mellyel egyiküket - választott legyőzőjét - el akarta ejteni; arra számított ugyanis, hogy mihelyt a férfi megfélemezik az intelemről, máris az ő, Dinah kezébe adja magát.

- A párizsi férfi először mulat rajtuk; majd amikor a főváros ragyogása már elhalványult benne, s a vidéki nőt viszont természetes környezetében látja, udvarolni kezd neki, bár talán még csak pusztá időöltésből. Ön, uram, akit szerelmei híressé tettek, hízogó érdeklődést fog tapasztalni... Jól vigyázzon! - kiáltott fel Dinah kacér mozdulattal, gunyoros fejtegetései révén máris fölébe emelkedve a vidék oktalanságainak és Lousteau-nak. - Ha egy nyomorult kis vidéki nő nem mindennapos szenvedélyre gyullad egy kiváló férfiú, holmi vidékre vetődött párizsi iránt, nála ez a szerelem több lesz, mint pusztá érzés, foglalatosság lesz, amely betölti

egész életét. Márpedig nincs veszedelmesebb a hű, a ragaszkodó vidéki nőnél: örökké összehasonlításokat tesz, vizsgálódik, elmélkedik, ábrándozik, és meg is markolja az ábrándképét, még akkor is gondol imádottjára, amikor imádottja már nem gondol őrá. Nos, a vidéki nőnek többek közt az a végzete, hogy szerelme hirtelen robban ki, amint ez Angliában is gyakran előfordul. Vidéken ugyanis az állandó megfigyelés miatt, akár az indiánok, úgy fürkészik egymást az emberek, a nő kénytelen vagy nyílegyenesen haladni előre a pályáján, vagy váratlanul kisiklani akadályba ütköző mozdony módjára. A szerelmi stratégia megkövetelte összecsapások, édesgetések és hamiskodások, a párizsi nő világának fele, itt teljesen ismeretlenek.

- Ez igaz - mondta Lousteau -, a vidéki nő szíve mindig tartogat valamilyen meglepetést, olyan, akár a *zsákbamacska*.

- Ó, édes Istenem - sóhajtotta Dinah -, egy nő háromszor beszél egy férfival a télen, s észre sem veszi, máris a szívébe zárta; aztán jön egy kirándulás, egy séta, és mindent elmondanak, sőt talán mindent megcselekszenek! Ez egyébként igen természetes, csak azok ütköznek meg rajta, akik csukott szemmel járnak a világban. De ön költő, uram, Bianchon doktor pedig filozófus és vizsgálódó szellem, önök nem fogják ócsárolni a vidéki nőt, azt hívén, hogy romlott, önöknek lesz szemük a benne rejlő csodálatos költészethez, mely még nem talált kiadót, ahhoz a szép regényhez, melynek utolsó lapjait többnyire valami szerencsés hadnagyocska vágja fel, afféle vidéki nagyság.

- Hát igen - mondta Lousteau -, azok a vidéki nők, akikkel Párizsban találkoztam, elég mohók voltak...

- Ugyan, csak a kíváncsiság hajtja őket - felelte a kastély úrnője, kis vállrándítással kísérvé a szavát.

- Nekem azokat a színházrajongókat juttatták az eszembe, akik mindig csak a második előadásra mennek el, mert akkor már biztos, hogy a darab nem bukik meg - vágott vissza az újságíró.

- De hát mi az oka az önök bajainak? - kérdezte Bianchon.

- Egy szörnyeteg, akárcsak a mesében: Párizs - felelte a költő. - A bajnak hét mérföld a kerülete, s az egész országot sújtja. A vidék ugyanis nem áll meg önmagában. Csak ahol a nemzet ötven apró államocskára oszlik, ott lehet meg mindegyiknek a maga sajátos arculata, ott lehet minden egyes nő királynő, aki parányi birodalmának szépségeit tükrözi. Ez a jelenség Itáliában, Svájcban és Németországban, úgy hallom, még megfigyelhető; de nálunk és minden egy-fővárosú országban a központosítás szükségképpen a társadalmi élet elszürkülésére vezet.

- Ön tehát azt állítja, hogy a társasági élet csak akkor pezsdülne fel, kapna némi eredetiséget, ha egy sok tagból összetevődő francia államszövetség, holmi közös birodalom alakulna ki? - kérdezte Lousteau.

- Ami talán nem is kívánatos, mert túl sok országot kellene meghódítanunk hozzá - jegyezte meg Bianchon.

- Angliában e téren nincs baj - kiáltott fel Dinah. - London nem olyan zsarnoki hatalmasság, mint Párizs, bár a francia szellem ennek is előbb-utóbb megtalálja majd az ellenszerét; az angolokat viszont egy egészen más, a miénknél sokkal szörnyűbb kór fojtogatja: az undok álszenteskedés!

- Az angol arisztokrácia - ragadta el a szót Dinah-tól az újságíró, byroni szavalattól tartva - abban különb a franciánál, hogy mind befogadja a kiváló embereket, gyönyörű parkjaiban él, Londonban *csupán két hónapot tölt*, se többet, se kevesebbet, vidéken lakik, ahol mindent felvirágoztat, s ahol maga is virágzik.

- Úgy van - mondta La Baudraye-né -, London a boltosok és az üzérek fővárosa, no meg a kormány székhelye. Az arisztokrácia azonban mindössze hatvan napig marad meg benne, addig, míg átismétli a leckét, megkapja a jelszavakat, bekukkant az állam vegykonyhájába, megszemléli az eladó lányokat és az eladó fogatokat, üdvözli ezt meg amazt, s már fordul is hazafelé, mert a saját unalmas társaságát csak arra a pár napra bírja el, melyet az évadnak neveznek.

- És éppen ezért - kiáltott fel Lousteau, hogy egy élccel gátat vessen ennek a szóáradatnak - a *Constitutionnel* álnok Albionjában a királyság minden pontján akadnak elragadó nők.

- De persze elragadó angol nők! - vágott vissza Dinah mosolyogva. - Hanem itt jön az édesanyám, hadd mutassam be önöket - folytatta aztán, hogy Piédefernét közeledni látta.

A két arszlán meghajolt Piédefer asszony, vagy inkább egy női csontváz előtt, mert ezt a rezes arcú, kétes fogsorú, festett hajú, aszott égimeszelőt csak bizonyos nagyzással lehetett asszonynak minősíteni, majd Dinah pár percre magukra hagyta a párizsiakat.

- Nos, mi a véleménye róla? - kérdezte Gatien Lousteau-tól.

- Az a véleményem, hogy Sancerre legszellemesebb asszonya pusztán a város legnagyobb karattyolója, ennyi az egész - felelte a tárcaíró.

- Így beszél arról, aki képviselővé akarja önt kineveztetni - hördült fel Gatien -, egy angyalról!...

- Ezer bocsánat, elfelejtettem, hogy szerelmes belé - mondta Lousteau. - Remélem, nem veszi szívére egy ilyen magamfajta öreg fickó cinizmusát. Én már semmiben sem hiszek. Bianchon a tanúm rá; szeretem nevükön nevezni a dolgokat. Például ez a hölgy kiszárította az édesmamáját, ahogy a fácán is kiszárad, ha túl nagy lángon sütik.

Gatien Boirouge talált rá módot, hogy az író kijelentését megsúgja Dinah-nak a vacsoránál, amely bőséges volt, sőt pazar, és amelynek során Anzy úrnője már feketet vetett a nyelvére. Az akadozó társalgás a tapintatlan Gatient vádolta. Étienne igyekezett megengesztelni Dinah-t, de az minden figyelmével Bianchon felé fordult. Csak az est közepe táján lett újra kedvesebb Lousteau-hoz. Megfigyelték már, ugye, milyen nagy hitványságokat követnek el az emberek - semmiségekért? Dinah is, ez a nemes lélek, aki nem akarta odaadni magát mindenféle tökfilkónak; akinek az élete csupa iszonyatos küzdelem, elfojtott lázadás, hamvába holt költészet volt itt az Isten háta mögött; aki Lousteau-tól menekülve gögénének legmagasabb és legmeredekebb sziklásálára kapaszkodott fel, s le nem szállt volna onnan, bár ál-Byronja már a lába előtt hevert, bocsánatért esdekelve - Dinah is lebukfencezett hirtelen a magasából: eszébe jutott az albuma. La Baudraye asszony ugyanis a kézírásgyűjtés szenvedélyének hódolt, s a hosszúkas album, melyet őrzött, már azzal is rászolgált a nevére,⁶ hogy a lapok kétharmada üres volt. Egyszer három hónapra elküldte Fontaine bárónénak, akinek sikerült kikönyörögnie egy sort Rossinitől, hat ütemet Meyerbeertől, négy verssort Victor Hugótól (minden albumba ugyanazt írja), egy szakaszt Lamartine-től és egy mondást Béranger-től, megszerezte továbbá George Sand írását: *Kalüpszó nem tudott megvigasztalódni Ulisszesz*

⁶ Szójáték: albus-alba-album - fehér. (Lat.)

távozása után, Scribe esernyőre írt híres sorait, Charles Nodier egy mondatát, Jules Dupré egy vízszintes vonalát, David (d'Angers) aláírását, valamint Hector Berlioz három hangjegyét. Egyik párizsi időzése során Clagny úr egy Lacenairedallal - igen keresett kézírás -, Fieschi két sorával és Napóleon egy roppant kurta levelével gazdagította a gyűjteményt; mindhármát az album velinpapirosára ragasztották. Gravier úr pedig egy utazása alkalmával Mars, Georges, Taglioni és Grisi kisasszonyokkal, s a legkiválóbb művészekkel - mint Frédéric Lemaître, Monrose, Bouffé, Rubini, Lablache, Nourrit és Arnal - íratott az albumba; ismert ugyanis egy aggregény-komániát, a *háremfiúk*-at, ahogy magukat címezték, ezek voltak a közbenjárói. Nos, Dinah már csak azért is nagy becsben tartotta zsenge gyűjteményét, mert tíz mérföld körzetben egyedül ő dicsekedhetett albummal. Ámbár, két esztendő óta sok fiatal lány szerzett már hasonlót, s íratott bele többé-kevésbé furcsa mondatokat a barátaival és ismerőseivel. Ó, ti, akik kézírásgyűjtéssel töltitek éltetek, boldog és együgyű lelkek, tulipánnevelő hollandusok, ti fölmentitek, ugye, Dinah-t, aki attól tartva, hogy vendégei nem maradnak nála két napnál tovább, Bianchon elé tette kincsét, s megkérte: gyarapítsa néhány sorral.

Lousteau elmosolyodott, amikor a doktor megmutatta neki ezt a gondolatot az első lapon:

A népet az teszi veszedelmessé, hogy minden bűnére ott hordja a feloldozást a zsebében.

J.-B. DE CLAGNY

- Támogassuk ezt az urat, akinek van bátorsága a monarchia ügyéért síkraszállni - súgta Lousteau fülébe Desplein tudós tanítványa. És Bianchon odaírta az előző bejegyzés alá:

Ami Napóleon a vízhordótól megkülönbözteti, csak a társadalom számára jelent valamit, a természethez semmi köze. A demokrácia is, mely nem ismeri el az egyenlőtlenséget, mindig a természetre hivatkozik.

- Lám, ezek a gazdagok - kiáltott fel Dinah bámulatában -, úgy vesznek ki az erszényükből egy aranyat, ahogy a szegények egy garast kotorásznak elő... Nem tudom - fordult aztán Lousteauhoz - megengedi-e háziasszonyi tisztetem, hogy néhány stanzát kérjek öntől...

- Túlságosan is megtisztel, asszonyom! Bianchon nagy ember, én viszont egy kis senki vagyok!... Húsz év múlva kevesebben fogják ismerni a nevemet, mint a királyi ügyész úrét, akinek a gondolata, ahogyan itt áll az ön albumában, egy ismeretlen Montesquieu-re vall. Különbösen is, legalább huszonnégy órára lenne szükségem, hogy összeüssek valami keserű elmélkedéssel; mert én mindig csak azt festem, amit érzek.

- Bár két hetet kérne - mondta La Baudraye-né kedvesen, és odanyújtotta az albumot -, legalább tovább maradnának nálam.

Az anzyi kastély vendégei másnap már reggel öt órakor talpon voltak. A kis La Baudraye ugyanis vadászatot rendezett a párizsiaknak, bár nem annyira mint szíves házigazda, inkább mint dicsekvő birtokos: boldogan hajszolta őket végig az erdőin, s át az ezerkétszáz hektárnyi pusztán, melyet szeretett volna feltöretetni, mert noha ez a vállalkozás pár százezer frankot megkívánt, harmincról hatvanezerre emelte volna az anzyi uradalom hozamát.

- Tudja-e, miért nem jött el az ügyész úr a vadászatra? - kérdezte Gatien Boirouge Gravier-től.

- De hisz megmondta, tárgyalása van, mert a törvényszék bűnügyben ítélkezik - felelte az adófelügyelő.

- És ön elhiszi ezt? - kiáltott fel Gatien. - Nos, apám azt mondta nekem: „Ne számítsanak Lebas-ra, csak később mehet, Clagny úr megkérte, hogy helyettesítse a tárgyaláson.”

- Ejha - képedt el Gravier -, La Baudraye úr meg épp most indul La Charitéba.

- De maga minek üti bele az orrát ezekbe a dolgokba? - fordult Horace Bianchon Gatiénhez.

- Horace-nak igaza van - csatlakozott Lousteau is. - Nem értem, miért foglalkoznak annyit egymással, hiábavalóságokra fecserlik el az idejüket.

Horace Bianchon Étienne Lousteau-ra pillantott: a tárcák élcei, a pletykalapok elmésségei Sancerre-ban kínaiul hangzanak, ezt mondta a pillantása. Amikor egy mélyedésben fekvő bozótoshoz értek, Gravier úr hátramaradt, engedte, hadd vágjon neki a két híresség és Gatién az erdész vezetésével.

- Várjuk már meg a pénzügyért - ajánlotta Bianchon, amint vadásztársaival kibukkantak egy tisztásra.

- Jaj, uram, lehet, hogy ön nagy ember az orvostudomány terén - felelte neki Gatién -, de a vidéki életről fogalma sincs. Gravier urat várja?... Ni hisz, az úgy szalad, akár a nyúl, a kerek kis pocakja ellenére; most már csak húsz percre van Anzytól... - Gatién elővette az óráját. - Remek! Épp időben érkeznek.

- Hová?

- A kastélyba, az ebédhez - felelte Gatién. - Azt hiszi, nyugton lenne, ha La Baudraye-né kettesben maradna Clagny úrral? A két férfi most majd szemmel tartja egymást, és féltékenyen őrzik Dinah-t.

- Vagy úgy! A báróné tehát még nem választott? - kérdezte Lousteau.

- Anyám azt hiszi, nem, de én attól tartok, hogy Clagny úrnak végül is sikerül befonna Dinah-t; mert ha el tudta hitetni vele, hogy ha képviselő lesz, hamarosan magára ölti az igazságügy-miniszteri palástot, ugyan mért ne tudná vakondokbőrét, félelmet gerjesztő szemét, kócos sörényét, rekedt teremőr-hangját, éhenkórász poétához illő soványságát adoniszi ékességeknek feltüntetni? Csak a jövődő főügyészt lássa benne, Dinah mindjárt szép fiúnak is látja. Az ékesszólás sok mindent elér. Másrészt a báróné tele van becsvággal, utálja Sancerre-t, a nagyvilági életről, Párizsról ábrándozik.

- De milyen érdek vezeti magát? - kérdezte Lousteau. - Mert hisz ha a báróné az ügyészt szereti... Ó persze, arra számít, hogy ez a szerelem nem tart soká, s akkor magára kerül a sor.

- Önöknek, párizsiaknak - mondta Gatién - annyiféle nővel van dolguk, ahány nap van az évben. De itt Sancerre-ban, ahol jó, hogyha hat nő akad, s ebből is öt lángpallossal védi az erényét; ahol a legszebbik irdatlan távolságra tartja magától az embert, olyan kevélyen pillantva rá, mint valami királyi vérből való hercegnő: Sancerre-ban, mondom, egy huszonkét éves fiatalembernek igenis joga van hozzá, hogy ennek a hölgynek a titkait kutassa, mert akkor önagysága kénytelen lesz a figyelmével kitüntetni.

- És ezt itt kitüntetésnek nevezik - mosolyodott el az újságíró.

- Én nem hiszem, hogy a báróné ezzel az otromba majommal foglalkozik, annál szerintem jobb ízlése van - mondta Bianchon.

- Ejnye, Horace, tudós értelmezője az emberi természetnek, csaljuk törbe a királyi ügyész urat; ezzel szolgálatot teszünk Gatién barátunknak, mi meg jót mulatunk. Nem szenvedhetem a királyi ügyészeket.

- Rossz előérzetek gyötörnek? - évődött vele Bianchon. - De hogy csináljuk?

- Azt ajánlanám, mondjunk el vacsora után egypár olyan történetet, amelyben a férjek rajtakapják feleségüket, és hátborzongató körülmények közt megölik, meggyilkolják. Majd meglátjuk, milyen képet vág a hallottakhoz La Baudraye-né és Clagny úr.

- Nem rossz ötlet - ismerte el Bianchon -, egyik vagy másik feltétlenül elárulja magát, akár szóval, akár mozdulattal.

- Ismerek egy lapszerkesztőt - fordult az újságíró Gatienhez -, aki, hogy szomorú sorsát elkerülje, csak olyan históriákat hallgat meg, amelyekben a két szeretőt elégetik, felnégyelik, karóba húzzák, kibelezik; amelyekben az asszonyokat megfőzik, megsütik, megpörkölik; ezeket a rémmeséket aztán hazahordja a feleségének, s abban bizakodik, hogy az féltében majd hű marad hozzá; és be is éri ezzel a kényszermegoldással, szerény ember: „Látod, kicsikém, egyetlen ballépés mire vezet!”, mondja neki, mintegy összefoglalva a szónoklatot, melyet Arnolphe Agnès-nek tartott.

- La Baudraye-né teljesen ártatlan, ez a fiú csak képzelődik - mondta Bianchon. - Piédeferné szent asszony, kötve hiszem, hogy a lánya szeretőjét meghívja a kastélyba. La Baudraye-nének rendre túl kéne járnia anyjának, férjének, komornájának és anyja komornájának az eszén, s lévén ez erejét meghaladó feladat, felmentem.

- Már azért is, mert a férje rajtakapná menten - mondta Gatien, és nevetett a tulajdon szójátékán.

- Akad a tarsolyunkban egy-két olyan história, hogy Dinah-ban megfagy a vér - mondta Lousteau. - Magától, fiatalember, és tőled, Bianchon, szigorú ábrázatot kérek, viselkedjenek mindketten diplomatikusan, a modoruk legyen könnyed és természetes; figyeljék, persze észrevétlenül, a két bűnös arcát, értik, ugye?... Fél szemmel, vagy a tükörben, lopva fűr-késszék őket. Azám, reggel nyúlra vadászunk, este meg királyi ügyészre!

Az este diadallal kezdődött Lousteau számára: átnyújtotta a kastély úrnőjének az albumot, benne a következő elégiával:

Spleen

Elkallódnak csak itt e vézna költemények
e bánatos, önös világban, melyben élek,
semmit se tartva meg;
ki nem láthatta még reményét teljesedve,
kinek szemét a kín zordul legyöngítette,
rosszat lát jó helyett.

Ez albumon, melyet egy asszony vett kezébe,
ne terjesszen homályt lelkemnek tükrözése.

Kell tudni, merre, mit:
az asszonynak csacsogj örömről és a vágyról,
kavargó bárról és lengő selyemruhákról,
s Istenről egy kicsit.

Vagy az nem üzne tán kegyetlen gúnyt belőlem,
ki így sors-verten is ilyesmit kérne tőlem;
a boldogságról írj?!

Lehet-e vaknak úgy a fénysugárt dicsérni,
árvának lehet-é anyjáról úgy beszélni,
hogy szíve mégse sír?!

Ha ifjan rád talál utad során a bánat,
s ha nem lelsz szívre, mely felel szived szavának,
többé már nincs remény.

Ha senkid sincs, ki még együtt zokogna véled,
ha nincs szerette, és elhagyja már az élet;
hamar halok meg én.

Szánjatok, szánjatok, mert átkozom gyakorta
Isten nevét, s szidom magamban káromolva:
nekem, mit sem adott.

Miért áldjam, minő imádat fűzne hozzá?
Tehetett volna dús nemessé, vagy csinossá -
s csúf és szegény vagyok!”⁷

ÉTIENNE LOUSTEAU

Anzy, 1836 szeptember

- És ön ezt ma írta? - kiáltott fel a királyi ügyész, s a hangjában kihívás csengett.
 - Ó, Istenem, hát persze, vadászat közben, de hiszen ez éppen eléggé meg is látszik rajta! Pedig a báróné kedvéért szerettem volna remekelni!
 - A vers gyönyörű - jelentette ki Dinah égre emelt szemmel.
 - Az érzés, melynek hangot ad, mindenesetre nagyon is valódi, sajnos - mondta Lousteau, mély szomorúságot mímelve.
- Mondanunk sem kell, hogy Lousteau már legalább tíz esztendeje hordozta emlékezetében ezt a verset, a Restauráció idején, az érvényesülésért vívott küzdelmei közt született meg benne. La Baudraye-né szánalommal nézett az újságíróra - a lángelme megpróbáltatásai mindig részvétet keltenek -, Clagny úr azonban elfogta a pillantását, s máris meggyűlölte ezt a család Ifjú Beteget. Elkezdett trikk-trakkozni a sancerre-i plébánossal. Az elnök fia ott buzgólkodott a két kártyázó körül, még a lámpát is odavitte nekik, s úgy helyezte el, hogy fénye merőlegesen essék La Baudraye-néra, aki meg elővette a kézimunkáját; egy fűzfavesszőkből font papírkosarat vont be gyapjával. A három összeesküvő körük gyűlt.
- Kinek készíti ezt a csinos kosarat, asszonyom? - kérdezte az újságíró. - Talán valami jótékonycélú sorsjáték céljaira szánja?
 - Nem - felelte Dinah -, az efféle csinnadrattás jótékonytságot én túl *erőltetett*-nek találok.
 - Ön nagyon tapintatlan, uram - jegyezte meg Gravier.
 - Ugyan mi tapintatlanság van abban, hogy megkérdem, ki az a boldog halandó, akinél a báróné kosara ott áll majd.
 - Az illető nem boldog halandó - jelentette ki Dinah -, a kosár a férjemé lesz.

A királyi ügyész Dinah-ra és a kosárra sandított, mintha azt mondaná magában: „Haj, oda a papírkosaram!”

⁷ Molnár Imre fordítása.

- Csak nincs ellenére, asszonyom, ha boldognak nevezzük, amiért ilyen bájos felesége van, s amiért a felesége így kicsinosítja a papírkosarait? A minta vörös és fekete, ezek voltak Robin Hood színei. Ha megnősülök, nem is lesz más kívánságom, mint hogy a kosarak, amiket a feleségem hímez, tizenkét esztendei házasság után is nekem szóljanak.

- És miért ne szólnának önnek? - kérdezte Dinah, s szép szürke szeme csupa kacérság volt, ahogy Lousteau-ra emelte.

- A párizsiak semmiben sem hisznek - szólt a királyi ügyész keserűen. - És főképp a női erényt vonják kétségbe megdöbbenő vakmerőséggel. Igen, igen, az önök könyvei, folyóiratai, szindarabjai, író urak, az önök egész gyalázatos irodalma egy ideje pusztán a házasságtörésre épít...

- Ejnye, ügyész úr - vágott közbe Étienne nevetve -, én nem zavartam meg az ön kisdéd játékait, nem kötöttem bele önbe, s lám, most mégis vádbeszédet mond ellenem. Újságírói hitemre, száznál is több cikket ütöttem össze az említett írók ellen; de meg kell vallanom, hogy nemcsak támadtam, hanem valamelyest bíráltam is őket. Legyünk méltányosak: ha felettük pálcát tör, pálcát kell törnie Homérosz és az ő *Íliász*-a fölött is, mivel az Szép Helénáról szól; el kell ítélnie Milton *Elveszett paradicsom*-át, mert én Éva és a kígyó esetében egy kedves kis házasságtörést vélek felfedezni. Be kell tiltani továbbá Dávid király zsoltárait, amelyek e héber XIV. Lajos házasságtörő szerelmeiben fogantak. A tűzbe kell hajítani aztán *Mithridate*-ot, *Tartuffe*-öt, *A nők iskolája*-t, *Phaedra*-t, *Andromaque*-ot, *Figaró házassága*-t, Dante *Pokl*-át, Petrarca *Szonettjei*-t, Jean-Jacques Rousseau egész életművét, a középkori regényeket, *Franciaország történeté*-t, *Róma történeté*-t és így tovább, és így tovább. Egyáltalán, ha mindazokat a könyveket elveti, amelyekben a nő tiltott szerelmeknek a tárgya, Bossuet: *Változatok történeté*-n és Pascal *Levelek vidékre* című művén kívül alig hiszem, hogy marad a számára olvasnivaló.

- Micsoda veszteség! - jegyezte meg Clagny.

Lousteau-t bosszantotta ez a királyi-ügyészi fensőbbiség, elhatározta, hogy megugratja Clagnyt, mégpedig az újságírók kedvelt tréfájához folyamodik, akik azzal, hogy olyan elvek mellett kardoskodnak, melyeket maguk se vallanak, hideg fejjel vérig fel tudnak ingerelni egy szegény jóhiszemű embert.

- Ha elfogadjuk azokat a politikai szempontokat, melyeket ön kénytelen elfogadni - folytatta Étienne, eleresztve a füle mellett az ügyész megjegyzését -, ha felöltjük magunkra a főügyészi talárt, mert hisz minden kornak és minden kormányzatnak megvolt a maga ügyészsége: nos, akkor meg kell állapítanunk, hogy a katolikus vallásnak már a forrását megmérgezte egy égbekiáltó házasságtörés. Heródes király ugyanis, és Pilátus, aki a római kormány érdekeit védte, házasságtörőnek tarthatták József feleségét, mivelhogy saját bevallása szerint, Krisztusnak nem József volt az apja. A pogány bíró éppúgy elutasította a szeplőtelen fogantatást, mint ahogyan ön elutasítana egy hasonló csodát, ha új vallás jelenne meg, efféle hittitokra hivatkozva, a porondon. Vagy gondolja talán, hogy akad büntetőbíróság, amely elfogadná a Szentlélek újabb beavatkozásának az érvét? Pedig ugyan ki állíthatja, hogy Isten nem jön el megint, megváltani az emberiséget? Jobb ma a világ, mint Tiberius korában volt?

- Az ön okfejtése merő szentségtörés - jelentette ki az ügyész.

- Elismerem - hagyta rá az újságíró -, de nem vezet rossz szándék. A történelmi tények: tények. Szerintem a Jézus Krisztust elítélő Pilátus, és Anytus, az athéni arisztokrata párt szónoka, aki halált kért Szókratészra, fennálló társadalmi rendszereket képviseltek, amelyek törvényesnek hitték magukat, a hatalom elismert letéteményesei voltak, s önvédelemre kényszerültek. Pilátus és Anytus éppoly következetesen gondolkodtak, mint azok a főügyészek,

akik a fejét kérték a La Rochelles-i őrmestereknek, és akik ma is leüttetik a júliusi trón ellen fegyverrel támadó republikánusok, és a társadalmat állítólag jobban megszervezni, de valójában csak a saját hasznukra felforgatni törekvő egyéb újítók fejét. Athén és a római birodalom nagy családjai szemében Szókratész és Jézus gonosztevők voltak; e régi arisztokráciák mércéjével mérve, felfogásuk a Hegypártéhoz hasonlított: ha szektáik diadalra jutnak, kisebbfajta kilencvenháromat idéztek volna elő a római birodalomban vagy Attikában.

- Mire akar kilyukadni, uram? - kérdezte a királyi ügyész.

- A házasságtörésre! Mert látja, uram, egy buddhista bizvást kijelentheti, miközben a pipáját szortyolgatja, hogy a keresztények vallása a házasságtörésen alapszik; mint ahogy mi is azt állítjuk, hogy Mohamed szélhámos volt, hogy Koránja nem más, mint a Biblia és az Evangélium új kiadásban, és hogy Istennek soha esze ágába se jutott ezt a tevehajcsárt prófétájának megtenni.

- Ha sok olyan ember volna az országban, mint ön, és sajnos, több van, mint kellene, az államgépezet egészen megbénulna.

- A vallás pedig a lomtárba kerülne - tódította Piédeferné, aki furcsa fintorokkal kísérelte a vitát.

- Az elevenükben vájkálsz - súgta Bianchon Étienne-nek a fülébe - hagyd a vallást, mert csak megbotránkoztatod őket.

- Ha én tollforgató ember, regényíró lennék - szólalt meg Gravier -, én a kárvallott férjek pártját fognám. Sok mindent láttam, sok furcsaságot tapasztaltam, és tudom, hogy a megcsalt férjek közt olyanok is akadnak, akik gerincesen viselkednek, és ha kenyértörésre kerül a sor, igen drámai hangot ütnek meg, hogy az önök egyik kifejezésével éljek, uram - fejezte be az adófelügyelő, és Étienne-re nézett.

- Igaza van, kedves Gravier úr - felelte Lousteau -, én sem nevettem soha a felszarvazott férjeket; épp ellenkezőleg, kedvelem őket...

- Mert nincs meghatóbb a jóhízemű férjnél, igaz? - elegyedett az eszmecesterébe Bianchon. - Hisz a feleségében, nem gyanakszik rá, tűzbe tenné a kezét érte. És mégis, ha megbízik benne, kigúnyolják a gyöngeségéért; ha meg gyanakvó és féltékeny, gyűlölettel tekintenek rá; árulják hát el nekem, melyik az a középút, amelyen az értelmes ember járhat?

- Ha a királyi ügyész úr nem utasította volna el oly kereken azokat az erkölcstelen történeteket, amelyekben a házasság törvényeit megszegik, elmeséltem volna önöknek egy férji bosszú históriáját - mondta Lousteau.

Clagny úr kockát vetett - görcsös mozdulattal -, és nem nézett az újságíróra.

- Csak nem a saját elbeszélése - kiáltott fel Dinah -, alig is mertem volna ilyesmit kérni öntől...

- Nem én vagyok a szerzője, asszonyom, az én tehetségem csekélyebb annál; egyik leghíresebb írónk mesélte el nekem (és milyen elbűvölően!), irodalmunk legnagyobb muzsikusa: Charles Nodier.

- Akkor csak mondja el - kérlelte Dinah Étienne-t -, sose hallottam Nodier urat, nem kell tartania az összehasonlítástól.

...Kevéssel brumaire tizennyolcadika után - kezdte Lousteau -, mint önök is tudják, Bretagne és Vendée fegyvert ragadott. Az első konzul, aki azon volt, hogy végre békét teremtsen az országban, tárgyalásokat kezdett a főbb vezetőkkel, és nagy katonai erőfeszítéseket tett; de amellet, hogy a mézes szavú olasz diplomáciával párosította a haditerveket, igénybe vette az akkoriban Fouché vezetése alatt álló rendőrség Machiavellitől örökölt módszereit is. Ez mind

szükséges volt a nyugaton fellángolt háború elfojtására. Nos, ebben az időben történt, hogy a *huhogók* Bretagne-ból Saumurbe küldtek egy fiatal embert, a Maillé család tagját, hogy kapcsolatot létesítsen a város vagy a környék bizonyos személyiségei és a royalista felkelés vezetői közt. Ám a rendőrség tudomást szerzett Párizsban erről az útról, és ügynököket menesztett Saumurbe, hogy fogják el a fiatal küldöttet, mielőtt megérkezik. Ez meg is történt, a követet még partraszállása napján letartóztatták; ugyanis vízi úton jött, hajósmesternek álcázva. De vérbeli tettember lévén, vállalkozásának minden eshetőségét mérlegelte, mielőtt útra kelt: olyan kifogástalan útlevelemmel, iratokkal rendelkezett, hogy az elfogásával megbízott ügynökök tévedéstől tartottak. Beauvoir lovag, már eszembe jutott a neve, alaposan átgon-dolta szerepét: fennen hivatkozott kölcsönzött családjára, lobogtatta hamis laccímét, s olyan merészséggel felelgetett a kihallgatás során, hogy ha nem hisznek szinte vakon az utasításai-kban, amelyek, sajnos, nagyon is pontosak voltak, a rendőrügynökök elengedték volna, így azonban ezek az alguazil-ok⁸ azzal altatták el kételyeiket, hogy még mindig ajánlatosabb egy önkényes tettet vállalni, mint kiereszteni markukból egy olyan embert, akinek kézre kerítését a miniszter a jelek szerint igen fontosnak tartja. A szabadságnak e korában az államhatalom ügynökei édeskeveset törődtek azzal, amit ma *törvényesség*-nek nevezünk. A lovagot tehát ideiglenesen börtönbe csukták, hogy ott várja ki, míg a felsőbb hatóságok döntenek sorsa felől. Ez a hivatalnoki döntés nem késett soká. A rendőrség meghagyta, hogy a fogoly a legnagyobb szigorral őriztessék, bárhogyan tagad is. Az új parancsok értelmében tehát Beauvoir lovagot átszállították Meredély várába, amelynek fekvését neve is elég jól jellemzi. Magas sziklák fokán áll ez az erőd, árkok helyett szakadékok környezik; meredek, veszélyes hegyoldalban vezet hozzá az út mindenfelől; a főkaput, mint régi váraknál általában, felvonó-híd és széles árok védi. E börtön parancsnokát kellemesen érintette, hogy új rabja előkelő ember, kitűnő modorú, igen választékos beszédű, műveltnek látszó férfi, ez idő tájt ritka tulajdonságok, úgy fogadta hát a lovagot, mint az ég ajándékát; becsületszóért cserébe szabad mozgást kínált neki a várban, és szövetséget az unalom ellen. A fogoly örömmel ráállt. Beauvoir azonban nemcsak derék nemesúr volt, hanem vesztére, igen jóképű fiú is. Arca vonzó, tekintete határozott, beszéde megnyerő, ereje elképesztő. FÜRGE, mokány, tevékeny fickó volt, szerette a veszélyt; nagyszerű, eszményi partizánvezér vált volna belőle. A parancs-nok a legkényelmesebb lakosztályt jelölte ki a foglyának, meghívta asztalához, s kezdetben nem is lehetett panasza rá. Csakhogy a parancsnok korzikai volt és házasember; felesége csinos, kedves asszony, s talán a legnagyobb gondot jelentő rabja; egy szó mint száz, féltékeny volt, úgymint korzikai, úgymint elég bárdolatlan katona. Beauvoir tetszett a hölgynek, s ő is szerfölött kedvére valónak találta önnagyságát; meglehet, szerették egymást! Börtönben olyan hamar kivirágzik a szerelem! Mármost, vigyázatlanok voltak talán? Egymás iránti érzelmeik túllépték talán annak, a felszínes dévajkodásnak a határát, amely úgyszólván kötelességünk a nőkkel szemben? Beauvoir sosem tisztázta teljes őszinteséggel történetének ezt a meglehetősen homályos pontját; annyi bizonyos azonban, hogy a parancsnok úgy vélte, jogában áll rendkívüli szigorúsággal eljárni foglya ellen. Beauvoirt a donjonba zárták, fekete kenyérré és kútvízre fogták, s láncra verték, híven követve a rabokat megillető szórakozások örök érvényű műsorát. Zárkája a lapos tető alatt volt, boltívének köve kemény, falai kétségbe-ejtően vastagok, a torony a szakadékra nézett. Amikor szegény Beauvoir megbizonyosodott arról, hogy a szökés lehetetlen innen, abba az álmodozásba merült, amelyben a rabok épp annyi keserűséget lelnek, mint vigaszt. Apróságokkal bíbelődött, melyek ilyenkor roppant jelentőssé nőnek: számolta a napokat és az órákat, kijárta a *raboskodás* szomorú iskoláját, magába mélyedt, s megismerte a jó levegő és a napsütés értékét; majd, két hét elmúltával,

⁸ Alguazil - rendőr. (Spany.)

kitört rajta az a szörnyű betegség, az a lázas szabadságvágy, mely a foglyokat nagyszerű vállalkozásra ösztönzi, s ezek olyan bámulatos és megmagyarázhatatlannak látszó, bár valószínű eredményekkel járnak, hogy doktor barátom - Lousteau itt Bianchon felé fordult - bizonyára valamely ismeretlen, az ő fiziológiai elemzése számára hozzáférhetetlen erőknél, az emberi akarat rejtélyes hatalmának tulajdonítaná őket, amelynek mélységei fölé borzongva hajlik a tudomány. - Bianchon nemet intett. - Beauvoir egyre csak emésztette magát, mert egyedül a halál szabadíthatta meg. Egy reggel azonban a porkoláb, akinek a fogoly élmét beadni volt a tiszte, miután átnyújtotta neki sovány adagját, nem ment el, hanem elébe állt, s karját összefonva különös tekintettel nézett rá. Mindeddig alig pár szót váltottak, és sohasem a foglár szólalt meg elsőnek. Lovagunk tehát éktelenül meglepődött, amikor most ezt mondta neki:

- Uram, önnek nyilván megvan rá az oka, amiért állandóan Lebrun úrnak vagy Lebrun polgártársnak szólíttatja magát. Ehhez nekem semmi közöm, az én dolgom nem az, hogy a nevét firtassam. Felőlem hívhatják Péternek vagy Pálnak, olyan édesmindegy. Seperjen mindenki a saját háza előtt, és akkor tiszta lesz az utca. Hanem én tudom ám - folytatta a porkoláb, és hunyorított egyet -, hogy ön Charles-Félix-Théodore úr, Beauvoir lovagja, Maillé hercegné ökegyelmességének az unokaöccse... No, mit szól? - tette hozzá kis szünet után diadalmasan, és a rab arcába meredt.

Beauvoir arra gondolt, hogy ebből a kutyaszorítóból amúgy sincs menekvés, mit sem ront a helyzeten, ha bevallja igazi nevét.

- És ha valóban Beauvoir lovag lennék - mondta -, mit nyernél velem?

- Mindent, uram, mindent - felelte a porkoláb fojtott hangon. - Hallgasson ide. Énnekem pénzt adtak, hogy segítsek önnek megszökni; de engedelmet! A legkisebb gyanúra úgy föbe lönek, mint a huzat. Pedig én csak a pénz miatt vállalkozom erre a dologra, más nem érdekel. Fogja ezt a kulcsot, uram - folytatta a foglár, s egy kis ráspolyt vett elő a zsebéből -, ezzel vágja el a rács egyik rúdját. Az ördögbe is, nem lesz könnyű dolga - jegyezte meg, a nyílás felé bökve, melyen át a cella a világosságot kapta.

Kicsiny ablakféle volt ez, a donjont övező külső párkány fölött, a lőrés-oromzat támasztékául szolgáló vastag, kiszögellő kövek közé vágva.

- De elég rövidre kell vágnia a vasat, hogy kiférjen, uram - mondta még a porkoláb.

- Bízd csak rám, ki fogok férti - felelte a fogoly.

- És elég hosszúra kell hagynia, hogy legyen miben megerősíteni a kötelét - oktatta tovább a foglár.

- A kötélen hol van? - kérdezte Beauvoir.

- Itt van - felelte a porkoláb, és odadobott neki egy összecsomózott kötelet. - Lepedőkből csináltuk, mintha saját maga fabrikálta volna, és éppen elég hosszú. Ha az utolsó csomóhoz ér, csak engedje el magát nyugodtan, a többi aztán már az ön dolga. A barátai biztos várni fogják kocsival, lóval a közelben. Hanem én semmiről se tudok, tetszik érteni? Arra se kell figyelmeztetnem, hogy a toronyban őrszem áll. Jó sötét éjszakát kell választania, és ki kell lesnie, amikor az őrszem elalszik. Persze lehet, hogy azért odapörkölt önnek egyet, de hát...

- Jó, jó, de mégse fogok itt megrohadni - kiáltott fel a lovag.

- Hát az még nem olyan biztos - felelte a porkoláb bamba képpel.

Beauvoir nem is hederített rá, ezek az alakok hetet-havat összehordanak, gondolta. A közeli szabadulás reményétől úgy felpezsdült, hogy eleresztette a füle mellett a foglár megjegyzését, aki afféle bugrisnak látszott. Tüstént dologhoz látott, és estélig sikerült is elnyiszálnia a rács rúdjaikat. Nehogy a parancsnok rajtacsípjé, álcázta munkáját, gondosan betömve a hézagokat rozsdában meghempergetett, vasszínű kenyérbéllel. A kötelet meg eldugta, és már csak az alkalmas éjszakára várt azzal az ugrásra kész türelmetlenséggel és mély benső nyugtalansággal, amely a rabok életéből valóságos drámát formál. Végül is egy borús éjszakán, őszi éjszakán, egészen átvágta a rács vasát, erősen ráhurkolta a kötelet, kimászott, és lekuporodott a kőtámasz mögé, fél kézzel az ablak megmaradt rúdcsonkjába kapaszkodva; így várta, hogy az éj a legsötétebbre forduljon, és a strázsákat elnyomja a buzgóság. Ez rendszeren hajnaltájt következik be. Beauvoir jól ismerte az örök beosztását és az őrzőidőpontját; a rabok az efféle számon tartják, akár önkéntelenül is. Azt a pillanatot leste, amikor az egyik őr, a szolgálat kétharmadát letudván, a köd elöl behúzódik a bódéjába. És ekkor, abban a biztos tudatban, hogy a körülmények épp legkedvezőbbek a szökésre, kezdett leereszkedni, csomóról csomóra haladva, ég és föld között lebegve, emberfölötti erővel markolva kötelét. A dolog ment is, mint a karikacsapás. Az utolsó előtti csomónál aztán, már készülődve, hogy lehuppan, merő óvatosságból keresni kezdte lábával a talajt, és - nem talált talajt! Ennek bizony fele se tréfa, hiszen egy verejtékben fürdő, kimerült, tanácstalan emberről van szó, aki most dupla vagy semmit játszik az életéért! Beauvoir már-már ledobta magát. Egy hívságos ok állította meg: kalapja lepottyant; és - ez volt a szerencséje - amikor utána fülelt, hogy mikor koppan, semmit sem hallott! A fogolyban ekkor némi gyanú ébredt helyzetét illetően; megfordult a fejében, hogy a parancsnok talán törbe akarja csalni; de ugyan miért tenné? Kétségeivel vívódva már azt mérlegelte, hogy más éjszakára halasztja a szökést. Végül is úgy döntött, hogy mindenesetre vár addig, míg megvirrad; talán a szürkületben sem lesz még reménytelen a menekülés. Mesébe illő erejének köszönhetette, hogy fel tudott kapaszkodni a donjon tetejéig; és bár holtfáradtan, de elérte a külső támaszt, ahonnan aztán úgy lesett le a mélybe, mint macska az eresz pereméről. A hajnal pislá fényei és kötele, melyet ide-oda lóbált, csakhamar felvilágosították, hogy az utolsó csomó és a szakadék hegyes szikláit közt még csekély száz lányi folytonossági hiány maradt.

- Köszönöm, parancsnok úr - mormolta, mert a hidegvér egyik jellemző tulajdonsága volt.

Majd miután kissé elmélázott ezen a fortélyos bosszúterven, okosabbnak látta, ha visszabújik tömlöcébe. Holmiját kiteregette az ágyon, a kötelet meg kint hagyta, hadd higgyék, hogy kitorpte a nyakát; aztán nyugodtan meglapult az ajtó mögött, s kezében az egyik elfürészelt vasrúddal várta, mikor toppan be a gálád porkoláb. Jött is az, a szokottnál korábban, hogy összeszedje a halott hagyatékát, füttyörészve nyitotta ki az ajtót: de mihelyt kellő távolságra került tőle, Beauvoir akkorát sújtott rá a rúddal, hogy az áruló csak lepuffant, akár a liszteszák, azt se mondta, befellegzett: a vas beszakította a koponyáját. A lovag akkor nagy sietve levetkőztette a tetemet, fölhúzta a foglár gúnyját, utánozta járását, és hála a hajnali órának s a főkapunál őrködők gyanútlanságának, kereket oldott.

Nos, úgy látszott, hogy a királyi ügyész és La Baudraye-né a legcsekélyebb intelmet sem olvasták ki ebből az elbeszélésből közös jövőjüket illetően. Az érdekelték kérdő pillantásokat vetettek egymásra, a két elhíresztelt szerető tökéletes szenvtelensége meglepte őket.

- Eh, nekem külön történetem van ennél - jelentette ki Bianchon.

- Halljuk - szavazott a társaság, miután Lousteau egy jellel tudtukra adta, hogy Bianchonnak is megvan már a maga kis elbeszélői hírneve.

Anekdotakészletéből - mert minden szellemes embernek bizonyos számú történetkéje van, mint ahogyan La Baudraye-nének is megvolt a maga szólamgyűjteménye - a neves doktor *A Grandé Bretèche*-t választotta ki, amely később oly híressé lett, hogy a Gimnase-Dramatique-ben *Valentine* címmel bohózatot faragtak belőle. (Lásd *Újabb tanulmány a nőről*.) Épp ezért teljesen fölösleges, hogy itt megismételjük, bár az anzyi kastély lakói még ismeretlen gyümölcsként élvezték. Egyébként a doktor hanghordozása, taglejtése, amelyet annyira magasztaltak, amikor először adta elő a históriát des Touches kisasszonynál, most is tökéletes volt. Az utolsó kép a spanyol grandról, amint már az éhhalállal vívódik a szekrényben állva, ahová Merret-né férje befalaztatta, és a férj utolsó válasza a feleség utolsó esdeklésére: „Ön megesküdött erre a fészületre, hogy senki sincs a szekrényben” - kellő hatást keltett. Egy percre csönd támadt, Bianchon számára elég hízelgő csönd.

- Tudják-e, uraim - szólalt meg aztán Dinah -, hogy a szerelemnek roppant nagy dolognak kell lennie, ha ilyen helyzetekbe tudja sodorni a nőket?

- Én, aki magam is sok furcsaságot tapasztaltam életemben - mondta Gravier -, Spanyolországban úgyszólván tanúja voltam egy hasonszórú kalandnak.

- Nagy művészek után lép a színre - vetette neki oda a báróné, kacér pillantással jutalmazva meg a két párizsit -, de azért csak rajta.

- Nem sokkal azután, hogy bevonult Madridba - kezdte az adófelügyelő -, Berg nagyherceg meghívta a spanyol előkelőségeket egy ünnepségre, amelyet a francia sereg rendezett az újonnan meghódított fővárosnak. Pompás estély volt, de a spanyolok nem voltak éppen virágos kedvükben, a nők alig táncoltak, és a vendégek többsége a játéknak szentelte magát. A palota kertjei fényárban úsztak, úgyhogy a hölgyek éppoly biztonságban sétálhattak bennük, akár nappal. Egyszerűen gyönyörű, igazi Császárság-kori ünnepség volt. Bergék semmivel sem fukarkodtak, az volt a céljuk, hogy ha a spanyolok netán a képviselőiről akarnák megítélni a császárt, nagy embernek tartsák. Nos, a palotától nem messze, egy ligetecskében, éji egy és két óra között néhány francia tiszt beszélgetett a háború esélyeiről és a nem éppen rózsás jövőről, amelyet a káprázatos estélyen részt vevő spanyolok magatartása ígért.

- Szavamra - fakadt ki annak a hadtestnek a sebész főorvosa, amelynél számtiszt voltam -, tegnap annak rendje és módja szerint visszahívásomat kértem Murat királytól. Nem mintha különösebben aggasztana, hogy esetleg itt a Fél-szigeten porladnának majd a csontjaim; de sokkal szívesebben gyógyítom derék német szomszédaink keze munkáját, mert az ő fegyvereik nem hatolnak olyan mélyre a törzsben, mint a kasztíliai török. Meg aztán valami babonás félelem él bennem Spanyolországgal szemben. Már gyerekfejjel olvastam spanyol könyveket, bennük egy sereg sötét kalandot és számtalan históriát, melyekből megtanultam, hogy ennek az országnak a népétől erősen óvakodni kell. Nos, alig vonultunk be Madridba, máris belecsöppentem (ha nem is mint főhős, inkább mint cinkostárs) egy veszedelmes cselszövénybe, amelyet éppoly nyomasztónak, éppoly megfoghatatlannak találtam, mint lady Radcliffe regényeit. Én szívesen engedek előérzeteimnek, úgyhogy holnap máris szedem a sátorfámat. Biztos vagyok benne, hogy Murat nem fogja megtagadni tőlem ezt a kis szabadságot, mi olyan szolgálatokat teszünk, hogy mindenütt akad egy-két befolyásos pártfogónk.

- Ha már egyszer elhordod innen az irhádát, legalább hadd halljuk, mibe gabalyodtál bele - mondta egy ezredes, régi köztársasági, akinek nem volt kenyerere a császári udvarnál dívó ékes beszéd és hajbókolás.

A sebész főorvos gondosan körülnézett, mintegy számba vette az arcokat, és amikor megbizonyosodott róla, hogy egyetlen spanyol sincs a közelben, így szólt:

...Mivel mindnyájan franciák vagyunk, nem bánom, Hulot ezredes... Hat napja történt, éjjel tizenegy óra felé; mit sem sejtve bandukoltam a szállásom felé, miután elváltam Montcornet tábornoktól, aki tölem pár lépésnyire lakik. Mindketten a főbiztostól jöttünk, meglehetősen viharos kártyacsata után voltunk. Egyszer csak az egyik sikátor sarkán két ismeretlen, vagyis-hogy inkább két eleven ördög veti rám magát, és bebugyolálja fejemet-karomat egy bő köpenybe. Elgondolhatják, hogy üvöltöttem, mint akit nyúznak, de a posztó elfojtotta a hangomat, és támadóim boszorkányos ügyességgel és gyorsasággal bedugtak egy kocsiba. Amikor aztán két társam megszabadított a köpenytől, női hangot hallottam, amely tört franciasággal a következő gyászos szavakat intézte hozzám:

- Ha kiabál vagy szökési szándékot mutat, ha a legcsekélyebb gyanús mozdulatot is megkockáztatja, ez az úr itt szemközt minden teketória nélkül belemártja önbe a törét. Maradjon hát veszteg. Most pedig elmondom, miért raboltuk el. Ha lesz oly kegyes, és felém nyújtja a kezét, kettőnk között megtalálja sebészi szerszámait, elhozattuk őket a lakásáról, mintha ön küldött volna értük; szüksége lesz rájuk; abban a házban ugyanis, ahová visszük, egy hölgy vajúdik, férjének tudta nélkül akarja gyermekkel megajándékozni ezt az urat: nos, az ő becsületét kell megmenteni. Mert bár a férje alig hagyja magára, és még mindig szenvedélyesen szereti, és bár igazi spanyol féltékenységgel őrzí, eddig még el tudta titkolni előtte, hogy várandós, betegnek mondta magát. Önnek kell tehát levezetnie a szülést. A vállalkozás veszedelmes, de ez nem az ön gondja: ön csak engedelmességgel nekünk, mert különben a szemközt ülő úriember, aki egy szót sem tud franciául, a legkisebb meggondolatlanságra is leszúrja.

- És ön kicsoda? - kérdeztem, a beszélő kezét keresve, akinek a karját egyenkabát ujja burkolta.

- Én a hölgy komornája és bizalmasa vagyok, s jutalmul szívesen az öné leszek, ha nagylelkűen alkalmazkodik helyzetünk követelményeihez.

- Rendelkezzék velem - mondtam, látva, hogy menthetetlenül belesodródok ebbe a veszedelmes kalandba.

A félhomály jóvoltából megállapíthattam, hogy a lány arca és alakja megegyezik azzal a képpel, melyet hangjának csengése alapján festettem magamnak. Ez a derék teremtés nyilván eleve elhatározta, hogy bármit is ró reá e különös emberrablás, ő megteszi, mert igen sokat ígérően hallgatott, és a kocsi alig tíz perce szaladt Madrid utcáin, amikor máris szívet melengető csókot kapott és adott. Az átellenben ülő úriember se vette zokon azt a pár rúgást, amellyel akaratlanul is megtiszteltem; és mivel nem tudott franciául, azt hiszem, nem is ügyelt ránk.

- De csak egy feltétellel leszek a szeretője - jelentette ki a komorna, válaszul azokra a badarságokra, melyeket ennek az alkalomszerű és temérdek akadályba ütköző szerelemnek a hevében elgügyögtem neki.

- És mi legyen az?

- Hogy sose fogja kutatni a gazdám nevét. Mindig éjjel megyek majd el önhöz, és sötét szobában fogad.

- Jól van - mondtam.

Ennyire jutottunk, amikor a kocsi megállt egy kert falánál.

- Hadd kössem be a szemét - szólt a komorna -, karoljon belém, majd én vezetem.

Egy kendőt illesztett a szememre, és a tarkómon erősen megcsomózta. Aztán hallottam a kulcs kattánását, melyet néma útitársam nagy óvatosan dugott a kiskapu zárjába. A komorna, aki egyenes derékkal és *menehó*-val⁹ járt...

- Ez egy spanyol szó - szakította félbe történetét csipetnyi fölénnyel az adófelügyelő -, sajátos kifejezés annak az ide-oda ringásnak a jelzésére, mellyel a nők ruhájuk bizonyos részét (sejtik, hogy melyiket!) mozgatni tudják.

...A komorna tehát (folytatom a sebész főorvos elbeszélését) egy nagy kerten vezetett végig, homokkal beszórt utakon haladtunk, mígnem a lány egyszer csak megállt. Lépéseink visszhangjából ítélve, a ház elé értünk.

- Most aztán egy kukkot se - súgta a fülemben -, és legyen résen. Jól figyeljen minden jellemre, mert a beszéddel mindkettőnknek bajt okoznék, márpedig e pillanatban az ön élete forog kockán.

Majd még hozzátette, de már fennhangon:

- Asszonyom szobája a földszinten van, és csak a férje szobáján át, az ő ágya előtt elhaladva juthatunk el hozzá; nehogy köhinsen, és járjon lábujjhegyen, szorosan a nyomomban, mert különben beleütközhet valamelyik bútorba, vagy leléphet a szőnyegről, amelyet én már elrendeztem.

Az úriember itt tompa morgást hallatott, mint aki sokallja ezt a sok késedelmet. A komorna nem szólt többet, hallottam, amint kinyílik egy ajtó, éreztem, hogy megcsap egy lakás meleg lehelete, és besurrantunk, mint a munkára induló tolvajok. Aztán a lány gyöngéd keze leoldotta szemfedőmet. Tágas, magas szobában találtam magam, melynek homályával füstölő lámpa küszködött. Az ablak nyitva volt, de a féltékeny férj megnyugtatóására erős vasrács védte.

Úgy éreztem magam, mint akit zsákba varrtak. A földön, egy gyékényen fiatal nő feküdt, könnyel teli, csillagfényes szeme a fejét takaró muszlinfátyolon is átragyogott, s egy zseb-kendőt gyömöszölt a szájába, és oly vadul harapdálta, hogy az itt-ott át is szakadt; a legszebb test volt, amelyet valaha is láttam, de ez a test most úgy vonaglott fájdalomban, mint a hárfahúr, ha a tűzbe vetik. A két lábát a boldogtalan nekivetette egy fiókos-szekrényfélének, támasztékul használta őket; míg a két kezével egy szék lábaiba kapaszkodott, annyira megfeszítve a karjait, hogy az erek ijeszítően kidagadtak rajtuk. Ilyen lehetett valaha a vádlott a kínvallatás keserves órájában. Egyébként meg se jajdult, csak a csontjai ropogtak tompán. Mindhárman némán, mozdulatlanul vártunk. Odatúl a férj bátorító szabályossággal horkolt. Szerettem volna megszemlélni a komornát, de már újra felvette az álarcot, melyet útközben nyilván letett, úgyhogy csak a fekete szemét és a kellemesen, domborodó idomait láthattam. Az úriember nyomban törülközőket dobott kedvese lábára, és megkettőzte arcán a muszlinfátylat. Alaposabban szemügyre véve a vajúdot, bizonyos tünetek alapján, amelyeket életemnek egy igen szomorú pillanatában volt módomban: megfigyelni, arra következtettem, hogy a gyermek halott. Odahajoltam a lányhoz, hogy ezt közöljem vele. A gyanakvó ismeretlen nyomban kirántotta törét; de maradt annyi időm, hogy mindent elmondjak a komornának, aki aztán fojtott hangon két szót vetett oda neki. Ítéletem hallatára a férfi megremegett, mintha villám futott volna végig a testén; úgy rémlett, látom, amint elfehéredik a fekete selyemálarc alatt. Egy pillanatig kétségbeesetten meredt a már szederjessé váló haldoklóra, ezt a pillanatot ragadta meg a komorna, hogy az asztalra mutasson, amelyen citromlével teli poharak álltak

⁹ Meneho - riszálás. (Spany.)

hívogatóan, és nemet intsen. Megértettem, hogy nem szabad innom, bárhogy kiszikkasztotta is torkomat a hőség. Az úriember szomjas volt, fogott egy üres poharat, megtöltötte citromlével és ivott. E pillanatban heves görcsöt észleltem a vajúdónál, mely jelezte, hogy itt a beavatkozás pillanata, összeszedtem minden bátorságomat, és egy órai munka árán sikerült is több darabban kiszabadítanom a gyermeket. A spanyol már nem akart megmérgezni, rájött, hogy megmentettem a kedvesét. Olykor-olykor kövér könnycseppek gördültek végig a köpenyén. Az asszony meg se mukkant, de reszketett, akár a meglepett vad, és szakadt róla a verejték. Az egyik legdöntőbb pillanatban férje szobája felé mutatott: a férj a másik oldalára fordult, s négyünk közül egyedül ő hallotta meg a takarók suhogását, az ágy vagy a függönyök neszt. Mindnyájan megdermedtünk, s a komorna és a szerető lángoló pillantást váltottak álarcuk résein át, mintha azt kérdeznék egymástól: „Megöljük, ha felébred?” Ekkor kinyújtottam a kezemet az ismeretlen megkezdett citromlés poharáért. A spanyol azt hitte, hogy az egyik teli pohárból akarok inni, macskafürgeséggel odaugrott, rátette hosszú törét a két mérgezett pohárra, úgyhogy a sajátja maradt nekem, s intett: igyam meg a maradékot. Olyan sokat mondó, sokat éreztető volt ez a jel és ez a hirtelen mozdulat, hogy megbocsátottam neki gyalázatos tervéért, amellyel az életemre tört, el akarván temetni a történetek minden emlékét. Két órai fáradozás és szorongás eredményeképp végre visszafektethettük a komornával úrnőjét az ágyába. A spanyol jól tudta, hogy kockázatos vállalkozásba fogott, s talán menekülnie kell, e célra gyémántokat vett magához: ezeket most észrevétlenül a zsebembe csúsztatta. Hadd jegyezzem meg, hogy mivel sejtelmem sem volt a fejedelmi ajándékról, inasom két nappal később ellopta tőlem ezt a kincset, és odébbállt, egész vagyonnal a poggyászában. Most suttogva elmagyaráztam a komornának a további tennivalókat, és szerettem volna kereket oldani. A lány úrnője mellett maradt, s ez a körülmény számomra nem volt éppen megnyugtató: de eltökéltem, hogy nyitva tartom a szememet. A spanyol összecsomagolta a gyermek holttestét meg a lepedőket, amelyekbe a komorna asszonyának a vérét felfogta; a batyut erősen összekötve köpenye alá rejtette, majd elhúzta kezét a szemem előtt, vakságot parancsolva rám, és miután intett, hogy fogjam a ruhája szélét, elindult. Engedelmeskedtem, de még küldtem egy búcsúpillantást véletlen-adta kedvesemnek. Ő pedig látva, hogy a spanyol már kívül van, letépte álarcát: a világ legbájosabb teremtménye nézett rám! Kint a kertben aztán, ismét a szabad levegőn, fellélegzettem, mintha mázsás súly gördült volna le mellemről. Tiszteletteljes távolságban követtem vezetőmet, minden mozdulatát éberem vigyázva. A kiskapunál a spanyol megfogta a kezemet, ajkamra illesztette pecsétgyűrűjét, amelyet bal keze egyik ujján viselt, én pedig tudára adtam, hogy megértettem ezt az ékesszóló jelbeszédet. Az utcán két ló várt ránk; nyeregbe szálltunk, a spanyol megragadta, és bal kezébe vette kantárszáramat, a sajátját meg a foga közé kapta, mert jobbójában ott volt a csomag; és villámsebességgel útnak eredtünk. Semmiféle támpontot sem sikerült találnom, amelynek segítségével megállapíthattam volna, milyen útvonalon haladunk. Hajnaltájban végre a házam elé értünk, s a spanyol elvágtatott az atochai kapu irányában.

- És semmit sem vett észre, amiből kideríthetné, miféle nővel volt dolga? - kérdezte az ezredes.

- Egyvalamit talán. Amikor rendbe tettem az ismeretlent, feltűnt nekem a karján, úgy középtájon, egy kis anyajegy; akkora volt, mint egy lencse, és barna szőrszálak vették körül.

A fecsegő sebész ekkor hirtelen elsápadt; a rá függesztett tekintetek mind követték az övének az irányát: egy spanyolt fedeztünk fel, az egyik narancsfacsoportból villogott felénk a szeme. Amikor észrevette, hogy figyeljük, elillant, oly könnyedén, akár egy tündér. Az egyik kapitány utána vetette magát.

- A ménkübe, barátaim - kiáltott fel a sebész -, ez a baziliszkusz-tekintet megfagyasztotta bennem a vért! Mintha harangzúgást is hallanék! Isten veletek, itt fogtok eltemetni!

- Megbolondultál? - förmedt rá Hulot. - Falcon nyomában van a spanyolnak, aki hallgatózott, ne félj, elkapja a frakkját!

- Nos? - harsogták a tisztek a kifulladásán visszatérő kapitány felé.

- Vigye el az ördög - mérgeződött amaz -, alighanem a falakon keresztül jutott ki. Mivel pedig azt mégsem hinném, hogy varázsló, nyilván házbeli, ismer itt minden átjárót, rejtekajtót, könnyen lerázott a nyakáról.

- Végem - mondta a sebész kongó hangon.

- Ugyan, szedd össze magad. Béga (így hívták) - mondtam neki -, majd felváltva kvartélyt veszünk nálad, míg el nem mész. Ma este meg hazakísérünk.

Úgy is lett, három fiatal tiszt, akinek a pénze elúszott a kártyán, elkísérte a sebészt szállására, s egyikünk ajánlkozott, hogy vele marad. Harmadnap Béga megkapta a hazatérési parancsot, és csakhamar útra készen állt egy hölgygel együtt, akinek Murat erős kíséretet adott; épp vacsoránál ült barátaival, s már-már asztalt bontottak, amikor jelentette az inas, hogy egy fiatal hölgy óhajt beszélni vele. Béga és a három tiszt lement, cseltől tartottak. Az ismeretlen nő azonban csak ennyit tudott mondani kedvesének: - Vigyázzon! - és holtan összeesett. A komorna volt, aki érezve, hogy megmérgezték, még abban reménykedett, hogy idejében érkezik, megmentheti a sebészt.

- Ezer ördög! - kiáltotta Falcon kapitány. - Ez aztán a szerelem! Csak spanyol nő képes rá, hogy ekkora adag méreggel a hasában még idesétáljon!

Béga mélyen elgondolkodott. Majd elhatározta, hogy borba fojtja a baljós előérzeteket, melyek megszállták, megint asztalhoz ült, és nyaklő nélkül inni kezdett a társaival. Aztán, félig már ittasan, korán lefeküdtek mind. Éjfél tájt szegény Béga éles csörrenésre riadt fel, a karikák ütődtek egymásnak, a rúdon, ahogy a függönyt elrántotta valaki. A sebész felült ágyában, és elfogta az a gépies reszketés, amely ilyen ébredéskor mindnyájunknál fellép. Egy spanyol állt előtte köpenybe burkolózva, az a parázsló szempár meredt rá, amely a fák közt tüzelt az estélyen. Béga felsikoltott:

- Segítség! Ide, barátaim!

A kétségbeesett kiáltásra a spanyol keserű mosollyal felelt:

- Az ópium közkinccs - mormogta.

Ez amolyan ítéletféle volt, amiközben az ismeretlen a három mélyen alvó barátára mutatott, majd köpenye alól kivett egy frissen levágott női kart, s odadugta Béga orra alá, hadd lássa rajta azt az ismertető jelet, amelyet oly meggondolatlanul körülírt.

- Ez volt az, ugye? - kérdezte.

A kézilámpa világánál, melyet a spanyol az ágyra állított, Béga megismerte a kart, döbönt hallgatása elégséges válasz volt. Mire az ismeretlen hölgy férje minden bővebb felvilágosítás nélkül a szívébe merítette törét.

- Nem éppen dajkamese, de legföljebb gyerekek hinnék el - mondta az újságíró. - Megmagyarázná például, kitől hallotta a befejezést, a halottól vagy a spanyoltól?

- Én ápoltam szegény Bégát, uram - felelte az adófelügyelő -, öt nap múlva halt meg, iszonyú kínok közt. De ez még nem minden. Amikor sereget küldtünk VII. Ferdinánd megsegítésére, engem is Spanyolországba neveztek ki, de hála az égnek, nem mentem tovább Tours-nál, mivel a sancerre-i adóhivatallal kecsegtettek. Elutazásom előtt részt vettem Listomère-né bálján, amelyre több spanyol előkelőség is hivatalos volt. Az écarté-asztaltól felállva egy spanyol grandon akadt meg a szemem, egy száműzetésben levő *afrancesadó*-n,¹⁰ aki két hete tartózkodott Touraine-ban. Nagyon későn érkezett az estélyre, amely első társasági szereplése volt, és feleségével együtt haladt végig a szalonokon, akinek jobb karja egészen merevnek látszott. Némán nyitottunk utat ennek a megindító párnak. El tudnak képzelni egy életre kelt Murillo-képet? A férfi merő tekintetű szeme mély, sötét üregekben égett; arca aszott volt, tar koponyája vörös, teste ijesztően sovány. És az asszony! Próbálják maguk elé festeni!... De nem, nem találják el. Csodálatos termete volt, az a fajta, mely a *meneho* szóra ihlette a spanyol nyelvet; arca halvány, mégis szép; bőre patyolatfehér, ami spanyol nők közt hallatlan ritkaság; de a szeméből a spanyol nap tüze, az olvasztott ólom forrósága lövellt. „Asszonyom, kérdeztem tőle a bál vége felé, mi történt önnel, hol vesztette el a karját?” „A szabadságért vívott harcban”, felelte.

- Furcsa népség a spanyol - jelentette ki La Baudraye-né -, a mór szellem még mindig kísért köztük.

- Ó, ez a karlevágási düh igen régi keletű Spanyolországban - nevetett az újságíró -, és bizonyos időközönként újra jelentkezik, mint egyik-másik hírlapi *kacsa*, mert a spanyol drámaírók már 1570-ben foglalkoztak ezzel a tárggyal...

- Azt hiszi talán, hogy én ezt a történetet csak úgy kitaláltam? - csattant fel Gravier, Lousteau pimasz képét látva.

- Dehogy, ön ilyet sose találna ki - felelte az újságíró selymán.

- Bizony, a regényírók és a drámaírók elmeszüleményei a könyvekből és a darabokból éppoly gyakran átlendülnek a való életbe, mint amilyen gyakran a való élet történései megjelennek a színpadon, és bevonulnak a könyvekbe - mondta Bianchon. - Tanúja voltam például egy Tartuffe-szabású komédiának, a megoldást kivéve: Orgon szemét sehogy se sikerült felnyitni.

- És *Adolphe* tragikomédiája is, amit Benjamin Constant írt meg, állandóan műsoron van - tette hozzá Lousteau.

- Mit gondolnak, előfordulhat Franciaországban is olyan eset, amelyet Gravier úr elmondott nekünk? - kérdezte Dinah.

- Ó, édes Istenem - kiáltott fel a királyi ügyész -, a nálunk elkövetett évi *tíz-tizenkét kirívó büntény* fele részének legalább olyan rendkívüliek a körülményei, mint az önök Históriainak, regényességben pedig egyik-másik túl is szárnyalja őket. Ezt a tényt egyébként a véleményem szerint legbotrányosabb sajtótermék, a *Törvénytörési Közlöny* is tanúsítja. Ez a lap 1826-ban vagy 27-ben indult, tehát még nem létezett, amikor az ügyészség szolgálatába léptem, és arról a büntényről, amelyet most elmondok, nem tudnak részleteket a *tett színhelyén*, az illető megyén kívül. Nos, élt Tours-ban, a Saint-Pierre-des-Corps negyedben egy asszony, akinek a férje 1816-ban, a loire-i sereg feloszlásakor eltűnt. Az özvegy, miután keservesen elsíratta az urát, feltűnően ájtatos és jámborkodó lett. Amikor a misszionáriusok bejárták a vidéki városokat, hogy felállítsák a ledöntött keresztek, és elsimítsák a forradalom alatt történt kegyelet-sértések nyomait, ez az asszony az egyik legbuzgóbb megtértnek mutatkozott, maga cipelte a

¹⁰ Afrancesado - franciabarát. (Spany.)

keresztet, nyíllal átlőtt ezüst szívet szögezett fel rá, mintegy a sajátja jelképeként, és még a misszió befejezése után is sokáig ott végezte el esténként imáit a kereszt tövében, amelyet a székesegyház kórusrésze mögött állítottak fel. Végül is győzött benne a lelkiismeret, és meggyónta hátborzongató bűnét. Azt, hogy meggyilkolta férjét, azon a módon, ahogyan Fualdést gyilkolták meg, vagyis elvérezte; majd besózta, és két régi hordóba rakta a feldarabolt tetemet, pontosan akár a vágott sertést. És aztán igen hosszú időn át minden reggel levágott belőle egy darabot, s bedobta a Loire-ba. Mármost, a pap megkérdezte feletteseit, majd közölte gyónójával, hogy értesítenie kell a királyi ügyészt. A bíróság helyszíni szemlét rendelt el az asszonynál. Az ügyész és a vizsgálóbíró a pincét átvizsgálva, az egyik sóval teli hordóban még rábukkantak a férj fejére. „Maga szerencsétlen, támadt ekkor rá a vizsgálóbíró a *vádlott*-ra, ha már volt lelke hozzá, hogy így a folyóba szórja a férje testét, mért nem tüntette el a fejét is. Akkor most nem lenne semmi bizonyíték...” „Nemegyszer megpróbáltam, uram, felelte az asszony, de nagyon nehéznek találtam, nem bírtam el.”

- No és mit csináltak az asszonnyal?... - kiáltott fel a két párizsi.

- Elítélték, és kivégezték Tours-ban - felelte az ügyész -, de a töredelmes, vallásos buzgóság, amelyet mutatott, visszataszító bűne ellenére is némi érdeklődést keltett iránta.

- Eh, ki tudja, mennyi tragédia játszódik le a házasetlet függönye mögött, melyet a közönség sose lebbent föl... - jegyezte meg Bianchon. - Én különben az emberi, igazságszolgáltatást nem tartom illetékesnek a házasetlek közt történt büntettek elbírálására; mint rendfenntartó közegnek, minden joga megvan rá, de mint méltányosságra törekvő ítélkező, semmit sem ért hozzá.

- Igen gyakran az áldozat oly sokáig játszotta a hóhér szerepét, hogy ha a vádlottak mindent el mernének mondani, bűnük menthetőnek látszana - jelentette ki La Baudraye-né gyanútlanul.

Ez a megjegyzés - melyet Bianchon csiholt ki - és a királyi ügyész elbeszélése megzavarta a két párizsit; most már végképp nem tudták, mint vélekedjenek Dinah helyzetéről. Ezért aztán, amikor eljött a lefekvés órája, kis kupaktanács gyűlt egybe, méltó ezekhez az ősi kastélyokhoz, ahol a legényemberek mindig összedugják fejüket a folyosókon, gyertyatartóval a kézben, egy kis bizalmas eszmecserére. Gravier úr ekkor tudta meg, mi célt szolgált ez az érdekes este, amely beigazolta, hogy La Baudraye-né ártatlan.

- Bár ami azt illeti - fejtegette Lousteau -, nagyasszonyunk közönyéből éppúgy lehetne teljes züllöttségre, mint a legtisztább gyermeki lélekre következtetni... A királyi ügyész meg mintha csak azt ajánlotta volna, hogy ássuk el a kis La Baudraye-t.

- A báró csak holnap jön meg; és ki tudja, mi történik még ma éjjel - mondta Gatién.

- Mi tudni fogjuk - rikkantotta Gravier.

A kastély-életet számos ízetlen tréfa tarkítja, s ezek közt nem egy szörnyen galád is akad. Gravier úr, aki már annyi mindent látott, azt tanácsolta, pecsételjék le la Baudraye-né és a királyi ügyész ajtaját. Ibicus, a költő vádló *kacsái* ártalmatlan jószágok voltak ahhoz a hajszálhoz képest, amelyet a kastélybeli kémek két viaszgömböcske segítségével egy-egy ajtó nyílására ragasztanak, jól ellapogatva, és oly magasra vagy alacsonyra tapasztva a viaszt, hogy az illetőnek sejtelve sem lehet a fondorlatról. Mármost, ha az imádó elhagyva a szobáját, kinyitja a másik gyanúba vett ajtót, az eltépett hajszálak egymásra vallanak, és mindent elárulnak. Nos, amikor már minden jótét léleknek aludni illett, az orvos, az újságíró, az adófelügyelő és Gatién igazi tolvaj módjára, mezítláb odalopakodtak a két ajtóhoz, elhelyezték rajtuk a titkos zárt, majd megállapodtak, hogy reggel ötkor visszajönnek, s ellenőrzik a pecsétek állapotát. Gondolják csak el, mennyire megrökönyödtek mind a hárman, s hogy ujjongott

Gatien, mikor gyertyatartót szorongatva, hiányos öltözékben mind a négyen újra megjelentek, és a hajszálakat kielégítően sértetlennek találták az ügyésznél csakúgy, mint a bárónénál.

- Ugyanaz a viasz? - kérdezte Gravier.

- Ugyanazok a hajszálak? - tudakolta Lousteau.

- Igen - mondta Gatien.

- Akkor egészen másképp áll a dolog - jelentette ki Étienne -, ki akartuk ugratni a maguk nyulát a bokorból, és kisült, hogy maguk jól beugrottak.

Az adófelügyelő és az elnök fia összenézett, mintha ezt kérdezték volna egymástól: „Nem túl csípős ez a megjegyzés? Nevezzünk vagy megsértődünk?”

- Ha Dinah erényes asszony - súgta az újságíró Bianchonnak -, nagyon is megérdemli, hogy első szerelmét én szüreteljem le.

Lousteau csalogatónak találta, hogy egyetlen rohammal bevegye azt a várat, amely kilenc évig ellenállt a sancerre-ieknek. Elsőnek ment le tehát a kertbe abban a reményben, hogy találkozik majd a kastély úrnőjével. Szerencsés véletlen volt, mert a báróné is beszélni óhajtott bírálójával. A legtöbb véletlen rendelésre jön.

- Tegnap vadászatban volt részük, uram - mondta Dinah -, ma reggel azonban meglehetősen tanácstalan vagyok, nem tudom, milyen új mulatsággal szolgálhatnék önöknek; hacsak nem hajlandók eljönni La Baudraye-ba, ahol egy kissé jobban megismerhetik a vidéket, mint itt, ahol egykettőre végeztek a bolondériáimmal; de hát a világ legszebb leányáról szóló közmondás a szegény vidéki nőre is talál.

- Ez az oktondi kis Gatien - felelte Lousteau - nyilván azt a megjegyzésemet adta tovább önnek, amellyel ki akartam csikarni belőle a vallomást, hogy imádja önt. Az ön hallgatása tegnapelőtt a vacsoránál és egész este, kellőképp felvilágosított, hogy olyan tapintatlanság történt, amilyent Párizsban sose követnek el. De hát mit csináljak, nem dicsekszem azzal, hogy közérthető vagyok. Egy kis összeesküvést is szerveztem, elmondtuk tegnap azokat a históriákat, pusztán, hogy kipuhatóljuk, megmozdul-e önben és Clagny úrban a lelkiismeret... Ó, nyugodjék meg, megbizonyosodtunk ártatlansága felől, asszonyom. Persze ha a legcsekélyebb hajlandóságot is tapasztaltam volna önnél e derék jogtudor iránt, minden becsülésemet elvesztette volna... Én azt szeretem, ha valami teljes. Ön nem szereti, nem szeretheti ezt a hideg, kicsiny, száraz, néma uzsorást, akinek csak a hordók és földek járnak az eszében, s aki faképnél hagyja önt, ha huszonöt centime-ot kereshet a sarjún! Ó, én mindjárt megállapítottam, hogy La Baudraye úr a mi párizsi leszámítolóink közé tartozik: ugyanaz a fajta, ön huszonnyolc éves, szép, okos, gyermektelen... higgye meg, sohasem láttam még az erény kérdését ennyire élére állítva... *Paquita, a sevillai lány* költője nyilván sok álmodott!... Én nyíltan beszélek minderről, nem kertelek, mint a fiatalemberek, korán megvénültem. Az ábrándjaim is szétfoszlottak, ami a mesterségemet tekintve, azt hiszem, nem csoda...

E nyitány után Lousteau sutba vágta Érzelem-ország térképét, ahol pedig az igazi szerelmek oly sokáig kerülgetik egymást, egyenesen a célra tört, és elérte, hogy felkínálják neki, amit a nők évekig megtagadnak, mint például a szegény királyi ügyésztől, aki a kegyek kegyének érezte, ha séta közben a szokottnál kissé bizalmasabban szoríthatta szívére Dinah karját, a boldog halandó! Igen, La Baudraye asszony nem akart rácáfolni költői hírnevére, iparkodott hát megvigasztalni a tárca Manfredjét, olyan szerelmi jövőt festve elébe, amilyenről Étienne nem is álmodott.

- Ön az élvezeteket kergette, de még nem szeretett - mondta neki. - Higgyc meg, az igazi szerelem gyakran az élet alkonyán jön el. Ott van Gentz, aki vén fejjel beleszeretett Fanny Ellslerbe, és otthagyta a Júliusi Forradalmat a táncosnő próbái miatt!

- Csakhogy én nehéz eset vagyok - felelte Lousteau. - Mert én hiszek ugyan a szerelemben, de már nem hiszek a nőben... Bizonyára vannak bennem fogyatékoságok, amelyek elfojtják az irántam való szerelmet, mert sokszor elhagytak már. Meglehet, túlságosan sóvárgok az eszményi után... mint mindazok, akik a valóság fenekéig ástak...

Első ízben történt, hogy Dinah olyasvalakinek a szavát hallgatta, aki a legelméesebb párizsi körökben forgott, aki elhozta neki a merész elméleteket, a romlottságnak már-már az ártatlanságba hajló formáit, a haladó elveket, és aki ha nem is volt kiváló ember, mindenesetre ügyesen játszotta a kiválóságot. Bemutató előadás volt, s Étienne teljes sikert aratott Dinah-nál. Sancerre Paquitája Párizs viharait, Párizs levegőjét áhította. Életének egyik legkellemesebb napját töltötte el Lousteau és Bianchon társaságában, akik a divatos nagy emberekről kerengő érdekes történetekkel s szellemességekkel, századunk gyülemelő *anekdotakincsével* szórakoztatták, csupa olyan tényt és mondást emlegetve, mely Párizsban már elcsépeltek, itt azonban újdonságnak hatott. Lousteau persze sok rosszat összehordott Berri híres asszonyáról is, de azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy Dinah-nak bókoljon, s az írónt vetélytársaként tüntetve fel, az irodalmi vallomások területére csalja. Dinah egészen megittasult ettől az elismeréstől, s Clagny úrnak, az adófelügyelőnek, és Gatiennek úgy rémlett, kedvesebb Étienne-hez, mint tegnap. A báróné régi imádói bánták is már, hogy átmentek Sancerre-ba, és nagydobra verték az anzyi estét. Hogy lelkendeztek: a legszellemesebb társalgás volt, amely valaha is elhangzott. Hogy kijelentették: úgy repültek az órák, hogy észre se vették könnyű lábukat. Hogy úgy ünnepelték a két párizsit, mint két csodalényt. E dicshimnuszok hatására ugyanis, melyeket a Faszorban zengtek el, este tizenhatan állítottak be az anzyi kastélyba, némelyek családi batáron, mások lócás szekéren, néhány legényember pedig bérelt lovakon. Hét óra felé e vidékiek már mind bevonultak - ki több, ki kevesebb méltósággal - Anzy óriási szalonjába, melyet Dinah, aki értesült erről a rohamról, és nagy napnak tartotta a mait, fényesen kivilágított, s a szép bútorok szürke huzatuktól megszabadítva, teljes pompájukban ragyogtak. Lousteau, Bianchon és Dinah gúnyos tekinteteket váltottak, a kíváncsiság-hozta látogatók viselkedése, beszéde mulattatta őket. Mennyi levitézlett szalag, nemzedékről nemzedékre szálló csipke, rég elvirágzott művirág díszlett itt hetykén kétesztendő főkötőkön! Boirouge elnökné, Bianchon unokanővére megszólította a doktort, s ingyenes orvosi tanácsokat csalt ki tőle holmi ideges gyomorbántalmak kapcsán, amelyeket Horace időszakos gyomorrontásoknak minősített.

- Igyék teát naponta, vacsora után egy órával, mint az angolok, ennyit kell csak tennie, és meggyógyul, mert a tünetek, amiket észlel, angol betegségre mutatnak - mondta Bianchon komoly képpel.

- Ez valóban nagy orvos - jelentette ki az elnökné, visszatérve Clagnyné, Popinot-Chandierné és Gorjuné, a polgármester hitvese társaságába.

- Azt mondják - felelte a legyezője mögött Clagnyné -, hogy Dinah nem is annyira a választások miatt hívta meg, inkább a meddősége okát szeretné tudni...

Sikerük első pillanatában Lousteau úgy mutatta be a tudós orvost, mint az elkövetkező képviselőválasztások egyetlen lehetséges jelöltjét. Bianchon azonban - az új alprefektus nagy öröme - kijelentette, hogy aligha fogja a tudományt a politikával felcserélni.

- Csak az az orvos fogadhat el képviselőiséget, akinek nincsenek betegek - mondta. - Válasszának meg hát államférfiakat, egyetemes tudású és törvényhozóhoz illően széles látókörű férfiakat: az ilyenekben van hiány a képviselőházban, az ilyenekre van szüksége az országnak!

Két-három lány, fiatalember és fiatalasszony úgy mustrálta Lousteau-t, mint valami vásári csepűrágót.

- Gtien úr azt állítja, hogy Lousteau úr húszezer frankot is megkeres évente az írásaival - mondta a polgármesterné Clagnynénak -, mit gondol, igaz ez?

- Ne mondja, hisz egy királyi ügyész is csak ezer tallért kap...

- Gtien úr, ugyan szólaltassa meg már Lousteau urat - kérte Chandier-né -, még nem hallottam a hangját...

- Milyen szép csizmája van - mondta Chandier kisasszony a bátyjának -, és hogy fénylik!

- Lakkcsizma, ennyi az egész.

- Neked mért nincs ilyen?

Lousteau végül ráeszmélt, hogy kissé túlságosan is bámultatja magát, és a sancerre-iek viselkedéséből kiolvasta, mi vezette őket ide.

„Hogyan lehetne lóvá tenni őket?” - töprengett.

Ekkor La Baudraye úr komornyik-utánzata, egy libériába bújtatott béreslegény behozta a leveleket és újságokat, meg egy csomag kefelevonatot, amelyet Lousteau helyett Bianchon vett át, mert megpillantva a meglehetősen nyomdai formájú és zsinegelésű csomagot. Dinah odafordult Étienne-hez:

- Hogyhogy, az irodalom még itt is a sarkában van önnek?

- Nem az irodalom - felelte Lousteau -, hanem az a folyóirat, amelyben most ér véget egy novellám, s amely tíz nap múlva jelenik meg. Úgy jöttem el, hogy fejem fölött lógott a „Vége a következő számban”, tehát meg kellett adnom a címemet a nyomdának. Ó, drága áron vásároljuk mi a kenyerünket a firkálmánykufároktól! Érdekes állatfajta a folyóirat-kiadó, majd lefestem önöknek.

- Mikor kezdődik a társalgás? - kérdezte Clagnyné Dinah-tól, olyan hangon, mint ahogy azt kérdik: „Hány órára van kitérve a tűzijáték?”

- Azt hittem, történeteket fogunk hallani - mondta Popinot-Chandier-né unokanővérének, Boirouge elnöknének.

És miközben a sancerre-iek türelmetlen karzat módjára zúgtak-mormogtak, Lousteau észrevette, hogy Bianchon elmerengett, s hogy erre a kefelevonatok burkolata indította.

- Mi lelt? - kérdezte tőle Étienne.

- A világ legbájosabb regényét találtam meg azon a makulatúrapapíron, amely a levonataidat burkolta! Olvasd csak:

OLYMPIA VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

- Hadd lám - mondta Lousteau, s átvéve a makulatúratöredéket, amelyet az orvos odanyújtott neki, a következőket olvasta fel:

104

OLYMPIA

barlangban. Megharagudván gyávaságukért társaira, akik csak a szabad ég alatt voltak bátrak, s Rómába nem merészkedtek be, Rinaldo megvető pillantással mérte végig őket.

- Így hát magamra maradtam? - mondta.

Elgondolkodott, majd ekképp folytatta:

- Hitvány fickók vagytok! Elmegyek egyedül, de ez a gazdag zsákmány is az enyém lesz egyedül... Megértettétek?... Jóccakát.

- És mi lesz, ha nem jársz sikerrel, ha elfognak, főnök? - szólt Lamberti.

- Az Úr megoltalmaz!... - felelte Rinaldo, az égre mutatva.

Azzal otthagya őket, s az úton Bracciano intézőjével találkozott.

- Az oldal itt véget ér - mondta Lousteau áhítatos hallgatóságának.

- A saját művét olvassa fel nekünk - súgta Gatien a Popinot-Chandier fiúnak.

- Az első szavak alapján nyilvánvaló, hölgyeim - szólt az újságíró, megragadván az alkalmat a sancerre-iek lóvátévésére -, hogy a rablók egy barlangban tanyáznak. Mily kevés gondot is fordítottak még akkoriban a részletekre, amiket ma annyi érdeklődéssel s oly hosszadalmasan ecsetelnek *helyszínrajz* ürügyén! Ugyanis tekintve, hogy a rablók egy barlangban vannak, ahelyett, hogy „*az égre mutatva*” azt kellett volna írni: „*a barlang mennyezetére mutatva*”. E csekély pontatlanság ellenére Rinaldót tettekesz férfiúnak, Istenre való hivatkozását pedig jellegzetes olasz vonásnak látom. Ebben a regényben már dereng a helyszínrajz! Fenébe is, zsványok, barlang, egy Lamberti, aki használni tudja a fejét - Egész bohózatra való anyag rejlik ebben az oldalban. Keverjenek csak ezekhez az alapelemekhez csipetnyi szerelmi lírát, egy kontyos, kurta szoknyás, ifjú menyecskét meg vagy száz darab bicskanyitogató kuplét... ó, édes Istenem, máris tódul a közönség. Aztán ott van Rinaldo... milyen Lafont-ízű is ez a név! Képzeljék csak el fekete barkókkal, szűk nadrágban, köpennyel a vállán, bajusszal, pisztolyosan és csúcsos kalapban: ha a Vidám Színház igazgatója nem szégyenlős, s rászán némi pénzt egypár újságcikkre, a darab ötven előadást is megér a Vidám Színházban, és hatezer frankot hoz a szerzőjének, feltéve, hogy kegyeskedem jót mondani róla a tárcámban. De folytassuk csak:

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

197

Bracciano hercegné megtalálta a kesztyűjét. Adolphe, aki visszakísérte a narancs-ligetbe, valóban azt hihette, hogy e feledékenység kacérságot leplez, mert a liget elhagyott volt. A távolból ideszűrődött a bál zsongása. A beharangozott *fantoccini*¹¹ mindenkit az oszlopsor alá vonzott. Adolphe még sohasem látta ilyen szépnek kedvesét. Tekintetük, melyben ugyanaz a tűz lángolt, egymásba mélyedt. Pillanatszerűen csend támadt, lélekteli, leírhatatlan csend. Ugyanarra a padra ültek le, amelyen Paluzzi lovag és a jókedvű társaság.

¹¹ Fantoccini - bábjáték. (Ol.)

- A csodába is, Rinaldónk köddé vált - kiáltott fel Lousteau. - Hanem egy irodalmár nagyot haladhat a cselekmény megértésében, ha megnyergeli ezt az oldalt. Olympia hercegnő olyan asszony volt, *aki szántsándékkal otffelejtette a kesztyűjét egy elhagyott ligetben!*

- Mármost, hacsak nem az osztriga és a helyettes irodafőnök, a zoológiai rendben a márvánnyal leginkább rokon két élőlény között van a helye valakinek - mondta Bianchon -, feltétlenül rá kell jönnie, hogy Olympia...

- *Egy harmincéves asszony!* - vágta rá Dinah, mert attól tartott, hogy túlságosan orvosi jelző következik.

- Adolphe viszont huszonkét éves - fűzte tovább a doktor -, mert a harmincéves olasz nő a negyvenéves párizsi nőnek felel meg.

- Ebből a két feltevésből elindulva pedig már össze is rakhatjuk a regényt - jelentette ki Lousteau. - És ez a Paluzzi lovag, micsoda alak, mi?... A két oldal stílusa gyöngé, a szerző talán valami vámhivatalnok, s a regényt a szabószámlája kiegyenlítésére írta...

- Ebben az időben még működött a cenzúra - szólt Bianchon -, tehát ugyanolyan kegyelettel kell megemlékeznünk arról, akit ezernyolcszázötben az olló néhány lappal, mint azokról, akiket ezerhétszázkilencvenháromban a nyaktiló egy fejjel megrövidített.

- Ért maga ebből valamit? - kérdezte félénken Gorjuné, a polgármester felesége Clagnynétól.

A királyi ügyész felesége, aki Gravier úr mondása szerint, meg tudott volna futamítani egy ifjú kozákot 1814-ben, megfeszítette combjait, mint a kengyelben felágaskodó lovas, és fintort vágott szomszédnője felé, ami azt jelentette: „Figyelnek bennünket! Mosolyogjunk, mintha értenénk a dolgot.”

- Remek - lelkenedett a polgármesterné Gatiennek. - Kérem, Lousteau úr, folytassa!

Lousteau ránézett a két nőre, e két igazi indiai bálványra, de meg tudta őrizni komolyságát. Úgy gondolta, nem árt, ha elkiáltja magát: „Figyelem!”, és folytatta a felolvasást:

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

209

ruha súrolta a csöndben. Váratlanul Borborigano bíboros lépett a hercegné elé. Arca komor volt, homloka felhős, ráncait keserű mosoly fodrozta.

- Asszonyom, gyanúba fogták - mondta. - Ha bűnös, meneküljön, ha nem az, akkor is meneküljön, mert akár vétkes, akár ártatlan, a távolból sokkal eredményesebben védekezhet.

- Köszönöm kegyelmességének a jóindulatát - felelte a hercegné -, Bracciano herceg majd előkerül, ha szükségesnek látom bebizonyítani, hogy él.

- Borborigano bíboros! - kiáltott fel Bianchon. - Szent Péter, kulcsaira! Ha nem ismerik el, hogy ez a név magában is egy kis remekmű, ha nem érzik ezekben a szavakban: *ruha súrolta a csöndben* Schedoni szerepének egész költészetét, ahogy Radcliff asszony a *Sötét lelkek gyóntatószéké*-ben a számára megálmodta, akkor önök nem méltók a regényolvasás gyönyörűségére...

- Ami engem illet - szólt Dinah, akit a két párizsi felé forduló tizennyolc arc láttán elfogott a szájalom -, én úgy látom, hogy a történet halad. Mindent tudok: ott vagyok Rómában, előttem a meggyilkolt férj holtteste; felesége, ez a vakmerő és elvetemült asszony egy kráteren vet magának ágyat. És valahányszor leszáll az éj, valahányszor új gyönyör vár reá, a hercegné így szól magában: ...Minden ki fog derülni!...”

- Látják őt - kiáltott fel Lousteau - amint megöleli az Adolphe-ját? Magához szorítja, szeretné egész életét egy csókba önteni!... Adolphe-ot én daliás, de nem éppen szellemes fiatalembernek képzelem, az olasz nők ezt a fajtát kedvelik. Rinaldo pedig összefogja a cselekményt, amelyet nem ismerünk, de amely éppoly idegszagató lehet, akár egy Pixérécourt-melodráma. Arra is gondolhatunk különben, hogy Rinaldo csak feltűnik és eltűnik a háttérben, ahogy Victor Hugo drámáinak egyik-másik szereplője teszi.

- És talán nem más, mint a férj - jegyezte meg a báróné.

- Ért maga valamit ebből az egészből? - kérdezte Piédefefer asszony az elnöknétől.

- Elragadó ez a regény - mondta Dinah az anyjának.

A sancerre-iek mind akkora szemet meresztettek, mint egy-egy száz-sou-s.

- Folytassa, nagyon kérem - fordult az újságíróhoz Dinah. És Lousteau folytatta:

210

OLYMPIA

- A kulcsa!...

- Csak nem vesztette el?

- Ottmaradt a ligetben...

- Siessünk vissza...

- Vagy a bíboros vette volna el?

- Nem... Megvan...

- Mekkora veszélyből szabadultunk!

Olympia megnézte a kulcsot, s azt hitte, hogy a sajátja, holott Rinaldo kicserélte: fortélyos terve sikerült, megkaparintotta az igazi kulcsot. Rinaldo afféle mai Cartouche volt, éppoly ügyes, mint bátor, és mivel gyanította, hogy egy hercegné csakis számottevő kincsek kedvéért hord állandóan kulcsot az övében...

- Tovább... - kiáltotta oda Bianchonnak Lousteau. - A következő oldal, a jobb oldal nincs meg, nyugtalanságunkat a kétszáztizentettesnek kell csillapítania:

212

OLYMPIA

- Ha elveszett volna a kulcs!

- Már nem élne...

- Nem élne! Talán jobban tenné, Olympia, ha teljesítené legutóbbi kérését, szabadon engedné őt azokkal a feltételekkel, amelyeket...

- Maga nem ismeri a herceget...

- De...

- Hallgass. Szeretőnek választottalak, nem pedig gyóntatónak.

Adolphe elhallgatott.

- Aztán van itt egy kecskén nyargaló Ámor, záródíszül, Normand rajza, Duplat metszete... Ó, igen, alá van írva - mondta Lousteau.

- Halljuk a folytatást - kérték a hallgatóságból azok, akik értették, miről van szó.

- De hisz a fejezetnek vége - felelte Lousteau. - Ez a záródísz különben olyan körülmény, amely gyökeresen megváltoztatja vélekedésemet a szerzöt illetően. Abból ugyanis, hogy a Császárság alatt fametszetes záródíszeket kapott, arra enged következtetnem, hogy a szerző valamelyik államtanácsos, vagy Barthélemy-Hadot asszony, néhai Desforges, vagy Sewrin volt.

- *Adolphe elhallgatott!*... Ó, a hercegné nincs még harmincéves - mondta Bianchon.

- Ha nem talál már semmit, költson hozzá valami befejezést - mondta La Baudraye-né.

- No igen - magyarázta Lousteau -, mert a makulátúrának csak az egyik oldalára nyomták. A *kettesre*, amint a nyomdászok nevezik, vagy hogy jobban megértsék: erre a hátoldalra itt, amelyre szintén szövegnek kellett volna kerülnie, temérdek különféle nyomás került, s ezért az *agyonnyomott* ívek osztályába tartozik. Minthogy azonban iszonyatosan sok időbe telne, ha részletezném önöknek, miben is állnak egy *agyonnyomott* ív különiségei, csupán annyit mondok, hogy az ilyen íven éppoly kevés nyoma marad az első tizenkét oldalnak, amelyet a sajtók rányomtak, mint amilyen halvány emléke maradna önökben az első ütésnek, amit kaptak, ha valamely pasa rendeletéből százötven botot mérnek a meztelen talpukra.

- Úgy érzem magam, mintha meghibbantam volna - mondta Popinot-Chandier-né Gravier úrnak -, megpróbálom megérteni az államtanácsot, a bíborost, a kulcsot meg ezt a makulátot az *agyonnyomott* íveket...

- De nem leli a tréfa kulcsát - felelte Gravier -, hát én sem lelem, szép hölgyem, nyugodjék meg.

- De hisz van még egy ívünk - mondta Bianchon az asztalra pillantva, ahol a levonatok heverték.

- S méghozzá egy ép és egészséges ív, remek! - örvendezett Lousteau. - Ez van ráírva: IV; J, 2. *kiadás*. Nos, a *IV* a negyedik kötetet jelenti, hölgyeim. A *J*, az ábécé tizedik betűje, a tizedik ívet. Az pedig, hogy ez a négy tizenkettedrét kötetben megjelent regény két kiadást ért meg - hacsak nem kiadói fogással van dolgunk -, bizonyítja, hogy sikere volt. Olvassunk csak tovább, s fejtjük meg a rejtélyt:

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

217

folyosón; de mivel érezte, hogy a hercegné emberei a nyomában vannak, Rinaldo

- A csoda vigyen el!

- Ó, nyilván fontos események történtek az ön makulátúratöredéke és e között az oldal között - mondta Dinah.

- Mondja úgy, asszonyom, hogy e felbecsülhetetlen *imprimált korrektúra között!* De vajon a makulátúra, amely beszámol arról, hogy a hercegné a ligetben hagyta a kesztyűjét, a negyedik kötetből való-e? Eh, az ördögbe vele! Folytassuk csak:

azt találta a legbiztosabb menedéknek, ha rögtön lemegy az alagsorba, ahol a Bracciano család kincseinek kell lenniük! Oly könnyedén futott Vespasianus fürdőinek titokzatos bejárata felé, mint a latin költő Camille-ja. A fáklyák fénye már a falakra vetődött, amikor az ügyes Rinaldo, akit a természet jó megfigyelőkészséggel áldott meg, rábukkant a falba rejtett ajtóra, és hirtelen eltűnt. Ugyanakkor azonban egy iszonyú gondolat hasított bele Rinaldo lelkébe, mint a villám, amely széttépi a felhőket. Tömlöcbe csukta magát! Izgatottan

- No lám, ez az imprimált korrektúra és a makulatúratöredék egymás után következnek! A töredék utolsó oldala kétszázötvenkettes, ez itt pedig a kétszázötvenhetes! És csakugyan, ha Rinaldo, aki a makulatúra szerint ellopta Olympia hercegnő kincseskamrájának a kulcsát, egy félig-meddig hasonlót csempészve a helyére, ebben az imprimált korrektúrában a Bracciano hercegek palotájában jelenik meg, úgy érzem, hogy a regény valamilyen végkifejlet felé halad. Szeretném, ha ez az önök számára éppoly világos lenne, mint amilyen az én számomra... Énszerintem a bál véget ért, a két szerelmes hazajött a Bracciano palotába, éjszaka van, éji egy óra. Rinaldo jó fogást csinál!

- És Adolphe?... - jegyezte meg Boirouge elnök, akit egy kissé szabadszájúnak ismertek.

- És micsoda stílus! - háborgott Bianchon. - *Rinaldo, aki azt találta menedéknak, ha lemegy!...*

- Annyi bizonyos, hogy ezt a regényt se Maradan, se Treuttel és Wurtz, se Doguereau nem nyomta - jelentette ki Lousteau -, mert ezek korrektorokat alkalmaztak a levonatok javítására, ami ugyan fényűzés, de a mai kiadóknak is melegen ajánlható, íróinknak paradicsomi jó-dolguk lenne... Valamelyik zugnyomda munkája lehet a rakpartról...

- Miféle rakpartra céloz? - kérdezte az egyik hölgy a szomszédjától. - Fürdőkről volt szó...

- Folytassa - kérte La Baudraye-né.

- Mindenesetre nem államtanácsos az illető - mondta Bianchon.

- Talán Hadot-né volt - vélte Lousteau.

- Ugyan mért keverik bele a La Charité-i Hadot-nét? - kérdezte az elnökne a fiától.

- Ez a Hadot-né író volt, drága elnökasszonyom - felelt meg neki Dinah -, a Konzulság alatt élt...

- Eszerint a nők mégis írtak a császár korában? - kérdezte Popinot-Chandier-né.

- Hát Genlisné? És Staël asszony? - felelt meg a királyi ügyész Dinah nevében.

- Ó!

- Folytassa, nagyon kérem - mondta La Baudraye-né Lousteau-nak.

És Lousteau tovább olvasott, emígyen:

megtapogatta a falat, és sietve s kétségbeesetten feljajdult, amikor hasztalan kereste a titkos zár nyomait. Nem áltathatta magát, a szörnyű valóság nyilvánvaló volt. Az ügyesen megépített ajtót, amely a hercegné bosszújának eszközéül szolgált, belülről nem lehetett kinyitni. Rinaldo odatapasztotta az arcát több helyütt is, de sehol sem érezte a folyosó meleg levegőjét. Abban reménykedett, talál egy hézagot, amely rávezeti, hol végződik a fal, de semmit se talált, semmit!... mintha egyetlen márványtömbből lett volna a fal...

És ekkor rekedt hiénaüvöltés tört ki a torkából...

- És mi még azt hittük, hogy a hiénaüvöltés egészen friss találmány! - kiáltott fel Lousteau. - Holott már a Császárság irodalma is ismerte, sőt bizonyos természetrajzi érzékkel jelenítette meg, amint ezt a *rekedt* szó bizonyítja.

- Ne tegyen megjegyzéseket, uram - mondta Dinah.

- No tessék - kiáltott fel Bianchon -, a kíváncsiság, ez a romantikus szörny önt is éppúgy nyakon fogta, mint engem az imént.
- Olvassa tovább - nógatta Lousteau-t az ügyész -, már kapiskálom!
- Öntelt majom! - sűgta oda az elnök szomszédjának, az alprefektusnak.
- Hízelegni akar a bárónénak - felelte az alprefektus.
- Akkor hát folytatom - jelentette ki Lousteau ünnepélyesen.

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

219

Mély sóhaj volt a válasz Rinaldo jajára; de zavarodottságában visszhangnak vélte, oly gyöngé és tompa volt ez a sóhaj, nem is hasonlított emberi hangra...

- Santa Mária! - mondta az ismeretlen.

„Ha most elmegyek innen, többé nem találok vissza - gondolta Rinaldo, amikor visszanyerte szokott hidegvérét. - Ha kopogok, lelepleznek. Mit tegyek?”

- Ki van ott végül is? - kérdezte a hang.

- Mi az, itt beszélnek a varangyok? - szólt a bandita.

- Én Bracciano herceg vagyok! Bárki vagy is, ha

220

OLYMPIA

nem a hercegnét szolgálod, jöjj, az ég minden szentjei nevében, jöjj ide hozzám!...

- Ahhoz tudni is kellene, hol vagy, kegyelmes herceg - felelte Rinaldo annak az embernek a pimaszságával, aki tudja, hogy szükség van rá.

- Én látlak téged, barátom, mert a szemem már hozzászókkott a sötéthez. Figyelj rám, menj jobb felé... Jó... Fordulj balra... Most gyere... Erre... Már együtt is vagyunk.

Rinaldo, aki óvatosan maga előtt tartotta a kezét, vasrudakba ütközött.

- Becsaptak! - tört ki a bandita.

- Nem, a ketrecembe ütköztél...

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

221

- Ül le arra a márványtömbre ott.

- De hogy kerül Bracciano herceg egy ilyen ketrecbe? - kérdezte a bandita.

- Bizony, harminc hónapja vagyok itt, barátom, és állnom kell, nem tudok leülni... De te ki vagy?

- Rinaldo vagyok, Campagna ura, nyolcvan kemény legény vezére, akiket a törvény méltatlanul gazembereknek nevez, de minden hölgy csodál, s akiket a bírák régi rossz szokásból felkötöttek.

- Áldassék az Úristen!... Megmenekültem... Egy becsületes ember visszariadt volna, míg veled biztosan

nagyszerűen megértjük majd egymást - kiáltott fel a herceg. - Ó, drága szabadítóm, nyilván állig fel vagy fegyverkezve...

- É verissimo!¹²

- És talán vannak nálad...?

- Vannak hát, ráspolyok, feszítővasak... Corpo di Bacco!¹³ Hisz azért jöttem, hogy bizonytalan időre kölcsönvegyem a Braccianik kincseit.

- Jó részük a tiéd lesz, még hozzá törvényesen, drága Rinaldóm, és lehet, hogy embervadászatra indulok a társaságodban...

- Mit nem mond, kegyelmes uram!...

- Hallgass ide, Rinaldo! Főlöszleges, hogy a szívemet emésztő bosszúvággyról beszéljek neked: harminc hónapja sínylődöm itt, ha olasz vagy, megértesz engem!

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

223

Ó, barátom, kimerültségem és iszonyatos rabságom semmiség ahhoz a bánathoz képest, amely a szívemet rágja. Bracciano hercegné ma is Róma egyik legszebb asszonya, és eléggé szerettem ahhoz, hogy féltékeny legyek rá...

- Ön, a férje!...

- Miért, talán nem volt igazam?

- De hát ilyet tenni valóban nem illik - mondta Rinaldo.

- Féltékenységet a hercegné viselkedése keltette fel - folytatta a herceg. - Az események aztán engem igazoltak. Egy fiatal francia szerette Olympiát, s Olympia is szerette őt, kölcsönös vonzalmukról bizonyítékok kerültek a kezembe...

- Ezer bocsánat, hölgyeim - mondta Lousteau - de nem állhatom meg, hogy rá ne mutassak, milyen pőrén tényszerű, a részleteket mellőző volt a Császárság irodalma, ami szerintem a kezdeti időket jellemzi. Ennek a kornak az irodalma valahol a Téli-maque fejezeteit ismertető tartalmi kivonatok és az államügyészség vádiratai között foglal helyet. Voltak gondolatai, de nem tette közzé őket, a gögös! Voltak megfigyelései, de nem közölte őket senkivel, a fukar! Egyedül Fouché adta át a megfigyeléseit valakinek... Az irodalom akkoriban beérte azzal - írja a *Revue des Deux Mondes* egyik legostobább kritikusa -, hogy antik módra meglehetősen tisztán felvázolja és jó élesen körvonalazza az alakokat; nem táncoltatta körmondait periódusokban!" Ami nem is csoda, mert nem voltak periódusai, nem voltak szavai, amiket csillogtathatott volna; ilyenformán beszélt: „Lubin szerette Toinette-et, de Toinette nem szerette Lubint; Lubin megölte Toinette-et, a zsandárok pedig elfogták Lubint, aki aztán börtönbe, majd az esküdszék elé, s végül nyaktiló alá került.” Erőteljes vázlat, tiszta körvonalak! Gyönyörű dráma! Nos, a mai barbárok már csillogtatják-mutogatják a *szavakat*.

- És olykor a *szarvakat* - mondta Clagny úr.

- Ah, és ön az r-betűsek közé sorolja magát? - vágott vissza Lousteau.

¹² E verissimo - nagyon is igaz. (Ol.)

¹³ Corpo di Bacco - Bacchus teste; káromkodás. (Ol.)

- Mit akar ezzel mondani? - kérdezte Clagnyné, akit nyugtalanított ez a szójáték.
 - Úgy érzem magam, mintha egy sötét szobában tapogatóznék - felelte a polgármesterné.
 - Ez az élc ízét vesztené a magyarázgatással - jegyezte meg Gatien.
 - A regényírók ma jellemeket festenek - folytatta Lousteau -; és ahelyett, hogy körvonalakat húzgálnának, leleplezik előttünk az emberi szívet, és felkeltik érdeklődésünket akár Toinette, akár Lubin iránt.
 - Engem egészen megrémít a közönség irodalmi műveltsége - mondta Bianchon. - Ahogy az oroszok beletanultak a hadviselés tudományába, miután XII. Károly elpáholta őket, az olvasók is beletanultak a művészetbe. Valaha nem kívántak többet a regénytől, mint hogy érdekes legyen; ami a stílust illeti, arra senkinek se volt gondja, még a szerzőnek se; gondolatok: zéró; helyszínrajz: a nagy semmi. Lassacskán aztán az olvasóban igény támadt a stílusra, a színre, a pátoszra, a tényszerű ismeretekre; már megkövetelte az irodalmi *öt érzéket*: a leleményt, a stílust, a gondolatokat, a tudást, az érzést; aztán jött a kritika, ráborította lepkehálóját az egészre. A kritikusok, akiktől rágalmakon kívül egyéb se telik, azt állították, hogy minden mű, amely nem egyetemes elmének a terméke: sántít. Nos, jelentkezett is néhány sarlatán, köztük Walter Scott, akik egyesítették magukban az öt irodalmi érzéket; de akkor meg azok, akik csak elmésséggel, csak tudással, csak íráskészséggel vagy csak szívvel dicsekedhettek, ezek az irodalmi csonkultak, fejnélküliek, félkezüek, féllábúak és félszeműek óbégatni kezdtek, hogy mindennek vége, keresztes hadjáratot hirdettek meg a „kontárok” ellen, vagy agyonhallgatták a műveiket.
 - Ez az önök legújabb irodalmi civódásainak a története - bólintott rá Dinah.
 - Ha szabad kérem - kiáltott fel Clagny úr -, kanyarodjunk vissza Bracciano herceghez!
- És a társaság nagy bánatára Lousteau tovább olvasta az *imprimált korrektúra*-t:

Akkor elhatároztam: megbizonyosodom balsorsomról, hogy a Gondviselés és a törvény védszárnya alatt bosszút állhassak. Csakhogy a hercegné neszét vette terveimnek. Szellemi fegyverekkel küzdöttünk egymás ellen, mielőtt méreghez nyúltunk volna. Kölcsönösen bizalomra akartuk kényszeríteni a másikat, én azért, hogy mérget itathassak vele, ő azért, hogy a hatalmába keríthessen. Nő lévén, ő győzött, mert a nőknek van egy sajátos eszközük, amellyel lépre csalnak bennünket, s én lépre is mentem; boldog voltam, de másnap reggel ebben a vaskalitikában ébredtem fel. Aztán ordítottam egész nap itt a sötét pincében, pontosan a

hercegné hálósobája alatt. Este aztán egy ügyesen alkalmazott ellensúly felkapott, s a padlózatokat átszelve megpillantottam szeretője karjaiban a hercegnét, aki egy darab kenyeret vetett oda nekem, minden esti adagomat. És így élek harminc hónap óta! Ebben a márványbörtönben hasztalan kiáltozom, senki sem hallja meg. Véletlenül nem számíthattam. A remény is elhagyott. A hercegné szobája ugyanis a palota legbelsejében van. A hangom onnan ki nem szűrődik, amikor felvontatnak. És valahányszor a feleségem elé kerülök,

mindig megmutatja a mérget, amit neki és a szeretőjének szántam; én meg kérem, adja ide, de nem akarja, hogy meghaljak, kenyeret ad, és én eszem! De jól tettem, hogy ettem, hogy életben maradtam; nem gondoltam a banditákra!...

- Bizony, kegyelmes uram, amikor azok a tökkelütött jó polgárok alszanak, mi bezzeg szorgalmasan virrasztunk...

- Ó, Rinaldo, tiéd az egész kincsem, megosztozunk rajta testvériesen, de a legszívesebben neked adnám mindenemet... még a hercegségemet is...

- Eszközöljön ki a pápától egy *in articulo mortis*¹⁴ feloldozást a számomra, kegyelmes uram, azzal többre megyek.

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

227

- Megkapsz mindent, amit csak kívánsz; de fűrészeld el a kalitkám rúdrait, és add kölcsön a törödet... Kevés az időnk, siess... Ó, ha a fogam ráspoly volna!... Már megpróbáltam elrágni ezt a vasat...

- Kegyelmes uram - mondta Rinaldo, feleletül a herceg utolsó szavaira -, egy rudat már átvágtam.

- Angyal vagy!

- A felesége Villaciosa hercegné estélyén volt; a kis franciájával jött haza, bódult a szerelemtől, úgyszólván van időnk bőven.

- Készen vagy?

- Kész...

- A törödet! - sürgette a herceg a banditát.

- Tessék.

- Jó. Hallom a rugó nesztét.

- Aztán meg ne felejtkezzék rólam! - mondta a bandita, aki tudta, mit ér az emberi hála.

- Akár az apámról! - felelte a herceg.

- Ég áldja! - mondta Rinaldo. - Ni csak, hogy felröppent! - tette hozzá a bandita, amikor a herceg eltűnt. - *Akár az apámról* - dűnnyögte aztán -; hát ha csak ennyire méltóztatik megemlékezni rólam!... Ej, pedig megfogadtam, hogy sose fogok nőknak ártani!...

De engedjük át a banditát egy pillanatra töpren-

VAGY BOSSZÚ RÓMÁBAN

229

géseinek, és kövessük a herceget felfelé, a palota lakosztályaiba.

¹⁴ In articulo mortis - a halál pillanatában. (Lat.)

- Újabb záródísz, Amor egy csigán! Aztán a kétszázharmincadik oldal következik, üresen - mondta az újságíró. - Majd ismét két üres oldal, annak a címnek szentelve, amelyet az ember olyan gyönyörűséggel ír le, ha a sors kegyetlen kegyéből regényíró lett: *Befejezés!*

BEFEJEZÉS

A hercegné még sose volt ilyen elragadó; fürdőjéből jött, úgy öltözve, akár egy istennő, és megpillantva Adolphe-ot, aki kéjesen elnyújtózott a halomba rakott vánkosokon:

234

OLYMPIA

- Gyönyörű vagy - mondta.

- Hát még te, Olympia!...

- Szeretsz még?

- Egyre jobban...

- Ó, a szerelemhez csak a franciák értenek - kiáltott fel a hercegné... - Nagyon fogsz szeretni ma este?

- Nagyon...

- Gyere hát!

És egy mozdulattal, amelyben gyűlölet és szerelem feszült, akár mert Borborigano bíborosnak férjére célzó szava a szívébe hasított, akár mert úgy érezte, ezúttal még több szerelemnek hívhatja tanújául férjét, mozgásba hozta a rugót, és kitérte karját

- Itt a vége! - kiáltott fel Lousteau. - A főszedő ugyanis összetépte a többit, amikor becsomagolta a levonatokat; de ennyiből is kiderül, hogy remélhetünk, a szerző kegyes hozzánk.

- Egy szót sem értek az egészből - mondta Gatien Boirouge, elsőnek törve meg a csöndet a sancerre-iek közül.

- Én se - felelte Gravier úr letörten.

- Pedig ezt a regényt a Császárság alatt írták - fordult oda Lousteau.

- Abból, ahogy a bandita beszél - mondta Gravier úr -, kiviláglik, hogy a szerző nem ismerte Itáliát. A banditák ott aligha vetemednek ilyen *conzettó*-kra.¹⁵

Gorjuné odament a merengőnek látszó Bianchonhoz, és meglehetősen szép hozománnyal rendelkező lányára, Euphémie Gorjura mutatva, így szólt hozzá:

- Micsoda zagyvaság! Uram, az ön receptjei sokkal többet érnek, mint bármi más.

A polgármesterné sokat törte a fejét ezen a mondaton, s azt hitte, igen bölcsen beszél.

- Ó, asszonyom, nem szabad szigorúnak lennünk, hisz csak húsz oldalt láttunk az ezerből - felelte Bianchon, Gorju kisasszonyról megállapítva, hogy termete, sajnos, az első terhesség után meg fog változni.

- Nos, Clagny úr - mondta Lousteau -, tegnap férji bosszú-művekről beszélgettünk: most mi a véleménye azokról, amelyek női agyban születnek meg?

¹⁵ Conchetto - gondolat; elképzelés. (Ol.)

- Szerintem ez a regény nem egy államtanácsos, hanem egy asszony tollából származik - felelte a királyi ügyész. - Mert furcsaságok kitalálásában a nő képzelete termékenyebb, mint a férfié, ezt Shelley asszony *Frankenstein*-je, *Leone Leoni*, Anne Radcliff művei és Camille Maupin *Új Promethéusz*-e is tanúsítja.

Dinah Clagny úrra pillantott, s merő, jeges tekintete megértette az ügyésszel, hogy hasztalan sorol fel annyi híres példát, ő *Paquitá*-ra értette a megjegyzést.

- Eh - szólalt meg a kis La Boudraye -, Bracciano herceg, akit a felesége ketrebe zárt, s aki minden este a szeretője karjai közt kénytelen látni őt, meg fogja ölni az asszonyt... Önök ezt bosszúnak nevezik?... A társaság és a törvényszékeink ennél sokkal kíméletlenebbül járnak el...

- Éspedig? - kérdezte Lousteau.

- No lám, a kis La Boudraye is megszólalt - mondta Boirouge elnök a feleségének.

- Éspedig azért, mert az asszonymak odalöknek valami sovány tartásdíjat, hogy abból éljen, az emberek pedig hátat fordítanak neki; vége a szép ruháknak és a megbecsülésnek, márpedig szerintem a nőnek ez a két dolog a mindene - mondta a kis öregember.

- De boldog - felelte La Boudraye-né fellengősen.

- Dehogyan boldog - vágott vissza a torzszülött, s meggyújtotta gyertyáját, indult lefeküdni -, hiszen szeretője van...

- Ahhoz képest, hogy csak a bujtványaival meg a magfáival törődik, a kisöregnek helyén van az esze - mondta Lousteau.

- Hát valamijének igazán a helyén kell lennie - felelte Bianchon.

A doktor megjegyzésére Dinah - egyedül ő hallotta meg - nevetni kezdett, mégpedig oly tapintatosan s egyben oly keserűen, hogy Bianchon nyomban megértette a nagyasszony legembe-ribb titkát és korai ráncainak okát, amelyet reggel óta kutatott. Csak Dinah nem értette meg a férje odavetett mondatában rejlő sötét jóslatot, holott ezt a jó Duret abbé bizonyára sietve megmagyarázta volna neki.

Amikor ugyanis az élcélődés labdáját visszadobva, Dinah az újságíróra nézett, a kis La Boudraye észrevette szemében azt a fellobbanó, sugárzó gyöngédséget, amely valósággal megaranyozza a nő tekintetét, amikor az óvatosságot sutba dobva, átengedi magát a bűvöletnek. Dinah éppúgy nem törődött férje intelmével, hogy óvja meg a látszatot, mint ahogy Lousteau sem szívlelte meg az ő kaján figyelmeztetését az érkezése napján.

Mindenki meglepődött volna Lousteau gyors sikerén, csak Bianchon nem; még azon sem bántódott meg, hogy Dinah a Tárcaát választotta, s nem az Orvosi Kart, annyira ízig-vérig orvos volt! Mert Dinah, lévén maga is nagy egyéniség, érthetően inkább az elmésséghez vonzódott, mint a nagysághoz. A szerelem általában az elütőt, nem a hasonlót keresi. Nyíltsága, kedélyessége, foglalkozása - minden a doktor ellen szólt. Megmondjuk, miért: azok a nők, akik szeretni akarnak - és Dinah éppúgy vágyott arra, hogy szerethessen, mint arra, hogy őt szeressék -, ösztönösen idegenkednek a hivatásuknak élő férfiaktól, a munka rabjaitól; minden kiválóságuk ellenére is nők abban, hogy feltétlen hódolatot kívánnak. A költő és tárcaíró, az erkölcsnek fittyet hányó s az embergyűlöletével kérkedő Lousteau azonban épp azt a talmi mély-lelket és félig-meddig tétlen életet kínálta, amely tetszik az asszonyoknak. A valóban kiváló ember nyers józansága, vesébe látó tekintete zavarta Dinah-t, aki saját magának se vallotta be, milyen kicsinyes, és így okoskodott:

- A doktor talán többet ér, de az újságíró jobban tetszik.

Majd a hivatással járó kötelességekre gondolt s arra, hogy vajon lehet-e egy asszony valaha is más, mint *vizsgálati alany* egy orvos szemében, aki annyi *vizsgálati alanyt* lát napról napra! Annak, a gondolatnak az első tétele is, melyet Bianchon az albumba írt, egy orvosi megfigyelés eredménye volt, és sokkal találóbb a női nemre, semhogy Dinah ne neszelt volna föl. És végül, Bianchon a betegek miatt nem maradhatott tovább, másnap indulnia kellett. Márpedig melyik nő tud ily hamar dönteni, hacsak Cupido legendás nyila nem találja szíven? Nos, a nagy bajokat ezek az apróságok okozzák, s mihelyt együtt látta őket, Bianchon négy szóban közölte Dinah-ról formált véleményét Lousteau-val, akit ez a különös ítélet módfelett megdöbbsentett. Ám miközben a két párizsi egymással suttogott, vihar tört ki a sancerre-iek közt Dinah ellen, mert egy szót sem értettek Lousteau szövegmagyarázatából és kísérő megjegyzéseiből. A teásasztal köré gyűlt hölgyek sehogy sem tudták felfedezni a regényt, amelyet a királyi ügyész, az alprefektus, az elnök, Lebas első helyettes, La Baudraye úr és Dinah kihámozott: ők rossz tréfát láttak az egészben, s azzal vádolták Sancerre múzsáját, hogy ő is ludas benne. Valamennyien kellemes estére számítottak, s lám kiderült, hogy hasztalan ajzották fel az agyukat. Márpedig nincs ami jobban felbőszítené a vidékieket, mint az a gondolat, hogy játékszerűl szolgálnak a párizsiaknak.

Piédeferné otthagya a teásasztalt, odament a lányához, s ezt mondta neki:

- Ugyan beszélj már a hölgyekkel, roppantul megbotránkoztak a viselkedéseden.

Lousteau-nak ekkor észre kellett vennie - nyilvánvaló tény volt -, mennyire fölötte áll Dinah a legelőkelőbb sancerre-i nőknek is; ő volt a legdivatosabb, mozgása csupa kecsesség, bőre elragadóan fehér a gyertyafényben; egyszerűen úgy kiemelkedett az öreg arcok, rosszul öltözött, félszeg fiatal lányok szötte háttérből, mint királynő az udvarhölgyei közül. Párizs emléke elhalványodott, Lousteau hozzáidomult a vidéki élethez; és ha élénkebb volt is a képzelete, semhogy hasson rá a kastély királyi pompája, finom faragványai, szép antik berendezése, sokkal tájékozottabb is volt, semhogy ne ismerje e reneszánsz ékszer egész bútorzatának értékét, így aztán, amikor a sancerre-iek sorra elbúcsúztak, s Dinah kikísérte őket, mert még valamennyiükre egyórás út várt; amikor a szalonban csak a királyi ügyész, Lebas úr, Gatien és Gravier úr maradt, akik Anzyban háltak, az újságíró már másképp vélekedett Dinah-ról. Gondolkodása megtette azt az utat, amelyre La Baudraye-né merészen felhívta a figyelmét első találkozásukkor.

- Ó, hogy átkozhatnak bennünket hazafelé! - kiáltott fel Dinah, amikor az elnököt, az elnöknét s Popinot-Chandier asszonyt és kisasszonyt kocsira rakva, visszatért a szalonba.

Az est most már derűsebben telt el. A kis társaság minden tagja részt vett a társalgásban, kaján megjegyzésekkel idézték fel, milyen képeket vágtak a sancerre-iek, míg Lousteau a levonatai borítójáról értekezett.

- Kedvesem - mondta Bianchon Lousteau-nak lefekvéskor (együtt szállásolták el őket egy óriási kétágyas szobában) -, te leszel a boldog halandó, akire e hölgy, született Piédefér választása esik!

- Gondolod?

- Ugyan, a dolog érthető: rólad azt tartják itt, hogy sok kalandod volt Párizsban, márpedig van a szoknyavadászatban valami, ami izgatja az asszonyokat, ami vonzza és kellemesen bizsergeti őket; talán a hiúság, hogy az ő emlékükhöz elhomályosítja majd a többiét; esetleg a tapasztalatához fordulnak, ahogy a beteg is busában megfizeti a híres orvost; vagy hízeleg nekik, hogy fel tudnak lobbantani egy elfásult szívet.

- A hiúságnak és az érzékeknek akkora szerepük van a szerelemben, hogy talán csakugyan fején találod a szöveget - felelte Lousteau. - De ha itt maradok, pusztán azért teszem, mert hajlandó vagy bizonyítványt kiállítani Dinah öntudatos ártatlanságáról! Szép asszony, igaz?

- És a szerelemben majd bűbájossá válik - bólított az orvos.

- Aztán meg, akárhogy is vesszük, előbb-utóbb gazdag özvegy lesz. Ha meg gyereket szül, a vagyon haszonélvezetére is joga nyílik.

- Hisz akkor valóságos jó cselekedet ezt az asszonyt szeretni! - kiáltott fel Lousteau.

- Az anyaság meghizlalja, kisimítja a ráncait, húszévesnek fog látszani...

- Nos hát - mondta Lousteau, begöngyölve magát a takaróba -, ha segíteni akarsz nekem, akkor holnap, igen, holnap, én... Szóval jó éjszakát.

Másnap a bárónének, akit férje fél évvel azelőtt megajándékozott egy pár lóval, amelyek a mezei munkákat is elvégezték, és egy kimustrált hintóval, amely inkább az ócskavas jelzöt érdemelné, az az ötlete támadt, hogy elviszi Bianchont egészen Cosne-ig, ahol a doktornak a városon áthaladó lyoni postakocsira fel kellett szállnia. Piédeferné és Lousteau is velük tartott, Dinah azonban úgy tervezte, hogy La Baudraye-ban marasztja az anyját, a két párizsival pedig elkocsizik Cosne-ig, és Lousteau-val kettesben tér majd vissza. Csinosan öltözött fel, az újságíró legeltette is a szemét rajta: barna cipellő, sötét selyemharisnya, könnyű muszlinruha, zöld nyaksál (hosszú szálakból szőtt, finom munka) és virágokkal díszített, elragadó, fekete csipkekalap. Ami Lousteau-t illeti, ez a jópípa is felfegyverkezett-felszerelkezett: lakkcsizma, angol szövetből készült pantalló elől hajtásokkal, mélyen kivágott mellény, hogy különlegesen finom inge és legszebb fekete selyemnyakkendőjének zuhataga kellőképp érvényesüljön, igen kurta és igen könnyű, fekete császárcabát. A királyi ügyész és Gravier meglehetősen furcsa képet vágott, látva, hogy a két párizsi a hintóban ül, míg jómaguk a lépcső tövében ácsorognak, mint két fajankó. La Baudraye úr, aki a legfelső fokról kicsiny kezével búcsút intett a doktornak, akaratlanul is elmosolyodott, amikor hallotta, hogy Clagny odaszól Gravier-nak:

- El kellett volna kísérenie őket lovon.

Ekkor az istállókhöz vezető fasorból előbukkant Gatient: La Baudraye úr nyugodt vérű kancáján ült, s a hintó nyomába szegődött.

- Remek - ujjongott az adófelügyelő -, a fiú szolgálatba lépett.

- Jaj, de bosszantó - kiáltott fel Dinah, Gatient megpillantva. - Tizenhárom év óta, mert idestova tizenhárom éve vagyok asszony, három szabad órámm sem akadt...

- Asszony... báróné? - mosolyodott el az újságíró. - Erről a megboldogult Michaud egyik mondása jut az eszembe, aki mindig sziporkázott. Palesztinába készült, és barátai a korára meg az efféle kiruccanás veszélyeire hivatkozva iparkodtak őt visszatartani. „És még egyet, mondta valamelyik: házasember ön?” „Ó igen, de csak éppen hogy”, felelte Michaud.

Még a szigorú Piédefernének is mosolyra görbült a szája.

- Csöppet se lepne meg, ha Clagny úr meg a pónimon nyargalna utánunk, csak hogy teljes legyen a díszkíséret - kiáltott fel Dinah.

- Eh, ha az ügyész nem szerencsétlen bennünket, az úrfit könnyen lerázhatja, mihelyt Sancerre-ba érünk - mondta Lousteau. - Bianchon egyszerűen az asztalon felejtett valamit, mondjuk az első előadásának a kéziratát, s ön megkéri Gatient, menjen vissza érte Anzyba.

Egyszerű fortély volt, de felderítette Dinah-t. Vidám hangulatban kerekeztek tova az Anzyból Sancerre-ba vezető úton, ahonnan hébe-korba gyönyörű tájak villannak az utas elé, s ahonnan a Loire fenséges víztükre gyakran valóságos tónak látszik; Dinah boldog volt, hogy ilyen tökéletesen megértették a szándékát. A szerelemről bölcselkedtek, ami szerelmeseknek *in petto*¹⁶ módot nyújt arra, hogy úgyszólván mértéket vegyenek egymás szívéből. Az újságíró a finom romlottság hangját ütötte meg, s azt bizonygatta, hogy a szerelem törvényen kívüli valami, hogy a két fél jelleme révén végtelenül sokféle változatot nyújthat, hogy a társadalmi körülmények a jelenségek számát még inkább szaporítják, hogy ebben az érzésben minden lehetséges és igaz; s hogy vannak nők, akik miután sokáig ellenálltak minden csábításnak és valódi szenvedélynek, néhány óra alatt elbúknak egy gondolat, holmi lelki vihar hatására, melynek titkát egyedül Isten ismeri!

- Vagy talán nem ezt a tanulságot szűrhetjük le azokból a kalandokból egytől egyig, amelyeket e három nap alatt elmeséltünk egymásnak? - kérdezte.

Dinah szerfölött eleven képzelete három nap óta a legsikamlósabb regények körül forgott, s a két párizsi társalgása a legveszedelmesebb könyvek módján hatott rá. Lousteau tehát ugrásra készen leste, hogy ügyes hadmozdulatuk eredményeképpen eljőjön a pillanat, amikor a zsákmány - akinél a hajlandóság még az ingadozás merengő ködeibe burkolódzott - egészen elbódul. Dinah kijelentette, hogy megmutatja La Baudraye-t a párizsiaknak, s ott aztán eljátszották a megbeszélte kis komédiát a kéziratot kapcsolatosan, amelyet Bianchon annyi szobájában felejtett. Királynője parancsára Gatien lóhalálában vágatott vissza, Piédefer asszony vásárolni ment Sancerre-ba, Dinah pedig - végre egyedül maradván két barátjával - tovább indult Cosne felé. Lousteau átült a báróné mellé, míg Bianchon a kocsis elején foglalt helyet. A két barát között meleg hangú beszélgetés szövődött, melyből áradt a részvét e finom lélek iránt, aki oly kevés megértésre talál, s aki - ez a fő dolog - hozzá ily méltatlan környezetben él. Bianchon nagyszerűen kezére járt az újságírónak, kigúnyolva a királyi ügyészt, az adófelügyelőt és Gatient; szavaiban annyi megvetés volt, hogy a báróné nem is merte védelmébe venni imádóit.

- Tökéletesen megértem az ön lelkiállapotát, asszonyom - mondta az orvos, miközben átkeltek a Loire-on. - Ön csak az értelmét nyitotta meg a szerelem előtt, s bár ezen a kapun át gyakran az érzelmekhez is eljutunk, de ezek közül a férfiak közül valóban senki sem alkalmas arra, hogy ostyába csomagolja az érzékiségből azt, amit egy érzékeny fiatalasszony még utálatosnak talál a kezdet kezdetén. Pedig önnek ma már szüksége van a szerelemre.

- Szükségem! - kiáltott fel Dinah, és kíváncsian nézett Bianchonra. - Talán bizony orvosi rendeletre kell majd szeretnem?

- Ha folytatja mostani életmódját, három éven belül szörnyen elcsúnyul - nyilatkoztatta ki a doktor.

- Ó, uram!... - mondta a báróné, s a hangjában ijedség bujkált.

- Bocsásson meg a barátomnak - szólt Lousteau könnyedén -, ő mindig a mesterségét folytatja, s a szerelem nem más, mint egészségügyi kérdés a szemében. De önzőnek nem lehet mondani, s nyilván egyedül az ön érdekében beszél, hisz egy óra múlva elutazik...

Cosne-ban valóságos csődület támadt az újrifestett öreg batár körül, amelynek ajtóin ott díszelgett a címer, ahogyan XIV. Lajos adományozta a neo-La Baudraye-knak: *vörös alapon arany-mérleg, azúr mesteralakos pajzsfej három, keresztben végződő, lebegő, kisebbitett ezüst*

¹⁶ In petto - titokban. (Ol.)

keresztel; pajzstartóul két ezüst szelindek azúr nyakörvvel, arany láncon. A gunyoros jelmondattal: *Deo sic patet fides et hominibus*¹⁷ a rosszmájú d'Hozier kedveskedett a megtért kálvinistának.

- Szálljunk ki, majd értünk jönnek - mondta Dinah, s megbízta kocsisát, álljon őrt.

Majd Bianchonba karolt, és a doktor olyan szapora léptekkel eredt neki a Loire partjának, hogy az újságíró elmaradt mögöttük. Egy hunyorítás azonban megértette Lousteau-val, hogy barátja az ő útját akarja egyengetni.

- Étienne tetszik önnek, megragadta a képzeletét - mondta Bianchon Dinah-nak -, ő pedig szereti önt, tegnap este beszélgettünk erről... Csakhogy Lousteau állhatatlan ember, nehezen ereszt gyökeret, és szegénysége miatt kénytelen Párizsban élni, míg önt minden Sancerre-hoz köti... Nézze az életet egy kissé felülről - fogadja barátjául Étienne-t, ne követeljen túl sokat, ha évente háromszor néhány szép napot tölt önnel, meglátja, kivirul majd, asszonyom, boldog és gazdag lesz. La Boudraye úr akár száz évig is élélhet, de éppúgy elpatkolhat kilenc napon belül, ha történetesen elfeledkezik a flannelszemfedőjéről, amelybe mindig becsomagolja magát; tehát ne kockáztasson semmit. Legyenek okosak mind a ketten. Ne is feleljen nekem... Beleláttam a szívébe.

Dinah úgy érezte, védtelen ezekkel a szabatos kijelentésekkel s ezzel a férfival szemben, aki most az orvos, a gyóntató és a bizalmas barát szerepét játszotta egyszerre.

- És ön azt hiszi, hogy egy magamfajta nő versenyre kelhet egy újságíró szeretőivel?... Lousteau urat kellemes, szellemes embernek ismertem meg; de megcsontosodott... - és így tovább, és így tovább.

Dinah ekkor visszafordult, s gátat kellett vetnie a szándékait leplező szóáradatnak, mert Étienne, aki látszólag Cosne fejlődését vizsgálgatta, odaért hozzájuk.

- Higgye el nekem - mondta még Bianchon -, Lousteaunak szüksége van rá, hogy komolyan szeressék, ha új életet kezd, a tehetsége is csak nyer vele.

Lélekszakadva jött Dinah kocsisa, hogy jelentse a postakocsi érkezését; sietniük kellett. A báróné a két párizsi közt haladt.

- Isten veletek, gyermekeim - mondta Bianchon, még mielőtt beértek Cosne-ba -, áldásom rátok.

Azzal átengedte La Boudraye-né karját Lousteau-nak, aki gyöngéd arccal a szívére szorította. Mekkora különbség, gondolta Dinah. Étienne karja hevesen megdobogtatta a szívét, míg a Bianchoné semmit se mozdított meg benne. Egy pillantást váltott az újságíróval, izzó pillantást, amely többet mond minden vallomásnál.

„Ma már csak a vidéki nők hordanak ilyen könnyű muszlint, ez az egyetlen anyag, amelyből a gyűrődést nem lehet eltüntetni - gondolta Lousteau. - Ez az asszony a szeretőjének választott, engem, de most ellenkezni fog, a ruhája miatt. Ha selyemruhában lenne, boldogítana... Lám, min múlik az ellenállás!...”

Miközben Lousteau azon tanakodott, hogy vajon Dinah a muszlinruhával akart-e áthághatatlant korlátot állítani önmaga, elé, Bianchon a kocsis segítségével felrakatta málháját a postakocsira. Majd odajárult búcsúzni Dinah elé, aki túlradóan kedves volt hozzá.

¹⁷ Deo sic patet fides et hominibus - így mutatkozik meg az Isten és az emberek iránti hűség. (Lat.)

- Forduljanak vissza, báróné, ne törődjenek velem... Gatien minden percben ideérhet - súgta a doktor Dinah-nak. - Késő van - tette hozzá fennhangon. - Minden jót!

- Minden jót, nagy férfiú! - kiáltotta Lousteau, és megszorította Bianchon kezét.

Mikor aztán az újságíró és Dinah, egymás mellett ülve az ódon hintó mélyében, ismét átkeltek a Loire-on, mindketten tétováztak, megszólaljanak-e. Ilyenkor a csöndet megtörő szó félelmes visszhangot ver.

- Ön nem is tudja, mennyire szeretem - tört ki egyszerre Lousteau.

A diadal ugyan jólesett volna Étienne-nek, de azt se bánta, volna, ha kudarcot vall. Ez a közöny volt vakmerőségének a titka. Miközben e teljességgel félreérthetetlen szavakat intézte Dinah-hoz, megfogta a kezét is, két tenyerébe vette, de az asszony szelíden visszahúzta.

- Persze, annyit én is érek, mint egy kis varrólány vagy egy színésznő - mondta, s bár tréfálkozott, a hangja átfűlt -; de remélem, nem gondolja, hogy egy nő, aki talán nemcsak nevetséges, hanem értelmes is némileg, olyan férfi számára őrizte meg eddig a szíve legszebb kincseit, aki csak múló élvezetet lát benne?... Nem lep meg, hogy az ön ajkáról is hallom azt a mondatot, melyet annyi férfitől hallottam már... de...

A kocsis hátrafordult:

- Ott jön Gatien úr - mondta.

- Szeretem önt, kívánom önt, és az enyém is lesz, mert még egyetlen nő iránt sem éreztem azt, amit ön ébresztett bennem! - harsogta Lousteau Dinah fülébe.

- Talán akaratom ellenére? - vágott vissza az asszony mosolyogva.

- Meglehet, de önérzete mindenképpen megkívánja, hogy az legyen a látszat, mintha erőszakoskodtak volna önnel - mondta a párizsi, akinek a muszlin gyászos tulajdonsága bohó ötletet sugallt.

És még mielőtt Gatien a hídfőhöz ért, a vakmerő újságíró fúrge kézzel úgy összemarkolászta a muszlinruhát, hogy Dinah ezzel a külsővel nem mutatkozhatott.

- De uram!... - szólt rá a báróné méltósággal.

- Ön ingerkedett velem, asszonyom - felelte a párizsi.

Hanem Gatien, mint afféle rászédett szerelmes, nyaktörő iramban közeledett. Hogy a bárónét némiképp kiengesztelje, Lousteau iparkodott eltakarni az összegyűrt ruhát Gatien elől: kiugrott a kocsiból, s a Dinah felőli oldalon állva, ezzel fogadta a fiút:

- Vágtasson a fogadónkhoz, még van idő, a batár csak félóra múlva indul; a kézirat Bianchon szobájának az asztalán fekszik, feltétlenül szüksége van rá, különben nem tudja megtartani az előadásait.

- Előre, Gatien! - sürgette a báróné is, ellentmondást nem tűrő pillantással.

Az erélyes szó fogott a fiún, megfordult, és megeresztett kantárszárral elporzott.

- La Baudraye-ba, gyorsan! - dörrent rá Lousteau most a kocsisra. - A báróné asszony rosszul van... Csak az édesanyja fog tudni a szerelemről - mondta még, visszatelepedve Dinah mellé.

- Cselnek nevezi ezt az aljasságot? - fakadt ki La Baudraye-né, visszanyelve néhány könnyet, melyeket aztán a gőg tüze felszárított.

Majd behúzódott a hintó sarkába, összefonta karját, s a Loire-t meg a tájat nézte, mindent, csak Lousteau-ra nem nézett rá. Az újságíró akkor beszélni kezdett, behízelt hangon duruzsolt egész La Baudraye-ig: ott aztán Dinah kiugrott a kocsiból, és besurrant a házba, ügyelve, hogy meg ne lássák. Annyira feldúlt volt, hogy csak ledült egy szófára, s eleredt a könnye.

- Ha irtózik tőlem, ha gyűlöl vagy megvet, elmegyek - mondta Lousteau, aki utána sietett.

És életművészünk Dinah lába elé vetette magát. E válságos pillanatban belépett Piédeferné, és odafordult a lányához:

- Mi lelt, mi történik itt?

- Adjon azonnal másik ruhát a lányára - súgta a vakmerő újságíró a szent asszonynak.

Gatien lovának vad dobogását hallva Dinah ekkor beszaladt a szobájába, és az anyja követte.

- A fogadóban nincs semmi! - mondta Gatien az eléje siető Lousteau-nak.

- És Anzyban se talált semmit! - bólogatott az újságíró.

- Bolonddá tett - sziszegte Gatien.

- Teljes mértékben - felelte Lousteau. - La Baudraye asszony igen nagy modortalanságnak találta, hogy maga a nyomába akaszkodik anélkül, hogy erre megkérték volna. Higgye meg, az alkalmatlankodás rossz módszer egy nő meghódítására. Dinah felültette magát, maga viszont megnevettette őt, és ez olyan siker, amilyent, tizenhárom év óta egyikük sem ért el nála, s Bianchonnak köszönheti, mert a *kézirat komédiájá*-t a maga unokabátyja ötlötte!... Remélem, a ló nem sínyle meg - tette még hozzá Lousteau kedélyesen, míg Gatien azt latolgatta, megsértődjék-e vagy sem.

- A ló!... - mormogta.

Ekkor - bársonyruhába öltözve - kilépett szobájából a báróné, anyja kíséretében, aki dühös pillantásokat küldött Lousteau felé. Gatien miatt Dinah nem bánhatott Lousteau-val kimérten vagy szigorúan, ez vigyázatlanság lett volna, s az újságíró igyekezett is kihasználni ezt a körülményt, karját nyújtotta az ál-Lucretiának; Dinah azonban visszautasította.

- El akarja üldözni azt az embert, aki az ön kezébe tette le az életét? - mondta neki Étienne, mellette haladva. - Itt maradok Sancerre-ban, és holnap elutazom.

- Jössz, anyám? - szólt vissza Dinah Piédefernének, kitérve a nyílt kérdés elől, amellyel Lousteau színvallásra akarta kényszeríteni.

A párizsi felsegítette Piédefernét a kocsiba, és segített beszállni Dinah-nak is, gyöngéden megfogva a karját, majd Gatiennel együtt felkapaszkodtak az első ülésekre; a lovat La Baudraye-ban hagyták.

- Úgy látom, ruhát váltott, asszonyom - jegyezte meg Gatien tapintatlanul.

- A báróné asszonyt megcsapta a Loire hűvös levegője - felelt meg neki Lousteau. - Bianchon tanácsára melegebben öltözött fel.

Dinah piros lett, akár a pipacs, Piédeferné pedig szigorú ábrázatot öltött.

- Szegény Bianchon, már Párizs felé tart, ez ám a nemes szív! - mondta Lousteau.

- Ó, igen - hagyta rá Dinah -, ő tényleg nagy és gyöngéd...

- Olyan vígan voltunk induláskor - szólt ismét Lousteau -, most meg rosszul érzi magát, s engem keserű szavakkal illet, vajon miért? Nem szokta meg, hogy hódolnak a szépségének, az elmésségének? Én azonnal kijelentem Gatien előtt, hogy lemondok Párizsról, letelepszem Sancerre-ban, és szaporítani fogom az ön szolgáló lovagjai számát. Valósággal megifjodtam itt a szülőföldemen, már el is felejtettem Párizst minden romlottságával, minden bosszúságával, minden fárasztó gyönyörűségével együtt... Igen, mintha megtisztult volna az életem...

Dinah engedte, hadd beszéljen, de nem nézett rá; ám volt egy pillanat, amikor e kígyónak a rögtönzése oly szellemessé vált, oly nagy buzgalommal mímelte a szenvedélyes szerelmet, pufogtatta egyre-másra a szólamokat és ötleteket, amelyek Gatien feje fölött Dinah szívébe találtak, hogy az asszony végül is ráemelte a szemét. Ez a pillantás - úgy tetszett - boldoggá teszi Lousteau-t, még jobban sziporkázott, és csakhamar sikerült megnevetetnie a bárónét. Márpedig ha egy ilyen vérig sértett nő elneveti magát, a trónja összeomlik. Amikor a kocsi begördült a virágágyak tarkázta pázsittal ékes, homokkal felszórt hatalmas udvarba, mely olyan jól kiemeli az anzyi kastély homlokzatát, az újságíró így fejezte be:

- A nők mindent megbocsátanak annak, akit szeretnek, még a bűnt is; de semmit sem bocsátanak meg annak, akit nem szeretnek, még az erényt sem! Megbocsát nekem? - kérdezte suttogva Dinah-tól, az asszony karját gyöngéden a szívére szorítva.

Dinah nem tagadhatott meg egy mosolyt tőle.

Vacsora alatt és egész este Lousteau elbűvölően vidám és élénk volt; de bár ezzel érzékeltette megittasultságát, olykor el-elrévedt, mint aki belefeledkezik a boldogságába. Kávét után a báróné és anyja sétát engedélyezett a férfiaknak a kertben. Ennek során Gravier úr így szólt a királyi ügyészhez:

- Észrevette, hogy La Baudraye-nét, aki muszlinruhában indult el, bársonyruhában volt szerencsénk viszontlátni?

- Tudniillik, amikor Cosne-ban kocsiba ült, ruhája beleakadt a hintó egyik rézgombjába és végighasadt - jelentette ki Lousteau.

- Ó, - lehelte Gatien; az újságíró kétféle magyarázata a szívébe szúrt.

Ám Lousteau-t Gatien meghökkenése nem érte váratlanul, megfogta és megszorította a fiú karját, mintegy hogy hallgatásra intse. Kevéssel ezután Lousteau magára hagyta Dinah három imádóját, és a kis La Baudraye-ra csapott le. Amazok meg kifaggatták Gatient az út eseményeiről. Gravier-nek és Clagnynak leesett az álluk, amikor megtudták, hogy Dinah Cosne-ból visszafelé jövet kettesben volt Lousteau-val, de még inkább elbámultak a ruhaváltás kétféle indoklását hallva. Nem csoda hát, ha ez a három elképedt úriember roppant sután viselkedett az est folyamán. Másnap reggel pedig mindegyiknek dolga akadt, amely elszólította Anzyból; a kastélyban csak Dinah és anyja, a báró és Étienne maradt. A három sancerre-i aztán dühében felbolydította az egész várost. Berri, Nivernais és Morvan múzsájának bukását a pletykák, rágalomok és különféle találgatások valóságos macskazenéje kísérte; főképp persze a muszlinruha történetét kapták fel. Dinah egyik ruhájának sem volt még ekkora sikere, egyik sem keltett ilyen érdeklődést a fiatal lányok körében, akik sehogy sem érték fel ésszel a muszlinruha és a szerelem közti kapcsolatot, amelyen az asszonyok oly jóízűt kacagtak. Boirouge elnökné tajtékozott Gatientjének felsülése miatt, s elfeledvén, mennyire magasztalta egykor *Paquitá*-t, kíméletlenül megbélyegezte azt a nőt, aki nem restell efféle gyalázatosságot megjelentetni.

- A boldogtalan most megteszi mindazt, amit megírt - hirdette. - Talán egy sorsra is jut a hősnőjével!...

Dinah úgy járt Sancerrois-ban, mint Soult marsall az ellenállás napjaiban: míg miniszter volt, elvesztette a toulouse-i csatát; mihelyt nyugalomba vonult, megnyerte! Dinah-t is, míg erényes hírben állt, a Camille Maupinek, a leghíresebb nők vetélytársának kiáltották ki; de mihelyt boldog lett, már csak a *boldogtalan*-ként emlegették.

Clagny úr rendíthetetlenül védte Dinah-t, s több ízben is átment Anzyba, hogy joga legyen megcáfolni az imádottjáról kerengő mendemondákat, mert még botlása után is lángolt érte; azt állította, a báróné egy nagyszabású közös munkán dolgozik Lousteau-val. Persze kinevették a királyi ügyész urat.

Az október gyönyörű volt, az ősz a Loire menti völgyek legszebb évszaka, és 1836-ban különösképpen nagyszerű élményeket nyújtott. Mintha csak maga a természet is Dinah boldogságának cinkosa lett volna, akiben a szerelem - Bianchon jóslatát beváltva - lassacskán izzó szenvedéllyé forrósodott. Egy hónapba telt, s a bárónő tökéletesen átalakult. Önmagát is meglepte, mennyire eltompult, szunnyadó, mindeddig haszontalan képessége éledt fel újra! Angyalnak tekintette Lousteau-t, mert a szerelmi szenvedélyben, amely a nagy lelkek számára valóban létszükséglet, egészen újjászületett. És új életet is kezdett: immár hasznát vette erőinek, a jövő olyan távlatokat nyitott meg előtte, amelyekről eddig fogalma sem lehetett, egyszóval boldog volt végre, gondtalanul, kötetlenül boldog. A hatalmas kastély, a kert, a park, az erdő is milyen pompásan szolgálta szerelmüket! Lousteau bizonyos gyermeki fogékonyságot, vagy ha úgy tetszik: ártatlanságot fedezett fel Dinah-ban, s ez eredetivé tette kedvesét: sokkal több érdekesség, ismeretlen mélység volt benne, mint egy fiatal lányban. Étienne-nek az a körülmény is hízelgett, mely a legtöbb nőnél merő komédia, Dinah-nál azonban valóság volt: ezt az asszonyt ő tanította meg a szerelemre, ő hódította meg elsőnek a szívét. Végül már iparkodott kedvesnek lenni hozzá, igen-igen kedvesnek. A férfiak - és a nők nemkülönben - egész készletet gyűjtenek cantilénákból, nocturne-ökből, dallamokból, refrénekből (vagy mondhatnánk talán receptet is, bár szerelemről van szó), s ezt kizárólag tulajdonuknak tekintik. A Lousteau-korú férfi már igyekszik e kincs egyes darabjait arányosan elosztani a szerelem operájában; ám az újságíró csak afféle szerelmeskedésnek látva kalandját Dinah-val, el nem halványuló vonásokkal akarta belevésni emlékét e szívbe, s ezért aztán csak úgy ontotta legszebb dallamait és legremekebb barcaroláit szép októberük folyamán. Egyszóval, hogy a színházak nyelvének egyik sajátos kifejezésével éljünk, amely találóan jellemzi ezt a mesterkedést: *káprázatos kiállításban hozta szerelmüket.*

„Ha mégis elfelejtene önagysága - gondolta egyszer-egyszer, amikor hosszú erdei sétájukról visszatértek a kastélyba -, nem fogok haragudni rá, mert nyilván különbre talált!...”

Ha két ember ily híven felelget egymásnak e gyönyörű partitúra duóiban, s ha ezen túl tetszenek is egymásnak: elmondhatjuk, hogy szerelmük igaz. És oly rövid volt az idő, hogy Lousteau még csak nem is ismételte magát; november elején készült elhagyni Anzyt, rovata miatt vissza kellett térnie Párizsba. Nos, a kitűzött indulás előtti napon, ebéd után a kis La Baudraye egy nevers-i művésszel, szoborrestaurátorral állított be.

- Miről van szó? - kérdezte Lousteau. - Tervei vannak a kastélyával?

- Majd megmutatom, mit akarok - mondta a kisöreg, és kivitte a feleségét, az újságírót és a vidéki művészt a teraszra.

És megmutatott nekik a kastély homlokzatán, a főkapu felett egy-két szirén emelte pompás címerpajzsot, amely némileg hasonlít a ma már befalazott, de valaha a Tuilériák rakpartjáról a régi Louvre udvarába szolgáló árkádon díszelgőhöz, mely fölött ez áll: *A királyi dolgozószoba könyvtára.* A pajzs a d'Uxelles-ek ősi címerét hordozta: *arany és vörös sávok, támaszul két oroszlánnal, a jobb oldali vörös, a bal oldali arany; felül a pajzs színeit viselő sisaktarkós*

lovagi sisak hercegi koronával. A jelmondat pedig: Ezek mi vagyunk! - kevély és csengő jelszó.

- Elhatároztam, hogy a d'Uxelles-ek címerét a sajátommal cserélem fel, és mivel a két homlokzaton meg a két szárnyon éppen hat helyütt szerepel, ez nem is olyan kis dolog.

- A régi címerét rakja fel! - kiáltotta Dinah. - Ezernyolcszázharminc után!...

- Talán nem alapítottam hitbizományt?

- Még megérteném, ha gyerekei volnának - mondta az újságíró.

- Ó, a feleségem még fiatal - felelte a kis öregúr -, még nem késő.

Lousteau-t mosolyra ingerelte ez az önhittség, nem látott belé a báró gondolataiba.

- No lám, *Didine* - súgta kedvesének -, hát miért emésztet magad?

Dinah könnyörgött, maradjon még egy napot, s a két szerelmes úgy búcsúzkodott, mint azok a színházak, amelyek egymás után tízszer is meghirdetik egy-egy jól fizető darab utolsó előadását. És mennyi ígéretet váltottak, mennyi ünnepélyes fogadalmat követelt Dinah, s tett könnyű szívvvel a szégyentelen újságíró! Dinah aztán nagyasszonyi nagyvonalúsággal - anyja és a báró társaságában - az egész környék szemé láttára Lousteau-t is elkísérte Cosne-ig. És amikor tíz nap múlva Clagny, Gatien és Gravier urak ismét megjelentek La Baudraye-i szalonjában, módját lelte, hogy szemébe vágja mindegyiküknek:

- Lousteau úr érdeme, hogy rájöttem: önök engem nem önmagamért szerettek!

És milyen gyönyörűséges eszme-futtatásokat kanyarított a férfiakról, érzelmeik természetéről, alantas szenvedélyük céljáról és így tovább! Három imádója közül egyedül Clagny felelt: - *Én mindennek ellenére is szeretem!*... - Ezért aztán Dinah bizalmasául fogadta, és részeltette azokban a baráti kegyekben, melyekkel a nők jóltartják a Gurthokat, akik ilyenformán egy imádott rabszolgaság járma alatt görnyednek.

Párizsba visszaérkezve, Lousteau pár hét alatt elfelejtette az anzyi kastélyban töltött szép napokat. Megmondjuk, miért. Lousteau a tollából élt. Márpedig századunkban, és kivált mióta a polgárság, mely óvakodik I. Ferenc vagy XIV. Lajos példáját követni, uralomra jutott, ez olyan robotot jelent, hogy a fegyencek is inkább a halált választanák helyette. Mert nem alkot-e, aki a tollából él? Alkot ma, holnap és örökkön-örökké... vagy legalábbis mímeli az alkotást, mivelhogy a látszat éppoly sokba kerül, mint a valóság! Tárcarovatán kívül, amelyet egy napilap számára írt, s amely Sziszifusz sziklájához hasonlatosan minden hétfőn visszazuhant a tolla hegyére, Lousteau három-négy irodalmi újságnak dolgozott. De ne féltsék őt: munkáit minden művészi felelősségérzet nélkül csapta össze. Felületessége, vagy ha úgy tetszik: nemtörődömsége révén ez a sancerre-i az íróknak abba a fajtájába tartozott, akiket tollnokoknak vagy *mesteremberek*-nek nevezünk. És az - irodalomban. Párizsban, napjainkban *mesterember*-nek lenni annyit tesz, mint eleve lemondani bármiféle írói rangról. Amikor az írónak elfogy a mondanivalója vagy a kedve, felcsap *tollnok*-nak. Élete ezzel meglehetősen kellemesre fordul. A kezdők, a kékharisnyák, a feltűnőben és letűnőben levő színésznők, a szerzők és a kiadók versengve ajnározzák, kényeztetik a toll e mindeneseit. Nos, Lousteau-nak, hogy életművésszé lett, jóformán már csak a lakbérét kellett előteremtenie. Minden színházban páholya volt. Azoknak a könyveknek az árából, amelyeket méltatott vagy nem méltatott, ki tudta fizetni a kesztyűsét; ezért aztán joggal mondhatta a műveiket saját költségükön kinyomatató szerzőknek:

- Mindig a kezemben van a könyve.

A hiúságukra kényes művészeket megszarolta, rajzokat, festményeket kapott tőlük. Nappaljait elfoglalták az ebédek, estéit a színház, délelőttijeit a barátok, a látogatások, a kószálás. Tárcája, cikkei és az a két elbeszélés, amelyet évente a hetilapokba írt: ennyi volt az adó, amit ezért a boldog életért fizetnie kellett. Étienne-nek egyébként tíz esztendei küzdelmébe került, amíg eljutott idáig. Most jól ismerték, sőt kedvelték irodalmi berkekben, mert feddhetetlen kedélyességgel művelt jót és rosszat, s a jövővel nem törődve hagyta, hadd sodorja magával az ár. Vezére volt egy újonnan jöttekből álló klikknek, s voltak barátai is, bár inkább a megszokás, a tizenöt év kötötte hozzájuk: cimborák, akikkel vacsorázni, ebédelni járt, és kedvére bolondozott. Hét-nyolcszáz frankot keresett havonta, de ez az összeg mindig szűkösnek bizonyult, pazarló lévén, mint afféle szegényember. Ennélfogva nem csoda, ha éppoly nincstelennek érezte magát, mint amikor elindult pályáján itt Párizsban, s így sóhajtozott:

- Bárcsak lenne ötszáz frankom egy hónapra, milyen gazdag is lennék!

E tüneménynek a következő a magyarázata. Lousteau a Mártírok utcájában lakott, egy fényűzően berendezett, csinos kertes földszinti lakásban. Beköltözésekor, 1833-ban, megállapodást kötött egy lakberendezővel, s ez az egyezés hosszú időkre megnyomorította. A lakás ugyanis ezerkétszáz frankba került. Ám január, április, július és október ínséges hónapok voltak, ahogy Lousteau nevezte őket. A lakbér és a házmester számlája ekkor valósággal kizsebelte. Ő azonban rendületlenül kocsin közlekedett, és száz frank körül ebédekre, további harminc frank szivarok alakjában vált füstté, és vacsora meg egy-egy ruha is kijárt Étienne alkalmi kedveseinek. Ilyenkor már a következő havi - mindig bizonytalan - kenyérét ette, és éppoly kevésbé hevert száz frank a kandallóján, jóllehet hét-nyolcszáz frankot keresett havonta, mint 1822-ben, amikor alig kétszáz frankot tudott csak összeügyeskedni. Néha az irodalmi élet örvénylésébe belefáradva, és akár a kurtizán, megcsömörlötten a gyönyöröktől, Lousteau kiúszott az árból, lehuppant a lankás partra, s kertecskéje mélyén, örökzöld pázsitja előtt (akkora volt, mint egy ebédlőasztal), szivarját rágva így beszélt Nathannak, Bixiou-nak, meghitt barátainak:

- Vajon, hogy fogjuk végezni? Nem halljátok az ősz tincsek tiszteletteljes szózatát?...

- Eh, majd megházasodunk, ha egyszer méltóztatunk annyi figyelmet szentelni tulajdon házasságunknak, mint egy drámának vagy egy könyvnek - felelte Nathan.

- És Florine? - kérdezte Bixiou.

- Mindannyiunknak megvan a maga Florine-ja - mondta Étienne, s miközben a szivarvéget a pázsitra hajította, eszébe jutott Schontzné.

Schontzné csinos nő volt, elég csinos ahhoz, hogy borsos árat kérhessen szépsége haszonélvezetéért, az igazi élvezetet fenntartva szívszerelmének, Lousteau-nak. Mint a többi nőcske, akik a templomról, mely körül letelepedtek, a *lorette* nevet kapták, ő is a Fléchier utcában lakott, Lousteau-tól két lépésnyire. Ennek a lorettének módfelett csiklandozta a hiúságát, hogy azzal kérkedhetett a barátnői előtt: az ő szeretője művelt, szellemes ember. Mindezeket a részleteket pedig el kellett mondanunk Lousteau körülményeiről és anyagi helyzetéről; mert az a szűkösség s egyben a párizsi fényűzés feltétlen igénye, amely a bohém életét jellemzi, sajátos irányba tereli majd Dinah jövőjét.

Akik ismerik a párizsi bohémvilágot, megértik ebből, hogy irodalmi környezetébe visszaesve, az újságíró két hét múltán már csak hahotázott a bárónéja rovására barátaival, sőt magával Schontznéval is.

Azok előtt pedig, akik viselkedését aljasnak tartják, fölösleges is mentegelnünk őt, úgyse mentenek fel.

- Mit csináltál Sancerre-ban? - kérdezte Bixiou Lousteau-tól, amikor találkoztak.

- Szívességet tettem három derék vidéki úrnak, egy adófelügyelőnek, egy kis unokaöcsnek meg egy királyi ügyésznek, akik tíz éve csapták a szelet az egyik tizedik múzsának a megyéinket ékítő százegy darab közül, de nem nyúltak hozzá, ahogy a tortához sem nyúlnak az emberek, míg egy karakán fickó bele nem döfi a bicskáját...

- Szegény fiú! - sajnálkozott Bixiou -, megmondtam én: azért mész vidékre, hogy öreg bicskádat friss tortába mártsad!

- A szójátékos épp olyan undorító, mint amilyen szép az én múzsám, öregem - felelte Lousteau. - Kérdezd csak meg Bianchont.

- Egy múzsa meg egy poéta: a kalandod homeopatikus kezelésnek is beillik - vélte Bixiou.

A tizedik napon Lousteau levelet kapott, rajta sancerre-i bélyegző.

- Ahá, ahá! - dűnnyögte az újságíró. - „Drága barátom, szívem és lelkem bálványa...” Húsz teleírt oldal, naponta egy, éjféle keltezéssel! Akkor ír nekem, mikor egyedül marad... Szegény asszony! Ah! ah! *Postscriptum*. „Arra nem merlek megkérni, hogy mindennap írj, mint én; de remélem, hogy a kedvesem azért rászán heti két sort a megnyugtatómra...” Kár, hogy el kell égetni, meseszép az írása - tűnődött Lousteau, s miután elolvasta, a tűzbe vetette a tíz papírlapot. - Ez a nő *másolómunkára* született.

Lousteau nemigen tartott Schontznétól, tudta, hogy az asszony a *két szép szeméért* szereti őt; de az egyik barátját kiütötte a nyeregből egy márkinénál. A márkiné pedig meglehetősen szabadon mozgott, és olykor váratlanul toppant be hozzá, este, bérkocsiban jött, fátyollal az arcán, s mint irodalmi nő, nem átalált turkálni a fiókokban. Egy hét múlva Lousteau, aki már szinte meg is feledkezett Dinah-ról, megdöbbenően vett át egy újabb sancerre-i küldeményt: nyolc lap, tizenhat oldal! Női lépteket hallott, azt hitte, a márkiné lepi meg kies otthonában, s az elragadó és szívet melengető szerelmi vallomásokot behajította a tűzbe... olvasatlanul.

- Női levél! - kiáltott a belépő Schontzné. - A papír, a viasz nagyon is illatos...

- Tessék, uram - mondta a postakocsi-társaság egy kihordója, s két behemót gyékénykosarat tett le az előszobában. - Minden ki van fizetve. Szíveskedjék aláírni a jegyzékemet.

- Minden ki van fizetve! - rikkantotta Schontzné. - Akkor ez csakis Sancerre-ből jöhet.

- Onnan jön, asszonyom! - mondta a postás.

- A te tizedik múzsád irtó okos nő - jelentette ki a lorette, felbontva az egyik kosarat, míg Lousteau aláírt -; szeretem az olyan múzsát, akinek van némi fogalma a háztartásról, és az egyik kezével tintapástétomot, a másikkal meg vadvapástétomot csinál. Ó, milyen szép virágok!... - ujjongott aztán, amikor a másik kosarat is fölfedezte. - De hisz ezeknek egész Párizsban nincs párjuk!... Mi a csuda, mi a csuda! Egy nyúl, foglyok, egy fél őz! No, majd összecsődjük a barátaidat, és csapunk olyan vacsorát, hogy az ujjatokat is megnyaljátok utána, mert Athalie mesterien tudja elkészíteni az őzpecsenyét.

Lousteau aztán válaszolt Dinah-nak; de ahelyett, hogy a szívével válaszolt volna, elméskedett. Ám ez csak annál veszedelmesebbé tette a levelet, Mirabeau írt egy Sophie-nak. Akik őszintén szeretik egymást, azoknak a stílusa áttetsző. Tiszta folyóvíz a stílusuk, a szív mélyét is megmutatja, két partját az élet apróságai ékítik, s a lélek mindennap kihajtó virágai tarkázzák, melyek elbűvölik és megrészesítik az embert - de csak két embert. Ezért aztán az a szerelmeslevél, amelyet egy harmadik személy is élvezettel olvas, kétségkívül az agy és nem a szív terméke. A nők mégis mindig lépre mennek, mert azt hiszik, egyedül ők ihlették meg a levél íróját.

December végén Lousteau már el sem olvasta Dinah leveleit, halomra gyűltek örökké nyitva álló szekrényének egyik fiókjában, az ingei alatt, melyeket illatuk átítatott. Ekkor egy váratlan alkalom kínálkozott Lousteau számára, s a magafajta bohém kénytelen az ilyet üstökön ragadni. A hónap közepe táján Schontzné, aki szívéen viselte Étienne sorsát, átüzent neki, keresse fel őt egyik reggel, fontos ügyben.

- Kedvesem, itt az alkalom, hogy megházasodjál - ezzel fogadta.

- Gyakori alkalom, hála az égnek!

- Ha én házasságról beszélek, előnyös házasságot értek rajta. Neked nincsenek előítéleteid, a kertelés fölösleges: az ügy a következő. Egy lány félrelépett, de az anyja még nem tudja, hogy már túl van az első csókon. Az apja közjegyző, roppant tisztos férfiú, és igen bölcsen nem verte nagydobra a dolgot. Két héten belül férjhez akarja adni a lányát, és százötvenezer frank hozományt mellékel hozzá, mert még három gyereke van; de... - s ez sem utolsó dolog - suttyomban ad még százezer frankot, kárpótlásul a selejtes áruért! Egy régi párizsi polgárcsaládról van szó, a Lombard negyedből...

- És miért nem veszi el a lányt a szeretője?

- Mert meghalt.

- Ez aztán a regény! Ilyesmi is csak a Lombard utcában történik már...

- Remélem, nem arra gondolsz, hogy valami haragvó fivér végzett a csábítóval?... A fiút egész egyszerűen mellhártyagyulladás vitte el, színházból kijövet kapta. Első írnok volt, szegény ördög, azért csavarta el a lány fejét, hogy az irodát megkapja. De az ég lesújtott rá!

- Kitől hallottad ezt?

- Malagától, a közjegyző az ő mylordja.

- Micsoda, Cardot annak a varkocsos, rizsporos kis öregembernek, Florentine első barátjának a fia?

- Nyertél. Malagának egy tizennyolc éves girhes kis muzsikos a szeretője, ebben a korban jó lélekkel mégse házasíthatja meg; és nincs is miért haragudnia rá. Cardot egyébként azt akarja, hogy az illető legalább harmincéves legyen. Szerintem a közjegyző úr roppant büszke lesz, hogy egy hírességet kap vejül. Egyszóval, vágj neki, öregem! Kifizeted az adósságaidat, tizenkétezer frank járadékot húzol, és máris apa vagy, erre sincs több gondod: csupa előny! Tulajdonképpen egy özvegyet veszel el, megvigasztalható özvegyet. Az iroda ötvenezer frankot hoz, és ott van még a közjegyzői megbízatás; egy szép napon tehát még tizenötezer frank járadékot kapsz, és egy olyan családba házasodsz be, amely politikailag előnyös helyzetet élvez. Cardot sógora az öreg Camusot-nak, a képviselőnek, aki olyan sokáig volt együtt Fanny Beaupréval.

- Igen - mondta Lousteau -, az idősebbik Camusot elvette a megboldogult kis Cardot papa nagyobbik lányát, és aztán együtt dáridóztak.

- Nomármost - folytatta a lorette -, Cardot-né, a közjegyző úr neje Chiffreville lány, a családnak vegyi üzemei vannak, ez az új arisztokrácia, vagy mi! A Lúgkövessyek! Hát itt van a dolog árnyoldala: anyósod egy sárkány... Ó, képes volna megölni a lányát, ha tudná, hogy *olyan állapotban van...* Cardot-né ájtatos asszony, az ajka két vékony, kifakult selyemszalag... A magadfajta életművész persze nem számíthat arra, hogy önagysága valaha is a keblére öleli, inkább arra számíthat, hogy körülszaglássza a legénylakását, és felderíti egész múltját; Cardot azonban megígérte, hogy élni fog atyai hatalmával. Szegény ember kénytelen lesz pár napig

kedves lenni a feleségéhez, egy faszenthez, drágám, Malaga már találkozott veled, s elnevezte templomseprűnek. Cardot negyvenéves, kerületének elöljárója lesz, talán képviselő is. Felajánlotta, hogy a százezer frank helyett egy kertés-udvaros, takaros házat ad a Saint-Lazare utcában, bár ez neki mindössze hatvanezer frankjába került a júliusi földinduláskor; majd úgy tesz, mintha eladná neked, hogy legyen valami jogcímed elmenni hozzá, megismerkedni a lánnyal, behízelegni magad az anyánál... Mint háztulajdonos már polgárjogot is nyernél Cardot-né szemében. És ebben a kis palotában úgy élsz majd, mint valami herceg. Camusot támogatásával kineveztetted magad könyvtárosnak az egyik minisztériumba, ahol nincsenek könyvek. Ha a pénzedet újságóvadékba fekteted, tízezer frank járadékod lesz, hatot keresel, a könyvtárosság is hoz négyet... Vissza nem térő alkalom! Ha egy ma született báránnyal házasodol össze, könnyen meglehet, hogy két év múlva füvel-fával megcsal... Voltaképp mi bajod esik? Hogy előre gyártott gyereket hoznak a házhoz? De hisz ez ma a divat! Ha rám hallgatsz, eljössz holnap vacsorára Malagához. Ott találkozol az apósoddal, megtudja, hogy kifecsegték a dolgot, azt hiszi, Malaga a bűnös, márpedig vele szemben tehetetlen, és te akkor kézbe veszed. Ami a feleségedet illeti... a botlása feljogosít, hogy folytasd a legényéletedet...

- No, a nyelved éppolyan világosan beszél, mint egy ágyúgolyó.

- Én önzetlenül szeretlek téged, ennyi az egész, és gondolkodni is szoktam. No, mit állsz ott, mint egy viaszból öntött Abd-el-Kader? Nincs itt semmi meggondolni való. A házasság: fej vagy írás. No, írásra teszel?

- Holnap megadom a választ - mondta Lousteau.

- Jobb szeretném, ha most mindjárt megadnád, Malaga megírja helyetted a cikket este.

- Hát jó, legyen igen...

Lousteau azzal töltötte az estét, hogy levelet írt a márkinénak, hosszú levelet, amelyben kifejtette, milyen okok késztetik arra, hogy megházasodjék: szünni nem akaró nyomora, képzeletének ellanygulása, ősz hajszálai, testi-lelki fáradtsága, egyszóval négy oldalra való ok.

„Ami pedig Dinah-t illeti, neki elküldöm a meghívót - gondolta. - Jól mondja Bixiou, nálam senki sem érti jobban, hogyan kell egy kapcsolatot kivégezni...”

Lousteau, aki eleinte mégis fanyalgott kissé, másnap már aggódni kezdett, hogy a házasság netán megghiúsul. Ezért aztán valósággal udvarolt a közjegyzőnek.

- Apjaurát Florentine-nél volt szerencsém megismerni - mondta neki -, úgy illik hát, hogy önnel Turquet kisasszonynál találkozzam először. A jó kutya falkában vadászik. Nagyon jó gyerek és filozófus volt a kis Cardot atyó, mert (ugye nem haragszik érte) mi csak így hívtuk őt. Akkoriban Florine, Florentine, Tullia, Coralie és Mariette úgy voltak egymással, mint a kéz öt ujja... Azóta tizenöt év múlt el. Megérti, ugye, hogy nekem is benőtt a fejem lágya... Akkor csak az élvezeteket kerestem, most viszont szeretném már valamire vinni; de a mai korban csak az érvényesül, akinek nincs adóssága, viszont van vagyona, felesége és egy csomó gyereke. Ha megfizetem a cenzust, ha tulajdonosa és nem szerkesztője vagyok a lapomnak, belőlem is lehet még képviselő, mint annyi másból!

Cardot közjegyző úr helyeselte ezt a hitvallást. Lousteau sorompóba lépett, és meg is nyerte magának a jegyzőt, mert Cardot - könnyű megérteni - fesztelenebbül beszélt egy olyan emberrel, aki ismerte apja életének a titkait, mint bárki mással. Másnap Lousteau-t bemutatták a Cardot családnak, mint aki a Saint-Lazare utcai ház iránt érdeklődik, és három nap múlva náluk vacsorázott.

Cardot egy ódon házban lakott, közel a Châtelet térhez. Minden a jómódot hirdette nála. Ám a takarékoság nevében a legparányibb aranyholmit is zöld fátyolkelmével fődtek le. A bútorokat huzat takarta. És ha afelől nem is aggódott az ember, van-e a családnak mit a tejbe aprítania, okkal aggódott, hogy mindjárt az első félórán ásíthatnékja támad. A bútorokon az unalom terpeszkedett. A drapériák csüggedten csüggttek. Az ebédlő akár a Harpagoné. Ha Lousteau nem ismeri is Malagát, csak körül kellett volna néznie ebben a házban, és nyomban megérti, hogy a közjegyző kettős életet él. Az újságíró aztán megpillantott egy magas lányt, kékszemű volt és szőke, bátortalan s egyben felkínálkozó. Majd megnyerte a lány bátyjának, az iroda negyedik írnokának a tetszését, akit elkápráztatott irodalmi dicsfénye, s aki idővel nyilván apja örökébe lép. Kisebb húguk tizenkét éves volt. Az anya előtt - némi jezsuita alakoskodással - Lousteau a vallásos és monarchikus embert játszotta, józan volt, mézes-mázos, higgadt, bókoló.

Húsz nappal a bemutatás után, a negyedik vacsora alkalmával Félicie Cardot, aki a szeme sarkából méregette Lousteau-t, teázás ürügyén az egyik ablakfülkébe vonta, és halk hangon, könnyes szemmel ezt mondta neki:

- Egész életemnek egyetlen célja lesz, uram: meghálálni az ön jóságát egy szegény lány iránt...

Tekintete, szava, tartása oly sokatmondó volt, hogy Lousteau meghatódott.

„Boldoggá tudna tenni egy derék embert” - gondolta magában, s válaszul csak megszorította a lány kezét.

Cardot-né nagyra hivatott embernek tartotta vejét, de a sok szép tulajdonság közt is, mellyel felruházta, főképp szigorú erkölcsössége ragadta meg. Az agyafúrt jegyző tanácsára ugyanis Étienne szavát adta, hogy nincs sem törvénytelen gyereke, sem olyan viszonya, amely veszélyeztethetné a drága Félicie jövőjét.

- Lehet, hogy kissé túlzónak talál - mondta ez az ájtatos asszony az újságírónak -; de amikor az ember egy ilyen gyöngyszemet, mint az én Félicie-m, odaad egy férfinak, gondolnia kell a jövőjére. Én nem az a fajta anya vagyok, aki boldog, hogy megszabadul a lányától. Cardot úr türelmetlen természet, sürgeti a lánya férjhezmenetelét, szeretne túllenni rajta. Ez az egyetlen, amiben eltér a véleményünk... Mármint, bár olyanvalaki felől, mint ön, egy irodalmár felől, akit ifjúkorában a munka megóvott a mai züllöttségtől, bizonyos lehet az ember, azért ön feltétlenül bolondnak tartana, ha nem nézném meg, kire bízom a lányomat. Persze tudom, hogy ön sem ártatlan már, Félicie érdekében ezt nem is szeretném - az utóbbiakat súgva mondta -; de ha még mindig vannak ilyen kapcsolatai... Nézze csak, uram, ön nyilván hallott már Roguinnéről, egy közjegyző feleségéről, aki olyan szomorú és testületünknek is ártó hírnévre tett szert. Roguinné egy bankárral tart kapcsolatot, még hozzá ezernyolcszázhusz óta...

- Igen, du Tillet-vel - vágta rá Étienne, de rögtön bele is harapott a nyelvébe, amiért vigyázatlanul elárulta, hogy ismeri du Tillet-t.

- Nos, uram, ha ön anya volna, nem remegne arra a gondolatra, hogy a lánya úgy jár, mint du Tillet-né? Az ő korában és de Granville lány létére egy több mint ötvenéves asszony a vetélytársnője!... Inkább lássam a lányomat kiterítve, mint hogy olyan emberhez adjam, akinek férjes asszonnal van viszonya... Egy varrólányt, egy színésznőt fel lehet szedni, és ott lehet hagyni! Ezek a nők szerintem nem veszélyesek, hivatásuk a szerelem, senkihez se ragaszkodnak, egy helyébe kettő is akad!... De az a nő, aki vétett a kötelessége ellen, kénytelen kitarítani a vétke mellett, egyedül az állhatatossága menti, már ha az efféle bűn egyáltalán menthető! Én legalábbis úgy vélekedem egy úrinő botlásáról, s ezért óva intek tőle mindenkit...

Ahelyett hogy fontolóra vette volna ezeket a szavakat, Lousteau gúnyt űzött belőlük Malagánál, akit jövendő apósával együtt látogatott meg, mert a közjegyző és az újságíró nagyon szívesen volt együtt. Lousteau már mint fontos személyiség illegette magát a barátai előtt: élete értelmet nyert valahára, a véletlen kedvezett neki, pár napon belül egy bűbajos kis palota tulajdonosa lesz a Saint-Lazare utcában, hamarosan meg is házasodik, egy kedves nőt vesz el, és mintegy húszezer frank járadékhoz jut; most már kielégítheti a becsvágyát: a lány szereti őt, s több tisztos családnak lesz a tagja. Egyszóval, duzzadó vitorlákkal hajózott a reménység kék taván. Hanem Cardot-né kijelentette, szeretné látni *Gil Blas* metszeteit - mert akkoriban ilyen *illusztrált* könyvekkel hozakodtak elő a francia kiadók -, és Lousteau tegnap át is adta neki az első füzeteket. A jegyzőné valamit forgatott a fejében: csak azért kérte el a könyvet, hogy visszaadhassa, hogy ürügye legyen váratlanul beállítani jövendő vejéhez. Ez a legénylakás - mondta -, amelyet férje oly takarosnak festett, mindenkinél többet árul majd el neki Lousteau erkölcséről. Camusot-nét, a sógornőjét ugyanis, akit nem avattak be a végzetes titokba, megdöbbenetette, hogy ilyen frigyet szánnak az unokahúgának. Mégpedig azért, mert Camusot úr, az udvari tanácsos, aki még apja első házasságából született, nem éppen hízelgő dolgokat mondott el mostohaanyjának, Camusot-nénak, Cardot közjegyző nővérének az újságíró erkölcséről. Lousteau pedig eszes ember létére sem talált semmi különöset abban, hogy egy gazdag közjegyző felesége meg akar mustrálni egy tizenöt frankos kötetet, mielőtt megvásárolná. A szellemi ember sose hajlik le a polgárokhoz, nem vizsgálgatja, mert nem érdeklik, s éppen ezért nem is érti őket; és amíg gúnyt űz belőlük, azok szépecskén meggúzsolják. Nos, 1837 januárjának elején Cardot-né meg a lánya bérkocsit fogadtak, és elhajtattak a Mártírok utcájába, hogy visszaszolgáltassák *Gil Blas* füzeteit Félicie jövendőbelijének; mindketten kellemes izgalommal várták, hogy megismerhessék Lousteau lakását. A régi polgárcsaládoknál szokás az ilyen háztűznéző. Étienne házmestere nem volt otthon: a lánya azonban, megtudva a tisztos matrónától, hogy Lousteau úr anyósával és menyasszonyával beszél, odaadta nekik a lakás kulcsát, odaadta azért is, mert Cardot-né egy aranyat csúsztatott a markába. Dél körül járt az idő, Lousteau épp hazatérőben volt az Angol kávéházból, ebédről. A Notre-Dame de Lorette-től a Mártírok utcája irányában bandukolva véletlenül benézett egy bérkocsiba, amely fölfelé haladt a Montmartre negyed utcán, s hirtelen azt hitte, jelenést lát: Dinah arcát pillantotta meg! És szinte sóbálvánnyá meredt, amikor csakugyan Didine-je jelent meg az ajtóban.

- Mit keresel itt? - támadt rá.

Az Ön nem alkalmas egy nő eltávolítására.

- Hát nem kaptad meg a leveleimet, szerelmem? - jajdult fel Dinah.

- Dehogynem - felelte Lousteau.

- Hát akkor?

- Hát akkor?

- Apa vagy! - mondta a vidéki asszony.

- Ugyan! - kiáltott fel Lousteau, nem is ügyelve rá, milyen nyers ez a kifakadás.

„Mindegy, előbb-utóbb úgyis elő kell készítenem a nagy csapásra” - gondolta magában.

Azzal megállította a kocsit, kezét nyújtotta La Baudraye-nének, s a kocsist otthagya málhával megrakott kétfogatújánál, keményen eltökélve, hogy *illico*¹⁸ visszaküldi a hölgyet és cókmojkját oda, ahonnan jött.

- Uram, uram! - kiáltott rá a kis Paméla.

Értelmes kislány lévén ugyanis tudta hogy nem jó az, ha három nő összebotlik egy legénylakásban.

- Jó, jó! - rázta le őt az újságíró, s csak hurcolta tovább Dinah-t.

Paméla ekkor arra gondolt, hogy az újonnan jött talán rokon, de azért még hozzátette:

- A kulcs az ajtóban, az anyósa várja, uram!

Zavarában, és mert Dinah mondatai valósággal záporoztak rá, Lousteau ezt így értette: „Az anyám várja!”, más eshetőség eszébe sem jutott, s bement. Jövendőbelije és anyósa épp a hálószobában tartózkodtak, s mikor látták, hogy Étienne egy nővel érkezik, meglapultak egy sarokban.

- Egyszóval, Étienne, angyalom, most már mindhalálig a tiéd vagyok - kiáltotta Dinah, és Lousteau nyakába ugrott, megölelte, míg az belülré tette a kulcsot. - Elegem van Anzyból, már nem is éltem, inkább csak haldokoltam ott, és amikor be kellett volna jelentenem azt, ami oly boldoggá tesz, egész egyszerűen nem volt hozzá erőm. Hát elhoztam neked a feleségedet és a gyerekedet! Ó, miért is nem írtál, miért hallgattál két hónapig!...

- De Dinah, kellemetlen helyzetbe hozol...

- Szeretsz?...

- Miért ne szeretnék?... De nem lett volna jobb, ha Sancerre-ban maradsz?... Én itt a legnagyobb nyomorban élek, s nem szeretném ezt veled is megosztani...

- Amit te nyomornak hívsz, én paradicsomi boldogságnak érzem majd. Szeretnék itt élni, örökre itt maradni...

- Édes Istenem, ez szépen hangzik, de...

Lousteau ezt oly nyersen vetette oda, hogy Dinah leroskadt egy székre, és sírni kezdett. Ám ennek a kitörésnek meg az újságíró nem tudott ellenállni, karjába vette a bárónét, és megcsókolta.

- No ne sírj, Didine! - csitította.

De alig fejezte be a mondatot, a tükörben megpillantotta Cardot-né kísértet alakját: a jegyzői hitves a szoba mélyéből figyelte őt.

- Eredj, Didine, rakassátok le Pamélával a poggyászsodat - súgta Dinah fülébe. - Ugyan ne sírj már, meglásd, boldogok leszünk.

Azzal az ajtóhoz kísérte, majd a jegyzőné felé indult, hogy elhárítsa a vihart.

- Uram - szólalt meg Cardot-né -, most látom csak, mennyire jól tettem, hogy saját szememmel is megnéztem jövendő vejem otthonát. Nem bánom, ha bele is hal Félicie, akkor sem lesz ilyen embernek a felesége. Szentelje magát nyugodtan Didine-je boldogításának, uram.

¹⁸ Illico - nyomban, azonnal. (Lat.)

És őjámborsága elvonult, magával vonszolva Félicie-t - a szintén szipogó Félicie-t, mert a lány már hozzámelegedett Lousteau-hoz. A szörnyű Cardot-né aztán beszállt bérkocsijába, közben pimaszul egyre a szegény Dinah-ra meresztve szemét, akinek még mindig vérzett a szíve az „Ez szépen hangzik” tördőféseitől, de aki - mint afféle szerelmes nő - mégis inkább a „No ne sírj, Didine”-nek hitt. Véletlenekben bővelkedő, viszontagságos életének során Lousteau megszokta, hogy gyorsan határozzon, így gondolkodott hát:

„Didine nemes lélek: ha tudomást szerez a házasságomról, feláldozza magát a jövőm érdekében, s már meg is találtam a módját, hogy felvilágosítsam.”

És örömeiben, hogy olyan cselt agyalt ki, amelynek sikerére akár mérget vehet, Étienne táncra perdült egy jól ismert dallamot dúdolva: *Larifla fla fla!*

„Hogyha aztán kiraktam Dinah-t - fűzte tovább a gondolatot -, elmegyek Cardot-néhoz, és beadok neki valami mesét: mondjuk, elcsábítottam a Félicie-jét Saint-Eustache-ban... Félicie-t megszedítette a szerelem, s most méhében hordja boldogságunk zálogát, és... *larifla fla fla!*... a papa nem hazudtolhat meg, *fla fla!*... a lány se... *larifla!* Ergo a jegyző, a neje meg a lány, mind a markomban vannak, *larifla fla fla!*...”

A belépő Dinah ámulva nézte, mint ropja Lousteau ezt a betiltott táncot.

- A fejembe szállt az öröm, hogy itt vagy, hogy boldogok leszünk - magyarázta neki Étienne a bohóságát.

- És én azt hittem, hogy már nem is szeretsz! - kiáltott fel a szegény asszony: elejtette a hálósákat, amit cipelt, és örömkönnyeket ontva egy karosszékbe omlott.

- Rendezkedj be, angyalom - mondta neki Étienne, titokban mulatva rajta -, nekem még meg kell írnom egy rövid levelet, lemondok egy legénytalálkozót, mert egészen a tiéd akarok lenni. Minden a rendelkezésedre áll, itthon vagy.

Étienne aztán a következőket írta Bixiou-nak:

Kedvesem, beállított a báróné, úgyhogy ha nem folyamodunk a Gymnase ezeregy bohózatának egyik legismertebb fogásához, a házasságom kútba esik. Légy olyan jó, látogass meg tehát molière-i aggastyán képében, hordd le a te oktondi Léandre öcsédet, a tizedik műzsámat majd elbújtatom a szobámba: arról van szó ugyanis, hogy az érzelmeire hassunk, döfj bele jó mélyen, légy könyörtelen, ne kíméld. Ami engem illet, én vak odaadást fogok mutatni - hisz érted -, és a süketet játszom, hogy joggal ordítozhass. Gyere hét óra felé, ha tudsz.

Igaz barátsággal E. LOUSTEAU

Miután egy hordárral elküldte ezt a levelet annak, aki a legjobban élvezte Párizsban a *karikatúra*-t, ahogy a művészek a gúnyolódás egyik válfaját elnevezték, Lousteau színlelt buzgalommal hozzálátott, hogy elszállásolja a sancerre-i műzsát; és annyi őszinteséggel, olyan túlradó, szavakba és cirógatásokba sűrűsödő örömmel keresett helyet Dinah holmijainak, s avatta be a lakás minden tárgyi és személyi vonatkozásába, hogy az asszony bizvást hihette: nincs nő, akit jobban szeretnének a világon. Egyébként is, ez a lakás, amelyben a legjelentéktelenebb tárgyakon is ott fénylett a divat pecsétje, sokkal inkább tetszett neki annyi kastélynál. Az újságíró megkérdezte Paméla Migeont, ezt az értelmes tizennégy éves lánykát, akar-e a méltóságos báróné komornája lenni. Paméla boldogan vállalkozott, és tüstént szolgálatába is lépett: elment a vacsorát megrendelni az egyik körüti vendéglősnél. Dinah ekkor megértette - hasztalan keresvén az élethez szükséges eszközöket is -, mekkora ínség rejlik e legénylakás pazar díszletei mögött. És miközben megszállta a ruhás és a fiókos szekrényeket, máris kedvesnél kedvesebb tervek rajzoltak a fejében; meg fogja változtatni Lousteau életét,

otthonülővé neveli őt, a legteljesebb kényelmet teremti meg itt a számára. Ilyenformán a helyzetében rejlő új eltakarta a benne rejlő keserveset Dinah előtt, aki a kölcsönös szerelem alapján feloldozást remélt, és még nem látott ki e lakás falai közül. Paméla azonban, mivel éppolyan eszes volt, mint bármelyik lorette, egyenesen Schontznéhoz sietett, és elmesélve neki, mi történt Lousteau-val, ezüstneműt kért tőle. Schontzné pedig, miután szabad kezét adott a kislánynak a lakásában, kebelbarátnőjéhez, Malagához szaladt, hogy értesítse Cardot-t a vőjelöltjét ért csapásról. Ezalatt az újságíró, aki csepp nyugtalanságot sem érzett a házasságát fenyegető válság miatt, egyre odaadóbban forgolódott vidéki hölgye körül. A vacsora aztán fölrebbentette azokat a kedves csacsokaságokat, amelyekre a várva várt szabadság és magány ihleti a szerelmeseket. Kávét után, amikor Lousteau Dinah-jával a térdén a tűz elé telepedett, Paméla egyszer csak nagy rémülten jelentette:

- Bixiou úr van itt. Mit mondjak neki?

- Menj be a szobámba - mondta az újságíró a kedvesének -, hamar végzek veled; Bixiou a legjobb barátaim közé tartozik, és különben is be kell vallanom neked, hogy új életet kezdtem.

- Hohó, két teríték meg egy sötét bársonykalap! - harsogta a cimbora. - Már itt se vagyok... Hja, aki házasodik, az búcsúzkodik. Költözködéskor fedezi fel az ember, mennyi mindene van, mi?

- Valóban, azt gondolod, hogy házasodom? - kérdezte Lousteau.

- Micsoda, most egyszerre nem házasodol? - támadt rá Bixiou.

- Nem!

- Nem! Mi a fene ütött beléd? Valami ostobaságon töröd a fejed? Micsoda!... Te, akinek valósággal az égből pottyant az ölébe húszezer frank járadék, egy palota meg egy nő, a legmagasabb polgári körökből és ott is a legjobb családok egyikéből, egyszóval egy Lombard utcai nő...

- Elég, Bixiou, elég, mindennek vége, menj a dolgozdra!

- Menjek a dolgomra! Mint barátodnak, bizonyos jogaim vannak, hát most visszaélek velük. Mi lelt?

- Rám lelt az a sancerre-i hölgy, gyereket vár, együtt fogunk élni boldogan holtomiglan-holtáiglan... Maholnap úgyis megtudod az egészet, hát inkább ma, mint holnap.

- Csöstül jön a baj, ahogy Arnal mondja! De ha ez a nő önzetlenül szeret téged, öregem, máris fordul vissza oda, ahonnan jött. Vagy tán hallottál már olyan vidéki nőről, aki meg tudott állni a lábán Párizsban? Ezer ponton fogja megsebezni a hiúságodat. Elfelejtetted, mit jelent az: vidéki nő? Hisz a boldogság éppoly unalmas lesz veled, mint a boldogtalanság, és több tehetséget fejt majd ki a kellemes tulajdonságok elkerülésében, mint a párizsi nők ugyanezek megszerzésében. Hallgass ide, Lousteau! Hogy a szerelem elfeledteti veled, milyen időket élünk, azt még meg tudom érteni; csak hogy az én szememet nem fődí a mitológiai kendő... Vess hát számot a helyzeteddel! Tizenöt éve forogsz az irodalmi körökben, nem vagy már fiatal, térdig lejártad a lábad, annyit kilincselteél!... Igen, kisöreg, te is úgy teszel, mint a párizsi utcakölykök, akik úgy tüntetik el a lyukat a harisnyájukon, hogy az egész harisnyaszárat lejjebb engedik: ami eddig a lábikrádat fődíte, most a sarkadat fődí! Aztán meg a viccednek szakálla van. A kijelentésed közismertebb, mint egy titkos orvosság...

- Azt mondom neked, amit a régens mondott Dubois-nak: *Elég már ezekből a rúgásokból!* - fakadt ki Lousteau egész halkán.

- Ohó, ifjú aggastyán, a sebészbiccska belemetszett a sebedbe, mi? - felelte Bixiou. - Elfáradtál, igaz? Nos és az ifjúság hevétől, a nyomor ostorától hajtva, mit értél el? Nem vagy elsőrangú író, és rongyos ezer frankot se mondhatsz a magadénak. Ez a helyzet mérlege. Vállalkozol rá, hogy fogyó erőddel pusztán az írásaidból eltartasz egy családot, amikor a feleségednek, lévén tisztességes asszony, még az a jövedelmi forrása sincs meg, mint a lorette-nek, aki azért csak előcsalja az *ezresbankó*-t a férfibugyelláris mélyeiből?... Elmerülsz a társadalom színházának süllyesztőjébe... És ez még csak az anyagi szempont. Nézzük most a politikait. A kor, amelynek vizein hajózunk, velejéig polgári, a becsület, az erény, a lelki finomság, a tehetség, a tudás, még a lángelme is ma pusztán abban áll, hogy az ember kiegyenlíti számláit, nem tartozik senkinek, és ügyesen süti a pecsenyécskéjét. Légy rendes, légy tisztességes, legyen feleséged és gyerekeid, fizess ki házbéredet és adóidat, lásd el az őrszolgálatot, ne különbözz semmiben századbeli bajtársaidtól, akkor mindent célba vehetsz, akár a bársonyszéket is, van rá esélyed, hisz nem vagy Montmorency-vér! Már ott tartottál, hogy megfelelsz az összes követelménynek, amit politikussal szemben támasztanak, hajlandó vagy minden ocsmány-ságra, csak hogy hivatalt kapjál, még arra is, hogy a tucatembert játszd: egész élethűen játszottad! És akkor egy nő kedvéért, aki három, öt vagy hét év múlva (mert a határtalan szerelemnek is van határa) faképnél hagy, miután fölemésztette szellemi és testi tartalékaidat, hátat fordítasz a szent családnak, a Lombard utcának, a politikai pályának, a harmincezer frank járadéknak, a köztiszteletnek... Hát idáig jutottál, ábrándok ellensége?... Ha összeállsz egy színésznővel, aki boldoggá tesz, ez pusztán kabinetkérdés; de együtt élni egy férjes asszonnyal!... Ez olyan, mintha váltót adnál a végzetnek! Olyan, mintha lenyelnéd a bűn minden varangyát, de a gyönyörúségei nélkül...

- Elég, ha mondom, száz szónak is egy a vége: szeretem La Baudraye-nét, és oda nem adnám a világ minden aranyáért és rangjáért... Egy pillanatra engedtem talán a becsvágy fellobbanásának... De az apai boldogság minden mást háttérbe szorít.

- Ó, apaszerepre vágyol? Te szerencsétlen, hisz az ember csak a törvényes feleségétől származó gyermekeinek az apja! És hát mit ér egy kölyök, ha nem viseli a nevünket? Egy regény utolsó fejezete! Szépen el fogják venni tőled a gyerekedet! Tíz év óta húsz operettben láttuk már ezt a históriát... A társadalom előbb-utóbb lesújt rátok. Olvasd el újra *Adolphe*-ot! Ó, Istenem, látlak benneteket, amikor már jól kitapasztaltátok egymást, látlak mint szánalmas kis senkiket-semmiket, akik hajba kapnak, akár egy betéti társaság részvényesei, ha az ügyvezető kismemizi őket! És ez a ti ügyvezetőtök a boldogság...

- Hagyd abba, Bixiou.

- Hisz most kezdek csak belejönni. Hallgass rám, kedvesem. Bizonyos idő óta sokat támadják a házasságot, de amellet, hogy az egyetlen mód az örökhatyásra (ami nagy előny!), lehetőséget nyújt a jóképű, de üres zsebű fickóknak, hogy két hónap alatt révbe jussanak, s ezzel minden hibáját jóváteszi! Ezért aztán előbb-utóbb minden fiatalúr a haját tépi, hogy könnyelműen elszalasztott egy harmincezer frank járadékos házasságot...

- Látom, nem akarsz megérteni! - tört ki Lousteau. - Menj már el... A hölgy itt van...

- Ó, bocsánat, mért nem szóltál előbb?... Végre is nagykorú vagy... És ő is az... - tette hozzá halkán, de elég hangosan ahhoz, hogy Dinah meghallja. - Megiszod még a levét az ő boldogságának...

- Lehet, hogy bolondság, de akkor is vállalom... Ég áldjon!

- A tengerbe kéne téged dobni! - kiáltotta Bixiou.

- Az ördög vinné el az olyan barátokat, akik azt képzelik, hogy joguk van az embert leckéztetni - fákadt ki Lousteau, benyitva a szobájába: Dinah egy karosszékben kuporgott, megsemmisülten, s a szemét szárogatta egy hímzett zsebkendővel.

- Minek is jöttem ide?... - tördelte. - Minek is, ó Istenem?... Étienne, én nem vagyok az a falusi liba, akinek ti gondoltok... Bolondot csináltok belőlem.

- Drága angyalom - felelte Lousteau, és felnyalábolta Dinah-t a karosszékből, átvitte a szalonba a szinte élettelen testet -, odaadtuk egymásnak a jövőnket, áldozatért áldozatot hoztunk. Én beléd szerettem Sancerre-ban, ezek meg itt összeboronáltak valakivel közben; de én nem hagytam magam... hidd el, nagyon szerencsétlen voltam.

- Elmegyek, el én! - kiáltott fel Dinah, eszelős tekintettel fölegyenesedett, s két lépést tett az ajtó felé.

- Maradj csak, Didine, a dolognak vége. Azt hiszed, ingyen adják ezt a vagyont? Nem kellene talán egy veres orrú langaléta szőkeséget elvennem, egy közjegyzőnek a lányát, megtoldva egy olyan anyóssal, aki vakbuzgóságban túlsz Píedfer asszonyon is?!...

Ekkor Paméla rontott be a szalonba, és sűgva jelentette Lousteau-nak:

- Schontzné!...

Lousteau felállt, otthagya Dinah-t a pamlagon s kiment.

- Minden összeomlott, báránycám - mondta neki a lorette -, Cardot-nak eszébe sincs összeveszni a feleségével egy vő miatt. Ójamborsága jelenetet csinált... kulisszahasogató jelenetet! Végül is a jelenlegi irodavezető, aki két évig helyettes volt ajánkozott, hogy az iroda fejében hajlandó elvenni a lányt.

- A pimasz! - sziszegte Lousteau. - Hogyhogy, két óra elég volt neki, hogy határozzon?

- Édes Istenem, ennél mi sem egyszerűbb. A fickó tudott néhai elődje dolgairól, s az a pár szó, amit a főnöke és őnagysága veszekedéséből elkapott, megvilágította neki Cardot helyzetét. A jegyző reméli, hogy számíthat tisztességedre és tapintatodra, mert már mindenben megállapodtak. Az irodavezető példásan viselkedik, úgy jár-ke, mintha örökké misére menne, remekül adja a szentet, és sikerült is Cardot-né kegyébe férköznie. Cardot továbbra is a barátod marad. Egy nagy tőkés társaság igazgatója lesz, alkalomadtán segíthet neked. Ó, milyen szép álom volt, milyen keserű az ébredés!

- Elvesztek egy vagyont, egy feleséget és...

- Egy barátnőt - egészítette ki Schontzné mosolyogva -, mert íme bent ülsz a házasságban nyakig, kibírhatatlan leszel, vége a szeszélyeskedésnek, öltözködésben, viselkedésben; különben is, Arthuröm kiválóan ügyködik, hünek kell lennem hozzá, és szakítanom Malagával. Hadd nézzem csak meg a hölgyet a kulcslyukon át!... - kérte a lorette. - Nincs nála szebb leány a halpiacon! - rikkantott fel aztán. - Na, jól bevásároltál! Csupa méltóság, csupa száлка, csupa könny, már csak a lady Dudley turbánja hiányzik a fejedről.

És a lorette ezzel elvitorlázott.

- Megint történt valami?... - kérdezte Dinah, mert a selyemruha susogása és a női hang megütötte a fülét.

- Megint angyalom - kiáltott fel Lousteau -, mégpedig az, hogy most már senki-semmi nem választhat el bennünket egymástól... Szóban kaptam meg a választ arra a levélre, amelyet az imént a szemed láttára írtam, s amelyben bejelentettem, hogy visszalépek a házasságtól...

- Az a nő volt itt, akit visszautasítottál?

- Ő, igen!

- Ó, több leszek, mint a feleséged, az életemet is odaadom neked, a rabnőd akarok lenni!... - mondta a szegény megtévesztett teremtés. - Pedig azt hittem, hogy jobban már nem is szerethetlek! Nem egy múltó pillanat leszek hát az életedben, az egész életed leszek!

- Igen, szép, nemes szívű Didine-em...

- Esküdj meg nekem - mondta az asszony -, hogy csak a halál választhat el bennünket!...

Lousteau a legellenállhatatlanabb kedveskedéseivel tetézte meg esküjét. Megmondjuk, miért. Amíg a lakásajtótól, ahol búcsúcsókot kapott a lorette-től, a szalon ajtajáig ért, ahol a múzsa feküdt, az egymás után rázúduló csapásoktól szinte letaglózva, az újságírónak eszébe ötlött a kis La Baudraye ingatag egészsége, vagyona és Bianchon megjegyzése Dinah-ról: „Gazdag özvegy lesz belőle!” És azt mondta magában:

„Százszor inkább legyen Dinah a feleségem, mint Félicie!”

Nyomban határozott is. Azt határozta, hogy ismét a hősszerelme fogja alakítani, teljes tökélyel. Méltatlan számítgatása és színlelt lángolása azonban szomorú következményekkel járt. Dinah ugyanis Sancerre-ből Párizsba utaztában még úgy tervezte, hogy külön fog lakni, bár közel Lousteau-hoz; ám kedvese, aki fényes jövőről mondott le miatta, ezzel oly nagy szerelemnek adta bizonyosságát, és törvényen kívüli házasságuk első napjai olyan felhőtlen boldogsággal árasztották el, hogy meg se pendítette efféle elkülönülés gondolatát. A másnap ünnepnek ígérkezett, az is lett, s ő nem akarta megszentelteleníteni azzal, hogy ilyesmit ajánl *angyalá*-nak. Lousteau pedig, aki igyekezett magához láncolni Dinah-t, gondoskodott róla, hogy ez az ünnep sose érjen véget, a mámor ne oszoljon el így tehát ez a két - egyébként oly eszes - ember sem tudta a fertőt, a vadházasság örülségét elkerülni, amelynek sajnos annyi példáját láthatjuk a párizsi irodalmi világban.

És így teljesedett be pontról pontra az a vidéki forma szerelem, amelyet La Baudraye-né annyi gúnnyal festett le Lousteau előtt, bár erre most már nem emlékezett egyikük sem. A szenvedély születésétől fogva süketnéma.

Ilyenformán a tél szakasztott ugyanazt hozta Dinah-nak Párizsban, mint az október Sancerre-ban. Hogy bevezesse *feleségét* a párizsi élet rejtelseibe, Étienne színházba járással tarkította új mézesheteiket, de Dinah csak földszinti páholyba volt hajlandó ülni. Eleinte még megőrzött egyet-mást vidékies szemérmességéből, félt, hogy meglátják, el akart rejtőzni a boldogságával. Váltig ezt hajtogatta: „Clagnytól és Gravier-tól kitelik, hogy utánam jönnek!” Még Párizsban is rettegett Sancerre-től. Lousteau, aki végtelenül hiú ember volt, átgyúrta Dinah-t, elvitte a legjobb varrónőkhöz, megmutatta neki és másolandó példaként állította elébe a divatos fiatal nőket. Nem sok időbe telt, s Dinah le is vetközte vidékiességét. Lousteau-nak egyre-másra bókoltak a barátai új hódítása miatt. Ebben az évadban Lousteau keveset írt, és jócskán eladósodott, noha a büszke Dinah csak a megtakarított pénzét költötte a ruháira, s abban a hitben élt, hogy egy fillérbe sem kerül kedvesének. Alig három hónap alatt Dinah párizsivá vedlett, gyönyöríttasan hallgatta a muzsikát az Olasz Operában, ismerte a színházak műsorát, a színészeket, a lapokat és a legfrissebb élceket; megszokta, hogy az élet itt csupa izgalom, és hogy sebes sodrában mindenről megfélekedzik az ember. Már nem nyújtogatta a nyakát, nem bökte orrát a levegőbe mint az Álmélkodás szobra, az ezernyi csoda láttán, amellyel Párizs az idegeneket várja. Teli tüdővel lélegezte be ennek az elmés, élénk, termékeny környezetnek a levegőjét, ahol a szellemi emberek elemükben érzik magukat, s ahonnan többé nem tudnak elszakadni. Egy reggel aztán, az újságokat átfutva (Lousteau-nak vala-

mennyi járt) pár sorra bukkant, amely fölidézte Sancerre-t és a múltját - pár sorra, amely közlőrl érintette őt, s így hangzott:

CLAGNY BÁRÓT, A SANCERRE-I TÖRVÉNYSZÉK KIRÁLYI
ÜGYÉSZÉT HELYETTES FŐÜGYÉSSZÉ NEVEZTÉK KI
A PÁRIZSI KIRÁLYI KÚRIÁHOZ

- Hogy odavan érted ez az érdeemes államhivatalnok! - mondta az újságíró mosolyogva.

- Szegény! - felelte Dinah. - Megmondtam, ugye? Utánam jön.

Étienne ekkortájt a szenvedély legtündökletesebb, legteljesebb korszakát, élte át Dinah-val, azt a korszakot, amikor a két fél már tökéletesen megszokta egymást, de a szerelemnek még van sava-borsa. Ismerik, de még nem ismerték ki egymást, nem böngésztek át újra meg újra a másik lelkének minden zugát, vizsgálódásaik csak később vezetnek el oda, hogy tudják, milyen gondolatokat, szavakat, mozdulatokat váltanak ki a nagy vagy a kis események társukból. Úsznak a boldogságban, szó sincs összekoccanásokról, vitáról, közömbös pillantásokról. A két ember egészen eggyé olvad. Persze Dinah is megajándékozta Lousteau-t azokkal az igéző szavakkal és még igézőbb tekintetekkel, amelyekre minden nő rátalál ilyenkor.

- Ölj majd meg, ha már nem szeretsz többé. Ha már nem szeretnél többé, azt hiszem, meg tudnák ölni, s aztán magammal is végezni.

Amikor Dinah így el-elvetette - nagyon kedvesen - a sulykot, Lousteau azt mondta neki:

- Csak annyit kérek az Istentől, hogy olyan állhatatos légy, mint én. Mert te fogsz elhagyni engem!...

- Mindennél jobban szeretlek...

- Mindennél jobban - ismételte meg Lousteau. - Ugyan! Tegyük fel, hogy belekeveredtem valami legénymuriba, összeakadok egy régi barátnőmmel, aki belém köt: hiúságból szabad emberként viselkedem, és csak másnap reggel jövök haza... Kibírná ezt a szerelmed?

- Egy nő csak akkor lehet biztos a kedvese szerelmében, ha tapasztalja, hogy többet jelent neki másnál, úgyhogy ha visszajönnél hozzám, ha... Ó, most már megértem, milyen boldogság megbocsátani egy ballépést annak, akit imád az ember...

- Nos, akkor életemben először szeretnek! - kiáltott fel Lousteau.

- Csakhogy rájössz végre! - felelte Dinah.

Lousteau azzal állt elő, írjon mindegyikük egy levelet, amelyben elmondja, milyen okok készítették arra, hogy önkezevel vessen véget az életének: ennek a levélnek a birtokában aztán ki-ki aggodalom nélkül megölheti a másikat, ha hűtlenségen kapja. Meg is egyeztek ebben, hanem a levelek sose készültek el. Az újságíró ugyanis, bár egyelőre boldog volt, abban is bizonyos volt, hogy megcsalja Dinah-t, mihelyt betelik vele, és ha mindent fel kell áldoznia, akkor is megcsalja. Számára La Baudraye-né pusztán a vagyont jelentette. És mégis - iga alatt görnyedt. Mert nemes gondolkodásra és erős önértetből táplálkozó magabiztosságra vallott, hogy Dinah így összeállt vele. És bár álorcáskodást nem tűrő, teljes közvetlenségben éltek, a fiatalasszonyban még mindig maradt némi szemérem, s férfias becsületességet és nagy akaratereőt árult el, a becsvágyók akaraterejét, amely fő vonása volt jellemének. Lousteau-ban önkéntelen tisztelet ébredt iránta. Különben mióta párizsi nővé idomult, Dinah túltett a legragyogóbb lorette-en is: éppúgy értett a mulattatáshoz, a szellemeskedéshez, mint Malaga, de tanultsága, gondolkodásmódja, széleskörű műveltsége révén élceit általános mezbe tudta öltöztetni, míg a Schontzok és a Florine-ok elméssége igen szűk körre korlátozódik.

- Dinah éppúgy lehetne Ninon, mint Staël, ehhez is, ahhoz is van tehetsége - mondta Étienne Bixiou-nak.

- Az olyan nőt, aki a szerájt könyvtárral béleli ki, ajánlatos messze elkerülni - felelte a rosszulnyelv.

Mihelyt várandóssága szembetűnővé vált, Dinah elhatározta, hogy nem mozdul ki többé a lakásból; de még mielőtt begubózott, még mielőtt sétáival is a városszélre menekült volna, el akart menni Nathan egyik drámájának a bemutatójára. Ez afféle irodalmi eseménynek számított, s felcsigázta azt a kétezer embert, aki Párizs „krémjének” képzelte magát. Dinah még sose látott bemutatót, s most érthető izgalommal készült rá. Másrészt annyira hozzáédesedett Lousteau-hoz, hogy erényt kovácsolt a vétkéből, s valami szilaj vágyat érzett, hogy megbotránkoztassa az embereket: oda akart állni elébük, farkasszemet akart nézni velük. Gyönyörű ruhát vett föl, bágyadt tekintetéhez, arca beteges kifinomultságához illőt. Halványsága megkapó jelenséggé tette, s ezt a halványságot még kihangsúlyozta az oldalt fésült, fekete haj. Sugaras szürke szeme még szebben ragyogott a kimerültség vontá karikákkal. Hanem iszonyatos megpróbáltatás várt rá. A véletlen - egészen hétköznapi véletlen - úgy rendezte, hogy az újságírók abban a páholyban helyezték el, amelynek párját Anna Grossetête bérelte. Nos, a két jó barátnő nem is köszönt egymásnak, úgy tettek, mintha nem ismernék egymást. Az első felvonás után Lousteau elhagyta a páholyt, magára hagyta Dinah-t, kiszolgáltatva őt a pillantások kereszttüzeinek és a lornyonok villogásának, míg Fontaine bárónénál és Marie de Vandenesse grófnénál, Anna vendégeinél sorra tisztelegtek az előkelő társaság kiválóságai. Dinah roppant kínosnak érezte ezt a magányt, már azért is, mert tétlenül ült, nem fürkészte a páholyokat lornyettjével: és hasztalan öltött nemes és tünődő magatartást, hasztalan révedt maga elé a semmibe, úgy rémlett neki órá szegződök minden szempár: zavara szembeszökő volt, kissé vidéki módra is viselkedett, kitergette zsebkendőjét, és görcsösen olyan mozdulatokat tett, amikről már régen leszoktatta magát. A második és harmadik felvonás közti szünetben aztán végre kinyitotta a páholyajtót valaki! Clagny úr lépett be hozzá tisztelettel, de szomorú arccal.

- Örülök, hogy eljött, legalább megmondhatom, milyen kellemesen érintett a kinevezése - mondta neki Dinah.

- És vajon kinek a kedvéért jöttem Párizsba, asszonyom?...

- Hogyhogy, csak nincs nekem is részem a kinevezésében? - ámult Dinah.

- Része? Az *egész* az ön műve. Mióta otthagya Sancerre-t, megundorodtam ettől a várostól, halálosan kínlódtam...

- Az ön barátsága őszinte, s ez jólesik nekem - mondta Dinah, s kezet nyújtott a helyettes főügyésznek. - Olyan helyzetben vagyok, hogy meg kell becsülnöm igazi barátaimat; már megtanultam, mit ér egy barát... Azt hittem, ön is követ vet rám, de látogatása azt bizonyítja, hogy tévedtem, s jobban meghat, mint tízévi hódolata.

- Az egész színház önre báméskodik - folytatta Clagny. - Ó, drágám, hát ez volna az ön szerepe? Nem találhatta volna meg a boldogságot és őrizhette volna meg a becsületét is egyben? Hallom, Étienne Lousteau úr kedvese lett, s együtt élnek mint férj és feleség!... Egyszer s mindenkorra hátat fordított a társadalomnak, pedig ha hozzámegy a barátjához, még szüksége lehet arra a megbecsülésre, amelyet ma lefitymál... Nem lenne jobb, ha otthon élne az édesanyjával, aki eléggé szereti ahhoz, hogy védőszárnya alá vegye? Így legalább a látszatot meg tudnák menteni...

- Oktalanság volt tőlem, hogy eljöttem ide, ennyi az egész - felelte Dinah. - Örökre elbúcsúztam azoktól az előnyöktől, melyeket azoknak a nőknek nyújt a világ, akik össze tudják békíteni a boldogságot az illemmel. Lemondásom oly teljes, hogy szerettem volna mindent felperzselni magam körül, szerettem volna hatalmas sivataggá változtatni szerelmemet, ahol egyedül lehetek az Istennel és *vele!*... Sokkal több áldozatot hoztunk egymásért, semhogy ne tartoznánk össze; mert igenis összetartozunk, ha talán a gyalázatban is, de mindenesetre elválaszthatatlanul... Boldog vagyok, olyan boldog, hogy nyugodtan szerethetem önt is, mint jóbarátot, és több bizalommal fordulok ön felé, mint a múltban, mert igen nagy szükségem van egy barátira!...

Clagny valóban nagy, sőt fennkölt jellemnek mutatkozott. Erre a kirobbanásra, amelyben ott remegett Dinah egész lelke, megindító hangon így válaszolt:

- Szeretném meglátogatni önöket, hogy lássam, őszintén szeretik-e... Ez megnyugtatóna, nem aggódnék többé a jövője miatt... Vajon megérti-e a barátja, mi mindent dobott ön el magától, van-e hála is a szerelmében?...

- Jöjjön el a Mártírok utcájába, s majd meglátja!

- Elmegyek - felelte Clagny. - Egyszer már jártam arra, de nem mertem bebocsátást kérni önhöz. Még nem ismeri az irodalmi világot, asszonyom - folytatta aztán. - Kétségkívül akadnak minden elismerésre méltó kivételek; de az irodalmárok mindenféle átkokkal vannak verve, főképp a nyilvánosság átkával, amely mindent megmérgez! Ha egy nő félrelép egy...

- Egy királyi ügyész kedvéért - vágott közbe a báróné mosolyogva.

- Nos igen, a szakítás után is van mire támaszkodnia, a világ nem tud meg semmit; de ha egy többé-kevésbé híres emberrel történik a dolog, a közönség mindenről értesül. No nézze csak... itt van az élő példa a szeme előtt. Ott ül a szomszédban Marie de Vandenesse grófné, aki csaknem helyrehozhatatlan örültségeket követett el egy Lousteau-nál hírnevesebb ember, Nathan miatt, aztán elváltak, s most úgy néznek egymásra, mint két idegen... A grófné elmerészkedett egészen a szakadék széléig, mégis megmenekült, ég tudja, miképp, s nem hagyta el sem a férjét, sem a házát; de mivel híres emberről volt szó, egy egész télen át fecsegték róla. Ha nincs a férjének oly nagy vagyona, nagy neve és előkelő helyzete, ha nem viselkedik államférfihoz méltó hajlékonysággal (mert mint mondják, igen jó volt a feleségéhez), az asszonynak vége: a történetek mindenki másnak megtépázták volna a becsületét...

- Milyen volt Sancerre, amikor eljött onnan? - kérdezte Dinah, hogy másra terelje a szót.

- La Baudraye úr kijelentette, az ön kései terhessége megkívánja, hogy Párizsban szüljön, s ön az ő kívánságára ment a fővárosba, ahol a legnevesebb orvosok kezelik - felelte a helyettes főügyész, kitalálva, mi érdekli Dinah-t. - Úgyhogy, bár a távozása nagy port vert fel, ön egészen a mai estéig *törvényen belül* volt.

- Úgy, tehát La Baudraye úr még reménykedik? - kiáltott fel Dinah.

- Az ön férje, asszonyom, hű maradt önmagához: számol a tényekkel.

Ekkor belépett Lousteau, és a főügyészhelyettes elhagyta a páholyt, méltósággal odabiccentve az újságíróknak.

- Nagyobb sikered van, mint a darabnak - mondta Étienne. Ez a röpke diadal több örömet szerzett a fiatalasszonynak, mint egész vidéki élete; mégis, hogy kijöttek a színházból, töprengeni látszott.

- Mi bajod, Didine? - faggatta Lousteau.

- Azon töröm a fejem, vajon hogyan tömheti be egy nő az emberek száját?

- Ennek két módja van: madame de Staël az illető, vagy kétszázezer frank a jövedelme!

- A társadalom a hiúságunk, a feltűnési viselkedésünk révén tart hatalmában bennünket - mondta Dinah. - Eh, filozófusok leszünk!

Ez az este utolsó felcsillanása volt annak a csalóka jólétnek, amelyben Dinah Párizsba érkezése óta élt. Három nap múlva, amikor Lousteau szivarozva rőtta köreit a kertjében, a pázsit körül, felhősnek látta a homlokát. És aztán megtudta - ő, aki a kis La Baudraye mellett megszokta és élvezte az adósságtól ment életet -, hogy egy fillér sincs a házában, pedig két lakbér részlet is esedékes, egyszóval, hogy *fizetési felszólítás* előtt állnak! A kegyetlen valóság - a párizsi élet valósága - töviseként fúródott Dinah szívébe: már bánta, hogy szerelmi tékozlásokba rántotta bele Lousteau-t. A gyönyörűség után oly nehezűnkre esik a munka, mert a boldogság több költészetet emésztett fel, mint amennyi szikrát a boldogtalanság pattintott. Dinah-nak oly nagy öröme telt a gondtalan, ebéd után szivarozgató, kisimult arcú, a napon sütkező gyík módjára elnyújtózó Lousteau-ban, hogy sose volt lelke a szerkesztőségi hajcsár szerepét játszani. Az az ötlete támadt, hogy Migeonnak, Paméla apjának közvetítésével elzalogosítja kevéske ékszerét; kapott is a *nénikém*-től (mert már kezdte ő is megtanulni a negyed nyelvét!) kilencszáz frankot értük. Ebből háromszáz frankot félretett a kelengyére és a szülési költségekre, a többit odaadta Lousteau-nak, aki szaporán szántotta a barázdákat, vagy ha úgy tetszik: rőtta a sorokat, elbeszélést írt egy folyóiratnak.

- Fejezd be csak a novelládat nyugodtan, bogárkám - mondta neki -, ne legyen gondod semmire, csiszold a stílusodat, aknázd ki a témádat. Eleget játszottam a dámát, most a polgárasszonyt fogom játszani, kézbe veszem a háztartást.

Négy hónap óta Étienne mindig a Riche kávéházba vitte Dinah-t, itt vacsoráztak egy külön-szobában. Vidéki hölgyünk elszörnyedt, megtudva, hogy Étienne itt ötszáz frankkal tartozik az elmúlt két hétért.

- Micsoda, a bornak, amit ittunk, hat frank palackja! Egy normandiai nyelvhalért száz sou-t számítanak!... Egy zsemleért húsz centime-ot!... - háborgott, amikor az újságíró megmutatta neki a számlát.

- Hja, hogy egy vendéglős, vagy egy szakácsné kopaszt meg, nekünk az édesmindegy - vélte Lousteau.

- Vacsorád árából ezentúl hercegi módon fogsz élni!

Dinah konyhát és két cselédszobát eszközölt ki a háziúrtól, majd rövid levélben arra kérte anyját, küldjön neki némi fehérneműt és ezer frankot kölcsönképpen; kapott is két láda fehérneműt, ezüst asztali holmit, valamint kétezer frankot; mindezt egy megbízható, vallásos szakácsnő hozta, akit anyja talált a számára. Amikor tíz nappal a bemutató után, amelyen találkozott, Clagny úr négy órakor, a Törvényszékről jövet meglátta Dinah-t, egy kis sapka hímzésében elmerülve találta. Szegény főügyész helyettesnek - épp az esküdtzéki ülésről jött - elszorult a szíve: lám, ez a büszke, nagyravágyó asszony, aki oly művelt, aki oly odaillően trónolt az anzyi kastélyban, most háztartási gondokkal vesződik, és maga varrja leendő gyermeke holmijait. És amikor kézcsók közben tűszúrásokat fedezett fel a karcsú ujjak egyikén, megértette, hogy Dinah-nál ez a foglalatosság nem játék, nem az anyai szeretet fitogtatása. Ennek az első látogatásnak a során Clagny belelátott a báróné lelkébe. Emberfeletti erőfeszítés kellett hozzá, hiszen szenvedélyesen szerette! Ráeszmélt, hogy Didine az újságíró jó szelleme akar lenni, a helyes útra akarja igazítani őt, mivel az anyagi nehézségekből egyszersmind bizonyos erkölcsi zűrzavar is következhetett. Két ember között, akit egyfelől oly őszinte, s

másfelől oly megjátszott szerelem fűz egymáshoz, nem egy vallomásnak kellett esnie négy hónap alatt, így aztán, bár Étienne megpróbált hallgatásba burkolózni, egy-két elejtett szó megvilágította Dinah előtt e fiú múltját, akinek tehetségét elnyomorította a nélkülözés, akit elzüllesztett a rossz példa, s akit elcsüggesztettek az erejét meghaladó nehézségek. „A jólétben majd szárnyra kap” - biztatta magát Dinah. És eltökélte, hogy boldoggá teszi; a vidéki emberek ösztönös takarékoságával és rendszeretével nyugodt otthont teremt számára. Dinah éppúgy változott át háziasszonnyá, mint ahogy annak idején költővé változott: lelke nagy lendülettel tört fel a csúcsok felé.

- Az ő boldogsága lesz az én megigazulásom.

Ez a mondat, amellyel Dinah megfelelt Clagnynak, megmagyarázta, mint állnak a dolgok. Abból, hogy a bemutatón Étienne valósággal közhírré tette diadalát, a főügyész helyettes elég jól kihüvelyezte, mire törekszik az újságíró. Étienne számára La Baudraye-né az volt, amit egy angol mondás így fejez ki: egy szép toll a süvegén. Ahelyett, hogy elmerült volna e titkos és zsenge szerelem élveiben, elrejtette volna ezt a nagy boldogságot a kandi szemek előtt, Lousteau a felkapaszkodott ember kérkedésével mutogatta az első társaságbeli asszonyt, aki kitüntette őt. De a főügyész helyettesét egy ideig még megtévesztette az a figyelem, amellyel minden férfi körülveszi hölgyét, ha a Dinah-éhoz hasonló helyzetbe kerül, s amelyet Lousteau - természetből fogva kellemes modorú ember lévén - megejtő becézgetésekkel sallangozott fel. Némelyikünkben ugyanis van valami a majomból: oly élethíven utánozza az érzelmek legmegkapóbb megnyilvánulásait, hogy már nem is érezni a komédiást; és Lousteau eddig épp oly körökben forgott, amelyek hatalmasan kifejlesztették ezeket az adottságokat benne. Áprilistól júliusig, amikor a szülést várták, Dinah meglelte annak is a nyitját, miért ragadt meg Lousteau a nyomorban: lusta volt és akaratszegény. Agyunk persze saját tengelyén jár, nem hatnak rá sem az élet szükségletei, sem a becsület követelményei: a remekműveket nem egy haldokló nő, holmi szégyenletes adósságok vagy egy fészekaljja éhes poronty ihleti; mindamellettnél nincsen nagy tehetség erős akarat nélkül. Ikerpár ez a két erő: együtt építik a dicsőség roppant tornyát. A kiváló ember mindig munkára készen tartja az értelmét, ahogy a hajdani bajnok harcra készen tartotta fegyvereit. Legyőzi a tunyaságot, megtartóztatja magát a lankasztó élvezetektől, vagy legalábbis mértékkel enged csak nekik, s a mértéket a tehetségéhez szabja. Ebből is értjük Scribe, Rossini, Walter Scott, Cuvier, Voltaire, Newton, Buffon, Bayle, Bossuet, Leibnitz, Lope de Vega, Calderón, Boccaccio, Aretino, Arisztotelész jellemét, vagyis mindazokét, akik mulattatják, sugalmazzák vagy vezetik korukat. Akaratunkra sokkal büszkébbek lehetünk - és annak is kell lennünk -, mint talentumainkra. Mert míg ezek bizonyos hajlamokban gyökereznek, melyeket kipallérozunk, az akaratnak mindig újra meg újra úrrá kell lennie ösztöneinken, a kívánságok megzabolázása és elfojtása, a szeszélyek és gátások legyűrése s mindennemű akadály leküzdése útján. Lousteau nyakló nélkül szivarozott, ez is lustította. A dohányzás ugyanis nemcsak a bánatot zsongítja el, hanem a lendületet is fékezi. És amennyit a szivar eloltott ennek az élvhajhász fiúnak a testében, a kritika ugyanannyit elhamvasztott a lelkében. A kritika éppoly végzetes hatással van a kritikusra, mint a *pro* és *contra*¹⁹ az ügyvédre. Ez a mesterség meghamisítja a szellem mérlegét, letéríti az értelmet az egyenes és széles útról. Az írónak mindig állást kell foglalnia, ez a létalapja. És ennek alapján a kritikát is két műfajra osztjuk, a festészet példájára, amelyben ugyancsak elhatároljuk a művészetet a mesterségtől. A mai tárcaírók jó része bírálat címén éppen csak bírálgat, hol több, hol kevesebb elmeélel, szakasztottan mint az ügyvédek, akik sokszor a legellentétebb pöröket viszik a Törvényszéken. A tollnok mindig talál egy olyan kérdést az

¹⁹ Pro... contra - mellette, ellene. (Lat.)

elemzendő műben, amit továbbfűzhet. Ilyetén sajátosságainál fogva ez a mesterség a henye embereknek való, akikben nincs meg a képzelet nagyszerű adománya, vagy ha megvan, hiányzik a kellő bátorság, hogy szabadjára eresszék. Csak éppen megpiszkálják tollukkal a darabokat, könyveket, képzeletük alig-alig moccan, s már kész is a beszámoló gunyoros vagy komoly stílusban, a pillanatnyi hangulat szerint. Ami aztán az ítéletet illeti, bármilyen legyen is, mindig igazolható a francia szellemmel, amely pompásan alkalmazkodik a *pro*-hoz és *contra*-hoz egyaránt. A lelkiismeretnek olyan kevés része van benne, s ezek a *brávó*-k²⁰ oly könnyedén forgatják a köpönyegüket, hogy ugyanazt a művet, melyet ízekre szedtek a cikkeikben, édig dicsérik egy színházi társalgóban. Ha a szükség úgy hozza, minden zokszó nélkül mennek át egyik laptól a másikhoz, holott az új tárca szelleme homlokegyenest ellenkezik a régivel. Mi több, Dinah csak mosolyogta, amikor Lousteau egy s ugyanazon eseményről egy dinasztikus és egy legitimista cikket kanyarított. Nagyon tetszett neki az az elv, amelyet Étienne így fogalmazott meg: „Mi a közvélemény ügyvédei vagyunk!...” A másik fajta kritika valóságos tudomány, amely megköveteli a bírálótól, hogy tökéletesen megértse a műveket, helyesen értelmezze kora áramlatait, bizonyos rendszer alapján álljon és határozott elveket valljon; vagyis jogtudást, szakvéleményt és ítéletet kíván. Ez a kritikus az eszmék bírója, korának cenzora lesz, papi hivatalt lát el; míg a másik nem több akrobatánál, aki a kenyerét keresi meg a mutatványaival, míg ott nem hagyja a fogát. Lousteau olyan messze volt Claude Vignontól, mint az iparos a művészettől. Nos, Dinah, aki Párizsban csakhamar feléledt, s aki éles ésszel volt megáldva, egykettőre felmérte bálványa irodalmi képességeit. Észrevette, hogy Lousteau mindig csak az utolsó percben, megalázó noszogatásokra dolgozik, és ahogy a festők mondják: *odakeni* a művét, amelyből hiányzik a *kidolgozás*; de azt mondta magában: „Étienne költő!”, ezzel igazolta, mert önmagát is igazolnia kellett tulajdon lelkiismerete előtt. Amikor így sok irodalmárnak a titkát megfejtette, arra is rádöbbsent, hogy Lousteau tollára mint pénzforrásra sohasem számíthat. A szerelem ösztönzésére ekkor olyan lépésekre szánta el magát, amelyeknek szégyenét, ha csak önmagáról van szó, semmiképpen se vállalta volna. Anyja közvetítése útján tárgyalásokat kezdett férjével, tartásdíjat kért tőle, Lousteau tudta nélkül, mert kímélni akarta kedvese érzékenységét. Pár nappal július vége előtt aztán dühösen összegyűrhette a levelet, amelyben anyja a kis La Baudraye megfellebbezhetetlen válaszát tolmácsolta:

La Baudraye bárónénak nincs szüksége tartásdíjra Párizsban, amikor annyi kastélyában a lehető legkényelmesebb élet várja: jöjjön haza!

Lousteau felszedte a levelet és elolvasta.

- Bosszút állok magáért - mondta Dinah-nak azon a vészjósló hangon, amelyet a nők oly szívesen hallanak, ha pártjukat fogják valaki ellen.

Öt nap múlva Bianchon és Duriau, a híres szülész tanyát ütött Lousteau-nál, aki a kis La Baudraye válasza óta nagydobra verte boldogságát, és pazarul akart gondoskodni Dinah szüléséről. Lóhalálában megérkezett Clagny úr és Piédeferné, a várt gyermek keresztapja és keresztanyja is, mert az előrelátó főügyész helyettes attól tartott, hogy Lousteau netán valami jóvátehetetlen baklövést követ el. Dinah aztán fiút hozott a világra, mégpedig olyat, hogy bármelyik trónörökös kívánó királyné bizvást megirigyelhette volna tőle. Bianchon és Clagny úgy anyakönyveztette a kicsit, mint La Baudraye úr és asszony gyermekét, míg Étienne, aki nem tudott erről, a nyomdába szaladt, s az alábbi kártyát nyomtatta:

²⁰ Brávo - bérgyilkos, (Ol.)

LA BAUDRAYE BÁRÓNŐ EGÉSZSÉGES FIÚGYERMEKNEK ADOTT ÉLETET. ÉTIENNE LOUSTEAU-NAK ÖRÖMÉRE SZOLGÁL, HOGY EZT TUDATHATJA ÖNNEL. ANYA ÉS GYERMEKE JÓL ÉRZI MAGÁT.

Lousteau már elküldött hatvan kártyát, amikor Clagny, aki a gyermekágyas hogyléte felől jött érdeklődni, észrevette azoknak a sancerre-ieknek a névsorát, akiknek az újságíró szintén szánt egyet-egyet a fura értesítőtől: a lajstrom a hatvan párizsi cím alatt következett. A főügyész-helyettes fogta a listát, és a maradék nyomtatványcsomót, megmutatta Piédefernének, mondván, hogy további pimaszkodást nem tűr el Lousteau részéről, és kocsiba vágta magát. A hú barát aztán a következő szövegű értesítőt rendelte meg ugyanannál a nyomdásznál:

LA BAUDRAYE BÁRÓNŐ EGÉSZSÉGES FIÚGYERMEKNEK ADOTT ELÉTET. LA BAUDRAYE BÁRÓNAK ÖRÖMÉRE SZOLGÁL, HOGY EZT TUDATHATJA ÖNNEL. ANYA ÉS GYERMEKE JÓL ÉRZI MAGÁT.

Majd miután utasítást adott, hogy semmisítsék meg a levonatot és a kéziratot, egyáltalán: tüntessék el az első értesítő minden nyomát, Clagny úr nyakába vette a várost, hogy a már elküldött kártyákat elfogja; sokat sikerült kicserélnie a házmestereknel, harmincat pedig visszakapott; végül, három napi hajsza után egyetlen értesítő maradt már csak - Nathané. Clagny ötször is járt a híres írónál, de sose találta otthon. És mikor - találkoztát kérve - bejutott hozzá, az értesítő története már szétfutott a városban. Némelyek elmés rágalomnak vélték, amilyennel a hírességek tekintélyét - a kérész életüekét is - szokták megnyirbálni. Mások kijelentették, hogy olvasták ugyan a kártyát, de vissza is szolgáltatták a La Baudraye család egy barátjának. Sokan hevesen kifakadtak az újságíró erkölcstelensége ellen, olyannyira, hogy a fellelhető egyetlen nyomtatványocska már-már becses érdekességnek számított. Florine, aki együtt élt Nathannal, többnek megmutatta: bélyeggel, bélyegzővel ellátott szabályos küldemény volt, a címet Lousteau vetette rá. Így aztán, alighogy kiejtette a főügyész-helyettes az értesítő szót, Nathannak mosolyra görbült az ajka.

- Még hogy visszaadjam a könnyelműségnek és a csacskaságnak ezt az örökbecsű emlékét? - kiáltott fel. - Magamfajta gladiátor nem mondhat le efféle fegyverről. Ez a kártya bebizonyítja, hogy Lousteau-nak nincs sem szíve, sem ízlése, sem gerince, hogy nem ismeri sem az embereket, sem a közerkölcst, hogy saját magába mar, ha már másba nem marhat bele... Csak egy ilyen sancerre-i polgárcsemetéről, aki költőnek indult, de most *brávó*-jának szegődik az első magazinnak, amely az utcájába akad: csak Étienne Lousteau úrtól telik ki, hogy efféle értesítőket küldöz szét! Ismerje el, uram: ennek a papirosnak korunk nagy levéltárában van a helye... Lousteau ma még a kedvemben jár; de holnap talán a fejemet követeli... Ó, elnézését kérem ezért a tréfáért, elfeledkeztem róla, hogy ön helyettes főügyész. Valaha én is lángoltam egy előkelő hölgyért, aki annyival ért többet La Baudraye-nénál, mint amennyivel az ön tapintata, uram, többet ér Lousteau komiszságánál; de inkább a halál, mint hogy megnevezem őt... Pár havi kedvességnek és kényeskedésnek százezer frank és a jövőm lett az ára; de nem találok túl magas árnak!... És nem panaszkodtam soha!... Hogy a nők elárulják szerelmük titkát, érthető: utolsó áldozatuk ez Vénusz oltárán; de hogy mi férfiak... Ilyesmire csak Lousteau képes! Nem, ezer tallérért sem adom ki ezt a cédulát a kezemből.

- Uram - mondta végül Clagny félórás szöcsata után -, tizenöt-tizenhat irodalmárhoz fordultam ugyanezzel a kéréssel, s ön az egyedüli, aki hallani sem akar becsületről-tisztességről!... Nem Étienne Lousteau-ról van itt szó, hanem egy asszonyról és egy gyermekről, akiknek sejtelmük sincs, mennyire megsínyli a történeteket vagyonuk, jövőjük, jó hírük. Ki tudja, uram, nem lesz-e arra utalva egyszer, hogy a törvény jóindulatát kérje egyik barátja vagy másvalaki iránt, akinek a becsülete drágább az ön számára, mint a sajátja? És akkor a törvény emlékezni

fog, hogy ön annak idején kérlelhetetlen volt... Habozhat még tovább egy Raoul Nathan? - fejezte be a főügyészhelyettes.

- Csak éreztetni akartam önrel az áldozatom súlyát - mondta az író, s vendége rangjára gondolva elfogadta ezt az alkufélét, és megvált a kis kártyától.

Miután helyrehozta, amit az újságíró a balgaságával vétett, Clagny úr alaposan megleckéztette őt Piédeferné jelenlétében; de Lousteau ugyancsak berzenkedett az eljárása miatt.

- Eltökélt szándékkal tettem, amit tettem, uram - jelentette ki Étienne - La Baudraye úrnak hatvanezer frank jövedelme van, de nem hajlandó tartásdíjat fizetni a feleségének; értésére akartam hát adni, hogy a gyerek fölött viszont én rendelkezem.

- Jól láttam én, kivel van dolgom, uram - felelte a főügyészhelyettes. - Siettem is elfogadni a kis Polydore keresztapaságát, aki La Baudraye báró és báróné fiaként került bele az anyakönyvbe, és ha csakugyan élnek apai érzések önben, örülni fog, hogy a fiú az ország egyik legszebb majorátusának lesz az örököse.

- Az anyja meg haljon éhen, ugye, uram?

- Legyen nyugodt, uram - felelte Clagny, s a hangja keserű volt most, hogy végre sikerült napvilágra csalni Lousteau szívéből azt az érzést, amelynek oly régóta várta a bizonyítékát -, majd én eligazítom a báróval ezt a dolgot.

Azzal Clagny eltávozott, porig sújtva. Dinah-t, szíve bálványát érdekből szeretik! És vajon nem lesz-e késő már, mire lehull szeméről a hályog?

„Szegény asszony” - gondolta elmenőben.

Szolgáltassunk igazságot neki (ki mászt illet meg az igazság, ha nem egy főügyészhelyettet?), kijelentvén: sokkal őszintébben szerette Dinah-t, semhogy eszközt látott volna a megszégyenülésében, fegyvert, melyet egyszer majd ellene fordíthat, és győzhet; csupa részvét, odaadás volt: szerette ezt az asszonyt.

A gyermek táplálásával járó sok gond-baj, a fiúcska bömbölése, a nyugalom, melyet biztosítani kellett az anyának az első napokban, Piédeferné jelenléte: mindez oly nagy kerékkötője volt az irodalmi munkának, hogy Lousteau felvonult az első emeletre, ahol három szobát béreltek ki az idős szent asszony számára. Az újságíró aztán, akinek Dinah nélkül is el kellett járni a bemutatókra, és többnyire távol volt kedvesétől, valami különös gyönyörűséget talált abban, hogy megint szabadon járhat-kelhet. Többször megesett, hogy karon fogták, és elvitték mulatni, s ő nem is tiltakozott. Többször megesett, hogy egyik régi barátja lorette-jénél találta magát, valami bohém tanyán. Újra láthatott ragyogóan fiatal, pazarul öltözött nőket, akik a takarékoságot ifjúságuk, varázsuk ellenségének érezték. Dinah maga is csodálatosan szép volt már harmadik szoptatóshónapjától fogva, de nem vetekedhetett ezekkel a hamar elhervadó, de a bőség kertjében megejtően viruló virágszálakkal.

A családi élet mégis erősen vonzotta Lousteau-t. Anya és lánya három hónap alatt egészen újjávarázsolta a lakást a Sancerre-ből jött szakácsnő és a kis Paméla segítségével. Lousteau észrevette, milyen fényűzéssel terítenek neki ebédre, vacsorára. Dinah szép volt, gonddal öltözött, s iparkodott a gondolatát is kitalálni drága Étienne-jének, aki mint valami basa terpeszkedett a lakásban: minden, még a gyerek is az ő önzésének volt alávetve. Mivel Dinah szerelme a legparányibb dolgokból is sugárzott felé, Lousteau kénytelen-kelletlen tovább színelte a nagy szenvedélyt, folytatta a gyöngédség komédiáját. Dinah azonban csakhamar ráeszmélt, hogy Lousteau olyan kilengésekbe sodródott bele, amelyek egykönnyen tönkretelhetik szerelmét is, családját is. Tízahvi szoptatás után tehát elválasztotta a fiát, visszatelepítette

anyját Étienne lakosztályába, és helyreállította azt a meghitt viszonyt, amely a férfit örökre hozzáláncolja egy asszonyhoz, ha az illető asszony szerelmes és szellemes. Benjamin Constant novellájának egyik feltűnő vonása, és Ellénore magára maradásának egyik magyarázata éppen az, hogy hiányzott közte és Adolphe közt a nappali vagy ha úgy tetszik: az éjszakai bizalmas együttlét. Mindkét szerelmesnek megvolt a saját otthona, mindketten félték-tisztelték a társaságot, ügyeltek a látszatra. Amikor időnként elhagyta a kedvese, Ellénore temérdek fáradozással, kedveskedéssel tudta csak visszahessenteni a szabad élet csábító képeit Adolphe-tól. A közös élet viszont, a gondolatok és tekintetek szüntelen árama olyan fegyvereket ad az asszony kezébe, hogy a férfinak, ha ott akarja hagyni őket, nyomósabb érvekhez kell folyamodnia, márpedig a szerelmes nők ilyesmire nem adnak okot. Ilyenformán új korszak virradt fel Étienne-re és Dinah-ra. Dinah használni-szolgálni kívánt, új erőt akart önteni ebbe a férfiba, akinek a gyengeségét már szinte előnynek: biztosítéknak tekintette; témákat talált neki, fel is vázolta őket; szükség esetén egész fejezeteket megírt helyette; friss vért árasztott szét e haldokló tehetség elaggott ereiben, odakölcönözte neki gondolatait, nézeteit. És végül, megírt két könyvet, amelyek sikert arattak. Nemegyszer megmentette a kétségbeesetten ötletekért kesergő Lousteau önértét: tollba mondott neki, kijavítgatta vagy befejezte tárcáit. Együttműködésük titkát szigorúan őrizték, még Piédeferné sem tudott róla. E lelki galvanizmus hatására aztán megnövekedtek a bevételek, s a család jólétben élt egészen 1838 végéig. Lousteau hozzászokott, hogy a munkáját Dinah végzi el, s mint azt a nép a maga erőteljes nyelvén kifejezi: hálából *fügét mutatott* neki. A sok áldozatból kincs gyülemlik lassan, melyet a nemes lelkek nagy becsben tartanak; és minél többet áldozott érte, Dinah annál jobban szerette Étienne-t: hamarosan elérkezett tehát a pillanat, amikor a férfi már többre került neki, semhogy valaha is lemondjon róla. Csakhogy ismét várandós lett. Iszonyú nehézségekkel küszködtek egész évben. Hasztalan vigyázott a két asszony, Lousteau adósságokba verte magát; és míg Dinah gyermekágyban feküdt, minden erejét megfeszítve dolgozott, hogy kifizesse őket; hősiessége megdöbbenetette Dinah-t, mert nagyon is jól ismerte! E nagy erőfeszítés után azonban ráébredt, hogy két asszonya, két gyereke, két cselédje van, s megrémült; alkalmatlannak találta magát arra, hogy egy szál tollal most egy egész családot eltartson, amikor egymagában is éppen csak tengődött azelőtt. Elengedte hát a kormányt, lesz, ami lesz. Megrögzött számító lévén, odahaza fennen szavalt szerelméről, hogy több kószáló szabadság engedtessek neki. Minden gond a Dinah gondja volt, de ő állta a sarat büszkén-keményen. „Étienne szeret!” - emberfeletti erőt merített ebből a gondolatból. Versenyt dolgozott a kor legnagyobb tehetségeivel. Üdeségét és egészségét is kockáztatva, Didine ugyanazt a szerepet töltötte be Lousteau-nál, mint Delachaux kisasszony Gardane-nál Diderot nagyszerű és nagyon igaz elbeszélésében. Ám elkövette azt a legnagyobb hibát, hogy nemcsak önmagát - ruhatárát is feláldozta. Ruháit befestette, nem járt másban, csak feketében. „Büzlött a feketétől” Malaga szerint, aki sokat köszörülte a nyelvét Lousteau-n. 1839 vége felé - XV. Lajos nyomdokain haladva és sok apró önámítás eredményeképpen - Lousteau odáig jutott, hogy különbséget tett a saját és a család erszénye között, mint ahogy XV. Lajos sem tévesztette össze a titkos kincstárát a magánpénztárával. Becsapta Dinah-t a tiszteletdíjak összegét illetően. Amikor rájött erre az aljasságra, Dinah-t elviselhetetlenül gyötörni kezdte a féltékenység. Elhatározta, hogy helyt fog állni a társasági és az irodalmi életben egyaránt, s elkísérte az újságírókat minden egyes bemutatóra, de tapasztalnia kellett, hogy ez sérti Étienne hiúságát, fekete ruhája rosszkedvévé, komorrá teszi a férfit, nyerseségre ingerli. Mivel odahaza ő játszotta a nő szerepét, Lousteau nő módra arcátlanul követelőzni kezdett: szemére vetette Dinah-nak, hogy unalmasan öltözködik, bár ő látta hasznát ennek a - szeretőnek oly keserves - áldozatnak; hajszálra mint egy nő, aki miután ránk parancsolt, hogy becsületét megmentendő, másszunk keresztül egy csatornán, kijelenti: „Utálom a latyakot!”, amikor kikászolódnak belőle. Az eszes nők mindig tudnak uralkodni a gyöngé férfiakon, Dinah-nak is

csak meg kellett markolnia az eddig lazán csüngő gyepőlőszárat. Ám e művelettel sokat veszített erkölcsi fölényéből. Észrevette, hogy gyanakszik, ami rendszerint perpatvarokat zúdít a nőre, s megrendíti a férfiban a tiszteletet iránta, mert a nő ezzel önszántából száll le a magaslatról, ahol kezdetben állott. Dinah aztán engedményeket is tett. Lousteau többeket meghívhatott barátai közül, például Nathant, Bixiou-t, Blonde-t, Finot-t, akiknek modora, beszéde, hatása nem volt éppen épületes. Ezek aztán megpróbálták elhítni Dinah-val, hogy elvei és ellenszenvei még a vidéki álszentesség maradványa. Majd leckéket adtak neki az átlagon felüli nők illemtanából. Féltékenysége csakhamar fegyverekkel szolgált ellene. 1840 karneválján álöltözékben elment az operabálra, és részt vett néhány vacsorán, ahol lorette-ek is voltak: látni akarta, hol és hogyan mulat Étienne. Böjtközép csütörtökön vagy inkább már pénteken, reggel nyolckor Dinah - még mindig jelmezben - hazatért a bálból, aludni. Lousteau nyomában járt, aki őt betegnek hívén, Fanny Beauprének szentelte böjtközép csütörtökét. Ám az újságíró, akit egy barátja figyelmeztetett, iparkodott viselkedésével megtéveszteni a szegény asszonyt, s ő boldogan hagyta, hogy megtéveszék. A bérkocsiból kiszállva Dinah La Baudraye úrba ütközött, akinek a házmester mutatta meg őt. A kis öregember megfogta felesége karját, s hidegen csak ennyit mondott neki:

- Ön az, asszonyom?...

A nyomasztóan fensőbbes férji hatalom e hirtelen megjelenése s kivált ez a kérdés valósággal megdermesztették a szegény teremtést alkalmi rakodómunkásnő-ruhájában. Dinah ugyanis, hogy biztosabban kikerülje Étienne figyelmét, olyan jelmezt választott, amelyre kedvese semmiképp sem gyanakodhatott. Most tehát a jelmez és az álarc védelme alatt válasz nélkül bemenekült a házba, átöltözött, majd felment anyjához, ahol már várta a báró. Dinah méltóságot erőltetett magára, mégis elpirult a kis öregember előtt.

- Mit kíván tőlem, uram? - kérdezte. - Nem váltunk-e el örökre?

- Ténylegesen igen - felelte La Baudraye úr -, de törvényesen nem...

Piédeferné szaporán integetett a lányának, amit Dinah végül is észrevett és megértett.

- Önt nyilván az érdekei hozzák ide, nem más - mondta keserűen.

- A mi érdekeink - felelte hidegen a kis báró -, mert gyermekeink vannak... Az ön nagybátyja, Silas Piédefér elhalálozott New Yorkban, miután különböző országokban többször szerzett és elvesztett egész vagyonokat, hét-nyolcszáz ezer frankot hagyott hátra, sőt némelyek szerint egymilliókétszáz ezer frankot; de még értékesíteni kell az árukat... Én vagyok a családfő, tehát az ön jogi képviselője is.

- Ó - kiáltott fel Dinah -, ami az anyagi ügyeket illeti, egyedül Clagny úrban bízom meg; ő ismeri a törvényeket, állapodjék meg velem; amit ő tesz, jó lesz.

- Semmi szükségem Clagnyra ahhoz, hogy elvigyem öntől a gyermekeimet - jelentette ki La Baudraye úr.

- Az ön gyermekeit! - csattant fel Dinah. - Az ön gyermekeit, akiknek egy fityinget sem küldött! Az ön gyermekeit!...

És kibukott belőle, hatalmasan, a kacagás: de a kis báró szenvtelen tekintete lehűtötte fel-fortyant indulatait.

- Édesanyja megmutatta őket, nagyon kedvesek, úgyhogy nem is akarok megválni tőlük, elviszem őket annyi kastélyunkba - mondta a kis báró -, legalább nem kell majd olyan öltözékben látniuk az anyjukat, mint...

- Elég! - torkolta le a férjét Dinah. - Voltaképpen miért jött, mit akar tőlem?

- Meghatalmazást, hogy átvehessem Silas bátyánk hagyatékát...

Dinah tollat fogott, pár szót írt Clagny úrnak, majd megkérte férjét, jöjjön vissza este öt órakor aztán a főügyész - mert Clagny úr időközben előlépett - felvilágosította Dinah-t a helyzetről; de azt is vállalta egyben, hogy eligazít mindent, egyezséget módol ki a kis öreggel, akit pusztán a pénzhőség hozott Párizsba. La Baudraye úr, szüksége lévén a felesége meghatalmazására, hogy saját feje szerint járhasson el, a következő engedményekkel vásárolta meg: kötelezte magát, hogy tízezer frank tartásdíjat folyósít feleségének, mindaddig, míg Párizsban kíván tartózkodni; de mihelyt a gyerekek betöltik hatodik életévüket - mondta ki a szerződés -, La Baudraye úrhoz kerülnek. A főügyész ezenfelül egy esztendei tartásdíjat előlegeztetett is a báróval. A kis La Baudraye aztán udvariasan elbúcsúzott hitvesétől és gyermekeitől: hitványka fehér gumiköpenyben jelent meg. De olyan keményen tartotta magát, és oly keveset változott 1836 óta, hogy Dinah egészen elcsüggedt: ezt a szörnyűséges törpét már nem fogja eltemetni soha! Az újságíró a kertben szivarozott, csak annyi időre láthatta La Baudraye-t, míg az - *a rovar* - áthaladt az udvaron; de ennyiből is megállapíthatta, hogy a kis báró nyilván a halálához fűzött reményektől akarta megfosztani feleségét. Ez a pár futó perc igen sokat változtatott az újságíró titkos szándékain. Új szivarra gyújtva, Étienne fontolóra vette helyzetét: közös élete Dinah-val neki mind ez ideig ugyanannyi pénzbe került, mint kedvesének. Hogy kereskedelmi kifejezéssel éljünk: a követelések fillérre kiegyenlítették egymást. És mivel vagyontalan volt, az arca verejtékével kereste meg a kenyerét, Lousteau magát tekintette a hitelezőnek, persze erkölcsi értelemben. Itt van hát a kedvező pillanat, hogy elhagyja ezt az asszonyt! Idestova három esztendeje játssza e komédiát, amely sohasem válik megszokássá: belefáradt, és szüntelen leplezni kell csömörét. Ez a fiú, aki egyébként soha semmit sem takargatott, otthon olyasféle mosolyt kényszerített az arcára, amilyennel hitelezőjét tiszteli meg az adós. És napról napra terhesebbnek érezte ebbéli kötelességét. Eddig a jövő, amely hatalmas érdekekkel kecsegtette, erőt adott neki; de amikor látta, hogy a kis báró oly könnyű szívvel indul útnak az Egyesült Államok felé, mintha csak arról lenne szó, hogy Rouenba menjen a gőzössel, nem hitt a jövőben többé. Bement a házba, s belépett az ízléses szalonba, ahol Dinah az imént férje búcsúlatogatását fogadta.

- Étienne, tudod, mit ajánlott fel nekem uram és parancsolóm? - mondta Dinah. - Azt, hogy ha kedvem támadna Anzyban lakni, míg távol van, már kiadta utasításait, s reméli: anyám, aki jó tanácsadó, végül is meggyőz, és visszamegyek gyermekeimmel együtt...

- A tanács kitűnő - felelte szárazon Lousteau, aki eléggé ismerte Dinah-t ahhoz, hogy tudja, mi az a szenvedélyes válasz, amelyet vár, s amelyért a tekintete már rimánkodik is.

Ez a hang, s a hangsúly, a közönyös tekintet oly kegyetlenül megsebezte ezt az asszonyt, kinek egész életét betöltötte a szerelem, hogy válaszul csak két kövér könny serkent ki a szeméből, és szántott végig az orcáján; de Lousteau csupán akkor vette észre őket, amikor Dinah a zsebkendőjéért nyúlt, hogy felszárítsa a fájdalom e két gyöngyszemét.

- Mi lelt, Didine? - kérdezte, mert szíven találta ez a hév, az érzékeny alkatok szenvedélyessége.

- Pedig már örültem, hogy sikerült örökre kivívnom a szabadságunkat - mondta Dinah -, a vagyon árán! Azzal, hogy eladtam, ami az anyának a legdrágább... a gyermekeimet!... mert hatéves korukban elveszi őket tőlem... és Sancerre-ba kell mennem hozzájuk látogatóba! Valóságos vesszőfutás! Ó, édes Istenem, mit tettem?

Lousteau letérdelt Dinah elé, a kezét csókolgatta, csupa búbáj volt.

- Nem értesz meg engem - mondta neki. - Tudom, mennyit érek: nem érdemlem meg ezt a tenger áldozatot, drága angyalom. Irodalmi mértékkel mérve, nagyon is másodrangú vagyok. Amikor már nem tudok majd tündökölni a tárcarovatban, a sajtó urai szépen ott hagynak, mint valami ócska papucsot, amit az ember lerüg egy sarokkőnél. És gondold csak meg: nekünk, kötéláncosoknak nincs nyugdíjunk! A tehetségek egész hadát kellene nyugdíjban részesíteni, ha az állam a jótékonyágnak erre az útjára lépne! Negyvenkét éves vagyok, lusta disznó lettem. Tudom, hogy a szerelem - itt gyöngéden csókot lehelt Dinah kezére - már csak romlást hozhat rád. Amint te is tudod, huszonkét éves koromban együtt éltem Florine-nal; de ami a fiatallembéknél megbocsátható, és helyesnek, kedvesnek látszik, az a negyvenévesnél röstellni való. Mind a mai napig együtt viseltük az élet terheit, de másfél év óta már nem olyan szép ez az élet. Feláldozod magad miattam, talpig feketében jársz, ami nem válik éppen dicsőséggemre...

Dinah vállat vont, s az efféle nagyszerű vállvonások többet mondanak a világ minden szónokánál...

- Igen, igen - folytatta Lousteau -, tudom én jól, mindenről lemondasz miattam, még a szépségről is. Én pedig, a küzdelmekről elkopott szívemmel, a rossz előérzetekkel teli lelkemmel nem adok egyenlő szerelmet jutalmat érdemlő, édes szerelmedért. Nagyon boldogok, tökéletesen boldogok voltunk sokáig... Mármost rosszul teszem-e, ha nem engedem, hogy egy ilyen szép költemény csúnyán érjen véget?...

Dinah annyira szerette Étienne-t, hogy ez a Clagny úrhoz illő bölcs beszéd elringatta, könnyei felszáradtak.

„Önmagáért szeret, semmi kétség!” - gondolta, és máris mosoly fénylett fel a szemében, ahogy rápillantott.

Négyévi szoros együttélés után mindaz az árnyalat jelentkezett ennek az asszonynak a szerelmében, amelyet elemző szenvedélyünk feltárt, s amely a mai társadalom szüleménye; elsőnek - és tökéletesen - korunk egyik legjelentékenyebb szelleme jellemezte őket: Beyle (Stendhal), akit nemrég vesztett el és még mindig sirat az irodalom. Lousteau ezt a delejességgel magyarázható heves megrázkódtatást idézte elő Dinah-ban, mely megbénítja a test és a lélek erőit, s minden ellenállást meghíúsít a nőknél. Ha csak rápillantott, ha rátette a kezét Dinah-éra, az asszony nyomban kezessé lett. Lousteau egy kedves szavára, mosolyára kivirágzott szegénynek a lelke, derűjét-borúját Étienne cirógató vagy fagyos szeme okozta; és amikor karját a férfiéba öltve haladt az utcán vagy a bulváron, annyira egygyé olvadt vele, hogy *én*-tudata is megszűnt. Étienne szellemessége elragadta, modora megigézte, így aztán súlyos hibáit pusztán napfoltoknak látta. Szerette a szivarja füstjét, melyet a szél olykor bevert a kertből a szobába: szippantgatott belőle, még csak el se fítorította az arcát, elbűjt, hogy élvezhesse. És gyűlölte a kiadót vagy az újságszerkesztőt, mert ezek nemegyszer elutasították Lousteau pénzkérését, arra hivatkozva, hogy már úgyis rengeteg előleget kapott. Lassacskán megértette azt is, hogy ez a bohém szeretne már egyszer egy novellát úgy megírni, hogy a pénzt utólag kapja meg, ahelyett, hogy rég felvett pénzének fejében adja oda. Kétségkívül ez az igazi szerelem, magába foglalja a szerelem valamennyi válfaját: a szívbeli szerelmet, az értelmi szerelmet, a szenvedélyes szerelmet, a szeszélyes szerelmet meg az érzéki szerelmet, Beyle meghatározása szerint. Didine annyira szerette, hogy amikor bíráló érzéke, mely olyan biztos, és mióta Párizsban élt, oly gyakorlott volt, bevilágított egyszer-egyszer Lousteau lelkébe, érzelmei elnyomták értelmét, és mentségeket sugalltak neki.

- Hát én - felelte most Lousteau mondókájára -, én mi vagyok? Egy nő, aki kiközösítette magát. Ha én véték a női tisztesség ellen, te mért nem áldozhatnál fel értem egy cseppnyi férfibecsületet? Nem vagyunk talán mindketten törvényenkívüliek a társaság szempontjából? Miért ne fogadnád el tőlem azt, amit Nathan elfogad Florine-tól. Majd elszámolunk, ha elválunk egymástól, és tudod! bennünket csak a halál választhat széjjel. Az én boldogságom a te becsületed, Étienne, mint ahogy az enyém a te boldogságod és a saját állhatatosságom. Ha nem vagy boldog mellettem, kár minden további szóért. Ha fájdalmat okozok neked, ülj törvényt fölöttem. Adósságunkat kifizettük, tízezer frank évi jövedelmünk van, és nyolcezret megkeresünk így is kettesben évente... *Darabokat fogok írni!* Havi ezeröttszázal a Rotschildokkal se cserélünk, ugye? Légy hát egész nyugodt. Gyönyörű ruhákat csináltatok majd magamnak, büszke lehetsz rám, akár a Nathan-féle bemutatón...

- És anyád, aki mindennap misére jár, aki majd nyakadra hoz valami papot, hogy kiragadjon mostani életedből?

- Mindenkinek megvan a maga bogara. Te szivarozol, ő prédikál, szegény! De törődik a gyerekekkel, elviszi őket sétálni, nincs, amit meg ne tenne a kedvemért, a rajongásig szeret! Hát hogyan sírna miattam...

- És mit mondanak majd rólam az emberek?...

- De hát kinek mi köze hozzánk?! - csattant fel Dinah; felállította Étienne-t, és maga mellé vonta a kerevetre. - Különben is, csak összeházashatunk egyszer... talán a tenger megkönyörül rajtunk...

- Erre nem is gondoltam! - mondta Lousteau jámborul, és így okoskodott: „Hisz szakíthatok vele akkor is, ha a kis öreg mégis visszajön.”

Ettől a naptól fogva Lousteau pazarul élt, és Dinah a legjobban öltözött nőkkel is állta a versenyt a bemutatókon. Étienne-nek meleg otthonában megnőtt a szarva, a halálra csigázott, életunt, tönkrement embert, La Baudraye-né áldozatát játszotta barátai előtt.

- Valamelyikőtök igazán megszabadíthatna Dinah-tól, roppant hálás lennék érte - mondta. - De ez senkinek sem fog sikerülni, úgy imád engem, hogy csak egy szavamba kerül, és akár az ablakon is kiugrik.

És sajnáltatta magát, és ha elment egy-egy dáridóra, óvintézkedéseket tett Dinah féltékenysége ellen. És csalta is, egészen arcátlanul. Clagny aztán, akit végképp elkészerített, hogy ilyen megalázó helyzetben látja Dinah-t, holott csak tőle függ, és gazdag, rangos hölgy lesz, sőt eredeti céljait is megvalósíthatja - a főügyész kereken meg is mondta imádottjának: - Megcsalják! - de ezt a választ kapta:

- Tudom.

Clagnynak a lélegzete is elállt. Amikor felocsúdott, meg akarta mondani a véleményét.

- Szeret még? - szakította félbe Dinah már az első szó után.

- Az üdvösségemnél is jobban!... - kiáltotta a főügyész talpra ugorva.

S a szeme kigyúlt a boldogtalannak, mint a fáklya, reszketni kezdett, akár a falevél, gégeje mintha kővé vált volna, minden haja szála égnek meredt: azt képzelte, istennője bosszút állni küldi, s bár ez elég sovány vigasz volt számára, mégis majd esztétét vesztette örömeiben.

- Miért csodálkozik hát? - folytatta Dinah, s intett, hogy üljön csak vissza a helyére. - Én is így szeretem őt.

A főügyész most értette csak meg ezt az *ad hominem*²¹ érvet! Könnyek szöktek a szemébe, pedig csak az imént ítelt halálra valakit! Lousteau csömöre, a vadházasságok e szörnyű utolsó felvonása ezer apróságban mutatkozott: megannyi homokszem, amely meg-megkoccintja az álompalota ablakait, felrezzenti az ábrándozó szerelmeseket. Ezek a homokszemek aztán kavicsá nőnek, de mikor Dinah észrevette, már nem is kavics: egy-egy kődarab volt mind. Ám végül is megismerte Lousteau igazi arcát.

- Étienne költő - magyarázta anyjának -, poéta, aki egészen védtelenül áll a végzettel szemben, némileg aljas is, de inkább gyöngeségből, mint szívtelenségből, meg aztán kissé túlságosan rabja az élvezeteknek; egyszóval macskatermészete van, s ez még nem ok, hogy elforduljon tőle az ember. Mi is lenne belőle nélkülem? Házasságát én hiúsítottam meg, jövője nincs többé. A tehetségét a nyomor megölné.

- Ó, édes Dinah-m - kiáltott fel ekkor Piédeferné -, micsoda pokolban is élsz... Miből merítesz erőt, türelmet?...

- Anyja leszek! - mondta Dinah.

Vannak kínos helyzetek, amelyekkel csak akkor nézünk szembe, ha már a barátaink előtt is pirulnunk kell. Míg valaki a fejünkre nem olvas, míg királyi ügyészünk nem akad, megalkuszunk a lelkiismeretünkkel, így lett tehát Clagny - a maga *patitó*-i²² ügytelenségében - Dinah hóhéra!

„Hogy szerelmemet megtarthassam, azt fogom tenni, amit madame Pompadour tett, hogy hatalmát megtarthassa” - tette föl magába Dinah, amikor Clagny eltávozott.

Ez az elhatározás eléggé mutatja, hogy szerelme nyomasztó teherré vált, fáradságot, gondot ígért öröm helyett.

Az új szerep, melyet Dinah vállalt, szörnyen keserves volt, s Lousteau is csak nehezítette a dolgát. Ha el akart menni hazulról, elragadó baráti jelenetecskéket játszott, igazi gyöngédséget árasztó szavakat mondott Dinah-nak, láncánál fogva ragadta meg élettársát, és amikor a lánc bele-belevágott a már amúgy is fölsebzett húsba, ez a hálátlan kényúr megkérdezte: „Mégbántottalak?” Ezek a hazug kedveskedések, ámító beszédek néha megalázó következményekkel is jártak, mert Dinah azt hitte, hogy Étienne újra fellobbant iránta. Sajnos, az anya restelni való könnyen átolvadt Didine-né. Játékszernek érezte magát a férfi kezében, végül ki is mondta: „Hát jó, hadd játsszék velem!”, s ebben keserű édességet, bűnös kéjt talált. Mert ha arra gondolt, hogy netán magára marad, ezt a férfias jellemű nőt elhagyta minden ereje. Inkább választotta a gyötrelmeket, fogcsikorgató kettősük tudva várt, kikerülhetetlen kínjait, semmint hogy elessen gyönyöreitől, melyeket még kívánatosabbá tett, hogy lelkipurdalások, irtózatok lelkítusák, *igen*-né változó *nem*-ek közt születtek! Úgy volt vele mindig, mint az utazó, aki nagyobb élvezettel szürcsöli a sivatagban talált pár csepp poshadt vizet, mint valaha a hercegi asztalok legjobb borait. „Hazajön? Nem jön?” - tépelődött Dinah éjfél tájban, s csak akkor nyugodott meg, amikor felhangzott Étienne csizmájának jól ismert kopogása, és sajátos megszokott csengőjele. Nemegyszer megpróbálta az élvezet fékként alkalmazni, azzal kecsegtette magát, hogy elbánik vetélytársnőivel, nem hagy nekik semmit ebben a jóllakott szívben. Hányszor játszotta el az *Egy halálraítélt utolsó napjai* tragédiáját, mondván: „Holnap elválnunk egymástól!” És hányszor visszarántotta a szerelembe egy szó, egy pillantás, egy őszinteségre valló simogatás! Sokszor már szinte tűrhetetlen volt! Nemegyszer forogtak már gondo-

²¹ Ad hominem - személyes jellegű. (Lat.)

²² Patito - valakinek kedvese, szerelme. (Ol.)

latai az öngyilkosság körül, miközben a fakó virágokkal ékes pázsit körül sétálgatott!... De végül is, még nem merítette ki az odaadásnak és szeretetnek azt a mérhetetlen kincsét, amely ott rejlik minden szerelmes nő szívében.

Adolphe regénye lett a bibliája, elmerült benne; mert semmiképpen sem akart Ellénore-rá lenni. Kerülte a könnyeket, óvakodott mindazoktól a kesergésektől, melyeket oly avatott tollal írt le az a kritikus, akinek e szívhez szóló mű elemzését köszönhetjük, s akinek tanulmányát Dinah szinte magánál a könyvnél is többre tartotta. El is olvasta többször ezt a nagyszerű cikket, amely az *Adolphe* új kiadásában bevezetőül szolgál - az egyetlen vérbeli kritikus cikkét, aki valaha a *Revue des Deux Mondes*-ba írt.

„Nem - mondta magában, a végzetes szavakat ismételve -, nem fogok úgy kérni, mintha parancsolnék, nem fogok könnyekkel bosszút állni, nem fogok olyan tetteket kárhoznatni, amiket először mindenestül helyeseltem, nem fogok kémkedni utána; ha megszökik, nem egy parancsoló száj fogadja, amikor hazajön, olyan száj, amelynek a csókja szigorú parancs. Nem, az én hallgatásom nem lesz panaszos, az én beszédem nem lesz zsörtölődő!... Nem leszek olyan, mint a többi” - határozta el, letéve az asztalra a kis sárga kötetet, amely miatt Lousteau még megjegyzést is tett: „Ni csak, *Adolphe*-ot olvasod!” - „És ha egyszer rájön, hogy mit érek, ha majd elismeri: Az áldozat soha egy jajszót sem ejtett - én ennyivel is beérem! Különben is a többieknek csak egy-egy perce jutott, nekem az egész életem!”

La Baudraye úr úgy érezte, feleségének viselkedése feljogosítja őt, hogy mint ura és bírása büntetést rójon ki rá, de csupa tapintatból pusztán csak meglopta, mert végre be akarta fejezni nagy művét, a tizenkétezer hektárnyi ugar feltörését; 1836 óta minden jövedelmét erre fordította, szinte kenyéren-vízen élt. Addig mesterkedett, míg sikerült a Silas Piédefer-féle felszámolás hitelesen megállapított végösszegét nyolcszázezer frankra leszorítani, holott valójában egymilliókétszázézer zsebelt be. Hazaérkezéséről nem is értesítette a feleségét, de míg Dinah nyomorultul szenvedett, ő majorokat épített, árkokat ásott, fákat telepített, és véghezvitte merész ugar-irtó tervét, amely nagy tekintélyt szerzett neki Berri mezőgazdaszai közt. A feleségétől elorzott négyszázezer frankot három év alatt beleölté ebbe a vállalkozásba, de bizonyos idő múlva az annyi uradalomnak, leszámítva az adókat, évi hetvenhatezer frankot kellett hozni, tisztán. Ami a maradék nyolcszázezer frankot illeti, ezt az úgynevezett március elsejei kormány előidézte pénzügyi válságot kihasználva, négy és fél százalékos, nyolcvanon álló kötvényekbe fektette be. Negyvennyolcezer frank járadékot szerzett így a feleségének, és úgy gondolta, ezzel le is róttá minden adósságát vele szemben. Mert hisz elé rakhatja az egymilliókétszázézer frankot, amikor a négy és fél százalékos papírok árfolyama száz fölé emelkedik! Már csak egyetlen, nála számottevőbb ember volt Sancerre-ban, az ország legnagyobb földbirtokosa, de ezzel is versenyre kelt. Száznegyvenezer frank járadékkal rendelkezett, ebből kilencvenezer földjáradék volt, a majorátus hozama. Kiszámítva, hogy jövedelméből tízezer frank adót fizet, háromezer frankot különböző költségekre fordít, tízezer frankot a feleségének, ezerkétszázat pedig az anyósának ad, a kis báró fennen kijelentette az Irodalmi Társaságban:

- Azt mondják, hogy fukar vagyok, hogy fogamhoz verem a garast, pedig nem kevesebbet, mint huszonhatezeröttszáz frankot költök egy évben. Nem is beszélve a két gyermekemről, akiket fel kell majd nevelnem! Lehet, hogy a nevers-i Milaud-knak ez nem lesz ínyére, de a második La Baudraye-nemzetség talán éppolyan szép pályát fog befutni, mint az első. Valószínűleg felmegyek Párizsba, grófi címet kérek a franciák királyától (Roye úr is gróf); a feleségemnek biztos tetszeni fog, ha „grófné asszony”-nak szólítják.

A kis ember mindezt oly tökéletes hidegvérrel adta elő, hogy senki sem mert nevetni rajta. Egyedül Boirouge elnök jegyezte meg:

- Az ön helyében én csak akkor lennék nyugodt, ha lányom volna...

- Ó, nemsokára Párizsba megyek - felelte a báró.

1843 elején Dinah - bár mindig úgy érezte, hogy afféle szükséges rossznak tekintik - visszatér előző, Lousteau kényelmét szolgáló életmódjához: újra elővette fekete ruháit; de ezúttal gyászt jelentett a fekete, mert az örömök lelkifurdalássá változtak. Sokkal gyakrabban szégyenkezett önmaga előtt, semhogy ne érezte volna láncának a súlyát néha; töprengve kémlelte a jövőt, abban a mély kábulatban, amelybe a boldogtalanok ilyenkor belesüppednek, s amely anyjának is feltűnt. Lelki vezetője tanácsára Piédeferné kileste, mikor ér a mélypontra, aminek a pap szerint hamarosan be kellett következnie: ekkor fölemelte szavát a gyermekek érdekében. Pusztán külön lakást kért, nem szakítást.

Az életben az ilyen válságok nem halállal vagy a végzet ügyesen megrendezett beavatkozásával oldódnak meg, mint a könyvekben; sokkal kevésbé költői módon az undor, a lélek virágainak halála, a két fél parlagisága és igen gyakran egy új szerelem révén, érnek meg, amely megfosztja a nőt a nő-voltát megillető hagyományos tisztelettől. Nos, amikor a józanságot, a társasági szabályokat-törvényeket, a családi érdeket, vagyis mindazt a sok tényezőt, amelyet a Restauráció alatt, a „katolikus vallás” szót kerülve közerkölcsnek neveztek, némely túlságosan sajnó seb is támogatja; amikor a kimerültségtől már-már aléltan összeroskad az áldozatok áldozata, s egy páratlanul súlyos sértés, egy olyan aljasság nyomán, amelyet csak azzal az asszonnyal szemben követ el a férfi, akit rabnőjének hisz, kicsordul a pohár, az utálat, a kiábrándulás pohara: ekkor érkezik el az idő, hogy közbelépjen a jó barát, aki a bajokat orvosolni igyekszik. Piédefernének nem sokat kellett tennie, hogy lehulljon a hályog lánya szeméről. Elküldött a főügyészért. Clagny aztán föltette a koronát művére: azt állította Dinahnak, hogyha lemond Étienne-ről, férje hajlandó lesz nála hagyni a gyerekeket, hozzájárul, hogy továbbra is Párizsban lakják, és visszaadja neki a rendelkezési jogot *saját javait* illetőleg.

- Milyen élete lehetne! - mondta. - Ha óvatosan viselkednék, ha néhány vallásos és jótét lélek támogatja, szalont tarthat, újra megvetheti a lábát. Párizs nem Sancerre!

Dinah tehát megbízta Clagny t, kezdje meg a békítő tárgyalásokat a kis öregúrral. La Baudraye úr jó áron adta el a borait, gyapjából is volt bevétele, feláldozott némi tartalékot is, és anélkül, hogy feleségének akár csak egy sort írt volna, Párizsba ment kétszázezer frankot befektetni; bájos kis palotát vásárolt rajta az Arcade utcában, egy széthulló nagy főúri vagyon felszámolása folytán jutott hozzá. Mivel 1826 óta tagja volt megyéje főtanácsának, és tízezer frank adót fizetett, kettős jogcíme is volt - az új törvény alapján - a főrendi méltóságra. Kevéssel az 1842-es általános választások előtt bejelentette, hogyha nem kapja meg főrendi kinevezését, jelölteti magát. Ugyanakkor folyamodott a grófi címért és a Becsületrend parancsnoki fokozatáért is. Választási téren a miniszterek mindenhez hozzájárultak, ami a királyhű jelöltek helyzetét megerősítette; mármint ha a kormány megnyerheti magának La Baudraye urat, Sancerre „rothadtabb” kerülete lesz a doktrinereknek, mint valaha. Clagny úr, akit tehetségéért és szerénységéért egyre jobban becsültek, támogatta La Baudraye urat; rámutatott arra, hogy a bátor mezőgazdász főrenddé való kinevezése az anyagi érdekek elismerését jelentené. Amikor aztán gróf, főrend és a Becsületrend parancsnoka lett, La Baudraye urat megszállta a hiúság, szerette volna, ha egy asszony és egy kényelmes ház ragyogtatja a nevét - mint mondta, érezni akarja az életet. Megkérte tehát feleségét - a levelet a főügyész mondta tollba neki -, költözzék a palotájába, rendezze be, formálja ízlése szerint, amelynek - úgymond - annyi megkapó jelét adta az anzyi kastélyban. Az újdonsült gróf továbbá kifejtette, hogy a birtokok gondja őt Sancerre-hoz köti, míg Dinah-nak fiaik nevelése miatt Párizsban kell maradnia. Megbízta hát Clagny urat - megértő férj! -, adjon át a grófnénak hatvanezer frankot a La Baudraye-palota

bebútorozására, ő csak annyit köt ki, hogy helyezzenek el a nagykapu fölé egy márványtáblát ezzel a felirattal: La Baudraye-palota. Majd, beszámolva a Silas Piédefer-féle hagyaték ügyében végzettekről, a kis öregúr közölte, hogy a New Yorkban felvett nyolcszázezer frankot négy és fél százalékos kötvényekbe fektette, és ezt a járadékot reá átruházza költségei fedezésére, beleértve a gyermekek neveltetési költségeit is. És végül mivel a főrendiház ülészakának legalább egy részére ha tetszik, ha nem, fel kell mennie Párizsba, kérte feleségét, tartson fenn számára egy kis félemeleti lakosztályt a melléképületekben.

- Ejha! Fiatal lett, úriember lett, bőkezű lett; mivé nem lesz még? Egészen megrémít - mondta Dinah.

- Sorra megvalósítja az ön húszéves-kori álmait - felelte a főügyész.

Amikor a jelenét összemérte a jövőjével, Dinah összeroppant. Hisz csak tegnap is, Anna de Fontaine elfordította a fejét, hogy ne kelljen észrevennie őt, aki legjobb barátja volt a Chamarolles-intézetben. Dinah elgondolkozott:

- Grófné vagyok, kocsimon ott lesz majd a főrendek kék címerpalástja, szalonomban a politika és az irodalom legjobbjai... És akkor jól a szemem közé nézek Annának, az ám!...

Ez az apró elégtétel ugyanolyan súllyal hatott most, pálfordulásakor, mint az emberek megvetése hatott valaha, boldogsága idején.

Egy szép nap aztán, 1842 májusában, Dinah kifizette minden adósságukat, és ezer tallérral meg is tetézte a kiegyenlített számlák halmazát. Majd elküldte anyját a gyerekekkel a La Baudraye-palotába, csinosan felöltözött, mint aki készül valahová, és várta Lousteau-t.

Amikor szívének bukott királya vacsoraidőben végre hazavetődött, ezzel fogadta:

- Betelt a mérték, kedvesem. La Baudraye asszony meghívja önt vacsorára a Rocher de Cancale-ba. Jöjjön!

És magával hurcolta Lousteau-t, aki nem tudta, mit jelentsen ez a könnyed fölényesség, mert Dinah reggel még a szeme villanását is leste - két hónap óta ő is komédiázott!

- La Baudraye asszony úgy kicsípte magát, mintha *bemutató*-ra menne - jegyezte meg Lousteau, azt a rövidítést használva, amely az újságírók nyelvén a *bemutató előadás*-t jelenti.

- Ne feledkezzék meg arról a tiszteletről, amellyel La Baudraye asszonynak tartozik - mondta Dinah komolyan. - Töröltem szótáramból a *kicsípvé* szót...

- Didine fellázadt? - ámult el a férfi, és átkarolta Dinah derekát.

- Didine nincs többé, megölte őt, kedvesem - felelte Dinah, és kibontakozott az ölelésből. - De tényleg bemutatón vagyunk: bemutatom önnek La Baudraye grófné öméltóságát...

- Eszerint rovarunk csakugyan főrend lett?

- A ma esti *Moniteur* már hozza a kinevezést, ezt Clagnytól tudom, aki meg átmegy a semmitőszékhez.

- Ami azt illeti, társadalmi rovarunk megérdemli, hogy képviselőt kapjon a főrendiházban - vélte az újságíró.

- Kedvesem, örökre elválunk egymástól - kezdte Dinah, és igyekezett úrrá lenni hangja remegésén. - A szakácsnénak és a szobalánynak felmondtam. Ha hazamegy, rendben és adósságtól mentesen találja a portáját. Mindig anyailag fogok érezni ön iránt, de ezt titkolnom kell. Búcsúzzunk el nyugodtan, csöndben, úri módra. Van valami, amit a szememre vethet, amit vétettem az elmúlt hat év során?

- Semmi, ha csak az nem, hogy elrontotta az életemet, és tönkretette a jövőmet - felelte Lousteau szárazon. - Maga sokat olvasgatta Benjamin Constant könyvét, sőt azt a cikket is ismeri, amit legutóbb írtak róla; de persze mindig csak nőszemmel olvasta. Mert bár oly ragyogó esze van, hogy bármely költőnek becsületére válnék, sose merete a dolgot a férfiak szemszögéből nézni. Ez a könyv ugyanis kétértelmű, drágám. Érti?... Kimondtuk egyszer, hogy vannak férfias és vannak nőies könyvek, vannak szőkék és vannak feketék... *Adolphe*-ban a nők csak Ellénore-t látják, a fiatal emberek Adolphe-ot látják, a meglett emberek Ellénore-t és Adolphe-ot látják, a politikusok a társadalmi életet látják! Maga restellte a fáradságot, hogy Adolphe-nak is behatoljon a lelkébe, akár a kritikusa, aki szintén csak Ellénore-ral foglalkozott. Mármost, ezt a szegény fiút az ölte meg, kedvesem, hogy tönkretette a jövőjét egy nő szép szeméért; hogy nem lehetett belőle sem nagykövet, sem miniszter, sem kamarás, sem költő, sem nábob, semmi, ami lenni szeretett volna. Hat évet adott oda az életerejéből, abban a korban, amikor az ember még meg tud birkózni az inaskodás nehézségeivel: feláldozta magát egy szoknyáért, akit aztán csak megelőzött a hálátlanságban, mert az a nő, aki elhagyta első szerelmesét, előbb vagy utóbb, de feltétlenül elhagyta volna a másodikat is. És végül, Adolphe afféle szőke fejű német, nem érez elég erőt magában, hogy megcsalja Ellénore-t. De vannak olyan Adolphe-ok is, akik megkímélik Ellénore-jukat a csúnya jelenetekről és a panaszoktól, akik így gondolkodnak: „Nem beszélek arról, mit vesztettem!” Nem kell az önzésnek újra meg újra azt látnia, hogy a levágott öklömet koronáztam meg, akár *A perthi szép lány* Ramornyja! De ezeket a férfiakat elhagyják, drágám... Adolphe jó családból való fiú, arisztokrata szív, vissza akár térni az erény útjára, vissza akarja szerezni társadalmi hozományát, megcsúfolta becsületét. Maga most egyszerre két szerepet alakít. Egyrészt fáj a szíve az elvesztett társadalmi helyzetéért, másrészt azt hiszi, nyugodt lélekkel elhagyhatja szerencsétlen barátját, aki nagy hibát követett el, elég okosnak képzelte magát ahhoz, hogy belássa: a férfinál csak a szív hűsége a fontos, a test apróbb kilengései megbocsáthatók...

- Azt hiszi, nem igyekszem majd visszaadni magának, amit miattam elveszített? - mondta Dinah, akit ez a támadás egészen lesújtott. - Legyen egész nyugodt, a maga Ellénore-ja nem hal meg, és ha Isten erőt ad neki, maga pedig megjavul, lemond a lorette-ekről és a színésznőkről, jobbat fog találni Félicie Cardotnál.

Mindketten búsan üldögéltek: Lousteau csak mímelte a szomorúságot, kimértnek, hidegnek akart látszani, míg Dinah őszintén bánatos volt, szíve vádjait hallgatta.

- Miért ne fejezhetnénk be úgy, ahogyan kezdenünk kellett volna - kérdezte Lousteau -, elrejtőzve szerelmünkkel a világ elől, titokban találkozva?

- Nem, soha! - kiáltott fel az újdonsült grófné, és fagyos ábrázatot öltött. - Még nem döbrent rá, hogy mindennek ellenére, nagyon is véges lények vagyunk? Az égre gondolva végtelennek képzeljük érzelmeinket; pedig ideleln a földön testünk erői határt szabnak nekik. Vannak laza szövetű, lágy természetek, akik korlátlanul elviselik, s föl se veszik a sebeket-sértéseket; és vannak aztán keményebb edzésűek, akik egyszer csak összeroppannak a csapások alatt. Maga engem...

- Ó, elég már - szakította félbe az újságíró -, *tegyünk végre pontot!*... Fölösleges, hogy itt egész cikket kanyarintson nekem, amikor is két szóval is igazolhatja magát: *Nem szeretem már!*

- Én vagyok az, akinek ezt mondani kell? - kiáltott fel Dinah, és szinte beleszédült.

- Persze hogy maga. Leszűrte szépen, hogy több bánatot, keserőséget okozok magának, mint örömet, és most faképnél hagyja cégtársát...

- Faképnél hagyom!... - jajdult fel az asszony, és égnek emelte mind a két kezét.

- Nem mondta az imént, hogy *soha*?...

- Hát jó, igen, *soha!* - ismételte Dinah nyomatékkal. Ebből az utolsó *sohá*-ból - Dinah attól félt, hogy ismét Lousteau bűvölete alá kerül -, az újságíró megértette, hogy hatalmának vége, mert megvető és csúfondáros megjegyzései hatástalanok maradtak. Szeméből akaratlanul is kicsordult egy könny: őszinte, határtalan szeretet volt, amit most elveszített. A legkezesebb La Vallière-t, a legkellemesebb Pompadourt találta meg Dinah-ban, akit önző ember - ha nem király - csak kívánhatott; és mint a gyerek, ha rájön, hogy addig kínozta, míg végül is megölte cserebogarat, sírni kezdett. Dinah kiszaladt a kis teremből, ahol vacsoráztak, fizetett és az Arcade utcába menekült, korholva és kíméletlennek mondva magát.

Dinah eszményi kényelmet teremtett meg a palotájában, és maga is egészen megváltozott; ez a kettős átalakulás azonban harmincezer frank újabb, nem várt kiadást jelentett az új főrendnek. Mivel a végzetes esemény miatt, melynek következtében az Orléans-ág elvesztette trónjának örökösét, 1842 augusztusában összehívták a két Házat, a kis La Baudraye hamarabb bemutatkozhatott a nemes Ház előtt, mint gondolta, és megszemlélhette felesége művét is; a látottak úgy elbűvölték, hogy szó nélkül odaadta a harmincezer frankot, mint azt a nyolcezeret, amelyet valaha La Baudraye berendezésére szentelt. A Luxembourg-palotából visszatérőben, ahol szokás szerint két másik főrend, Nucingen báró és Montriveau márki mutatta be, az új gróf az agg Chaulieu herceggel, egyik hajdani hitelezőjével találkozott; a herceg gyalogosan baktatott esernyővel a kezében, míg ő alacsony, kicsiny kocsiban feszített, melynek oldalán ott fénylett címere, és ott állt jelszava: *Deo sic patet fides et hominibus*. Ez az összehasonlítás balzsamot öntött a szívére, szinte megittasult, mint annyi polgár 1830 óta. Dinah megrémült, amikor viszontlátta férjét: egészségesebb volt, mint házasságuk napján! A torzszülöttet majd szétvetette a boldogság, mert ím, hatvannégy esztendősen diadalmaskodott az életen, amelyet elvitattak tőle, a családon, amelytől a szép nevers-i Milaud megfosztotta volna, a feleségén, aki meghívta magához vacsorára Clagny urat és nejét, a Nagyboldogasszony-templom plébánosát, valamint a két főrendet, bemutatóit a Házban. Megkapó ötletességgel cirógatta gyermekeit. Megdicsérte a szép asztalneműt is.

- Íme, Berri gyapja - mondta Nucingennek, az ételfödő burákra mutatva, melyeken ott díszelgett újdonszerű koronája -, ezüstgyapjú!

Dinah pedig, bár mély szomorúság emésztette, amelyet csak nagy lelki erővel - mert most már valóban nagy lélek volt - tudott palástolni: Dinah elragadó és csillogóan szellemes volt, s főképp fiatalabbnak látszott udvari gyászában.

- Azt hinné az ember, hogy a grófné még harmincéves sincs - mondta a kis La Baudraye Nucingennek, a felesége felé intve.

- Ó, *ketyet ety harmintsz évesz asszon?* - fordult a báró Dinah-hoz; szívesen használta ezeket a közhasznú élceket, afféle társalgási aprópénzt látott bennük.

- A szó legszorosabb értelmében - felelte a grófné -, ugyanis harmincöt éves vagyok, és a szívem nagyon éhezik valami kis szenvedélyre...

- Igen, az én feleségem is temérdek pénzemet elszórta mindenféle vázákra, porcelánokra...

- Ó, ennek a szenvedélynek a grófné már igen korán áldozott - mondta Montriveau márki mosolyogva.

- Úgy van - vágta rá a kis La Baudraye, és jeges pillantást küldött a márki felé, akivel még Bourges-ban ismerkedett meg -, amint ön is tudja, huszonötben, huszonhatban és huszonhétben több mint egymillió értékű ritkaságot gyűjtött össze; Anzy valóságos kis múzeum már...

„Micsoda lélekjelenlét!” - gondolta Clagny, és megállapította, hogy a kis vidéki fősvény nem fog szégyent hozni új címerére és rangjára.

A fősvényeknek ugyanis mindenből van készletük, amiből meríthetnek. A Ház aztán megszavazta a régensség törvényét, s a kis főrend már másnap hazautazott Sancerre-ba szüretelni, és visszazökkent a régi kerékvágásba.

1842 telén La Baudraye grófné a semmitőszéki főügyész támogatásával megkísérelte, hogy társaságot gyűjtsön maga köré. Természetesen meghatározott napon fogadott; megrostálta a hírességeket is, csak komoly és éltesebb emberek juthattak be hozzá. Szórakozást az Olaszoknál és az Operában keresett. Hetenként kétszer elvitte magával anyját és Clagnynét is, aki férje parancsára meg-meglátogatta Dinah-t. Mégis, bár szellemes volt, nyájas modorú és afféle divatos hölgynek mutatkozott, Dinah egyedül a gyermekeiben talált némi örömet, rájuk árasztotta minden megcsúfolt gyöngédségét. A bámulatra méltó Clagny pedig valóságos toborzást tartott a nők körében, hogy társaságot gyűjtsön a grófnénak, és ez sikerült is neki! De sokkal többet ért el az ájtatos asszonyoknál, mint a nagyvilági hölgyeknél.

- Pedig ezek untatják! - döbönt rá, szíve bálványát fürkészve, akit a szerencsétlenség megérelt, az önvádak megsápasztottak, s akinek szépsége a bőségben és az anyaságban újra kivirult.

A hű barát bámulatosan leleményes volt, és Dinah anyjában meg az egyházközösség plébánosában jó támaszt talált. Minden szerdán talált egy-egy Németországból, Angliából, Itáliából vagy Poroszországból jött hírességet drága grófnőjének; őt pedig *rendkívüli* nőnek mondta, s bár Dinah alig szolt egy-két szót, annyi odaadással tudott hallgatni, hogy mindenki a legnagyobb elismeréssel távozott. Dinah úgy diadalmaskodott Párizsban a hallgatásával, mint Sancerre-ban a beszédességével. Egy-egy epigrammája a dolgok folyásáról, némely megjegyzése a visszasságokról csiszolt elmére vallott, és arra a Dinah-ra emlékeztetett, aki négy évvel ezelőtt megifjította Lousteau tárcáját. Ez a korszak az volt a szegény főügyész szerelmében, mint a Szent Márton nyara a borús években. Clagny idősebbnek mondta magát, mint amilyen volt, hogy joga legyen Dinah barátságához, anélkül, hogy ártana neki; de mindig a háttérben maradt, mintha fiatal és szép férfi volna, aki hírbe hozhatja, mintha leplezni kellene boldogságát. Igyekezett a legmélyebb titokba burkolni szívességeit, apró ajándékait, amiket Dinah csöppet sem takargatott. Azon volt, hogy veszedelmes színezetet adjon minden kis szolgálójának.

- Szerelmesdit játszik - mondta a grófné nevetve. Nevetett Clagny, a szemébe nevetett, de a főügyész ezt gondolta magában: „Foglalkozik velem!”

- Oly nagy hatással vagyok szegényre - mondta Dinah az anyjának -, hogy ha igent mondanék neki, azt hiszem, nemmel válaszolna.

Egy este, amikor Clagny a felesége társaságában vitte haza drága grófnőjét, Dinah igen gondterheltnak látszott. Mindhárman Leon Gozlan első drámájának, *A jobb kéz és a bal kéz*-nek a bemutatóját nézték meg.

- Mire gondol? - kérdezte a főügyész, mert bálványának szomorúsága megrémítette.

A grófnét emésztő titkolt, de mély és makacs bánat veszedelmes betegség volt, s a főügyész nem tudta orvosolni, mert az őszinte szerelem - kivált ha nem viszonzózik - sokszor bizony ügyetlen. Az őszinte szerelem formáját a jellem szabja meg. Nos, az érdekes jogtudor Alceste módján szeretett, holott Dinah-nak az lett volna kedvére, ha Philinte módján szeretik. Márpedig a szerelemmel járó megalkuvások vajmi kevéssé férnek meg az Embergyűlölő gerincességével. Dinah tehát óvakodott megnyitni a szívét *patitó*-ja előtt. Hogyan is vallhatta

volna meg, hogy olykor visszasírja a régi fertőt? Irtóztatóan üresnek érezte a társasági életet, nem volt, akinek eldicsekedjék a sikereivel, a diadalaival, a ruháival. A szenvedések emlékeibe olykor belevegyültek a kéjes gyönyörúségek emlékei is. Néha neheztelt is Lousteau-ra, amiért nem törődik vele, szerette volna, ha gyöngéd vagy dühös levelekkel ostromolja. Mivel Dinah nem felelt, Clagny megismételte kérdését, s megfogta és áhítatos arccal két tenyere közé vette a grófné kezét.

- A jobb vagy a bal kezet óhajtja? - felelt Dinah és elmosolyodott.

- A balt - mondta Clagny -, mert gondolom a hazugságot és az igazságot érti.

- Nos jó: láttam Étienne-t - vallotta meg a grófné halkán, hogy csak Clagny hallja. - Szomorúnak és egész letörtnek láttam, úgyhogy arra kellett gondolnom: van-e szivarja? Van-e pénze?

- Ó, ha tudni akarja az igazságot, hát elárulhatom, hogy együtt él Fanny Beaupréval - kiáltott fel Clagny úr. - Magára vessen ezért a felvilágosításért; én nem szóltam volna róla, attól tartottam, hogy nem éppen nagylelkű indítékokra magyarázná a közlésemet.

Dinah megszorította a főügyész kezét.

- Páratlan ember a férje - mondta hölgykísérőjének. - Ó, miért is...

És behúzódva a kocsi sarkába, kinézett az ablakon; de Clagny sejtette, hogyan végződik az elharapott mondat: „Miért is nincs Lousteau-ban egy kevés a férje nemesszívűségéből?...”

Ez a hír mindamellet szétfújta Dinah búsongását, a grófné belévetette magát a divatos nők életébe; sikereket kívánt, és volt is bennük része; ám a női társadalomban alig-alig haladt valamicskét, szereplése ellenállásba ütközött. Márciusban aztán Piédeferné papbarátai a főügyésszel karöltve nagyot lendítettek a dolgán, kinevezették a Carcado asszony alapította jótékonyági egyesület gyűjtőjévé. Majd az udvarban is jelölték a guadeloupe-i földrengés áldozatai javára indított adakozás megbízottai közé. Amikor Canalis úr az Operában felolvasta d'Espard-nének e hölgyek névsorát, a márkiné a La Baudraye nevet hallva megjegyezte:

- Jó ideje forgok a társaságban, de ilyen szép szerecsenmosdatást, mint a La Baudraye grófnéé, még sose láttam.

Tavasszal aztán - és 1843-ban a tavasz szeszélyes földanyánk jóvoltából március első hetében már ráragyogott Párizsra, levéldíszbe öltöztetve, zöldbe borítva a Champs-Élysées-t Longchampnál - Fanny Beaupré szeretője sétái során többször is megpillantotta La Baudraye-nét, anélkül, hogy az észrevette volna őt. És ilyenkor mindig beléhasított a szívébe a féltékenység és az irigység, amely a vidéken született és nevelkedett emberekből többnyire nem hiányzik: Dinah csinos kocsiban trónolt, divatos volt, merengőnek látszott, és a kocsi két ablakában ott nézelődött két gyermeke. Lousteau már csak azért is sokat füstölgött ezen, mert éppen a legkínosabbal: a titkolt nyomorral küszködött. Ugyanis mint minden velejéig hiú és könnyelmű ember, különösképpen ügyelt arra, hogy ne veszítse el tekintélyét a közönsége előtt: ez az önérzetesség, a félelem, hogy ki kell takarodniuk az üzérkedés templomából, ösztökéli a tőzséreket törvényes gaztettekre, és veszi rá egyik-másik gonosztevőt jeles cselekedetekre. Lousteau úgy vacsorázott és ebédel, úgy füstölt, mintha gazdag ember lett volna. Egy örökség kedvéért sem mondott volna le arról, hogy ha valamelyik dráma- vagy prózáíróval együtt ment be egy dohányos boltba, ne a legdrágább szivarokat vásárolja meg magának és nekik. Étienne lakkcsizmában sétatáskált, de feje fölött ott lebegtek a foglalatok, amelyek a végrehajtók szavajárása szerint *minden szükséges malasztot megkaptak* már. Fanny Beauprének elfogyott a zálogba rakható holmija, fizetését lefoglalták. Étienne pedig minden előleg-lehetőséget kimerített a folyóiratoknál, újságoknál és kiadóknál, pennája már csak tintát fakasztott, aranyat nem. A szerencsejátékokat botorul betiltották, ezek sem egyenlíthették ki, mint valaha, a

váltókat, melyeket a zöldasztal felett a nyomor benyújtott a kétségbeesésnek. Az újságíró végül is olyan pénzsűkébe jutott, hogy legszegényebb barátjától, Bixiou-tól kölcsönzött száz frankot, akitől eddig még soha semmit nem kért. De ötezer franknyi adósságánál sokkal inkább bántotta Lousteau-t, hogy megfosztják ízléses holmijaitól, amelyeket annyi lemondás árán szerzett, s amelyeket Dinah is gyarapított. Nos, április 3-án sárga falragasz tudatta, hogy jövő szombaton, a bírósági rendeletre történő árverések napján egy szép lakás berendezése kerül eladásra - a papiros ott virított egy ideig a falon, aztán a házmester letépte.

Lousteau meg egyre csak sétálgatott, szivarozva és ötleteket keresgélve; mert Párizsban az ötletek a levegőben vannak, az utcasarkon mosolyognak rád, a kocsikerék alól felfröccsenő sárral pattannak elé! Kószálónk már egy álló hónapja vadászott cikk-ötletekre és novella-tárgyakra; de csak cimborákba botlott, akik vacsorázni és színházba hurcolták, borba fojtották a bánatát, mondván, hogy a champagne-i borból majd ihletet merít.

- Jól vigyázz - intette egyik este a rettenetes Bixiou, akitől a százfrankos bajtársi segítség éppúgy ki tellett, mint a halálosan sebző bajtársi megjegyzés. - Ha mindig részegen alszol el, egyszer majd bolondan ébredsz.

Jóllehet a nyomor nem volt éppen újság a számára, az árverés előtti napon, pénteken Lousteau úgy érezte magát, mint a halálraítélt. Valamikor így gondolkozott volna: „Eh, a bútorok úgyis elaggottak, majd kicserélem őket.” De most képtelennek tartotta magát arra, hogy újakezdje irodalmi bűvészműtárványait. A kiadókat fojtogatták a kalóz-kiadások, keveset fizettek. Az újságok éppoly szűkmarkúan bántak a kimerült tehetségekkel, mint a színigazgatók azokkal a tenoristákkal, akik már süllyedtek egy hangot. Ment hát az orra után, szemét a tömegre szegezve, de semmit se látva, a szivar a szájában, a keze a mellényzsebében, a bőr megfeszült arcán, ajkán hazug mosoly. És ekkor megpillantotta kocsijában La Baudraye-nét, aki a Chaussée-d'Antin utca felől hajtatott ki a bulvárra, s a Bois-ba ment.

„Nem maradt más hátra” - gondolta Lousteau.

Hazament, hogy Adonisszá varázsolja magát. Este hét órakor bérkocsija a grófné kapuja elé gördült, s Lousteau megkérte a kapust, küldjön fel úrnőjének egy levélkét, melyben ez állt:

Kegyeskednék a grófné asszony fogadni Étienne Lousteau-t egy percre és e percben?

A levél azzal a pecséttel volt lezárva, melyet valaha a két szerelmes használt. Dinah egy valódi keleti kornalinra rávésette: *Csak!* súlyos szó, a nők szava, olyan szó, amely mindent megmagyaráz, még a teremtést is. A grófné épp elkészült az öltözködéssel, az Operába készült, péntek volt a páholy-napja. A pecsét láttára elsápadt, és egész testében megremegett.

- Várjanak! - mondta a levélkét a ruhaderekába rejtve.

Volt annyi ereje, hogy leplezze zavarát, s megkérte anyját, hogy fektesse le a gyerekeket. Majd maga elé bocsátatta Lousteau-t: a nagy szalonból nyíló budoárban fogadta, nyitott ajtóknál. Az előadás után bálba kellett mennie, gyönyörű szalmasárga, áttört selyemruhát vett fel, fénytelen és virágos csíkokkal. Szegélyes kesztyűje mutatta szép fehér karját. Tündöklő csipkék borították és mindaz a tetszetős hiábavalóság, amit a divat előír. Sévigné-hajéke finoman keretezte fejét. A gyöngysor a mellén havon fekvő hólyagocskákra hasonlított.

- Mi újság, uram? - kérdezte a grófné, és kidugta lábát a ruhája alól, hogy helyére igazítson egy bársonypárnát. - Azt hittem, azt reméltem, tökéletesen elfelejtett...

- Ha azt mondanám, hogy soha, nem hinne nekem - felelte Lousteau, és állva maradt, majd körbe-körbejárt a szobában, s minden fordulónál letépett egy-két virágot a budoárt beillatozó virágtartókból, ezeket rágsálta.

Pillanatnyi csönd támadt. Dinah végigmérte Lousteau-t, s megállapította, hogy öltözékén a legkényesebb arszlán sem találna kivetnivalót.

- Maga az egyetlen az egész világon, aki segíthet rajtam, aki kötelet dobhat nekem, mert fuldoklom, és már nem egy kortyot ittam! - mondta Étienne, megállva Dinah előtt, s úgy látszott, emberfölötti erőfeszítésébe kerül a beszéd. - Ha itt lát, ez annyit jelent, hogy pokoli rosszul áll a szénám.

- Elég - mondta az asszony -, értem.

Ismét hallgattak, Lousteau elővette zsebkendőjét, s úgy tett, mint aki egy könnyet töröl le.

- Mire van szüksége, Étienne? - szólalt meg aztán Dinah anyai hangsúllyal. - Gondolja, hogy régi barátok vagyunk, beszéljen velem úgy, mintha... mintha Bixiou-val beszélne.

- Hogy a bútoraim ne vándoroljanak át holnap a becsüsök palotájába: ezernyolcszáz frank! Hogy a barátaimnak visszaadhassam: ugyanennyi; három házbérnegyed a tulajdonosnak, akit maga is ismer... A *nénikém* ötszáz frankot követel...

- És magának, a megélhetésre?

- Ó, ott van a tollam!...

- És aki az írásait olvassa, nem is képzelem, milyen nehéz ez a toll annak, aki forgatja... - bókol Dinah finom mosollyal. - Most nincs itthon annyi, amennyit kér... Jöjjön el holnap nyolckor, a végrehajtó türelemmel lesz kilencig, kivált ha ide hozza, s megígéri, hogy megkapja a pénzét.

Érezte, hogy el kell küldenie Lousteau-t, aki úgy tett, mintha nem lenne annyi ereje sem, hogy rápillantson; de Dinah meg tudta volna oldani a társadalom összes gordiusi csomóját, olyan részvét buzgott föl benne.

- Köszönöm! - mondta felállva, és kezét nyújtotta Lousteaunak -, hálás vagyok a bizalmáért!... Ó, már rég nem éreztem ennyi örömet a szívemben...

Lousteau megfogta Dinah kezét, a szívére vonta, és gyöngéden megszorította.

- Egy vízcsepp a sivatagban, és... egy angyal kezéből!... Isten mindig mindent bölcsen elrendez!

A hangban tréfálkozás és elérzékenyülés keveredett; de mint színészi alakítás a Lousteau-é, higgyék meg, éppoly szép volt, mint Talmáé, híres Leicester szerepében, amelyet egészen hasonló eszközökkel formált meg. Dinah érezte a posztón át, mint zakatol a férfi szíve: az örömtől zakatolt, mert az újságíró megmenekült a törvény kányájának karmai közül, de nagyon természetes vágytól is zakatolt a bőségben megifjodott és szinte kicserélődött Dinah láttára. A grófné, a szeme sarkából fürkészve Étienne-t, úgy találta, hogy arca összhangban van a szerelmi virágokkal, amelyek őerte virultak ki újra ebben a feldobogó szívben; megpróbálta, hogy egyszer mélyen a szemébe nézzen annak, akit annyira szeretett, de forró vérhullám öntötte el az agyát: megszedült. És a két ember ekkor ugyanolyan izzó pillantást váltott egymással, mint valaha Cosne rakpartján, amitől aztán bátorságra kapva Lousteau összegyűrte a muszlinruhát. A bohém átkarolta Dinah derekát, s magához vonta, az asszony engedett, a két arc összesimult.

- Bújj el, jön az anyám! - kiáltott fel most rémülten Dinah. És elébe sietett Piédefernének.

- Mama - mondta neki, s ez a szó, mely úgy hatott a szigorú matrónára, mint a cirógatás, mindig hatott is -, valami igen nagy szívességre kérném: üljön be a kocsiba, menjen el személyesen a bankárunkhoz, Mongenod úrhoz, adja át neki ezt a pár sort, amit mindjárt megírok, és hozzon tőle hatezer frankot. Jöjjön, jöjjön, jöttettről van szó, jöjjön velem a szobámba.

És magával vonszolta anyját, akit szemmel láthatólag érdekelt, kivel társalgott lánya a budoárban.

Két nap múlva Piédeferné nagy haditanácsot tartott a plébánossal. Miután meghallgatta a kétségbeesett idős anya kesergését, a pap komoly hangon ezt mondta neki:

- Aki új életet kezd ugyan, de nem a mély vallási érzelmekben keres támaszt, és nem menekül az Egyház kebelére, az mind homokra épít... Azok az áhítatgyakorlatok, amelyeket a katolikus vallás oly aprólékosan előír, és amelyeket annyira félreértenek, megannyi gát a gonosz lélek viharai ellen. Vegye rá tehát a kedves lányát, hogy teljesítse minden vallási kötelezettségét, és akkor megmentjük...

Tíz nappal e megbeszélés után a La Baudraye-palota zárva volt. A grófné, gyermekei, anyja, egyszóval az egész háznép, amely egy nevelővel is megszorodott, Sancerrois-ba költözött, Dinah itt akarta eltölteni a tavaszt és a nyarat. Mint mondják, elbűvölően kedves volt a gróffal. Ilyenformán Sancerre műzsája egész egyszerűen megtért a családhoz és a házassághoz: de némely rossznyelvek szerint nem is tehetett másképp, mert a kis főrend vágyai beteltét, egy leány születését várta!... Gatien és Gravier pedig szolgálai alázattal és figyelmességgel vették körül a szép grófnét. Az elnök fiának, aki La Baudraye-né hosszú távolléte alatt némi *arszlánságot* tanult Párizsban - az Irodalmi Társaságban folyó puszogás szerint esélyei voltak az ábrándjait vesztett költőnőnél. Mások a nevelőre fogadtak, Piédeferné pedig a vallás diadalában reménykedett.

1844 júniusának a közepe táján La Baudraye gróf a sancerre-i Fásorban sétált két szép gyermekével; Milaud úrral, a főügyészhelyetessel találkozva, akit ügyei Sancerre-ba hoztak, így szólt:

- Nos, rokon, itt vannak a gyermekeim...

- Ó, talán inkább a gyermekeink - felelte a főügyészhelyettes kajánul.

Párizs, 1843 június - 1844 augusztus.

AZ ARCISI KÉPVISELŐ

A választás

Ezernyolcszázharminckilenc április végén, reggel tíz óra tájban Marionnénak, Aube megye egykori adófelügyelője özvegyének a szalonja ugyancsak furcsa látványt nyújtott. A bútorok közül csupán a kandallódíszek, a csillár, a teázóasztal és az ablakfüggönyök maradtak a helyükön. Az aubussoni szőnyeg, melyet a kelleténél két héttel előbb felszedtek, a lépcsőn alkalmatlankodott, s a padlót irgalmatlan sokat dörgölték, de csak nem lett fényesebb. Ez már előjele volt a választásoknak, amelyekre szerte az országban készülődtek. A dolgok gyakran éppoly szellemesek, mint az emberek. Ami jó érv az Okkult Tudományok mellett.

Giguét ezredesnek, Marionné bátyjának öreg inasa már mind kisöpörte a padlórésekből a télen lerakódott port. A szobalány és a szakácsnő pedig, olyan fürgeséggel, amelyből kiviláglott, hogy lelkesedésük a hűségükkel egyenlő, összeszedték a székeket a ház szobáiból, és lehordták valamennyit a kertbe.

Itt vessük közbe gyorsan, hogy a fák már jócskán kilombosodtak, s leveleik közt felhőtlenül tündökölt az ég. Hála a tavaszi levegőnek és a májusi napnak, a téglalap formájú szalon üvegajtaja és két ablaka már bizvást nyitva maradhatott.

Az idős hölgy a szalon egyik végét jelölte ki a két nőnek, meghagyva, hogy négy sorban rendezzék el a székeket, s hogy hagyjanak mintegy három lábnyi távolságot a sorok közt. Ezek csakhamar ki is alakultak, tíz-tíz különböző fajta székből állt mindegyik. Az ablakok és az üvegajtó mentén is húzódott egy sor. A szalon másik végében, a negyven székkal szemközt, a zöld terítővel letakart teázóasztal mögé Marionné három karosszéket helyezett el, az asztalkára pedig cseppettyűt állított.

Az öreg Giguét ezredes épp abban a pillanatban érkezett meg erre a csataterre, amikor húga kiagyalta, hogy a kandalló két oldalán maradt üres teret az előszobája két padkájával tölti be; áthozatja őket, noha a bársonyuk bizony már megkopott a huszonnégy évi használatban.

- Hetven embert tudunk leültetni - jelentette a bátyjának diadalmasan.

- Adná Isten, hogy mind a hetven a barátunk is legyen! - felelte az ezredes.

- Huszonnégy év óta minden áldott este fogadtuk az arcissur-aube-i társaságot, úgyhogy ha mostani helyzetünkben csak egy is távol marad a hozzánk járók közül...! - mondta az idős hölgy fenyegetően.

- Ugyan - vágott közbe az ezredes vállat vonva -, mindjárt felsorolok magának akár tízet is, akik nem jöhetnek el, mert nem szabad eljönniük. Mindenekelőtt - és számolta az ujjain -: Antonin Goulard, az alprefektus, ez egy! A királyi ügyész, Frédéric Marest, ez kettő! Olivier Vinet, a helyettese, ez három! Martener, a vizsgálóbíró, négy! A békebíró...

- Persze nem vagyok annyira ostoba - szakította félbe most meg a koros hölgy a bátyját -, hogy állami embereket várjak egy olyan gyűlésre, amely újabb képviselővel akarja erősíteni az Ellenzéket... Bár Antonin Goulard, aki játszópajtása és iskolatársa volt Simonnak, bizonyára örülni fog, ha megválasztják őt képviselőnek, mert...

- Nézze, húgom, ez férfidolog, bízza hát ránk, jó?... Egyébként hol van Simon?

- Öltözködik - felelte Marionné. - Okosan tette, hogy nem reggelizett, mert nagyon ideges, és bár fiatal ügyvéd létére megszokta, hogy a bíróság előtt beszéljen, úgy fél ettől a gyűléstől, mintha csupa ellenséggel lenne dolga.

- A ménkűbe is! Nemegyszer kerültem ellenséges tűzbe; és a lelkem (a testemről nem beszélek) nem remegett soha; de ha ide kellene állnom - mondta a vén hadfi, és a teázóasztalhoz lépett -, szembe kellene néznem a negyven polgárral, aki ott ül előttem tátott szájjal, rám meredő szemmel, hangzatos és szabatos körmondatokat várva... nos, kiverne a veríték, mielőtt egyetlen szó is a nyelvemre jönne.

- Mégis rá kell szánnia magát erre az erőpróbára a kedvemért, drága apám - mondta a kis szalon felől belépő Simon Giguet -, mert ha valakinek, hát önnek van szava Aube megyében. 1815-ben is...

- 1815-ben nem volt szükség arra, hogy beszéljek - felelte a bámulatosan életerős kis öregember -, egyszerűen megfogalmaztam egy kurta kiáltványt, és alig telt belé huszonnégy óra, kétezer ember jelentkezett... Márpedig más dolog, aláírkantani egy papírlapot, amit aztán a megye elolvas, és megint más dolog gyűlésen beszélni. Ebbe magának Napóleonnak is beletörött a bicskája. Brumaire 18-án hetet-havat összehordott az Ötszázaknál.

- Csakhogy most az egész életemről, a boldogulásomról, a boldogságomról van szó, drága apám - erősködött Simon. - Tudja, mit, szemeljen ki valakit magának, és képzelje azt, hogy egyedül neki beszél... fog az menni...

- Édes Istenem, én csak egy szegény öregasszony vagyok - mondta Marionné -, de ha így állnak a dolgok, és tudom, mi forog kockán, én... én bizony kivágnám a rezet!

- Alighanem túlságosan is kivágná - jegyezte meg az ezredes. - És aki túllő a célon, csak a puskaport pocskolja. De miről is van szó voltaképpen? - fordult a fiához. - Magának két nap óta csak ezen a választáson jár az esze... Ha a fiam nem lesz képviselő, Arcis bánja meg, és punktum.

Apához méltó beszéd volt, és a beszélő egész életéhez is méltó. Giguet ezredesben, a Nagy Hadsereg egyik legjelesebb tisztjében a határtalan becsületesség nagy lelki finomsággal párosult, jellemét ez tette vonzóvá. Sohasem tolakodott előre, a kegyeknek kellett megkeresniük őt; meg is maradt tizenegy évig egyszerű tüzérkapitánynak a Gárdában, csak 1813-ban nevezték ki zászlóaljparancsnokká és 1814-ben őrnaggyá. Mivel szinte imádta Napóleont, nem állt a Bourbonok szolgálatába az első lemondás után. 1815-ben pedig olyan hűséget tanúsított iránta, hogy száműzték volna, ha Gondreville gróf nem törölteti nevét a végzésből; a gróf később nyugdíjat és ezredesi rangot is kieszközölt neki.

Marionnének (született Giguet) volt egy másik fivére is, akit csendőrezredesnek neveztek ki Troyes-ba, s akit annak idején ő is elkísért oda. Troyes-ban aztán feleségül ment Marionhoz, Aube megye adófelügyelőjéhez.

Néhai Marion úr, az adófelügyelő öccse viszont első elnök volt az egyik császári törvénytörvény-széknél. Ez a bíró még arcisi ügyvéd korában, a Terror alatt egyszer odaadta a nevét a gondreville-i birtok megvásárlására a híres aube-i Malinnek, a népképviselőnek. Ezért aztán a csakhamar szenátorra és gróffá emelkedő Malin egész befolyása a Marion család rendelkezésére állt. Így kapta meg az ügyvéd bátyja Aube adóhivatalát, bár igaz, hogy a kormány akkor még nem válogathatott harminc folyamodó közt, és örült, ha valaki egyáltalán elvállalta az efféle kockázatos tisztséget.

Marion, az adófelügyelő utóbb örökölt öccse, az elnök, Marionné pedig bátyja, a csendőrezredes után. 1814-ben az adófelügyelőt súlyos veszteségek érték. A Császársággal együtt hunyt el, ezek az egybehalmozott vagyonok azonban még romjaikban is tizenötezer frank járadékot biztosítottak özvegyének. Giguet csendőrezredes például mindenét a hűgára hagyta, amikor tudomást szerzett tüzér bátyjuk házasságáról, aki 1806 táján egy gazdag hamburgi bankár lányát vette nőül. Tudjuk, mennyire bomlott egész Európa Napóleon császár nagyszerű bakáiéért!

Marionné tehát 1814-ben vagyona maradékaival visszaköltözött szűkebb hazájába, Arcisba, s megvette a Fótéren a város egyik legszebb házát, amely helyzetéből ítélve valaha a kastély melléképülete lehetett. És mivel Troyes-ban, ahol az adófelügyelő afféle kiskirály volt, Marionné mindig sok embert fogadott, megnyitotta hát szalonját az arcisi liberális párt nagyjainak is. Az a nő, aki megszokta, hogy uralkodjék a szalonja révén, nem egykönnyen mond le ennek előnyeiről. Valamennyi szokásunk közül a hiúságban gyökeredzők a legmaradandóbbak.

Lévén bonapartista, majd liberális, mert valami roppant különös átlényegülés folytán Napóleon katonái csaknem valamennyien beléhabarodtak az alkotmányosságba, a Restauráció idején mi sem volt természetesebb, mint hogy Giguet ezredes legyen az elnöke az arcisi igazgató bizottságnak, amely Grévin közjegyzőből, továbbá vejéből, Beauvisage-ból, valamint ifjabb Varlet-ből, Arcis első orvosából, Grévin sógorából állt; ezek az urak mind szerepet is kapnak majd a sajnos nagyon is igaz, politikai erkölcsreinkre nagyon is rossz fényt vető történetünkben.

- Ha nem választják meg ezt a drága fiút - mondta Marionné, miután kinézett az előszobába és a kertbe, nem hallja-e meg a szavát valaki -, akkor nem kapja meg Beauvisage kisasszonyt; mert a siker, a képviselőség Cécile kezét is neki adhatja.

- Cécile kezét?... - ismételte az öregúr kikerekedett szemmel, döbrent képpel.

- Alighanem maga az egyetlen az egész megyében, kedves bátyám, aki nem tartja számon Beauvisage kisasszony hozományát és reményeit.

- Ő a megye leggazdagabb lánya - toldta meg Simon Giguet.

- De azt hiszem, az én fiam sem megvetni való éppen - mondta az öreg katona -: örökölni fog maga után, anyja hagyatékát már megkapta, és remélem, én is hagyhatok rá valamit a pusztá nevémen kívül...

- Ami együttvéve sem tesz ki harmincezer frank járadékot, és már akadtak kérők ekkora vagyonnal, az állásukat nem is számítva...

- No és?... - kérdezte az ezredes.

- És kosarat kaptak!

- De hát miben törik a fejüket Beauvisage-ék? - kérdezte az ezredes és fürkésző tekintete a hűgárról a fiára, a fiáról a hűgára siklott.

Meglehet, igen furcsának látszik, hogy Giguet ezredes, annak a Marionnénak a bátyja, akinél huszonnégy év óta napról napra összegyűlt az arcisi társaság, akinek szalonjában visszhangra talált Aube megye minden mendemondája, rágalma és pletykája, s ahol talán születtek is effélék - hogy Giguet ezredes, mondom, nem tudott ilyen eseményekről és tényekről; ám nyomban természetesnek találják majd tudatlanságát, mihelyt eláruljuk, hogy a hajdani napóleoni seregek e nemes roncsa a tyúkokkal kelt és feküdt, mint minden idős ember, aki végig akarja élni az életét. Ennélfogva nem is vett részt soha a bizalmas eszmecserekbén.

Vidéken ugyanis két fajtája van a meghitt beszélgetésnek, az egyiket hivatalosan folytatják, amikor az egész társaság együtt van, a vendégek kártyáznak és fecserésznek; a másik lassú *tűzön fortyog*, akár a tartalmas-fűszeres leves, amikor már csak három-négy jó barát maradt a kandalló előtt, megbízható barátok, akik semmit sem adnak tovább a hallottakból, legfeljebb odahaza, három-négy ugyancsak megbízható barátoknak.

Kilenc éve, politikai elveinek diadala óta az ezredes úgyszólván kívül élt a társaságon. Mindig a nappal együtt kelt fel, s teljesen a kertészetnek szentelte magát, imádta a virágokat, de a sok-sok virág közül az egyedüli rózsát termesztette. Keze fekete volt, mint az igazi kertészeké, s buzgón ápolta az ágyásait. Az ágyásait! E négyszögeket, amelyek a csatamezőn felsorakozó tarkabarka emberi négyszögekre emlékeztették! Szüntelenül tanácskozott a kertészlegényével, alig-alig vegyült hát - kivált két év óta -, a vendégek közé, nagy néha botlott össze velük. Egyetlen étkezésen, vacsorán jelent meg családi körben; mert ahhoz túl korán kelt, hogy az ebédet fiával és húgával költse el. Ennek az ezredesnek, az ő áldozatos munkájának köszönhetjük a Giguet-rózsát, amelyet minden rózsakedvelő ismer. Az öregurat egyébként, aki már afféle házi fétisnek számított, ünnepélyes alkalmakkor - mint az elgondolható - mindig szerepeltették. Amelyik családot ilyen félistennel áldott meg az ég, úgy büszkélkedik vele, mint mások a címeikkel.

- Ha sejtelveim nem csálnak - mondta Marionné a bátyjának -, a Júliusi Forradalom óta Beauvisage-né Párizsba vágynak. De mivel kénytelen itt maradni, míg él az apja, jövendő vejére ruházta át becsvágyát a szép hölgy, és a politikai élet nagyszerűségeiről ábrándozik.

- Tudnád szeretni Cécile-t? - kérdezte fiától az ezredes.

- Igen apám.

- És tetszel neki?

- Azt hiszem, igen, apám; de az anyjának és a nagyapjának is kell tetszeni. Mármost, bár az öreg Grévin azon van, hogy megbuktasson, ha azonban mégis megválasztanak, ez rábírja majd Beauvisage-nét, hogy elfogadjon, mert abban bizakodik, ő lesz az úr a háznál, ő lesz a miniszter, én csak a nevémet adom...

- No, ez nem rossz! - kiáltott fel Marionné. - Hát kiknek néz bennünket önagysága?...

- Voltaképp kiket utasítottak vissza? - kérdezte az ezredes a húgától.

- Hát, három hónappal ezelőtt Antonin Goulard és a királyi ügyész, Frédéric Marest olyan homályos választ kaptak, amiből mindent ki lehet hámozni, csak *igen*-t nem!

- Ó, Istenem - tört ki az öregúr, égnék emelve karját -, micsoda időket élünk! Hisz Cécile egy sapkásnemes lány és egy majoros unokája! Tán csak nem egy Cinq-Cygne gróftól kíván Beauvisage-né a vejéül!

- Csak ne fitymálja le a Beauvisage-okat, bátyám. Cécile elég gazdag ahhoz, hogy bárhonnan választhasson férjet magának, még akár abból a körből is, amelyhez a Cinq-Cygne-ek tartoznak. De szól a csengő, jelzi a választókat, itt is hagyom magukat, bár sajnálom, hogy nem hallgathatom meg, ami majd elhangzik itten...

Jóllehet 1839 politikai értelemben igen távol esik 1847-től, emlékezhetnek még azokra a választásokra, melyek létrehozták a pártszövetséget, ezt az erőtlenséget, mellyel azért próbálkozott a képviselőház, hogy valóra váltsa fenyegetését: a parlamenti kormányzást; ám ez a cromwelli fenyegetés, Cromwell nélkül és egy minden csalástól irtózó uralkodó alatt, csakis a jelenlegi rendszer diadalát hozhatta, melynek képviselőháza és miniszterei a Guignol

színház fabábuihoz hasonlítanak, „akik” a tulajdonos jóvoltából mulattatják és ejtik ámulatba újra meg újra az arra járókat.

Az Arcis-sur-Aube-i kerület ekkortájt különös helyzetben volt, azt hitte, hogy saját szája íze szerint választhat képviselőt magának. 1816-tól 1836-ig mindig a baloldal egyik legügyefogyottabb szónokát választották meg itt, a tizenhét *nagy polgártárs* egyikét, ahogyan a liberálisok mondják, egyszóval a híres Francois Kellert, a *Keller fivérek* cég tagját, Gondreville gróf vejét. Gondreville, Franciaország egyik legszebb uradalma negyedmértöldnyire fekszik Arcistól. A bankárt nemrég nevezték ki gróffá és főrenddé, most tehát nyilván arra számított, hogy képviselőségét átörökíti harmincéves fiára, és ezzel számára is elérhetővé teszi a főrendi méltóságot.

Charles Keller, aki máris vezérkari lovasőrnagy, a királyi herceg egyik kedvence és újdonsült vicomte volt, a polgárkirályi udvar pártjához tartozott. A jelek szerint a legfényesebb jövő várt e dúsgazdag, csupa hév fiatalemberre, az új dinasztia számon tartott hívére, Gondreville gróf unokájára és Carigliano hercegné unokaöccsére; ez a választás azonban, amely fontos lépcsőfok volt, komoly és feltétlenül leküzdendő nehézségeket támasztott.

Amióta ugyanis a polgárság hatalomra jutott, Arcis bizonytalanul bár, de óhajtani kezdte, hogy végre megbizonyíthassa függetlenségét. Francois Keller utolsó választását meg is zavarta néhány republikánus, de az arcisiak csöppet sem ijedtek meg piros sipkáiktól és lengő szakálluktól. A vidék hangulatát kihasználva aztán a radikális jelöltnek sikerült harminc vagy negyven szavazatot összeszednie. Nem egy arcisit sértett, hogy városa az ellenzék *rothadt kerületei* közé számít, ezért a demokratákhoz csatlakoztak, bár elleneztek a demokráciát. Franciaországban a szavazásokon valamiféle politikai-kémiai termék áll elő, amely megcsúfolja az affinitás törvényeit.

Nos, megválasztani a fiatal Keller őrnagyot 1839-ben, miután apját húsz esztendő óta ismétlenül megválasztották: ez olyan-szolgalelkűség lett volna, hogy a puszta gondolatára is felforrt az epe egynéhány megtollasodott, kevély polgárban, akik azt tartották, semmivel sem alábbvalók, mint Malin úr, Gondreville grófja, vagy a két Keller bankár, mint a Cinq-Cygne-ek, vagy akár a franciák királya maga! Így aztán az agg Gondreville-nek, Aube megye koronázatlan királyának népes tábora kíváncsian várta, milyen új jelét adja a gróf már annyiszor tapasztalt ügyességének. Hogy kockára ne tegye családjá befolyását az aube-i kerületben, az idős államférfi nyilván helybeli embert fog ajánlani jelöltként, aki aztán - némi hivatalok fejében - átengedi majd a helyét Charles Kellernek; parlamenti eset, mely a nép választottját újra megválaszthatóvá teszi.

Amikor Simon Giguet puhatolózni próbált a választásokkal kapcsolatban a gróf hű barátjánál, Grévin egykori közigazgatójánál, az öregember azt felelte, hogy bár nem ismeri Gondreville gróf szándékait, ő a maga részéről Charles Kellert tartja a megfelelő jelöltnek, és minden befolyását latba veti a megválasztására. Ám alig járta be ez a válasz Arcist, máris heves felzúdulás támadt az öregúr ellen. És bár harmincesztendei jegyzősködése alatt ez a champagne-i Arisztidész az egész város bizalmát élvezte, olyannyira, hogy 1804-től 1814-ig és a Száz Nap alatt Arcis polgármestere volt; bár egészen az 1830-as diadalig az ellenzék élén állt, amikor is magas korára hivatkozva háritotta el az ismét felkínált polgármesteri tisztséget; bár a város akkor azzal mutatta meg szeretetét iránta, hogy vejét, Beauvisage urat tette meg polgármesternek, most mégis ellene fordult mindenki, sőt néhány fiatalember nem átalotta vén fecsegőnek nevezni őt. Simon Giguet hívei aztán Philéas Beauvisage-t, a polgármestert környékezték meg, és elég könnyen a pártjukra is vonták, mert noha nem volt rossz viszonyban apósával, szerette hangoztatni függetlenségét, s ez végül is elhidegülésre vezetett; a ravasz öreg azonban remek módját látta ebben, hogy Arcisra hasson, s ezért cseppet sem bánta.

A polgármester úr az előző napon kérdésekre válaszolva kijelentette a Fő téren, hogy inkább adja voksát a megválasztható arcisiak listáján szereplő első névre, mint Charles Kellerre, akit egyébként végtelenül nagyra becsül.

- Arcis nem lesz *rothadt terület* többé - mondta -, mert különben szedem a sátorfámat, és megyek Párizsba.

Aki a pillanatnyi szenvedélyeket szítani tudja, mindenütt hőssé válhat, még Arcis-sur-Aube-ban is.

- A polgármester úr végérvényesen bebizonyította, hogy gerinces ember - mondogatták.

Semmi sem zajlik le oly gyorsan, mint a törvényes zendülés. Marionné és barátai még ezen az estén megszervezték és másnapra tüzték ki a *független választók* gyűlését, amely Simon Giguet-t, az ezredes fiát volt hivatta támogatni. Majd felvirradt ez a másnap, s fenekestül felforgatta az egész házat, mert a függetlennek számító jó barátokat fogadni kellett.

Simon Giguet született jelöltje volt ennek a városkának, mely ezúttal török-szakad egyik gyermekét akarta megválasztani, és mint látják, tüstént hasznára is fordította a közhangulatot, hogy a Nyomorult Champagne szükségleteinek és érdekeinek képviselőjévé neveztesse ki magát. Pedig a Giguet család becsületét és vagyonát mindenestül Gondreville grófnak köszönhette. De hát ahol képviselőségről van szó, lehet-e helye ott az érzelésnek?

Ez a jelenet azoknak az országoknak okulására íródott, amelyek nem ismerik a népképviselő áldásait, a boldogtalanok! és amelyek ennél fogva azt sem tudják, mennyi beháborúba, mennyi brutusi áldozatba kerül, míg egy kisváros megszül egy képviselőt! Fenséges és természetes színjáték ez, s valóban csak a szülés színjátékához fogható: ugyanaz az erőfeszítés és tisztálanság, ugyanaz a kín és diadal!

Mármost, némelyek bizonyára eltűnődnek azon, hogy egy ilyen jelentős vagyonnal rendelkező egyetlen fiú, egy ilyen Simon Giguet vajon miért temetkezik el egyszerű ügyvédként a kis Arcisban, ahol ügyvédre nincs is semmi szükség.

Szentelnünk kell hát itt két szót a jelöltnek is. Giguet-né, aki 1814-ben halt meg, 1806 és 1813 között három gyermekkel ajándékozta meg férjét, de csak a legidősebb, Simon maradt életben, mindkét testvére meghalt, az egyik 1818-ban, a másik 1825-ben. Mindaddig, míg egyedül nem maradt, Simont tehát olyan nevelésben kellett részesíteni, mint akinek szüksége lesz valamilyen kenyérkereső foglalkozásra. És amikor aztán egyetlen fiúvá lett, a szerencse elpártolt tőle. Marionné ugyanis sokat várt unokaöccse számára a nagyapa, a hamburgi bankár örökségétől; ám ez a német - 1826-ban hunyt el - csupán kétezer frank járadékot hagyott Giguet unokájának. Mivel nagy nemzőerővel áldotta meg az ég, az üzleti élet bosszúságait az atyai örömmel enyhítette; előnyben részesítette tehát a tizenegy többi gyermeke családjait, amelyek körülvették, s amelyek elhitették vele - ami egyébként elég valószínűnek is látszott -, hogy Simon Giguet amúgy is gazdag lesz.

Az ezredesnek eltökélt szándéka volt szabad pályára küldeni a fiát.

Megmondjuk, miért. A Giguet-ek a Restauráció alatt semmiféle kegyet sem remélhettek a hatalomtól. Mert még ha nem is lett volna egy hitvalló bonapartista fia, Simon olyan családba tartozott, amelyet a Cinq-Cygne-ek joggal meggyűlöltek, mivel tagjai - Giguet csendőrezredes és a Marionok, Marionné sem kivéve - a vád tanúiként bizonyos szerepet játszottak a Simeuse fivérek hírhedt perében, akiket 1805-ben bűnösnek mondtak ki Gondreville gróf - az egykori népképviselő és akkor még csak szenátor - elzárásában, és elítéltek, jöllehet teljesen ártatlanok voltak. Mivel a népképviselő kiforgatta őket családi vagyonukból, úgy látszott,

csakugyan ők követték el ezt a merényletet, márpedig abban az időben a nemzeti javak áruba bocsátása afféle frigszekrénye volt a politikának. (Lásd *A rejtély-t.*)

Grévin nemcsak egyik koronatanúja, hanem egyik legerélyesebb szorgalmazója is volt ennek az ügynek. A bünper még ekkoriban is két táborra osztotta Arcist, voltak, akik ártatlannak tartották az elítélteket, s következésképp a Cinq-Cygne-ekhez húztak, és voltak, akik Gondreville gróffal és híveivel tartottak.

Így aztán, bár Cinq-Cygne grófnő a Restauráció alatt élt azzal a befolyással, amelyhez a Bourbonok visszatérte juttatta, hogy mindent kénye szerint rendezzen el Aube megyében, Gondreville grófnak módjában állt ellensúlyozni a Cinq-Cygne-ek hatalmát, mégpedig a vidék liberálisai által, akiket titkon a markában tartott, továbbá Grévin közjegyző, Giguet ezredes és veje, Keller újtján, akit a Cinq-Cygne-ek tiltakozása ellenére is mindig megválasztottak Arcis-sur-Aube képviselőjének, s végül a koronatanácsok révén, melyekben XVIII. Lajos élete végéig szava volt. Cinq-Cygne grófnő csak a király halála után tudta kineveztetni Michut az arcisi elsőfokú bíróság elnökévé. Eltökélte ugyanis, hogy ezt az állást annak az intézőnek a fia kapja meg, aki a Simeuse család iránti odaadása miatt a verpadon végezte Troyes-ban, s akinek életnagyságú portréja az ő párizsi és cinq-cygne-i szalonját díszíti. 1823-ig azonban Gondreville grófnak volt annyi hatalma, hogy megakadályozza Michu kinevezését.

Még az is Gondreville gróf tanácsára történt, hogy Giguet ezredes ügyvédet faragott a fiából. Simonnak fényes pályát kellett befutnia az arcisi járásban, már csak azért is, mert az egyetlen ügyvéd volt itt, a jogtanácsosok e kis helységekből mind saját maguk vitték pöreiket a bíróság elé. Simon aratott is egynémely sikert az aube-i esküdszéknél, mégis örökös céltáblája volt Frédéric Marest királyi ügyész, Olivier Vinet helyettes ügyész és Michu elnök, a törvényszék három legjobb koponyája élceinek, akik szintén fontos szerepet kapnak választási drámánkban, melynek első jelenete rögvést megkezdődik.

Simon Giguet - mint egyébként csaknem minden férfi - bőségesen áldozott a neveltségesség hatalmas istenének. Szerelmes volt a saját hangjába, minden alkalmat megragadott, hogy felszólalhasson, s aztán ünnepélyesen gombolygatta le végevárhatatlan, kusza és száraz, de az arcisi magas polgárkörök szerint ékesszóló mondatait. Szegény fiú az unalmas embereknek abba a válfajába tartozott, akik mindent meg akarnak magyarázni, még a legegyszerűbb dolgokat is. Megmagyarázta az esőt, és megmagyarázta a Júliusi Forradalom okait. Megmagyarázta a légrejtélyesebb dolgokat: Lajos-Fülöpöt, Odilon Barrot urat, Thiers urat, a keleti ügyeket; megmagyarázta Champagne-t és 1789-et; megmagyarázta a vámdíj szabást és az emberbarátokat, a magnetizmust és a civillista felhasználási rendjét.

Ez a sovány, mogorva arcú fiatalember, akinek harsogó jelentéktelenségét magas termete is igazolta, mert ritka eset, hogy nagyra nőtt férfiban kivételes tehetség lakjék - Simon Giguet túltett puritánságában a szélsőbal urain, pedig ezek olyan mesterkéltek máris, mint a fondorkodó és fondorlataikat takargató álszent nénikék. Mindig feketében járt, fehér nyakkendővel, melyet leengedett a nyaka tövéig. Arca ennél fogva úgy hatott, mintha fehér papírzacsokból emelkednék ki, mert ő még nem vált meg attól a magas és keményített ingallértól, amelyet nagy megkönnyebbülésünkre már száműzött a divat. Nadrágja, kabátja mindig túlságos bőnek látszott. Méltóságteljes volt, ahogy ezt vidéken nevezik, vagyis úgy járt-kelt, mintha nyársat nyelt volna, és áradt belőle az unalom. Barátja, Antonin Goulard azzal vádolta, hogy Dupin urat majmolja. A fiatal ügyvéd valóban igen nagy cipőt és vastag fekete selyemharisnyát hordott. Nos, apja tekintélyében és nagynénje befolyásában bizakodva, akinek szalonját már huszonnégy esztendeje látogatták a kisváros számottevő lakói, máris tízezer frank járadék gazdjaként (nem számolva az irodájából befolyó tiszteletdíjakat, de számítva arra, hogy egy

szép napon a nagynéni vagyona is az ölébe hull), Simon Giguet nem kételkedett abban, hogy megválasztják.

Az első csengőszó, amely a legbefolyásosabb választók érkezését jelezte, most mégis a szíve mélyéig hatolt törtetőnknek, és némi aggályokat ébresztett benne. Simon nem áltatta magát, ismerte az öreg Grévin ügyességét és eszközeinek szinte kimeríthetetlen tárát, tudta azt is, hogy a miniszter teljes súlyával fogja támogatni a fiatal és bátor, most éppen Afrikában szolgáló tisztnek, a királyi herceg bizalmi emberének, az egyik hajdani nagy francia polgártárs fiának, egy marsalli hitves unokaöccsének jelölését.

- Azt hiszem, hasgörcsöm van - mondta az apjának. - Valami furcsa melegséget érzek a gyomorüreg alatt, ami nyugtalanná tesz...

- A legvénebb katonák is éreztek ilyesmit, amikor a csata kezdetén bömbölni kezdett az ágyú - felelte az ezredes.

- De mi lesz még majd a képviselőházban?... - dünnyögte Simon.

- Gondreville gróf elmondta nekünk - felelte a hadastyán -, hogy a legtöbb szónok tapasztalja azokat az apró kellemetlenségeket, amelyek nekünk, vén csatalovaknak az ütközet kezdetét jelezték. De elég legyen a fecsegésből. Ha már egyszer képviselő akarsz lenni - mondta az öregúr, és megvonta a vállát -: hát tessék!

- A győzelmet, apám, Cécile jelenti! Cécile pedig a nárobi vagyont! És a hatalom manapság a nagy vagyon!

- Ó, milyen nagyot változtak az idők! A császár idejében bátornak kellett lenni!

- Minden kor belefér egyetlen szóba - mondta Simon az apjának, az agg Gondreville gróf egy megjegyzését ismételve, amely hív képet fest erről az öregemberről. - A Császárság alatt, ha lehetlenné akartak tenni valakit, azt mondták róla: „Gyáva!” Ma azt mondják: „Szélhámos!”

- Szegény Franciaország! Hová juttattak!... - kiáltott fel az ezredes. - Megyek is vissza a rózsáimhoz.

- Ó, maradjon, apám! Ön itt a legfőbb támaszom!

A polgármester, Philéas Beauvisage úr állított be elsőnek, és vele apósának utóda, a város legkeresettebb közjegyzője, Achille Pigoult, egy aggastyán unokája, aki megmaradt Arcis békebírájának a Forradalom alatt, a Császárság alatt és a Restauráció első napjaiban is.

Achille Pigoult, aki most körülbelül harminckét éves volt, tizennyolc esztendeig írnokoskodott az öreg Grévinnél, minden remény nélkül arra, hogy valaha belőle is közjegyző lehessen. Apját, az arcisi békebíró fiát állítólag szélhűdés ölte meg, miután üzleti ügyei balul ütöttek ki.

Gondreville gróf aztán, kihez az öreg Pigoult-t 1793-as szálak fűzték, pénzt kölcsönzött óvadékra, és hozzásegítette a Grévin irodához annak a békebírónak az unokáját, aki a Simeuse pörben az első vizsgálatot megejtette. Achille a Templom téren telepedett meg, Gondreville gróf egyik házában, melyet a főrend oly olcsón adott bérbe neki, hogy abból kiviláglott: az agyafűrt politikus mindig markában akarja tartani Arcis első közjegyzőjét.

A fiatal Pigoult, ez a szúrós szemű, keszeg kis ember, akinek kaján tekintetén a zöld pápaszem nem sokat tompított, ismerte a vidék minden érdekét, közjegyzői gyakorlatából bizonyos beszédképességet merített, s *csúfolkodó*-nak számított, mivel mindig nevének nevezte a gyereket, és több savval-borssal beszélt, mint a többi bennszülött. Még legény ember volt, gazdag menyasszonyt várt két jötevője és gyámolítója, Grévin és Gondreville gróf kezéből. Érthető, ha Simon Giguet meglepett mozdulatot tett, amikor megpillantotta Achille-t Philéas

Beauvisage úr mellett. A kis közjegyző, akinek ragyavert arca szinte fehéren erezettnek hatott, tökéletes ellentétet formált a polgármester úr potrohos alakjával, teliholdhoz - de vidám teliholdhoz - hasonló ábrázatával.

E rózsás-liliomos arcszínhez Philéasnál még elbűvölő mosoly is járult, de ez nem annyira lélekből, mint inkább az ajkaknak abból az elrendezéséből fakadt, amelyet sajátos szóval *babaszertű*-nek neveznek. Philéas Beauvisage oly mélységesen meg volt elégedve önmagával, hogy mindig, minden helyzetben, mindenkire ráragyogtatta a mosolyát. Babaajkai még akár temetésen is mosolyra húzódtak volna. Csupa élet, gyermekded kék szeme sem cáfolt rá erre a szüntelen és elviselhetetlen mosolyra. Ez az önelégültség azonban jóindulatnak és nyájasságnak látszott, már csak azért is, mert Philéas külön beszédmodort teremtett magának, melyben hemzsegték az udvariassági szólamok. Mindig *tisztelettel* jegyzett meg ezt és azt; s valahányszor távollevők egészsége felől érdeklődött, sose mulasztotta el a névhez a *kedves*, a *jó*, a *kiváló* jelzőt odabiggyeszteni. Csak úgy bugyogtak belőle a részvénytilatkozatok vagy a bókók az élet apró megpróbáltatásaival vagy kisdud örömeivel kapcsolatban. És a közhelyeknek ez az áradata leplezte is tehetségtelenségét, teljes tudatlanságát s állhatatlanságát, amelyre leginkább a már kissé avultas *szélkakas* szó talál.

Nyugodjanak meg: e szélkakas tengelye a szép Beauvisage-né, a járás híres Séverine Grévinje volt. Mondta is neki Séverine még akkor délelőtt, mikor tudomást szerzett arról, amit később Beauvisage úr választási csínyként emlegetett: „Nem volt éppen oktalanság, hogy a függetlenségével tüntetett; de a Giguét-féle gyűlésre csakis Achille Pigoult-lal együtt mehet el, már szóltam neki, hogy jöjjön el magáért!” Nos, Achille Pigoult-t gyámolul adni Beauvisage mellé, nem annyit jelentett ez vajon, mint a Gondreville párt kémét belopni a Giguét-k összejövetelére? Ezek után bárki elképzelheti, hogyan fancieslodott el Simon puritán képe: udvariasan kellett fogadnia Achille-t, hisz nagynénje szalonjának állandó vendége és befolyásos választó volt, bár ő most ellenfélnek látta.

„Ejnye, de rosszul tettem, hogy elutasítottam, amikor pénzt kért az óvadékára! - füstölgött magában. - Az öreg Gondreville-nek több esze volt, mint nekem...

- Jónapot, Achille - mondta könnyedén -, eljött szimatolni?

- Nem hiszem, hogy ez a gyűlés összeesküvést jelentene választópolgáraink függetlensége ellen - felelte a jegyző mosolyogva. - Nyílt kártyával játszottunk, nem igaz?

- Nyílt kártyával! - visszhangozta Beauvisage. És arra a semmitmondó nevetésre fakadt, amely némelyeknél afféle pont a mondat végén, mondhatnánk a társalgás *refrén*-je. Majd *harmadik számú pózá*-ba vágta magát a polgármester úr, vagyis egyenesen állt, mellét behúzta, kezét összekulcsolta a háta mögött. Fekete frakkban és nadrágban s csodás fehér mellényben pompázott, mely félig nyitva volt, hogy kilássák két, többezer frankot érő gyémántgomb.

- Harcolunk egymás ellen, de azért jó barátok maradunk - folytatta Philéas. - Mert ez alkotmányos erkölcsünk veleje, kérem! (Hehehe!) Így értelmezem én a monarchia és a szabadság elegyítését... (Hahaha!)

A polgármester úr ekkor megfogta Simon kezét, és ezt mondta neki:

- Hogy van, drága jó barátom? Kedves nénikéje és érdemes ezredesünk is nyilván éppoly jól van ma reggel, mint tegnap volt... legalábbis föl kell tennünk, hogy így van!... (Hehehe!) - fűzte hozzá a legtökéletesebb derűvel. - Talán egy kissé nyugtalankodnak e miatt a ceremónia miatt... Hja bizony, fiatalember (*sic: fiatalembééér!*), politikai pályára lépünk... (Hihih!) És ez az első lépésünk... Nem szabad visszariadnia... nagy játszma ez, és inkább maga vesse bele magát a Ház orkánjaiba és viharába, mint én (hehehe!), bármilyen kellemes tudat is

(hehehe!), hogy az ember Franciaország szuverén hatalmának a négyszázötvenharmad-részét testesíti meg!... (Hihihi!)

Philéas Beauvisage-nak kellemes csengésű hangja volt, amely jól összeillett hüvelyesfélékre emlékeztető rajzú és úritökhöz hasonlóan világossárga ábrázatával, húsos hátával, széles és kidüllesztett mellével. Erejét illetően a basszbaritonok közé tartozott ez a hang, de tudott lágyan muzsikálni is, mint a baritonok, a Philéas mondatvégeit kísérő kacajokban pedig már-már ezüstösen csengett. Ha a földi paradicsom teremtésekor Isten a fajokat egy vidéki polgárral akarta volna kiegészíteni, saját kezűleg sem alkothatott volna Philéas Beauvisage-nál szebb, fejlettebb példányt.

- Minden elismerésem azoké az önfeláldozó férfiaké, akik belé tudják vetni magukat a politikai élet viharába... (hehehe!) Ehhez olyan idegek kellene, amilyenekkel én nem rendelkezem. Ki mondta volna meg ezernyolcszáztizenkettőben, ezernyolcszáztizenháromban, hogy ennek is eljön az ideje... Én már semmiben sem kétkedem többé, hisz korunkban az aszfalt, a gumi, a vasút és a gőzgép egészen átforgálja a talajt, a császárkabátokat és a távolságokat. (Hehehe!)

Utolsó szavait Philéas ismét bőven megfűszerezte azzal a nevetéssel, amellyel otromba tréfáit a hálás polgároknak tálalni szokta, s amelyet ezentúl zárójelek közt jelzünk; ám egy sajátos mozdulattal is aláfestette őket: ökölbe zárt jobbját a bal markába fúrta, és vidáman hozzá dörgölte. Valahányszor azt hitte, hogy szellemeset mondott - és gyakran hitte ezt -, mindig megtoldta ezzel a fogással a kacagását. Most már talán felesleges is közölnünk, hogy Philéast kedves és elragadó embernek tartották Arcisban.

- Rajta leszek - felelte Simon Giguet -, hogy méltón képviseljem...

- Champagne birkáit - vetette közbe hirtelen Achille Pigoult, félbeszakítva barátját.

A jelölt szó nélkül lenyelte a megjegyzést, mert két újabb választónak kellett elébe mennie.

Egyikük a legjobb arcisi fogadó gazdája volt, az *Őszvér*-é, mely a Fő téren, a Brienne utca sarkán található. A derék fogadós, bizonyos Poupart, Cinq-Cygne grófnő belső inasának, a híres Gothardnak, a bűnper egyik szereplőjének húgát vette feleségül. Gothard-t annak idején fölmentették. Nos, bár Poupart a Cinq-Cygne-ek legjobb hívei közé tartozott Arcisban, Giguet ezredes inasa két nap óta oly ügyesen és kitartóan puhatolózott-példálózott nála, hogy a fogadós végül is arra gondolt: ha befolyását Simon Giguet megválasztásának szenteli, ezzel alaposan megfricskázhatja a Cinq-Cygne-ek ellenségét; a dologról aztán egy Fromaget nevű patikussal is beszélt, aki nem lévén szállítója a gondreville-i kastélynak, kapva kapott az alkalmon, hogy ármánykodhat Kellerék ellen.

A kispolgárság e két képviselője kapcsolatai révén bizonyos számú ingadozó szavazatról dönthetett, mert egy sereg olyan embernek volt a sugalmazója, akik a jelöltek politikai nézeteivel édeskeveset törődtek. Az ügyvéd nyomban le is csapott Poupart-ra, s mivel apja éppen jött, hogy üdvözölje a már megjelent választókat, Fromaget-t odaterelte hozzá.

Aztán sorra megérkeztek a járás helyettes mérnöke, a városházi titkár, négy végrehajtó, három jogtanácsos, a törvényszék és a békebíró írnoke, az iktatási, majd az adóhivatal főnöke, két orvos, Varlet-nak, Grévin sógorának ellenlábasai, egy molnár, Philéas két helyettese, Arcis könyvkereskedő-nyomdásza és még vagy tíz-tizenkét polgár; csoportokba verődve sétáltak mind a kertben, s várták, míg a létszám eléggé felszaporodik ahhoz, hogy az ülést megnyithassák. És végül - déltájban - mintegy ötven ember, akinek legtöbbször a kíváncsiság hozta ide, s a szép szalonokat akarta látni, melyekről annyit beszéltek a kerületben - ötven ünneplőbe öltözött férfi telepedett le az ülőalkalmatosságokra, amiket Marionné készített elő a számukra.

Az ablakokat nyitva hagyták, és csakhamar olyan mély csend támadt, hogy hallani lehetett Marionné selyemruhájának zizegését is, aki nem tudott ellenállni a kísértésnek, lement a kertbe, és alkalmas helyet keresett magának, ahonnan meghallgathatja a választókat. A szakácsnő, a szobalány és az inas az ebédlőbe gyűltek, és együtt izgultak gazdáikkal.

- Uraim - szólt Simon Giguet -, önök közül néhányan meg akarják tisztelni apámat azzal, hogy felajánlják neki e gyűlés elnöki tisztét; Giguet ezredes azonban megbízott engem, hogy tolmácsoljam nekik köszönetét, és fejezzem ki hálóját szándékukért, amelyben, a hazának tett szolgálatai elismerését látja. Apám födele alatt vagyunk, ő tehát helyesebbnek tartja elhárítani magától ezt a feladatot, és egy tisztet kereskedőembert ajánl, akit az önök szavazatai a város élére állítottak. Philéas Beauvisage urat.

- Bravo! Bravo!

- Azt hiszem, valamennyien egyetértünk abban, hogy jelen gyűlésünkön (amely egészen baráti jellegű, de tökéletesen szabad is, és amelynek semmiféle ártalmas hatása sem lesz a nagy előkészítő gyűlésre, melynek keretében önök majd kérdéseket intézhetnek a jelöltekhez, mérlegelhetik érdemeiket), hogy jelen gyűlésünkön, mondom, követjük a képviselőház alkotmányos formáit.

- Igen! Igen! - kiáltották egy emberként.

- Akkor hát - folytatta Simon - a gyűlés óhaja szerint tisztelettel felkérem a polgármester urat, fáradjon ide, és foglalja el az elnöki széket.

Philéas fölkelt, áthaladt a szalonon, de érezte, hogy vörös lett, akár a pipacs. És amikor az asztal mögé került, nem száz szemet, hanem százezer gyertyát látott maga előtt. A nap is valósággal tűzbe borította a szalont, a torkában pedig - saját kifejezése szerint - mintha egy egész sóraktár lett volna.

- Köszönje meg! - mondta neki Simon halkán.

- Uraim...

Olyan süket csend támadt, hogy Philéast a kólika környékezte.

- Mit mondjak, Simon? - suttogta.

- Nos, nos? - szólt előre Achille Pigoult.

- Uraim - mondta az ügyvéd, akibe belészúrt a kis közjegyző kíméletlen nógatósa -, a megtiszteltetés, amelyben a polgármester urat részesítik, talán meglepi, de nem éri váratlanul őt.

- Úgy van - hagyta rá Beauvisage -, polgártársaimnak ez a figyelmessége sokkal mélyebben érint, semhogy ne érezném rendkívüli kitüntetésnek.

- Bravo! - kiáltotta a jegyző egymagában.

„Vigyen el az ördög - gondolta Beauvisage -, ha valaki még, egyszer rászéd a szónoklásra...”

- Fromaget és Marcellot urak, lesznek szívesek vállalni a szavazatszedői tisztséget? - kérdezte Simon.

- Ha már mindenáron a Házat követjük - állt fel Achilla Pigoult -, úgy lenne a szabályos, hogy a gyűlés maga nevezze ki a vezetőség két tagját.

- Ez csakugyan helyesebb volna - mondta a behemót Mollot, a törvényszéki írnok -, mert különben pusztán komédia, ami itt történik, és nem cselekszünk szabadon. Tán végig Simon úr kénye-kedve szerint járjunk el?

Simon mondott valamit Beauvisage-nak, mire az elnök ki is sikerített egy „Uraim!...”-ot, amely megérdemelte az *érdekcsigázó* jelzőt.

- Bocsánat, elnök úr - szólt rá Achille Pigoult -, önnek az a feladata, hogy elnököljön, s nem az, hogy vitázzék.

- Uraim, ha kötelezőnek tartjuk magunkra... a parlamenti szabályokat - nyögte Beauvisage, ahogy Simon a szájába adta -, felkérem a tiszteletre méltó Pigoult urat... hozzászólásának megejtésére... fáradjon ki ehhez az asztalhoz...

Pigoult odasietett a teázóasztalhoz, mögéje állt, ujjaival könnyedén megtámaszkodott a peremén, és merészen beszélni kezdett, csaknem oly fesztelenül, mint a híres Thiers.

- Uraim, nem tőlem származik a javaslat, hogy haladjunk a Ház rendje szerint; én ugyanis a két Házban mind ez ideig semmiféle rendet sem tudtam felfedezni; de teljességgel belátom, hogy egy hatvan-egynéhány érdemes champagne-i férfiúból álló gyülekezetnek valahonnan elnököt kellett kerítenie, mert nincs nyáj pásztor nélkül. Meggyőződésem, hogy érdemes polgármesterünk akkor is teljes többséget kapott volna, ha titkosan szavazunk, a családjától támogatott jelöléssel szembehelyezkedve ugyanis bebizonyította nekünk, hogy benne a polgári bátorság a legmagasabb fokon áll: le tudja tépni magáról a legerősebb kötelekeket is, a családi kötelekeket! Márpedig a hazát a család elébe helyezni oly nagy lelkiert kíván, hogy mindig csak abból a gondolatból tudunk erőt meríteni hozzá: ítélőszéke magasából Brutus kétezer-öt száz és egynéhány év után is rajtunk tartja szemét! Nos, Giguet ügyvéd úr, aki igen okosan kitalálta, mint érzünk az elnök megválasztását illetően, természetesnek tartja, hogy a szavazatszedők megválasztását is ő irányítsa; önök azonban helyeselték észrevételemet, mert úgy vélték, hogy ebből elég volt egyszer, és helyesen vélték! Közös barátunk, Simon Giguet ugyanis ezzel oly színben tűnnék fel, mint aki parancsolni akar, holott - jelölt lévén - éppen kérni szándékozik; és elveszíthetné annak a kedvező hatásnak az előnyeit, melyet tiszteletre méltó atyjának a szerénysége keltett bennünk. Nos, elfogadta azt az elnöklési módot, amelyet a jelölt ajánlott neki, mit tesz nagyra becsült elnökünk e pillanatban? Megfoszt a szabadságunktól bennünket! Mert kérdem önöktől, helyes-e az, hogy választott elnökünk szavára felállással nevezzük ki a két szavazatszedőt?... Ez máris választás, uraim. Szabad lesz-e a választásunk ezen a módon? Ülve maradhat az ember a szomszédja mellett? Azt indítványozzák majd, mindenki álljon fel, gondolom, udvariasságból; és mivel valamennyien felállunk valamennyiünkért, vagyis szükségképpen mindenki mindenkit megválaszt, voltaképp senki sem választ meg senkit.

- Igaza van - mondta a hatvan hallgató.

- Tehát mindannyian írjunk fel két nevet egy-egy szavazócédulára, és akkor majd azok, akik helyet foglalnak az elnök úr mellett, a társadalom ékességeinek tekinthetik magukat; az ő tisztük lesz, hogy az elnök úrral egyetértésben kimondják a többséget, amikor felállással szavazni fogunk az egyes határozatokról. Azért vagyunk itt, ha nem tévedek, hogy odaigérjük jelöltünknek azokat az erőket, melyekkel az előkészítő gyűlésen, a kerület összes választóinak gyülekezetében ki-ki rendelkezik. Súlyos döntés, hadd mutassak rá. Mert hisz nem a hatalom négyszázadrészéről van-e szó, ahogy a polgármester úr mondta nemrég a rá jellemző elme-éllel, amellyel minduntalan fején találja a szöveget, és amelyet mi mindig értékelünk?

Giguet ezredes szeletekre vágott egy ív papirost. Simon pedig elküldött tollért és tintaért. Az ülést felfüggesztették. Ez az előzetes formai vita kínzó nyugtalanságot ébresztett Simonban, és felkeltette az egybehívott hatvan polgár figyelmét. Hamarosan nekiláttak a szavazócédulák megírásának, s a ravasz Pigoult keresztül is vitte, hogy Mollot urat, a törvényszéki írnokot és

Godivet urat, az iktató vezetőjét válasszák meg. Fromaget, a patikus és Marcellot, a jogtanácsos ettől persze elkedvetlenedett.

- Önökön keresztül nyilvánítottuk ki függetlenségünket - mondta nekik Achille Pigoult -; büszkébbek lehetnek a kudarcukra, mint a sikerükre lehettek volna.

Kitört a nevetés. Simon Giguet azonban csöndet teremtett, szót kért az elnöknek, akinek már az inge is átmedvesedett, és minden erejét összeszedve tudta csak végigmondani: - Simon Giguet úré a szó.

- Uraim - mondta az ügyvéd -, hadd köszönjem meg Achille Pigoult úrnak, hogy bár gyűlésünk egészen baráti jellegű...

- Ez a nagy előkészítő gyűlés előkészítő gyűlése - jegyezte meg Marcellot jogtanácsos.

- Épp erre szándékoztam rámutatni - folytatta Simon. - Mindenekelőtt azonban köszönetet mondok Achille Pigoult úrnak, amiért a szigorú parlamenti formák közé terelt bennünket. Ez az első alkalom, hogy az arcisi kerület szabadon...

- Szabadon! - akasztotta meg Pigoult a szónokot.

- Szabadon! - harsogta a gyülekezet.

- Szabadon fog élni jogaival - folytatta Simon Giguet - az általános képviseléválasztás nagy csatájában; és mivel alig pár nap választ el bennünket attól a gyűléstől, amelyen majd megjelenik minden választó, hogy megítélhesse a jelöltek rátermettségét, igen nagy szerencsének kell tekintenünk, hogy itt, szűk körben megismerkedhettünk e gyűlések szokásaival; sokkal könnyebben fogunk most már dönteni Arcis városának politikai jövőjéről, mert ma a család helyett a várossal, az egyén helyett az országgal foglalkozunk...

Simon aztán felvázolta húsz esztendő választásainak történetét. Kijelentette, hogy bár helyesen jártak el, amikor mindig Francois Kellert választották meg, itt az ideje, amikor a kerületnek le kell ráznia a Gondreville ház igáját. Arcis éppúgy nem lehet liberális hűbértartó többé, mint ahogy nem lehet a Cinq-Cygne-ek hűbértartója. Az országban haladó áramlatok észlelhetők, és Kellerek nem ezeket képviselik. Mióta vicomte lett, Charles Keller az udvarhoz tartozik, s a keze egészen meg van kötve; de hisz nem is annyira azért léptetik itt fel jelöltnek, hogy egy képviselő örököse, mint inkább azért, hogy főrendi apja utóda lehessen stb., stb. Végezetül Simon arra kérte polgártársait, hogy őt válasszák meg, s kötelezte magát: a híres Odilon Barrot mellett fog ülni, és sohasem fogja elárulni a Haladás dicső zászlaját.

A Haladás, az egyik szó, amellyel akkoriban nem annyira eszméket, mint hazug becsvágyakat próbáltak összefogni; mert 1830 után már legfeljebb néhány kiéhezett demokrata törekvéseit leplezhette. Ez a szó ellenben még mindig igen hatásos volt Arcisban, és tekintélyt adott annak, aki a zászlajára írta. Haladó embernek lenni annyit jelentett, hogy az illető filozófusnak vallotta magát mindenben és puritánnak politikában. Hogy hitet tesz a vasút, az esőköpenyek, a javítóintézetek, a fával történő útburkolás, a négerék függetlensége, a takarékpénztárak, az egybeszabott cipők, a gázvilágítás, az aszfalozott járdák, az általános választójog és a civillista lefaragása mellett. És végül, hogy elítéli az 1815-ös szerződéseket, az idősebbik ágat, Észak óriását, az álnok Albiont, valamint a kormány minden vállalkozását, jót és rosszat egyaránt. Mint látható, a *haladás* szó éppúgy jelenthet *nem*-et, mint *igen*-t... A *liberalizmus* kifejezés átfestése volt, új becsvágyakhoz új jelszó.

- Ha jól megértettem, mivégre jöttünk itt össze - mondta Jean Violette, egy harisnyagyáros, aki két évvel azelőtt megvásárolta a Beauvisage-céget -, arról van szó, hogy szavunkat adjuk: minden tőlünk telhetőt elkövetünk, hogy Simon Giguet urat megválasszák képviselőnek

Francois Keller gróf helyébe. Mármint, ha ez az összefogás mindnyájunknak kedvére való, mondjunk igent, vagy mondjunk nemet, és már végeztünk is.

- Ohó, lassabban a testtel! A politikában más a dolgok rendje, épp azért politika! - kiáltott fel Pigoult, akinek nyolcvanhat esztendő nagyapja épp ekkor lépett be a terembe. - Az előttem szóló maga akarja eldönteni azt, amiről szerény véleményem szerint vitát kell indítani. Szót kérek.

- Achille Pigoult úré a szó - hirdette ki Beauvisage, s végre sikerült szokott polgármesteri és alkotmányos méltóságával előadni ezt a mondatot.

- Uraim - kezdte a kis közjegyző -, talán elismerik, hogy ez az a ház Arcisban, ahol a legkevésbé szabadna szót emelni Gondreville gróf és a Kellerek befolyása ellen. Az érdemes Giguet ezredes itt az egyetlen, aki nem tapasztalta a szenátori hatalom súlyát, mert soha semmit sem kért Gondreville gróftól, pedig a gróf törölte a száműzendők listájáról 1815-ben, és megszerezte számára a nyugdíjat, amely ma is jár neki, anélkül, hogy a tiszteletre méltó ezredes, mindnyájunk büszkesége, a kisujját is megmozdította volna...

Moraj futott végig a termen, az elismerés moraja az aggastyán iránt.

- Hanem a Marionokat a gróf elhalmozta jótéteményeivel - folytatta a szónok. - Pártfogása nélkül a néhai Giguet ezredes sohasem került volna az aube-i csendőrség élére. Néhai Marion úr sem elnökösködött volna császári törvényszéken, ha nem áll mögötte a gróf, akinek egyébként magam is örök hálával tartozom!... Egészen természetes hát, hogy a szószólója vagyok önök előtt!... Egyébként igen kevesen vannak kerületünkben olyanok, akik ne köszönhetnének egyet-mást ennek a családnak... (Zúgás a teremben.)

- Minden jelöltnek el kell tűrnie, hogy kifaggassák - folytatta Achille tüzével -, és nekem jogomban áll beszámoltatnom őt az életéről, mielőtt képviselőmre felhatalmazom. Nos, nem szeretném, ha hálátlanságot tapasztalnék a képviselőmnél, mert a hálátlanság olyan, mint a baj: az egyik vonzza a másikat. Pusztán eszköz voltunk a Kellerek kezében, mondják önök; ám a hallottak után én attól tartok, hogy a Giguet-k kezében sem leszünk más. A megfogható dolgok századát éljük, ugyebár? Hát akkor vizsgáljuk meg, mit várhat Arcis Simon Giguet megválasztásától. A függetlenséget emlegetik? Simon, akit mint jelöltet most cseplök, jó barátom, mint ahogyan barátja önöknek is mind, és ami engem illet, szívesen üdvözlém a baloldal szónokaként, Garnier-Pagès és Laffitte padtársaként; de mit nyerne ezzel a kerület?... A kerület elvesztené Gondreville gróf és Kellerek támogatását... Pedig az elkövetkező öt esztendő során valamennyiünknek szüksége lesz egyikre is, másokra is. Ha valamelyik fickó rossz számot húz a sorozáson, megkérjük majd Carigliano marsallnét, eszközölje ki a felmentését. Kellerek is segítségünkre lehetnek, sokféle van szavuk. Az öreg Gondreville gróf pedig mindig készségesen szolgálatunkra állt: az arcisiakat sose várakoztatta az előszobájában, mindjárt bejutottak hozzá. Ez a három család ismeri Arcis összes családját... Mármint hol a Giguet ház pénzesládája, és milyen befolyással rendelkezik a minisztériumokban?... Mennyi hitele van a párizsi piacon? Ha majd kőhíddá kell átépítenünk rozoga fahídunkat, meg tudja-e szerezni a megyétől és az államtól a szükséges tőkét?... Ha Charles Kellert választjuk meg, ezzel megújítjuk azt a szövetségi és barátsági szerződést, amelyből mindaddig csak hasznunk származott. Ha viszont kedves és kiváló iskolatársamat, az én érdemes Simon Giguet barátomat választjuk meg, míg miniszter nem lesz belőle, komoly veszteségekkel számolhatunk! Márpedig szerénységét ismerve, azt hiszem, nem fog megcáfolni, ha kételkedem abban, hogy valaha is ilyen magas polcra kerül!... (Derűtség.) Azért jöttem el erre a gyűlésre, hogy tiltakozzam egy olyan határozat ellen, amelyet kerületünkre nézve végzetesnek tartok. Charles Keller az udvar embere, hallom. Nos, annál jobb! Legalább nem nekünk kell

megfizetnünk a politikai tandíját; már jártas az országos ügyekben, van parlamenti gyakorlata, sokkal előbb válik belőle államférfi, mint Simon barátunkból, aki bizonyára nem állítja, hogy Pitt-té vagy Talleyrand-ná cseperedett szegény kis Arcisunkban...

- Ahonnan Danton is kikerült!... - kiáltotta oda Giguet ezredes, akit ez a rögtönzés dühre lobbantott.

- Bravo!... - tört ki a helyeslés; hatvan pár tenyér verődött össze.

- Apámnak helyén van az esze - súgta Simon Giguet Beauvisage-nak.

- Nem tudom, mi célja, hogy egy választás ürügyén a Gondreville gróffal való kapcsolatunkat feszegetik - pattant fel az agg ezredes vérvörös képpel. - Fiam az édesanyjától örökölte a vagyonát, a gróftól nem kért semmit. Simon a gróf nélkül is az lenne, ami: fia egy tüzérezredesnek, aki rangját a szolgálataival érdemelte ki; ügyvéd, aki nem forgatja a köpönyegét. Megmondom én, ha kell, a szemébe mondom Gondreville grófnak, hogy csak úgy harsog: „Húsz éven át megválasztottuk a vejét; de most be akarjuk bizonyítani, hogy ezt saját jószántunkból tettük, s egy arcisi embert jelölünk, hadd lássa ország-világ: él még a régi ezerhétszáznyolcvankilences szellem, mely önt ily magasra lendítette, nem vezett még ki a Dantonok, Malinek, Grévinek, a Pigoult-k és Marionok hazájában...” Csak ennyit akartam mondani!

És az öregúr visszazökkent a székébe. Nagy zenebona támadt. Achille tátogott, felelni készült. Beauvisage, aki nem is érezte volna elnöknek magát, ha nem rázza a csengőjét, iparkodott csendet teremteni, de csak növelte a zsvajjt. Kettőre járt az idő.

- Engedelmmükkel figyelmeztetem a tiszteletre méltó Giguet ezredest, akinek érzelmeit könnyű megérteni, hogy önkényesen ragadta magához a szót; ez pedig ellenkezik a parlamenti szokásokkal - mondta Achille Pigoult.

- Nem tartom szükségesnek rendreutasítani az ezredest - felelte Beauvisage. - Apa...

A csend helyreállt.

- Nem azért jöttünk ide, hogy idősb és ifjabb Giguet uraimék minden óhajára áment mondjunk - kiáltotta Fromaget.

- Nem! Nem! - harsogta a hallgatóság.

- Rosszul áll a szénánk - mondta Marionné a szakácsnőnek.

- Uraim - szólt ismét Achille -, egyetlen, de határozott kéréssel fordulok Simon Giguet barátomhoz: mondja el, mit szándékozik tenni az érdekünkben!...

- Úgy van, úgy van!

- Vajon a jó hazafiak (és az arcisiak azok) mióta tekintik mesterségnek és portékának a szent képviselői hivatást? - szólt Simon Giguet. - Nem is képzelik, milyen hatásos dolog fennkölt érzelmekről szónokolni. Ámbár, az emberek ugyan megtapsolják a nagy elveket, de azért szavazatukkal hozzájárulnak hazájuk megalázásához, ahogyan a színházban a gonosztevő is azt kívánja, vajha nyerné el méltó büntetését Robert Macaire, s később mégis a másvilágra küldi a maga Germeuiljét.

- Bravo - kiáltotta egypár választó -, telivér Giguet!

- Önök azért küldenek engem a képviselőházba, ha ugyan küldenek, hogy elveket képviseljek ott, ezerhétszáznyolcvankilenc elveit! Hogy egyik kereke legyek, ha úgy tetszik, az ellenzéknek, hogy vele szavazzak, felvilágosítsam a kormányt, hadat üzenjek a visszaéléseknek, s a haladást sürgessem minden téren...

- Mit ért ön haladáson? Számunkra a haladás a Nyomorult Champagne felvirágoztatását jelenti - vágott közbe Fromaget.

- A haladás? Mindjárt megmagyarázom, hogy én mint értelmezem - felelte Simon, szörnyen bosszankodva, amiért megakasztották.

- A haladás: Franciaország rajnai határai és az ezernyolcszázötvenötös szerződések sutba vágása - mondta az ezredes.

- A haladás: drágán adni a gabonát, olcsón venni a kenyeret - kiáltotta Pigoult gúnyosan: tréfának szánta, pedig ez a badar elképzelés igen divatos Franciaországban.

- A haladás: a boldogság mindenki számára, melyet az emberbaráti eszmék győzelme hoz majd meg.

- No, mit mondtam?... - fordult szomszédaihoz ravasz mosollyal a jegyző.

- Pszt, csend! Figyeljünk! - szólt rá néhány kíváncsi.

- Uraim - mondta a kövér Mollot mosolyogva -, kezdődik a vita, hallgassák a szónokot odaadással, engedjék, hadd fejtse ki nézeteit...

- Minden átmeneti korban, uraim - kezdte Simon Giguet komolyan -, s a mi korunk is ilyen...

- Beeeeee!... beeeeee!... - bégetett fel Achille Pigoult egyik barátja, akinek hasbeszélői, választás alkalmával remekül kamatozó, tehetsége volt. Kirobbant a kacagás - végre is csupa champagne-i férfi ült itt együtt! Simon Giguet keresztbe fonta karját, úgy várta, hogy elüljön a nevetőorkán.

- Ha ezt kioktatásnak szánták - mondta végül -, ha így akarták kifejezésre juttatni, hogy együtt haladok az emberi jogok dicső bajnokainak a nyájával, akik egyre-másra hallatják intő szavukat, egyre-másra jelentetik meg könyveiket, együtt a halhatatlan pappal, aki síkraszáll a nemrég kiszenvedett Lengyelországért, együtt a bátor pamfletíróval, aki rajt tartja szemét a civillistán, a filozófusokkal, akik követelik, hogy intézményeink ténykedését az őszinteség hassa át: ha ezt akarta mondani, köszönet érte az ismeretlen közbeszólónak! Számomra a haladás mindannak a megvalósítását jelenti, amit a Júliusi Forradalom napjaiban ígértek nekünk; jelenti a választóreformot, jelenti...

- Eszerint ön demokrata! - kiáltotta Achille Pigoult.

- Nem - felelte a jelölt. - Mindenki demokrata talán, aki intézményeink szabályszerű és törvényszerű fejlődését óhajtja? Számomra a haladás a testvéri jó viszony helyreállítását jelenti a nagy francia család tagjai közt, és ne ámítsuk magunkat azzal, hogy sok szenvedés...

Három órakor Simon Giguet még mindig a haladást magyarázta, pedig már innen is, onnan is szabályos hortyogás hallatszott, jelezve, hogy némelyik hallgatót elnyomta a buzgóság. Mert bár a kaján Achille Pigoult mindenkit áhítatos figyelemre buzdított, a szónok egyre inkább belebonyolódott mondataiba és körmondataiba.

Ekkor már jó néhány polgár - választó és nem választó vegyest - ácsorgott csoportokba verődve az arcsi kastély előtt, melyet a tértől rácsos kerítés választ el, s melynek szomszédságában a Marion ház kapuja nyílik.

Ez a tér több út és utca találkozó pontja. Itt áll a vásárcsarnok is, a kastéllyal szemközt pedig, a tér közvetlen, makadámozatlan túloldalán, melyet az eső mindig finoman felbarázdál, remek sétány húzódik, a Sóhajok útja. Vajon szégyenére vagy becsületére szolgál ez a város hölgyeinek? E kétértelmű név nyilván arcisi elmésség. A térről két igen sűrű lombú, vén hársfákkal szegett oldalfasor ágazik ki, s vezet egy körútra: sétány ez is, afféle kihalt vidéki sétány, ahol sokkal több a békésen heverő szemét, mint a párizsi módra izgékony sétáló.

Amikor forrpontjára ért a vita, melyet Achille Pigoult egy igazi parlamenti szónok hidegvérével és bátorságával szított fel, a Sóhajok útja egyik oldalfasorának hársai alatt egy kis társaság, négy úriember sétálgatott. A térre kijutva megálltak mind a négyen, s az arcisiakat figyelték, akik úgy rajzoltak a kastély előtt, mint a kaptárba este hazatérő méhek. Ez a négy sétáló Arcis egész kormánypártja volt: az alprefektus, a királyi ügyész, a helyettese és Martener úr, a vizsgálóbíró. A törvényszéki elnök, mint már tudják, az idősebbik ág híve és a Cinq-Cygne ház odaadó szolgája.

- Nem, sehogy sem értem a kormányt - ismételte az alprefektus, a sűrűsödő csoportokra mutatva. - A helyzet súlyos, s nem kapok semmiféle utasítást!...

- Ebben nincs egyedül! - mondta neki Olivier Vinet mosolyogva.

- Mi panasza van a kormány ellen? - kérdezte a királyi ügyész.

- A kormány maga sem tudja, mitévő legyen - magyarázta a fiatal Martener -, odafönt jól tudják, hogy ez a kerület bizonyos mértékig a Kellerek jussa, és semmi kedvük sincs ujjat húzni velük. Egyetlen ember van, aki felér Talleyrand-nal, nem szabad őt megsérteni. Nem is a prefektushoz kellett volna küldenie a rendőrbiztos, hanem Gondreville grófhhoz.

- Az ellenzék pedig máris mozgolódik - szólt Frederic Marest -, és láthatják, mekkora befolyása van Giguet ezredesnek. Ezen az előkészítő gyűlésen polgármesterünk, Beauvisage úr maga elnököl...

- De hiszen Simon Giguet végre is barátja, egykori iskolatársa magának - fordult Olivier Vinet kajánul az alprefektushoz -, Thiers úr pártjába fog majd belépni, úgyhogy nyugodtan korteskedhet neki.

- Könnyen megtörténhet, hogy a kormány engem is meneszt, mielőtt megbukik. Márpedig ha egyszer elküldték az embert, sose tudja, mikor hívják vissza - mondta Antonin Goulard.

- Collinet, a szatócs!... A hatvanhetedik választó, aki felkereste Giguet ezredes - jelentette Martener: mint afféle ügybuzgó vizsgálóbíró, számolta a választókat.

- Ha Charles Keller a kormánynak a jelöltje - szólt ismét Antonin Goulard -, mért nem mondták meg nekem, mért engedtek időt Simon Giguet-nek arra, hogy telebeszélje az emberek fejét?

A négy úr eközben lassan eljutott arra a helyre, ahol véget ér a sétány, s megkezdődik a Fő tér.

- Nézzék csak: Groslier! - mondta a bíró egy lovast megpillantva.

A lovas a rendőrbiztos volt; ő is észrevette az országúton a négy uraságot, Arcis vezérkarát, s odanyargalt hozzájuk.

- Mi újság, Groslier úr?... - fogadta az alprefektus, s pár lépéssel odébb vonult vele egy kis eszmecserére.

- Uram - mondta neki halkán a rendőrbiztos -, a prefektus úr megbízásából szomorú hírt kell tudatnom önnel: Charles Keller vicomte úr meghalt. Az értesítés tegnapelőtt érkezett meg Párizsba távjelzón, s a két Keller úr, Gondreville gróf úr, Carigliano marsallné, egyszóval az

egész család tegnap óta Gondreville-ben tartózkodik. Abd-el-Kader újra támadásba lendült Afrikában, megint fellángolt a harc. Ez a szegény fiú az elsők közt hagyta ott a fogát az összecsapásban. A választásokat illetően a prefektus úr azt mondta, hogy ön majd bizalmas utasításokat fog kapni, mégpedig itt helyben...

- Kitől?... - kérdezte az alprefektus.

- Ha ezt tudnám, hol lenne a bizalmas jelleg? A prefektus úr maga sem tud semmit - felelte a rendőrbiztos. - Ez a kormány és az ön titka lesz, mondta nekem.

És azzal Groslier tovaaporzott, miután az alprefektus - már derültebb kedvvel - egyik ujját az ajkára illesztve hallgatásra intette.

- Nos, mi hír jött a megyefőnökségtől?... - kérdezte a királyi ügyész, amikor Antonin Goulard visszatért a három hivatalnokhoz.

- Semmi jó - felelte Antonin titokzatos képpel, s úgy nekieredt, mintha ott akarná hagyni társait.

A tér közepe felé tartva - meglehetősen csöndben, mert a három úr kissé megorrolt az alprefektus hirtelen sietsége miatt - Martener úr megpillantotta idősb Beauvisage-nét, Philéas anyját: a polgárok csaknem mind köréje gyülekeztek a térről, s ő mintha valamit elmondott volna nekik. Egy Sinot nevű jogtanácsos, akinek ügyfelei az arcisi kerület royalistái közül kerültek ki, s ennél fogva távol maradt a Giguét-féle gyűléstől, kivált a csoportból, odaszaladt a Marion ház kapujához, és erősen megrántotta a csengő zsinórját.

- Mi történt vajon? - tündött Frédéric Marest, és nyeles szemüvegét leengedve, elmondta a látottakat az alprefektusnak és a bírónak.

- Az történt, uraim - felelte Antonin Goulard -, hogy Charles Keller elesett Afrikában, s ez a legszebb reményekre jogosítja fel Simon Giguét-t! Ismerik Arcist, Charles Keller volt itt az egyetlen lehetséges kormányjelölt. Bárki más nyomban szemben találná magát a *lokálpatriotizmus*-sal...

- Csak nem választanak meg egy ilyen tökfilkót? - vetette oda Olivier Vinet nevetve.

A helyettes ügyész huszonhárom év körüli fiatalember volt, az egyik leghíresebb főügyésznek, Július egyik hatalmasságának idősebbik fia, s persze az ügyészi karba is az apai befolyás juttatta be. Mint Provins város képviselője - mindig újraválasztják - a főügyész ma a Közép egyik oszlopa a Házban. Érthető tehát, hogy a fiú - anyja de Chargeboeuf kisasszony volt - apjára támaszkodva magabiztosan viselkedett és dolgozott. Mindig kertelés nélkül megmondta véleményét emberekről és dolgokról egyaránt; abban reménykedett ugyanis, hogy nem marad sokáig Arcisban, hamarosan áthelyezik Versailles-ba királyi ügyésznek, s onnan. Párizs már csak egy lépés. A kis Vinet fesztelensége - afféle jogászi gőg, mely az érvényesülés biztos tudatából táplálkozott - már csak azért is bosszantotta Frédéric Marest-t, mert alárendeltjében a becsvágy maró gunyorossággal párosult. A királyi ügyész már a negyvenet taposta, a Restauráció alatt hat esztendejébe került, míg az első helyettségig feljutott, s a Júliusi Forradalom aztán otthelyeztette az arcisi ügyészségen, bár jövedelme meghaladta a tizennyolcezer frankot - örökké ingadozott hát, mert egyrészt szerette volna a főügyész jóindulatát elnyerni (annyi ügyvéd-képviselőből lett már igazságügyminiszter!), másrészt viszont a tekintélyét is meg kellett őriznie.

Olivier Vinet (keszeg, törékeny termet, szőke haj, köznapi arc, de kajánságtól szikrázó zöld szem) azoknak a fiatalembereknek a fajtájába tartozott, akik szívesen gúnyolódnak, s az élvezeteknek élnek, de fel tudják öltetni azt a fölényes, gőgös, tudálékos kifejezést is, amely

nyomban megjelenik a hivatalnokok arcán, mihelyt székükbe ülnek. A jól megtermett, terebélyes, potrohos és komoly királyi ügyész egyébként pár napja végre kiötlötte, miképpen vergődhet zöld ágra ezzel a kétségbeejtő Vinet-vel: úgy kezelte, mint apa az elkapott gyermekét.

- Olivier - mondta helyettesének, s a vállára ütött -, az ilyen nagy jövőjű embernek, mint maga, gondolnia kell arra, hogy Giguet-ből könnyen képviselő lehet. Maga pedig a nyilvánosság előtt éppúgy megtette volna előbbi megjegyzését, mint baráti körben.

- Van valami, ami kerékkötője lehet Giguet megválasztásának - szólalt meg ekkor Martener.

Ez a kissé esetlen, de jólelkű és csupa tehetség fiatalember, egy provinsi orvos fia, Vinet főügyésznek köszönhette az állását, aki sokáig ügyvédkedett Provinsben, s éppúgy pártfogolta a provinsieket, mint Gondreville gróf az arcisiakat. (Lásd *Pierrette*-et.)

- Éspedig? - kérdezte Antonin.

- A lokálpatriotizmus irtózatossággal hat, ha valakit rá akarnak tukmálni a választókra - mondta a bíró -; de mihelyt egy velük egyenrangút kell maguk fölé emelniük a derék arcisiaknak, a honszerelmet rögtön elnyomja majd bennük az irigység meg a féltékenység.

- Ami roppant egyszerű, de nagyon is igaz - bólintott a királyi ügyész. - Ha össze tud szedni ötven kormánypárti voksot, nagyon valószínű, hogy az történik majd a választáson, amit maga akar - tette hozzá Antonin Goulard-ra pillantva.

- Felléptet Giguet ellen egy hozzá hasonló jelöltet, ennyi az egész - toldotta meg Olivier Vinet is.

Az alprefektusnak kissé felderült az arca, s ez nem kerülte el a többiek figyelmét; egyébként is kitűnően megértették egymást. Legényemberek voltak mind a négyen, eléggé módosak, s egészen ösztönösen összefogtak a vidéki unalom ellen. Különben a három úr már rég észrevette, hogy Giguet bizonyos féltékenységet ébresztett Goulard-ban, amit nyomban megértettek, ha pár szót ejtünk a múltjukról.

Antonin Goulard a Simeuse család nemzeti javakból meggazdagodott egyik hajdani lovászának a fia volt, s maga is bennszülött arcisi, akárcsak Simon Giguet. Apja, az öreg Goulard feleségének halála után otthagya a valpreux-i (a Val-des-Preux név elkorcsosult alakja) apátságot, Arcisba költözött, és Antonin fiát a császári líceumba küldte, ahová Giguet ezredes már előbb beíratta a maga Simon nevű fiát. A két földi tehát együtt koptatta az iskola padjait, majd a jogot is együtt végezte el Párizsban; barátságukat a fiatalkori mulatságok pecsételték meg. Megfogadták, hogy ha más-más pályára lépnek is, egyengetni fogják egymás útját. A végzet azonban úgy akarta, hogy vetélytársakká váljanak. Történetünk kezdete előtt fél évvel Antonin titokban látogatást tett Beauvisage-nénál, s felajánlotta szívét és nevét, ám tagadhatatlan előnyei és a Becsületrend keresztje ellenére, amellyel Gondreville gróf az elmaradozó előléptetésért kárpótolta, s amely mindig ott virított a gomblyukában, udvarias formák közt ugyan, de kosarat kapott.

Vidéken az efféle lépés mindig kitudódik. A királyi ügyészt, aki kitüntetés és társadalmi helyzet tekintetében semmivel sem maradt el Antonin Goulard mögött, három esztendővel azelőtt - a korkülönbségre hivatkozva - ugyancsak elutasították.

Az alprefektus és a királyi ügyész ezek után visszahúzódott, kimért udvariassággal kezelte Beauvisage-ékat, s baráti társaságban gúnyt űzött belőlük. Most pedig, séta közben, mindketten megfejtették és megtárgyalták Simon Giguet jelölésének a titkát, mert már előző nap világossá vált előttük, miben reménykedik Marionné. Mindketten úgy érezték, mint a *kertész*

kutyája, s titokban, de nagy buzgón iparkodtak megghiúsítani az ügyvéd házasságát a gazdag örökösével, akinek a kezéért ők hiába esengtek.

- Bárcsak valóban a kezembe adná Isten ezt a választást, s bárcsak kineveztetne utána a gróf prefektusnak - fohászzkodott fel Antonin Goulard -, mert már éppúgy meguntam Arcist, mint önök, bár idevalósi vagyok.

- Itt a jó alkalom, hogy megválasztassa magát, főnököm - mondta Olivier Vinet Marest-nek. - Jöjjön, felkeressük az apámat, akinek pár órán belül meg kell érkeznie Provinsbe, és megkérjük, ajánlja be magát kormányjelöltnek...

- Sose fáradjanak - szólt oda Antonin -, a kormánynak megvannak a maga tervei az arcisi mandátummal...

- Ugyan kérem! Két kormány van: az egyik abban a hitben leledzik, hogy ő rendezi meg a választásokat, a másik meg abban, hogy a választások az ő malmára hajtják a vizet - vágott vissza Vinet.

- Ne nyomjuk Antonint még mélyebbre a pácban - mondta Frédéric Marest, és rákacsintott helyettesére.

A négy úr jócskán elhagyta már a Söhajok útját, és a téren, az *Öszvér* fogadó közelében járt, amikor hirtelen megpillantotta Poupart-t: a fogadós Marionétól jött, s feléjük tartott. Ekkor kitárult a ház nagykapuja, és a hatvanhét összeesküvő kitódult rajta.

- Szóval maga is elment abba a házba? - mondta Antonin Goulard a fogadósnak, s a Marion kert falaira mutatott, amelyek a brienne-i út mentén, az *Öszvér* fogadó istállóival szemben emelkednek.

- De többé be nem teszem oda a lábam, alprefektus úr - felelte Poupart -: Keller úr fia meghalt, nincs ott semmi keresnivalóm. Isten tisztázta a helyzetet...

- Nos, Pigoult? - kérdezte Olivier Vinet, amikor előkerült a Marion-gyűlés egyszemélyes ellenzéke.

- Nos - felelte a közjegyző, akinek a homlokán még ott gyöngyözött a verejték, küzdelmei tanújele -, Sinot olyan hírral lepett meg bennünket, amely minden ellentét nyomban elsimított. Öt pártütő: Poupart, nagyapám, Mollot, Sinot és jómagam kivételével, valamennyien megesküdték, mint valaha a Labdajátékok Termében, hogy török-szakad, kivívják Simon Giguét diadalát, aki mától fogva halálos ellenségem. Ó, hogy nekitüzesedtünk! Mindenesetre sikerült a Giguét-eket ráuszítanom a Gondreville-ekre! Az öreg gróf tehát majd mellém áll. Legkésőbb holnap már mind tudni fogja, amit ezek a melldöngető arcisi honfiak összehordtak róla, a pénzhőségéről meg a viselt dolgairól, csak hogy lerázzák a pártfogását, vagy ahogy ők mondják: az igáját.

- Teljes az egység - mosolygott Olivier Vinet.

- Ma még - vélte Martener.

- Ó igen - mondta Pigoult -, mindnyájan egyetértenek abban, hogy arcisi embert kell megválasztani. És ugyan kit is léptethetnénk fel Simon Giguét ellenében? Egy olyan férfiú ellenében, aki az imént két óra hosszat magyarázta a *haladás* szót!...

- Ott van az öreg Grévin - vetette fel az alprefektus.

- Benne egy szikra becsvágy sincsen - felelte Pigoult -; különben is legelső dolgunk az legyen, hogy tanácsot kérünk Gondreville gróf úrtól. Nézzék csak, milyen hódolattal kíséri ki Simon ezt a parádés szamarat, ezt a Beauvisage-t - tette hozzá, s mutatta az ügyvédet, aki kart karba

öltve jött ki a polgármesterrel, s a fülébe sugdosott. Beauvisage jobbra-balra köszöngetett, a polgárok pedig azzal a tisztelettel néztek fel rá, amely vidéken a város leggazdagabb emberét megilleti.

- Nemcsak a városcopyát: az atyát is látja benne - mondta Vinet.

- Pedig hiába ajánrozza - felelte Pigoult, elérve a szójátékba burkolt célzást -, Cécile kezével nem az apja, és nem is az anyja rendelkezik.

- Hát kicsoda?

- Az én volt főnököm. Úgyhogy, ha meg is választatja magát Simon, még korántsem ért célhoz...

De hasztalan faggatta Goulard és Frédéric Marest, Pigoult nem magyarázta meg a megjegyzését, amelyet - joggal - eseményekkel terhesnek éreztek, s amely arra vallott, hogy a kis jegyző ismeri némileg a Beauvisage család terveit.

Megmozdult egész Arcis, s ennek nemcsak a Gondreville családot sújtó végzetes hír, hanem a Giguet-knél hozott nagy elhatározás is oka volt; Marionné és a háromtagú személyzet iparkodott mindent rendbe tenni estére, mert várható volt, hogy a kíváncsiság teljes számban összereli a ház barátait.

Champagne szegény vidéknek látszik, pedig csak szerencsétlen vidék. A tájék egyhangú, nem sok gyönyörűséggel szolgál a szemnek. A falvakban, sőt a városokban is csak nyomorúságos fa- vagy vályogtákolmányokat talál az átutazó; a téglá már fényűzést jelent. Követ egyedül a középületekre szánnak. Arcisban is csupán a kastély, a törvényszék és a templom épült kőből. Pedig Champagne, vagy ha úgy tetszik: Aube, Marne és Haute-Marne megye nemcsak világhírű szőlőkben bővelkedik, virágzó iparágai is vannak.

Nem beszélve a reimsi üzemekről, Franciaország csaknem összes kötött és szövött holmija - jelentékeny árucikk! - Troyes környékén készül. Tíz mérföldes körzetben igen sok a munkás a falvakban, az arra utazó a nyitott ajtókon át jól láthatja, mint szorgoskodnak. Ezek a munkások a gyártók, az őket összefogó vállalkozó a *gyáros*, ahogy nevezik. A „gyáros” tárgyal a párizsi cégekkel, sőt gyakran a kis rőfösboltokkal is, s az előbbieknél éppúgy, mint az utóbbiaknál ez áll cégtábláin: *Kötött- és szövöttáru üzem*. Holott egyik sem készít egyetlen pár harisnyát vagy zoknit, egyetlen sapkát sem. A kötöttáru javarésze Champagne-ból származik, bár a champagne-i munkásoknak Párizsban is akadnak versenytársaik. A termelő és a fogyasztó közti közvetítés egyébként nemcsak a kötőipart nyomorítja meg. Megvan ez a legtöbb iparágban, és mivel a közvetítő megköveteli a maga sápját, felhajtja az árakat. Épp ezért nagyszerű vállalkozás, és hatásait tekintve, jeles politikai tettet vinne véghez az, aki ledöntené a termékek eladását oly károsan befolyásoló és igen költséges válaszfalakat. Igen, az egész gazdaság nyerne vele, ha végre megvalósulna az az olcsóság az országban, amely annyira fontos az országon kívül, lévén feltétele a győzelemnek a külföld ellen folyó gazdasági harcban; márpedig ez éppoly gyilkos harc, mint amit fegyverrel vívnak.

Csakhogy az efféle visszaélések megszüntetése nem hozna az emberbarátoknak olyan dicsőséget és előnyöket, mint a négerék vagy a fegyencek érdekében indított vita (valójában üres szócséplés), s ilyenformán a termelés és a fogyasztás még sokáig sínyle majd ezeknek az *árubankárok*-nak a csempészüzemeit. Szellemes ország vagyunk, mégis azt hisszük, hogy az egyszerűsítés - rombolás. Még mindig kísért az 1789-es forradalom réme.

Abból a lendületből, mellyel a természettől mostohán ellátott vidék nekigyürkőzik az iparnak, kiviláglik, mekkorát haladhatna a mezőgazdaság terén is, ha a tőke rászánna némi összegeket a talaj megjavítására, mert a föld Champagne-ban se meddőbb, mint Skóciában, ahol a

befektetés csodákat művelt. És mihelyt a mezőgazdaság eltünteti a terméketlen foltokat e megyékben, s az ipar elvetett valamelyes tőkét a champagne-i krétatáblákon, nyomban megháromszorozódik a jólét. A fényűzést nem ismerő Champagne-ba, a kietlen házakba behatolna az angol kényelem, s meggyorsulna a pénz körforgása, ami már fél gazdagság, és Franciaország elmaradt vidékein egyre-másra észlelhető.

Mondják ki hát az írók, a hivatalnokok, az Egyház a szószékeken, a sajtó a lapok hasábjain - mondják ki és ismételjék el újra meg újra, hogy a pénz felhalmozása vétek a társadalom ellen. A vidék oktalan takarékoskodása megbénítja a gazdaság testét, és aláássa a nemzet egészségét.

Ilyenformán a kis Arcis, noha se közlekedési, se kereskedelmi gócpontnak nem mondható, s a fejlődésben látszatra egészen megrekedt, viszonylag gazdag város, hála a kötőiparnak, lassacskán sok tőke gyülemlt föl benne.

Philéas Beauvisage Nagy Sándora, vagy ha úgy tetszik: Attilája volt ennek a szakmának. Hallgassák meg, hogyan vált e tisztos vállalkozóból - pamutkirály. Mivel gyermekeik közül egyedül Philéas maradt életben, Beauvisage-ék, akik valaha a gondreville-i uradalomhoz tartozó remek Bellache-majort bérelték, 1811-ben áldozatok árán is megváltották a sor alól, mást rukkoltattak be helyette. Majd amikor 1813-ban a Díszgárdába akarták besorozni, az időközben megözvegyült Beauvisage-né Gondreville gróf közbenjárásával ismét megmentette egyetlen fiát. Philéas ekkor huszonegy éves és - idestova három esztendeje - jámbor kötszővő iparos volt. Ez idő tájt járt le Bellache bérlete, s az idős majorosasszony úgy döntött, hogy nem újítja meg. Öreg napjaira, gondolta, épp elég vesződése lesz a saját birtokával. Hogy élete alkonyát semmi se háborítsa, Arcis közjegyzője, Grévin úr előtt számadást tett férje hagyatékáról, bár Philéas ezt egyetlen szóval sem kérte; a számadásból kiderült, hogy mintegy százötvenezer frankkal tartozik a fiának. A derék asszony nem adta el földjeit, melyek javarészt a szerencsétlen sorsú Michu, a Simeuse ház volt intézője birtokából származtak; az összeget készpénzben számolta le fia elé, s meghagyta neki, vásárolja meg a céget főnökétől, az öreg békebíró fiától, akit annyira cserbenhagyott az üzleti szerencse, hogy - mint már említettük - halálát is öngyilkosságra magyarázták. Philéas Beauvisage engedelmes fiú volt, és határtalanul tisztelte anyját, egykettőre megalkudott hát a gazdájával, s minthogy örökölte szüleitől a *bírvágy-dudor*-t, ahogy a frenológusok nevezik, teljes ifjonti hévvel rávetette magát erre az iparra: nagyszerű lehetőségeket látott benne, s elhatározta, hogy vállalkozásaival felendíti. A szokatlan Philéas keresztnév - mint ezer más csodabogár - a Forradalom szüleménye volt. Beauvisage-ék ugyanis, lévén a Simeuse család hívei s ennél fogva jó katolikusok, eltökélték, hogy megkereszteltetik a gyermeküket. Goujet abbé, a cinq-cygne-i plébános aztán, akihez tanácsért fordultak, Szent Philéast ajánlotta védőszentül, mondván, hogy ez a görög név a városházán is tetszeni fog; mert a kicsi abban a korszakban jött a világra, amikor az újszülötteket a köztársasági naptárból származó fura neveken írták be az anyakönyvbe.

1814-ben a kötöttáru-ipar, mely rendes körülmények közt kevés kockázatot jelent, teljességgel a pamut áringadozásainak a függvénye volt. A pamut árát viszont Napóleon császár győzelme, illetve veresége szabta meg: ellenfelei, a pénzéhes angol tábornokok így beszéltek Spanyolországban: „A várost bevettük, küldjétek a bálákat...”

Az ifjú Philéas falusi munkásait hajdani főnöke, Pigoult látta el nyersanyaggal. Pigoult-nak ugyanis nagy mennyiségű fonala volt raktáron, amikor vállalatát eladta a fiatal Beauvisage-nak; még a nagy drágaság korszakában vette, s azután a császár emlékezetes rendelete következményeképp csak úgy dőlt a birodalomba a pamut Lisszabonból, hat sou-ért kilója. Ennek a pamut-beáradásnak a honi hatásai vitték sírba Pigoult-t, Achille apját, és hozták meg Philéas szerencsésjét, aki főnökével ellentétben, nem vesztette el a fejét, sőt: olcsón vásárolta a

pamutot, de kétszerannyit vett, mint elődje, s így sikerült az árkülönbözetet kiegyenlítenie. Ezzel az egyszerű fogással Philéas megháromszorozta termelését, a munkások jötevéjének a szerepében tetszelgett, s Párizsba és az egész országba szállított - mégpedig nyereséggel - akkor, amikor mindenki boldog volt, ha beszerzési áron alul tudhatott a portékáján. 1814 elején Philéas kiürítette a raktárait. Félő volt, hogy a háború átcsap belterületre, amit főképp Champagne sínylett volna meg: ez óvatosságra intette; megszüntette a gyártást, és tőkéit aranyra váltva minden eshetőségre készen állt.

A vámhatárokat ekkoriban már sokfelé áttörték. Napóleon az ország területén harcolt, szüksége volt a harmincezer fináncra. A pamut ezer rést talált határsövényeinken, beférkőzött és elárasztotta a piacokat. Nem is gondolnák, milyen leleményes és fürge volt ez idő tájt a pamut, és milyen mohón csaptak le az angolok arra az országra, ahol a pamutharisnya hat frankba került, s a perkáling fényűzésnek számított! A kis vállalkozók, a főbb szállítók eleinte bíztak Napóleon lángelméjében, megvették a Spanyolországból érkező fonalat. Abban a reményben dolgoztak, hogy később majd rákényszeríthetik feltételeiket a párizsi nagykereskedőkre. Philéas mindezt jól megfigyelte. Amikor a háború már Champagne-ban pusztított, igyekezett tehát mindig a francia sereg és Párizs közt maradni. A harisnyák e kozákja minden elvesztett csata után felkereste a munkásokat, akik készítményeiket hordókban - a kötőipar vermei! - rejtették el; és a falvakat járva csengő arannyal, de készítési költségen alul felvásárolta az áruval telt hordókat, mert hiszen egyik napról a másikra az ellenség hatalmába eshettek, akinek a lábára éppúgy elkelt a harisnya, mint nyeldeköljébe az itóka.

Philéas e szomorú időkben csaknem akkora tevékenységet fejtett ki, mint maga a császár. A kötött holmik e generálisa mint kereskedő küzdött végig az 1814-es hadjáratot - senki sem tudja, milyen vitézül küzdött! Ahol a vezér egy mérfölddel előbbre nyomult, ő egy mérfölddel hátrább maradt, s a sikeres üzletember sapkákat és gyapotharisnyákat harácsolott ott, ahol a bukott császár hervadhatatlan babérokot szerzett. Egyenrangú lángelmék voltak, bár ki-ki más téren működött, s míg az egyik azon fáradt, hogy befődjön, a másik arra törekedett, hogy elpusztítson minél több fejet. Mivel saját magának kellett előteremtenie a szállító alkalmatosságokat, hogy kötöttárus hordóit megmenthesse - Párizs egyik külvárosában raktározta el őket - nemegyszer rekvirált lovakat és szekereket, mintha csak a Birodalom ügyéről lenne szó. De hát a kereskedelem vajon nem volt-e éppoly hatalmasság, mint Napóleon? Az angol kereskedők vajon nem terítették-e le - miután egész Európát zsoldjukba fogadták - a boltjaikra kezét emelő óriást?... Amikor a császár lemondott Fontainebleau-ban, Philéas diadalmaszkodott, és korlátlan úr lett a szakmában. Ügyesen átvészelte a pamut leértékelését, és megkészserezte vagyonát, holott a többi vállalkozó a legszerencsésebb esetben is ötven százalékos veszteséggel tudott csak túladni a portékáján. Háromszázezer franknyi vagyonnal tért vissza Arcisba, ennek felét hatvan frankos államkötvényekbe fektette, ami tizenötezer frank járadékot jelentett. Százezer frankot a forgótőkéje megduplázására szánt. A többiből szép házat építtetett az arcisi Híd téren, berendezte és kicsinosította.

A diadalmasan hazatérő üzletembernek természetesen Grévin lett a bizalmasa. A közjegyző egyetlen lánya ekkor húszéves volt, eladó lány. Grévin apósa, az orvos, aki negyven esztendeig gyógyította Arcist, még élt. A jegyző - már özvegy volt - tudta, mekkora Philéas anyjának a vagyona. Tetszett neki, hogy ez a fiatalember ilyen merészen „küzdött” végig az 1814-es hadjáratot, hitt az erejében, a rátermettségében. Séverine Grévinnek anyai öröksége volt a hozománya, hatvanezer frank. És a jó öreg Varlet-től vajon mennyi szállhatott még rá? Legfeljebb ugyanennyi. Grévin már az ötvenet taposta; félt, hogy hamarosan meghal; attól tartott, a Restauráció korában nem tudja majd úgy férjhez adni a lányát, ahogy kitervelte; mert Séverine-t illetően nagyon is becsvágyó volt. Ravaszul úgy intézte hát, hogy Philéas megkérje a lánya kezét.

Séverine Grévin jól nevelt és szép lány volt, ez idő tájt Arcis egyik legjobb „parti”-ja. Másrészt egy gondreville-i bérlő fia nagy tisztességnek tarthatta, hogy rokonságba kerül Gondreville gróf, szenátor és - változatlanul - főrend legjobb barátjával; özvegy Beauvisage-né némi áldozattól sem riadt volna vissza ekkora eredményért; de amikor tudomást szerzett fia sikeréről, úgy vélte, főlösképpen őt kiházásítani, s e bölcs tartózkodásban a közjegyző is követte, így lépett hát frigyre a Simeuse-ök hű majorosának a fia a Simeuse-ök egyik legádázabb ellenségének a lányával. És talán ez az egyetlen eset, amikor valósággá is vált XVIII. Lajos jelszava: *Összefogás és feledés*.

A Bourbonok második visszatértekor hetvenhat éves korában meghalt Varlet úr, az agg orvos; kétszázezer frank maradt utána a pincéjében - csupa aranypénz - és ugyanilyen értékű vagyon. Philéasnak és feleségének tehát 1816-tól kezdve harmincezer frank járadéka volt a cég hozamán kívül; Grévin ugyanis ingatlanokba akarta befektetni a lánya vagyonát, s ezt Beauvisage sem ellenezte. Séverine nagyapai öröksége azonban alig tizenötezer frankot hozott, pedig az öreg Grévin ugyancsak kutatta a jó befektetési lehetőségeket.

Beauvisage-né és Grévin már e két esztendőnek a során meggyőződhetett Philéas határtalan ostobaságáról. Amit az idős közjegyző kivételes képességek megnyilvánulásának hitt, pusztán a mohó kereskedő jó szimata volt, s ugyanígy összetévesztette a fiatalságot az eréllyel, és a szerencsét az üzleti érzéssel. Mert ha írni-olvasni tudott is Philéas, és a számolásban sem volt nála hiba, soha semmit sem olvasott. Siralmasan tudatlan lévén, három értelmes szót sem lehetett váltani vele, mindenre kellemesen hangzó közhelyek áradatával felelt. De azért nem hiányzott belőle a kereskedői józanság, hisz bérlők ivadéka volt! A másik félnek mindig világosan, félreérthetetlenül és egyszerűen kellett beszélnie, ő azonban sosem szolgált hasonló válasszal. Philéas jó, sőt érzékeny lélek volt, a legröpkébb szívhezsztoló história is megríkatja. És főképpen a feleségéhez volt jó, akit tisztelt, s eszességéért mélységesen csodált. Séverine sok mindent tudott, Philéas szerint mindent. S már azért is helyesen ítélte meg a dolgokat, mert mindenben tanácsot kért apjától. Végezetül pedig, igen határozott egyéniség volt, s csakhamar ő lett az úr a háznál. Amikor Séverine ezt elérte, az öreg közjegyző kissé megnyugodott, mert az uralkodásban boldogságot és kielégülést találnak az ilyen jellemű nők - bár nem mint nők! Lássuk hát, állítólag mit talált Séverine mint nő.

Az 1815-ös fordulat után egy Chargeboeuf vicomte-ot küldtek Arcisba alprefektusnak; a vicomte a család szegényebbik ágából származott, és rokona, Cinq-Cygne márkiné támogatásának köszönhetően állását. A fiatal ember öt esztendeig maradt alprefektus. Mint mondják, a szép Beauvisage-nének volt némi része benne, hogy - előmenetelét elhanyagolva - ily szokatlanul hosszú ideig vesztegelt ebben az alprefektúrában. Ám siessünk hozzátenni, hogy a mendemondát semmiféle botrány sem szentesítette, pedig vidéken mindig napvilágra kerül az effajta szerelem, a kisvárosi Árgusokat nehéz megtéveszteni. Ha Séverine szerette is Chargeboeuf vicomte-ot, s ha a vicomte szerette is őt, a tisztességen nem esett se fölt, se csorba, állították Grévin és Marion barátai. Ez a kettős klikk hangadója volt az egész kerületnek; a royalisták azonban fittyet hánytak a Marionok és Grévinek véleményére, s szerencsés fickónak mondták az alprefektust.

Amikor Cinq-Cygne márkinének fülébe jutott, hogy mit puzmognak rokonáról a kastélyokban, magához rendelte Cinq-Cygne-be; és mivel irtózott mindenkitől, aki akár közvetlenül, akár közvetve, de szerepelt a családját oly kegyetlenül sújtó igazságügyi drámában, meghagyta a vicomte-nak, változtasson állomáshelyet. Meg is szerezte neki a sancerre-i alprefektúrát, s megígérte, hogy később prefektussá teszi. Némely éles elméjű megfigyelők ekkor kijelentették: ismervén a márkiné gyűlöletét a Grévin név iránt, a vicomte csak mímelte a szerelmet, hogy prefektus lehessen. Mások összefüggéseket kerestek Chargeboeuf vicomte párizsi

kiruccanásai és Beauvisage-né útjai között, aki a legátlászóbb ürügyekkel maga is ellátogatott a fővárosba.

A pártatlan történész ugyancsak zavarba jönne, ha véleményt kellene mondania a magánélet egyik-másik homályos-bogos titkáról. Egyetlen körülmény látszott igazolni a híreszteléseket. Cécile Renée Beauvisage 1820-ban született, a szerencsés alprefektus ekkor hagyta el Arcist, s az ő egyik keresztnéve is René. A Renée nevet a keresztapa, Gondreville gróf adta Cécile-nek. Ha Beauvisage-né tiltakozik ellene, ezzel úgyszólván elismerte volna, hogy a gyanú jogos. Persze az emberek, akik szeretnék, ha mindig igazuk lenne, az idős főrend kajánságának tulajdonították a dolgot. A keresztanya Kellerné volt, a gróf Cécile nevű lánya. Mármost, ami Cécile-Renée Beauvisage hasonlóságát illeti: ez egészen megdöbbenő! A fiatal lány nem hasonlít sem az apjára, sem az anyjára: lassacskán a vicomte élő képmásává teljesedett, s felvette az ő előkelő modorát is. Az arcisiak azonban már nem fedezhették fel ezt a kettős - testi és lelki - hasonlóságot, mert de Chargeboeuf úr többé nem tért vissza a városba.

Beauvisage-né egyébként a maga módján boldoggá tette a férjét. Philéas szerette az asztal, s általában az élet örömeit: Séverine tehát a legfinomabb borokkal kedveskedett neki s olyan konyhával - a megye legjobb szakácsnőjének a kommandója alatt -, amely egy püspöknek is becsületére vált volna; de a hivalkodásnak még a látszatát is kerülte, ügyelt arra, hogy fényűzésével ne ríjon ki az arcisi polgárok közül. Ezért járta aztán Arcisban a mondás: vacsorázunk Beauvisage-nénál, s töltsük az estét Marionnénál!

A Restauráció hatalmassággá tette a Cinq-Cygne-eket az arcisi kerületben, s ez persze szorosabb szövetségbe fűzte a Gondreville gróf elrablásával kapcsolatos bűnperben érdekelt családokat is. A Marionok, Grévinek, Giguét-k már csak azért is összefogtak, mert *alkotmányos* nézeteiket csak tökéletes egységben vihették diadalra a választásokon.

Séverine okosan rávette Philéast, hogy szentelje magát kötöttáru cégüknek, holott ezzel Philéas helyében mindenki felhagyott volna; elküldte Párizsba és mindenfelé vidékre, ahogy az ügyek ezt megkívánták. Philéas így foglalkoztatni tudta a *bírvágy-dudor*-át, s hogy a szólásmondással éljünk: *papucs alatt* üzve mesterségét, a tőkéje kamatain kívül egészen 1830-ig évről évre megkereste a kiadásaira valót. Beauvisage úr és neje vagyonának a kamatai tehát, melyeket Grévin tizenöt esztendő óta híven tőkésített, 1830-ig mintegy ötszázezer frankra szaporodhattak. Ennyi is volt ekkoriban Cécile hozománya; az öreg közjegyző ötvenfrankos, háromszázalékos kötvényekbe fektette, ami harmincezer frank járadékot jelentett. Senki sem tévedett tehát, ha nyolcvanezer frank járadékra becsülte a Beauvisage-vagyont. 1830-ban Beauvisage-ék eladták kötöttáru cégüket Jean Violette-nek, egyik szállítójuknak, a Simeuse-ügyben szereplő egyik fő terhelő tanú unokájának, s üzleti tőkéjüket, melyet háromszáz ezer frankra becsültek, szintén befektették; Beauvisage úr és neje azonban még az öreg Grévitől és Beauvisage-nétől; az idős majorosasszonytól is vár örökséget, úgy tizenöt-húszezer frank járadékot mindegyiktől. A nagy vidéki vagyonokat a takarékosággal megszorzott idő hozza létre. Harminc év vidéken jelentős tőkének számít.

Cécile-Renée-nek ötvenezer frank járadékot adva hozományul, Beauvisage-éknak még megmarad ez a két örökség, továbbá harmincezer frank járadék és arcisi házuk. Cinq-Cygne márkiné halála után Cécile bízvást feleségül mehetett volna a fiatal márkihoz; a kegyelmes asszony azonban jó egészségnek örvendett, s hatvanesztendősen is életerős és szinte szép volt, hiú reménység lett volna hát a halálára várakozni, ha ugyan efféle remények valaha is beférkőztek Grévin és lánya szívébe, amint azt néhányan állították, megdöbbenve az alprefektus és a királyi ügyész - két igen elfogadható kérő - elutasításán.

A Beauvisage ház - Arcis egyik legszebb háza - a Híd téren, a Bugyellárisnyitogató utca vonalában áll, épp a Templom térre vezető Híd utca sarkán. Jóllehet nincs sem kertje, sem udvara, mint sok vidéki háznak, és díszítése ízléstelen, mégis megakad rajta a szem. Kiskapuja is kétszárnyú, s a térre nyílik. A térre néző földszinti ablakokból a *Postá*-hoz címzett fogadót, az utcára nézőkből pedig az Aube festői környékét látni: a hajózás a híd után kezdődik a folyón. A hídon túl újabb terecske, itt lakik Grévin úr, s itt indul a sézanne-i út. A gondosan fehérre meszelt Beauvisage ház az utca felől is, a tér felől is kőépületnek látszik. A magas, szétnyitható zsaluk, az ablakok külső faragványai: minden valami sajátos jelleget ad ennek a hajléknak, amely valósággal kimagaslik a többnyire nyomorúságos külsejű, jórészt fából épült, de követ utánzó, erőt mímelő vakolattal bevont arcisi házak közül. Ámbár ezeknek a házaknak is van némi egyszerű bájuk, éppen az építészek vagy polgárok jóvoltából, akik mind iparkodtak megfejteni ennek az építési módnak a titkát.

A hidat közrefogó két tér mindegyikén akad mutatóba ilyen champagne-i forma ház.

A tér házsorának a közepe táján, a Beauvisage laktól balra Jean Violette borvörösre - a farészek zöldre - festett rozoga butikja látható: Violette az ismert grouage-i bérlőnek, a szenátor-elrablási per egyik fő tanújának az unokája volt. Beauvisage 1830-ban reá ruházta át üzletjogát és kapcsolatait; s mint mondják, pénzt is kölcsönzött neki.

Az arcisi híd fából épült. Tőle száz méternyire, fölfelé az Aube-on egy másik híd - rajta magas, többkerekes malom - eltorlaszolja a folyót. A nyilvános és a magánhíd közötti térség nagy medencét formál, melynek partjain magas házak meredeznek. Egy ív alakú hasítékon át s a tetők fölött ide látszik a kastélydomb s maga az arcisi kastély is kertjeivel, parkjaival, kerítésfalaival és fáival együtt, büszkén fölébe magasodva az Aube felső folyásvidékének, s a bal part sovány rétjeinek.

Az Aube csobogása, ahogy a malmok duzzasztógátjai közül kiszabadul s átszökik az elzáró gáton, a kerek muzsikája, amint a nekihajszolt víz megannyi apró vízesésként visszahullik rájuk és a medencébe: mindez kissé elevebbé teszi a Híd utcát, s ellentétet formál a nyugodt folyóval, amely lejebb már Grévin úr kertjei - a közjegyző háza a bal parton, a hídlábnál áll - és a kikötő közt siklik tova: itt, a jobb parton, egy kissé szegényes, de festői házsor előtt rakják ki az árut a hajókról. A távolban az Aube a part lakóinak szeszélye szerint elszórt vagy sűrűn ültetett, nagy vagy kicsiny és a legkülönbözőbb lombozatú fák közt kanyarog.

Annyiféle-fajta ház van itt együtt, hogy a sokfelé járt ember minden vidéknek megtalálja a jellegzetességét. Felfelé például, a medence szélén, melynek vizében kacsák lubickolnak, délies küllemű ház áll, az Itáliában használatos lefolyós cserepek alatt hajladozó tetővel; mellette, a töltés egyik sarkában, parányi kert, a kertben néhány szőlőtő, lugas és két-három fa. Róma némelyik részletére emlékeztet, a Tiberis-parton látni egypár mását. Az átellenben, a másik parton épült előreugró tetejű, körfolyosós nagy ház viszont Svájcot idézi. Hogy teljes legyen a hatás, közte és a túlfolyó közt jókora rét is nyújtózik, melyet nyárfák ékítenek, s homokos út szel át. És végül, a törekeny házikók körében még hatalmasabbnak látszó kastély épülettömbje a francia arisztokrácia pompaszeretét hirdeti.

Noha a két híd menti téren halad át a sézanne-i út is - elhanyagolt, förtelmes kociút -, itt a legpezsgőbb a város élete, mivel a békebírói hivatal és az arcisi városháza is a Bugyellárisnyitogató utcában találhatók; a párizsi ember hallatlan falusiasnak és elhagyatottnak találná ezt a helyet. Oly kedvesen maradi ez a vidék, hogy a Híd téren, a Posta fogadóval szemben egy tanyai kút is áll. Persze, valamikor a Louvre fényes udvarában is állt egy hozzá egészen hasonló!

Leginkább azonban abból a mélységes csendből érthetjük meg a vidéki életet, amelyben ez a városka egészen elmerül, s amely legélénkebb pontját is megüli. Könnyen elképzeltetik, milyen izgalmat kelt minden idegen, ha csak félnapra is érkezik, mennyi feszült, figyelő arc hajlik ki az ablakokon, s hogy kémlelik-fürkészik egymást a lakosok! Az élet oly klastromi itt, hogy vasár- és ünnepnap kivételével az idegen egy teremtetten sem talál a sétányokon vagy a Sóhajok útján, sehol, még az utcákon sem. Ebből azt is megértik mindjárt, miért volt a Beauvisage ház földszintje egy magasságban az utcával és a térrel. A tér szolgált udvarul neki. Ha odaállt ablakába, a kiérdemesült kötöttárus rendre végigjártathatta szemét a Templom téren, a híd két terén és a sézanne-i úton. Látott minden érkező postakocsit és a *Posta* fogadó felé igyekvő utast. És végül, a fogadónapokon megfigyelhette a békebírói hivatal és a városháza forgalmát. Éppezért Beauvisage nem adta volna a házát akár a kastélyért sem, annak minden nagyúrísága, faragott kövei, remek fekvése ellenére.

Beauvisage-éknál oszlopos előcsarnok fogadta a belépőt, a háttérben lépcsővel. Jobb kéz felé aztán tágas szalonba jutott, melynek két ablaka a térre nyílt, bal kéz felé pedig szép ebédlőbe, ahonnan az utcára lehetett kilátni. Az emeleten a lakószobák voltak.

Vagyonos polgár létükre is Beauvisage-ék csupán szakácsnőt és szobalányt tartottak, s az utóbbi is - parasztlány volt - többet mosott, vasalt és takarított, mint amennyit úrnőjét és a kisasszonyt öltöztette, akik megszokásból és időtöltésként mindig segítettek egymásnak. A kötöttáru vállalat eladása után Philéas megvált lovától és bricskájától is, melyek a *Posta*-ban voltak elszállásolva; mindkettőt eladta.

Mire Philéas hazaért, felesége, aki időközben értesült a Giguet gyűlés határozatáról, már fölvette cipőjét és sálját, apjához készült, mert sejtette, hogy Marionné este majd puhatolózni próbál nála Cécile és Simon házasságát illetően. Philéas beszámolt neki Charles Keller haláláról, majd gyermekdeden a véleményét tudakolta. - „Mit szólna hozzá, kedvesem?” - amiből kiviláglott, hogy Séverine mindenben orákulum a számára. Aztán leült egy karosszékre, és várta a választ.

1839-ben, negyvennégy éves korában Beauvisage-né még oly fiatalos volt, hogy bizvást felléphetett volna Mars kisasszony helyett. Gondoljanak a Théâtre-Français legelragadóbb Célímène-jére, s már előttük is áll Séverine Grévin! Formái éppoly teltek voltak, arca éppoly szép, alakja éppoly szabályos; csak hogy a kötöttáru-kereskedő feleségéből - alacsony termetű volt - hiányzott az a nemes báj, az a Sévigné-féle kacérság, amellyel a nagy színésznő beírta nevét mindenkinek az emlékezetébe, aki csak láthatta őt a Császárság és a Restauráció korában.

A vidéki élet és a kissé hanyag öltözködés - az utóbbi tíz évben Séverine kevesebbet törődött magával - némiképp elparlagiasította e szép arcélet, e szép vonásokat, s a hízás tönkretette ezt a testet, amely oly nagyszerű volt házassága első tizenkét esztendejében. A fenséges, parancsoló, királynői tekintet és a sajátosan kevély fejtartás azonban feledtették ezeket a szépséghibákat. Még fekete, hosszú, dús hajával, melyet befonva és magasan feltornyozva viselt, Séverine szinte fiatalnak látszott. Melle és válla hófehér volt, de oly duzzadó, telt, hogy köztük a nyak rövidebbé vált, s nehézkesen mozgott. Párnás, gömbölyű karja kicsiny és formás, de elhájásodott kézben végződött. És annyi egészség, annyi élet szorult beléje, hogy az összefűzött hús enyhe redőket vetett cipője fölött. Fülét fekete köves, ezer tallért érő karika ékítette. Rózsaszín csokros csipkefőkötőt, s gyapjú-muszlin köntöst hordott rózsaszín és kendersizürke csikokkal s zöld szegéllyel, hozzá - az alul szétnyíló kabátszárnyak megmutatták - keskeny valenciennes-csipkével díszített alsószoknyát és pálmamintás zöld kasmírsálat, amelynek a csücske lecsüngött a földig. Lábát mintha szorította volna a bronzszínű bőrből készült cipő.

- Nem lehet olyan éhes, hogy ne várhatna félórát - mondta Séverine a férjére pillantva. - Apám most végzett az ebédjével, és nekem nem menne le a falat a torkomon, ha nem tudnám, mi a véleménye minderről, s hogy nem kell-e Gondreville-be mennünk.

- Menj csak, drágám, megvárlak - felelte a kereskedő.

- Istenem, hát már sosem fogom leszoktatni magát arról, hogy tegezzen? - vetette oda az asszony sokatmondó vállmozdulattal.

- Idegenek előtt ezernyolcszáztizenhét óta egyetlenegyszer sem tettem - mondta Philéas.

- Viszont állandóan teszi a cselédek és a lánya előtt.

- Úgy lesz, ahogy akarja, Séverine - mondta Philéas megadóan.

- De nehogy egy szóval is megemlítsé Cécile-nek, mit határoztak a választók! - fűzte hozzá Séverine, sálját igazgatva a tükör előtt.

- Ne menjek el veled az apádhoz? - kérdezte Philéas.

- Nem, maradjon csak Cécile-lel. Különben nem ma kell megfizetnie Jean Violette-nek, ami a vételárból még fennmaradt? Remélem, eljön, hozza a húszezer frankját. Már háromszor kért háromhónapos haladékot, többet ne adjon neki; és ha nem tud fizetni, fogja a kötelezvényét, s vigye el Courtelhez, a végrehajtóhoz: rendezzük az ügyet, kérjünk bírósági végzést. Achille Pigoult majd megmondja, mit kell tennie, hogy hozzájussunk a pénzünkhöz. Ez a Violette egészen a nagypjára üt! Azt hiszem, nem riadna vissza attól sem, hogy csőd útján szerezzen vagyont: nincs se hite, se becsülete.

- De nagyon értelmes ember - jegyezte meg Philéas.

- Maga harmincezer frankért odaadott neki egy olyan üzletet és vevőkört, amelyik testvérek között is megért ötvenezret, ő meg ebből is csak tízezret fizetett ki nyolc év alatt...

- Sose pereltem be senkit - mondta Beauvisage -, és inkább vesszen oda a pénzem, mint hogy zaklassam szegényt...

- Aki bolondot csinált önből!

Philéas hallgatott. Nem tudta, mit feleljen az epés megjegyzésre, hát csak nézegette a léceket, amikből a szalon padlóját összerótták. Philéas Beauvisage eltompulását és eltunyulását talán az magyarázza, hogy mértéktelenül sokat aludt. Este nyolc órakor feküdt, reggel nyolc órakor kelt, s húsz év során sohasem ébredt fel tizenkétórás éjszakája alatt, vagy ha mégis megesett ez a súlyos eset, egészen rendkívüli dolognak tekintette, és csak ekörül forgott a szava másnap. Újabb órácskába telt aztán, míg elkészült magával, mert felesége ránevelte, hogy reggelinél már borotváltan, tisztán és felöltözve jelenjen meg színe előtt. Üzletember korában Philéas reggeli után elment hazulról, dolgai után nézett, s csak vacsorára tért meg. 1832 óta pedig ügyek intézése helyett be-benézett apósához, sétált egyet vagy látogatásokat tett a városban. Télen-nyáron csizmát, kék posztónadrágot, fehér mellényt és kék frakkot viselt, ahogy felesége előírta neki. Inge finom volt és feltűnően patyolatfehér, mert Séverine parancsára naponta váltotta. Vidéken ritkaság, hogy valaki ápolja magát, Philéas Beauvisage-ra tehát olyan elismeréssel tekintették Arcisban, mint amilyen elismeréssel Párizsban is ízléssel öltözött férfira tekintenek.

A pamutsapkák e komoly és érdemes terjesztője így jelentékeny személyiségnek látszott; s Séverine, okos asszony lévén, óvakodott akár egy elfelejtett szóval is tudtára hozni az arcisiaknak, mennyire csalódott a férjében, s milyen tehetségtelen embernek tartja - mert hála mosolyainak, cikornyás szólamainak és elegáns megjelenésének, Philéas a város egyik

tekintélyének számított. Úgy hírlett, Séverine oly féltékeny rá, hogy este társaságba sem engedi; pedig Philéas ilyenkor az igazak álmát aludta, azt a mély álmod, mely a rózsákat és liliomokat festette orcájára.

Philéas Beauvisage ilyenformán hajlamai szerint élt, felesége kényeztette, a két cseléd a gondolatait is leste, lánya a kedvében járt - Arcis legboldogabb emberének mondta magát, s az is volt. Séverine ugyan tökfilkónak tartotta, de szánta is, a gyermekeiket féltő-óvó anyák száalmával. Ha kemény igazságokat kellett mondania neki, mindig tréfával vette el a szavak élet. Nem volt az övéknél békésebb házasság, s mivel Philéas utálta a társas összejöveteleket, mert lépten-nyomon elbóbiskolt, és a kártyához nem értett, Séverine maga gazdálkodott az estével.

Most belépett Cécile, s Philéas boldogan, megkönnyebbülten kiáltott fel:

- De szép vagy!

Beauvisage-né hirtelen visszafordult, s olyan átható pillantást vetett a lányára, hogy az nem állhatta meg pirulás nélkül.

- Ejnye, Cécile, ki mondta magának, hogy így kicsípje magát?... - kérdezte.

- De hisz este Marionnéhoz megyünk, nemde? Azért öltöztem fel, hogy lássam, illik-e rám az új ruhám.

- Cécile, Cécile! - dorgálta Séverine. - Miért akarja becsapni az édesanyját?... Rosszul teszi, nem szeretem az ilyesmit, maga valamit titkol előttem...

- De hát mit követett el? - kérdezte Beauvisage, akit elbűvölt a csinos ruha.

- Hogy mit követett el? Majd megmondom neki! - mondta Séverine, és ujjával megfenyegette a lányát.

Cécile nyakába ugrott az anyjának, összecsókolta, hízelt neki, ami egyetlen gyerek esetében sikeres módja az érvelésnek.

A ruha, melyet az ifjú - tizenkilenc esztendő - Cécile Beauvisage fölvevett, lenszürke selyemruha volt sötétebb szürke sujtásokkal, és elöl a hosszú női köpenyeket idéző szabással. A mellkendős, gombokkal s kapsokkal ékített ruhaderék elöl csúcsban végződött, hátul pedig zsinórok fogták össze, akár a fűzőt. Ez az álfűző így tökéletesen kirajzolta a hátat, a csípőt és a keblet. A szoknya, melyen három sor rojt pompázott, elragadó redőket vetett, s szabása, kidolgozása párizsi varrónő tudását dicsérte. A csipkedíszes, takaros vállkendő rásimult a ruhaderékre. Cécile nyakát igen divatosan megkötött könnyű rózsaszín selyemsál burkolta, fején szalmakalap, s a kalapon moharózsa díszelgett. Kezén ujjatlan, fekete recekesztyű. Lábán bronzszínű bőrből készült cipellő - egyszóval, kivéve az *ünneplősi* némi látszatát, úgy festett Cécile, mintha valamelyik divatlapból lépett volna ki: apai-anyai szívnek ellenállhatatlan látvány, Cécile egyébként igen formás volt, közepes termetű és tökéletesen arányos. Gesztenyeszín haját az 1839-es divat szerint befonta, s a két vaskos varkocsot arca mellett hátravezetve összetűzte a tarkóján. Arca pirosposzsgás, de előkelően tojásdad volt, s az az arisztokratikus kifejezés ült rajta, melyet nem a szüleinek köszönhetett. Világosbarna szeméből teljességgel hiányzott a fiatal lányok természetes szelídsége, nyugalma és halvány mélabúja.

Igen, eleveenségével, életvidámságával és egészségével, polgári józanságával és elkényeztetett gyermeki rakoncátlanságával Cécile nyomban rácsáfolt regényes külsejére. Egy ügyes férj azonban, aki át tudja nevelni és ki tudja irtani belőle a vidékiességet, búbajos nőt faraghatna ebből a kis tuskóból. Séverine ugyanis büszke akart lenni a lányára, s ez a törekvése ellen-

súlyozta szeretete megnyilvánulásait. Volt ereje jó nevelést adni Cécile-nek; magára erőszakolt, tettett szigora engedelmségre bírta a kislányt, s elfojtotta a lelkében megbúvó csekély rosszat. Anya és lánya sohasem vált el egymástól; így Cécile-ben csakugyan megvolt mindaz, ami a fiatal lányokban ritkábban van meg, mintsem gondolnák: a gondolkodás tisztasága, a szív üdesége, a lélek hamvassága - hamisítatlanul, érintetlenül, tökéletesen.

- Szöget üt a fejembe, hogy így kicsinosította magát - mondta Beauvisage-né -: talán mondott magának valamit Simon Giguet tegnap, amiről nem számolt be nekem?

- No igen, egy férfi, aki képviselője lesz polgártársainak... - tódította Philéas.

- Édes anyuskám - súgta Cécile az anyjának -, Simon meglehetősen untat, de ő az egyetlen, akire még számíthatok a városban.

- A véleményed helyes, de várd meg, amíg nagyapád nyilatkozik - felelte Beauvisage-né, és megsókolta a lányát, akinek válasza nagy józanságról tanúskodott, de azt is megmutatta, hogy a Házasság eszméje már rést ütött ártatlanságán.

Grévin háza, mely az Aube jobb partján áll, s a hídon túl fekvő kis tér sarkát alkotja, az egyik legrégebbi ház Arcisban. Ennélfogva fából is épült, s a vékonyka falak között kavics béleli; de a falakat habarcsréteg takarja, amelyet vakolókanállal elsimítottak, és szürkére festettek. A ház azonban e kacér kendőzés ellenére is kártyavárnak látszik.

Az Aube mellett elterülő kertet teraszfal védi, a fal tetején virágcserepek sorakoznak. Ez a szerény ház - ahol minden ablaknak erős, a falhoz hasonló szürkére festett zsaluja van - belül éppolyan egyszerű, mint kívül. A belépő a kavicsal kirakott kis udvarban még ott találja a szőlőlugas zöld lécbordázatát, amely kerítésül szolgál a kertnek. A földszinten a hajdani irodát, melynek ablakai a folyóra és a térre néznek, szalonná alakították át: zöld utrecht bársonnyal bevont, ütött-kopott régi bútorok állnak benne. A dolgozószoba most a nyugalomba vonult közjegyző ebédlője. Egy aggastyán mély bölcsességét s azt a fajta életet tükrözi itt minden, amely csak elfolyt, ahogy a patak vize elfolyik a mezőn, s amelyet végül a politikai élet bohócai is megirigyelnek, kiábrándulva a nagy címekből-rangokból, s belefáradva, hogy esztelenül az ár, a haladás ellen ússzanak.

Míg Séverine áthalad a hídon, nézelődve, hogy apja vajon végére ért-e már vacsorájának, nem lesz haszontalan dolog, ha megismerkedünk ennek az öregembernek a jellemével, életével és nézeteivel, akit Malin de Gondreville grófhoz fűződő barátsága miatt az egész vidék tisztelt.

Hallgassák meg hát Grévin úr egyszerű, szinte együgyű történetét, aki sokáig úgyszólván egyetlen közjegyzője volt Arcisnak.

1787-ben két fiatalember érkezett Párizsba, zsebében a Tanács egyik ügyvédjének, Dantonnak címzett ajánlással. Ez a nagy hazafi ugyanis Arcis szülőtte. Háza még ma is látható itt, s családja sem halt ki. Ebből azt is megérthetjük, miért hatott úgy a Forradalom Champagne-nak erre a zugára. Danton a Châtelet ügyésznél helyezte el földijeit, akit Morton de Chabillant gróf elleni pöre tett híressé - a *Figaro házassága* bemutatójára bérelt páholyával kapcsolatosan -, s akit védelmébe vett a Parlament is, saját sérelmének nyilvánítva az ügyészét ért sérelmet.

Az egyik fiatalembert Malinnek, a másikat Grévinnek hívták, s mindkettő egyetlen gyermek volt. Malin apjái volt az a ház is, ahol most Grévin lakik. A két fiú őszintén kedvelte egymást, barátságuk tartós maradt. Malin agyafűrt fickó volt, csupa ötlet és becsvágy, s mestere a szónak. A becsületes, szorgalmas Grévinnek a csodáló szerepe jutott. A Forradalom kitörésekor visszatértek szűkebb hazájukba, az egyik ügyvéd lett Troyes-ban, a másik közjegyző Arcisban. Grévin továbbra is alázatosan szolgálta Malint: megválasztatta képviselőnek a

Konventbe. Malin viszont Arcis ügyészévé nevezte ki Grévint. Egészen thermidor 9-ig Malin nem volt több szürke Konvent-tagnál, követte az erősebbet, s ütötte a gyengébbet; Tallien azonban megértette vele, hogy Robespierre-t meg *kell* dönteni. E szörnyű parlamenti csatában Malin vitézül küzdött, alkalomadtán bátorság is tellett tőle. És ezzel megkezdődött politikai szereplése, a *második vonal* egyik hősének a pályája; a thermidoristákat otthagyva a clichyistákhoz szegődött, s ekkor kinevezték a Vének tanácsába. Mint Talleyrand és Fouché barátja, összeesküvést szőtt velük Bonaparte ellen, majd - ugyancsak velük együtt - Bonaparte egyik lelelkesebb híve lett Marengo után. Csakhamar kinevezték a törvényelőkészítő bizottság tagjává, az elsők közt került be az államtanácsba, részt vett a Törvénykönyv szerkesztésében, s az elsők közt emelkedett a szenátori méltóságra, Gondreville grófja címmel. Ez tehát a politikai életrajza Malinnek; most lássuk a pénzügyit.

Grévin roppant szorgalommal és ügyességgel gyarapította Gondreville gróf vagyonát az arcisi területben. A gondreville-i uradalom a Simeuse-öké volt - derék, törzsökös vidéki nemescsalád, amelyet megtizedelt a nyaktiló, s amelynek örökösei - két fiatalember - Condé seregében szolgáltak. A birtokot a „nemzeti javak” kiürítésakor újra verték, ekkor kaparintotta meg Malin, Marion úr képében s Grévin közvetítésével. Grévin a barátjának juttatta az egyházi földek javát is, amikor a Köztársaság áruba bocsátotta őket Aube megyében. Malin pedig híven küldözte Grévinnek a vásárláshoz szükséges összegeket, és ő sem feledkezett meg ügynökéről. A Direktórium megalakulásakor - ekkortájt a köztársasági tanácsokban vitte a szót - már az ő neve szerepelt az adásvételi okmányokon. Grévin közjegyző lett, Malin pedig államtanácsos. Grévin Arcis polgármestere lett, Malin szenátor és Gondreville grófja. Malin feleségül vette egy milliomos szállító lányát, Grévin pedig elvette a derék Varlet-nek, Arcis első orvosának egyetlen lányát. Gondreville grófnak háromszázezer frank járadéka van, palotája Párizsban, remek kastélya Gondreville-ben; egyik lányát Kellerhez, a párizsi bankárhoz, a másikat Carigliano herceghez, a marsallhoz adta hozzá.

Ami Grévint illeti, ő tizenötezer frank járadékot szerzett, meg a házat, ahol takarékoskodva morzsolgatja békés élete még hátralevő napjait - és jól szolgálta a barátját, aki ím, ezt a házat is hatezer frankért adta oda neki!

Gondreville gróf most nyolcvanéves, Grévin hetvenhat. A francia főrend a parkjában sétál, a kiérdemesült közjegyző Malin apjának a kertjében. Mindketten puha gyapjúholmikba burkolóznak, s élére rakják a tallért. Hatvanesztendő barátságukat soha semmi sem zavarta meg. A közjegyző mindig engedelmeskedett a Konvent-tagnak, az államtanácsosnak, a szenátornak, a főrendnek. A Júliusi Forradalom után, Arcison áthaladtában Malin megkérdezte Grévintől:

- Akarod a keresztet?

- Mit csináljak vele? - felelte amaz.

Sohasem hagyták cserben, sőt mindig okos szóval, tanáccsal segítették egymást: az egyik féltékenység, a másik fölény és sértő gőg nélkül. Malinnek egyébként szinte osztozkodnia kellett Grévinnel, mert a közjegyzőnek Gondreville gróf volt minden büszkesége. Grévin éppannyira érezte magát Gondreville grófnak, mint a gróf maga.

Ám a Júliusi Forradalom óta, amikor Grévin az évek súlyát tapasztalva lemondott a gróf vagyonának a kezeléséről, és amikor a gróf is, a kortól és a politikai viharoktól megtörten, arra gondolt, hogy visszavonul: a két aggastyán - noha mi sem változott köztük, csak éppen nem volt már oly nagy szükségük egymásra - alig-alig találkozott Birtokára utazóban, vagy Párizsba visszatérőben a gróf mindig meglátogatta barátját, de Grévin csak egyszer-kétszer kereste fel őt Gondreville-ben; gyermekeik közt pedig egyáltalán nem volt semmiféle kapcsolat. Kellerné vagy Carigliano hercegné soha két szót sem váltott Grévin kisasszonnyal,

se Beauvisage kötöttárkereskedővel való házassága előtt, se utána. Ez a látszólagos - vagy valóságos - góg nagyon meglepte Séverine-t.

Grévin a Császárság alatt polgármestere volt Arcisnak, s lévén szolgálatkész mindenkivel szemben, sok nehézséget megoldott vagy elhárított, míg a város élén állt. Kerek pocakja, kedélyessége és becsületessége kivívta az egész járás tiszteletét és szeretetét, másrészt Gondreville gróf kegyeinek, hatalmának és befolyásának letéteményesét is megsüvegelték benne. És mégis, mióta felhagyott közjegyzői ténykedésével, s a köz- és magánügyek intézésében sem vett többé részt: nyolc esztendő óta szinte már el is felejtették őt Arcisban, s napról napra várták a halálát. Grévin ugyanis - akár barátja, Malin - mintha már nem is élne, hanem inkább csak tengődne; sohasem mutatkozott, kertjét művelte, fáit nyesegette, főzelék-féléivel, új hajtásaival pepecselt; és mint afféle aggastyán, a sír felé kacsingatott. Ez a hetvenegynéhány éves ember pontos napirend szerint élt. A nappal együtt kelt, s kilenckor már feküdt, mint barátja, Giguet ezredes; és a fősvények módján igen kevéssel beerte. Bort egy-két pohárral ivott csak, de annak kitűnőnek kellett lennie. Kávét, likórt nem fogyasztott, s testmozgásul az egy kertészkedést választotta. Télen-nyáron ugyanazt az öltözetet viselte: ormótlan olajozott cipőt, gyapjúharisnyát, szürke, csatos nadrágot puha szövetből, nadrágtartó nélkül, bő, égszínkék posztómellényt szarugombokkal, és a nadrág anyagából készült szürke császárcabátot; fején kerek kis vidrabőr sapka ült, ezt a lakásban sem tette le. A vidrasapkát nyáron a papi fejfedőkre emlékeztető fekete bársonysapkával, a puha gyapjúcabátot pedig acélszürke posztócabáttal cserélte fel.

Öt láb, négy hüvelyk magas volt és potrohos, mint minden mokány öregúr; éppezért - s mert valaha ülőfoglalkozást űzött - kissé lassan, nehézkesen mozgott.

Mihelyt megvirradt, az öregúr aprólékos gonddal felöltözött; majd megborotválkozott, körüljárt a kertjében, felkémlelt az égre, s megnézte a barométert, saját kezűleg tárva ki a szalon spalettáit. Aztán kapált, hernyózott, gyomlált; mindig akadt, ami elfoglalja ebédig. Ebéd végeztével elüldögélt, emésztett két óráig, s hogy közben min elmélkedett, azt senki sem tudja. Kettő és öt között többnyire eljött az unokája a szobalány vagy - néhanapján - az anyja kíséretében. Bizonyos napokon megszakadt az életnek ez a gépies körforgása: át kellett vennie a bérleti díjakat és a természetbeni részesedést, amin nyomban túl is adott. Ilyen kis zökkenő azonban csak piacnapon esett, havonta egy ízben. A pénznek vajon mi lett a sorsa? Senki sem tudta, még Séverine és Cécile sem. Grévin úgy hallgatott erről, mint pap a gyónási titokról. Pedig az aggastyán most már minden érzelmével lánya és unokája felé fordult; a pénzénél is jobban szerette őket.

Volt azonban ebben a takaros, kerek arcú, magas homlokú, kék szemű és fehér hajú hetvenes öregúrban valami parancsoló, ellentmondást nem tűrő vonás, mint mindazokban, akiknek az emberek éppúgy engedtek mindig, akár a dolgok. Egyetlen s egyébként teljesen ismeretlen hibájaként, mert alkalom híján sohasem adta jelét - egyetlen hibájaként olthatatlan, rettenetes sértődékenységet és érzékenységet említhetjük, amelyet Malin sohasem bántott meg. Grévin lankadatlanul szolgálta Gondreville grófot, és a gróf halála sem csökkent az irányában: Malin egyszer sem alázta vagy bántotta meg barátját - annál sokkal alaposabban ismerte. A két barát később éppúgy tegezte egymást, mint ifjúkorában, és éppoly melegen szorított kezét. A szenátor sohasem érezte Grévinrel a köztük levő rangkülönbséget; iparkodott kipuhatolni gyermekkori pajtása vágyait, s mindig felkínált neki mindent, tudván, hogy amúgy is szerény igényű. Grévin, a klasszikus irodalom rajongója, a nyelv tisztaságának szigorú őre, a lelkiismeretes hivatalnok töviről hegyire ismerte a törvénykezést; az ő tollából származtak azok a munkák, melyekkel Malin, a Törvénykönyvek egyik szerkesztője, az államtanácsban megalapozta tekintélyét. Séverine őszintén szerette apját. Ő és a lánya készítették az öregúr

fehérműjét, ezt nem bízták volna másra; harisnyát kötöttek neki télire, mindenre gondoló gonddal féltették-óvták, s Grévin tudta, hogy gyöngédségükbe egy csepp érdek se vegyül: a milliós apai örökség nem szárítja fel majd könnyeiket. Az idős embereknek jólesik az önzetlen szeretet. Mielőtt elindultak volna az öregúrhoz, Beauvisage-né és Cécile mindig gondoltak apjuk másnapi ebédjére, és újdonságokat küldtek neki a piacról.

Séverine-nek régi vágya volt, hogy apja bemutassa őt a gondreville-i kastélyban, s összeismertesse a gróf leányaival; a bölcs öreg azonban újra meg újra megmagyarázta neki, milyen bajos állandó kapcsolatot fenntartani a Párizsban lakó és Gondreville-be csak hébe-hóba ellátogató Carigliano hercegnével, vagy a ragyogó Kellernével, ha az embernek kötöttáru üzeme van Arcisban.

- A te pályádnak vége - mondta a lányának -, legokosabb, ha egészen Cécile-nek élsz, ő elég gazdag lesz majd ahhoz, hogy mikor becsukod a boltot, megteremtse neked azt a pazar és fényes életet, amihez jogod van. Válassz olyan vőt, akiben van becsvágy, s van vagyona is mellé, akkor egy szép napon elmehetsz Párizsba, itthagyhatsz ezt a mafla Philéast. Ha megélem, hogy unoka-vőm lesz, majd én átkormányozlak benneteket a politikai érdekek tengerén, ahogy Malint is átkormányoztam, és olyan magasra juttok, mint Kellerek...

Ez a pár szó, mely az 1830-as forradalom előtt hangzott el, egy évvel azután, hogy az öreg közjegyző visszavonult ebbe a házba, megérteti, miért „tengődött” Grévin. Élni akart, az érvényesülés útjára akarta igazítani lányát, unokáját és dédunokáit. A benne lakó nagyvágyás a harmadik nemzedékre szólt! Fenti szavait az az ábránd sugallta, hogy Cécile-t Charles Kellerral boronálja majd össze; most hát megsiratta füstbe ment reményeit, s nem tudta, mitévő legyen. A párizsi társaságban nem voltak kapcsolatai, Aube megyében pedig egyedül a fiatal Cinq-Cygne márkit tartotta Cécile-hez valónak: azt latolgatta, vajon lehet-e aranyhidat építeni a szakadék fölött, amelyet a Júliusi Forradalom támasztott az elvhű royalisták és legyőzöik közt. Unokájának a boldogsága azonban oly kétségesnek látszott, ha kiszolgáltatja őt a dölyfös Cinq-Cygne márkinének, hogy Grévin elhatározta, az öregek barátjára, az Időre bízta a dolgot. Abban reménykedett, talán meghal fő ellensége, a márkiné, s akkor behálózhatja a fiút nagyapja, d’Hauteserre úr segítségével, aki Cinq-Cygne-ben élt, s akit számító, haszonleső természetűnek ismert. Amikor az események fonalát követve drámánk során majd eljutunk a cinq-cygne-i kastélyba, meg fogjuk magyarázni, miért viselt az ifjú márki nagyapja más nevet, mint ő.

Grévin még arra is gondolt, hogy ha Cécile betölti huszonkettedik évét, s nem kínálkozik más kiút, Gondreville barátjához fordul: ő majd választ Párizsban, a Császárság hercegei közt egy szíve és becsvágya szerinti férjet.

Séverine a terasz sarkában találta az apját, az öreg egy fapadon, virágzó orgonafák alatt ült és kávézott, mert fél hat volt. Arcán fájdalom tükröződött, s ebből az asszony megértette, hogy apja már tud a történekről. Valóban, az agg főrend átküldött egy lakájt barátjához, magához kérte őt. Mindedig az öreg Grévin nem akarta lánya becsvágyát túlságosan felajzani; de most, csüggedt tépelődése közepette, az ellentmondó gondolatok tolongásában, kiszaladt száján a titok.

- Drága gyermekem - mondta neki -, igen szép és igen nagyralátó terveim voltak a jövővel kapcsolatban. Ez a haláleset azonban mindent felborított. Cécile Keller vicomte-né lett volna, mert ha, én mellé állok, az arcisiak megválasztották volna Charles-t képviselőjükké, s akkor előbb-utóbb apja főrendi címe is reá száll. Gondreville és a lánya, Kellerné bizonyára nem utasították volna vissza azt a hatvanezer frank járadékot, amit Cécile hozományul kap, kivált akkor nem, ha tudják, hogy egyszer majd további százezer adódik hozzá... Párizsban lakhattál

volna a lányoddal, a hatalom legmagasabb köreiből játszhattad volna anyósi szerepedet - Beauvisage-né egy mozdulattal jelezte örömét. - Így azonban a sors nemcsak ezt a kedves fiatalembert terítette le, akit már a királyi herceg is barátságába fogadott: miránk is lesújtott... Ami meg ezt a Simon Giguét illeti, hasztalan ágál a politika színpadán, tökfilkó, semmi más, mégpedig a legrosszabb fajtából, mert sasnak képzele magát... Ti sokkal jobb viszonyban vagytok Giguét-ékkal és Marionékkal ahhoz, hogy ne kelljen roppant nagy feneket kerítenetek a visszautasításnak, mert bizony kosarat kell adni...

- Mint mindig, most is egyezik a véleményünk, apám.

- Mindebből pedig az sül ki, hogy meg kell látogatnom az én öreg Malinemet, részben hogy megvigasztaljam, részben meg hogy tanácsot kérjek tőle. Igen rossz sorotok lenne Cécile-lel egy Saint-Germain negyedi ősi család körében, ezer módját lenék, hogy a származástokra emlékeztessenek: keresnünk kell tehát egy elszegényedett bonapartista herceget, ezzel szép címet szerzünk Cécile-nek, és vagyonmegosztással adjuk férjhez. Mondjad csak nyugodtan, hogy már odaigértem Cécile kezét, legalább elejét vesszük mindenféle hebehurgya megkéréseknek, mint az Antonin Goulard-é is volt. Persze, a kis Vinet sem akar majd lemaradni, s még ő ér a legtöbbit az összes *kéregető* közül, aki összegyűlik a hozományzagra... Van benne tehetség, cselszövési készség, s anyai ágon a Chargeboeufökkel rokon; de határozott egyéniség, és nyilván kordában tartja majd a feleségét, azonkívül elég fiatal is, hogy meghódíthassa: ez a két érzés felőrölné téged, mert úgy ismerlek, gyermekem, mint a saját tenyeremet!

- Nem lesz könnyű dolgom ma este Marionénál - mondta Séverine.

- Ej, gyermekem, hát küldd el hozzám önagyságát, majd beszélek én vele! - felelte Grévin.

- Mindig tudtam, hogy gondol ránc apám, de nem is álmodtam volna, hogy ilyen fényes jövőt szánt nekünk - mondta Beauvisage-né, s megfogta és megcsókolta apja mindkét kezét.

- Olyan hathatósan gondoltam rá, bizony, hogy ezernyolcszázharmincegyben megvettem a Beauséant palotát - fűzte tovább Grévin. Séverine hirtelen mozdulatot tett meglepetésében, amikor ezt a féltve őrzött titkot megtudta, de nem szakította félbe apját. - Ez lesz az én nászajándékom - mondta az öregúr. - Ezernyolcszázharminckettőben kiadtam holmi angoloknak hét évre, évi huszonnégyezer frankért; zsíros kis üzlet, mert nekem mindössze háromszáz-huszonöt ezer frankomba került, s ebből csaknem kétszáz ezret már visszakaptam. A bérlet július tizenötödikén jár le.

Séverine megcsókolta apja homlokát és két orcáját. Amit most legutóbb hallott, olyan távlatokat nyitott meg előtte, hogy szinte szédült belé. „Rábeszélem apámat, hogy ennek az örökségnek csak a tulajdonjogát ruházza át az unokáira, a haszonélvezetet kapjam meg én - gondolta a hídon átkelőben -; nem akarom, hogy a lányom meg a vejem elüldözzenek maguktól: ők fognak énnálam lakni!”

A csemegénél, amikor a szakácsnő és a szobalány is asztalhoz ült már a konyhában, s Beauvisage-né bizonyos lehetett, hogy senki sem hallja, amit mond, úgy érezte, némi okításban kell részesítenie Cécile-t.

- Kislányom - mondta neki -, viselkedjék ma este úgy, ahogy az jól nevelt lányhoz illik, s máától fogva legyen megfontolt, vigyázzon a szavaira, és ne sétáljon kettesben se Giguét úrral, se Olivier Vinet úrral, se az alprefektussal, se Martener úrral, egyszóval senkivel, még Achille Pigoult-lal se! Nem arcisi fiatalemberek lesz a felesége, sőt nem is megyebelinek. Arra van hivatva, hogy Párizsban tündököljön. Épp ezért mindennap csinosan fel kell öltöznie, hogy hozzászokjon a divatos holmikhöz. Megpróbáljuk, hátha sikerül elcsalogatni egy komornát a

fiatal Maufrigneuse hercegnétől: kiszedjük belőle, hol vásárol Cadignan hercegné és Cinq-Cygne márkiné!... Nem, szemernyi vidékiességnek sem szabad maradnia bennünk! Napi három órát fog gyakorolni a zongorán, és Mouse úr mindennap eljön majd Troyes-ből, egészen addig, amíg valami párizsi mestert nem találok. Ki kell művelni minden tehetségét, mert már legfeljebb egy évig maradhat lány. Ezzel el is mondtam, amit kellett, s majd meglátom, hogy viselkedik ma este. Igyekeznek Simon Giguet-t jó távol tartani magától, de anélkül, hogy a bolondját járatná vele.

- Bízva csak rám, anyus, majd beállok az *ismeretlen* imádói közé.

Ez a szó, amely mosolyt csalt Beauvisage-né ajkára, magyarázatot kívánt.

- Ó, igen, még én sem láttam - mondta Philéas -, de róla beszél mindenki. Ha kíváncsi leszek a kilétére, majd elküldöm a brigadérost vagy Groslier-t, hogy kérje el az útlevelét...

Nincs olyan kisváros Franciaországban, ahol - bizonyos időben - le ne játszódnék az *idegen* drámája vagy komédiája. Gyakran az idegen nem egyéb kalandornál, aki rászéd némelyeket, majd odébbáll, elorozva egy asszony jó hírnevét vagy egy családnak a pénzét. Többnyire azonban az idegen csakugyan idegen, s életét elég sokáig homály fűdi ahhoz, hogy a városka a dolgait és a tetteit feszegetse. Nos, Simon Giguet várható hatalomra jutásán kívül akadt más komoly esemény is. Két nap óta Arcis városának figyelme egy három nappal azelőtt érkezett személyiségre összpontosult, akiben a mai nemzedék *első ismeretlen*-jét tisztelhetette. Ezért aztán minden házban csak az *idegen*-ről folyt a szó. Ő volt az égből pottyant gerenda a békák városában.

Arcis-sur-Aube helyzetéből megértik, miért keltett egy idegen érkezése ekkora hatást. Troyes előtt hat mérföldnyire, a *Belle-Étoile* nevű majornál, a párizsi országútból egy megyei út ágazik el, s tágas rónákon át Arcisba visz - árnyas nyárfák közt, egy szűk völgyben, amely messze zöldell a champagne-i krétatalaj fehéren, és itt folyik keresztül a Szajna is. Az Arcist Troyes-val összekötő út hat mérföld hosszú és a húrnak felel meg azon az íjon, melynek két csúcsa Arcis és Troyes, ennél fogva Párizsból jövet a leggyorsabban a Belle-Étoile-nál induló megyei úton jut el Arcisba az ember. Mint mondtuk, az Aube csak Arcis és a torkolata közt hajózható. Ilyenformán ez a város, melyet az országúttól hat mérföld, Troyes-tól kietlen síkság választ el, szinte elvész a szántóföldek közt, nincs se kereskedelme, se átmenő forgalma, se vízen, se szárazon. Pedig az Arcistól pár mérföldnyire, az Aube túlszéljén fekvő Sézanne-on is áthalad az országút, s ez nyolc postaállomás megtakarítását jelenti a Troyes-t érintő régi németországi úttal szemben. Arcis tehát egész magányosan áll, a kocsik mind elkerülik, Troyesval és a Belle-Étoile-i postaállomással is csak futárok útján tart kapcsolatot. A lakosok valamennyien ismerik egymást, sőt ismerik a párizsi cégek megbízásából el-ellátogató ügynököket is: így aztán - mint egyébként minden hasonló helyzetű kisvárosban - egy idegennek a megjelenése tüstént mozgásba hozza a nyelveket, és felserkenti a képzeleteket, ha neve és jövetelének célja két nap múltán sem derül ki.

Nos, mivel a városban még teljes volt a nyugalom, három nappal a bizonyos reggel előtt, melyen történetünk a már oly sok történetet kiagyalt szerző jóvoltából peregni kezd, mindenki láthatta azt az idegent, aki a Belle-Étoile-i úton hajtott be Arcisba értékes paripától vont könnyű kétkerekűjén, hátaslovon feszítő öklömnyi kisinasa kíséretében. A troyes-i posta-kocsikhoz kijáró küldönc már előbb elhozott Belle-Étoile-ból három útításkát: Párizsból érkeztek, cím nélkül, az ismeretlen poggyászaként, aki az *Őszvér*-ben szállt meg.

Este már mindenki arról képzelgett a városban, hogy a jövevény az arcisi uradalmat akarja megvenni, és számos családban a kastély jövendő uraként emlegették. A kétkerekű, a lovak, az inas: minden arra vallott, hogy az utas a legmagasabb társadalmi körökből csöppent ide. Az

idegen nyilván fáradt volt, mert nem mutatkozott; talán a berendezkedés is igénybe vette idejét, mert több szobát nyitattott, kijelentvén, hogy hosszabb ideig kell ittmaradnia. Azt is látni akarta, milyen helyet kapnak lovai az istállóban, és szokatlan követelményeket támasztott; meghagyta, hogy lovait különítsék el a fogadósaitól, és az esetleg később érkezőktől. Igényessége láttán az *Öszvér* tulajdonosa arra következtetett, hogy az új vendég angol. Néhány kíváncsi még aznap este puhatólózni próbált az *Öszvér*-ben; a kis lovászfiú azonban semmit sem árult el a gazdájáról, s elhárított minden kérdést, mégpedig nem hallgatással vagy *nem*-ekkel, hanem koraérettségre és züllöttségre valló gunyoros válaszokkal.

Miután gondosan felöltözött és megvacsorázott, az idegen hat óra tájt lóra ült, nekivágott a brienne-i útnak inasával, és csak késő éjszaka tért vissza.

A fogadós, a felesége és a szobalányok átkutatták az ismeretlen poggyászát és holmiját, de semmit sem találtak, ami rávezethette volna őket a rejtélyes vendég rangjára, nevére, társadalmi helyzetére vagy terveire. Ez leírhatatlan hatást keltett. A találgatások raja már-már a királyi ügyész közbelépését követelte.

Mihelyt az idegen visszaérkezett, a fogadósné felment hozzá, s elébe tette a könyvet, melybe a rendőrségi szabályok értelmében be kellett írnia nevét, kilétét, utazásának célját és kezdő pontját.

- Nem írok be semmit - jelentette ki az idegen a fogadósnénak. - Ha emiatt zaklatják magát, mondja csak, hogy nem voltam rá hajlandó, és küldje hozzám az alprefektust, mert nincs útlevellem. Sokat fognak kérdezősködni felőlem magánál, asszonyom - folytatta -, nem bánom, feleljen amit akar; szeretném azonban, ha semmit sem tudna rólam, még ha véletlenül meg is tud valamit. De ha akadékoskodik, átköltözöm a *Posta* szállóba, a Híd térre, pedig elárulhatom, hogy legalább két hétig szándékozom ittmaradni... Ezt mindenestre nagyon nem szívesen tenném, mert tudom, hogy maga Gothard-nak, a Simeuse per egyik hősének a húga.

- Rendben van, uram! - válaszolta Gothard-nak, a cinq-cygne-i intézőnek a húga.

És e pár szónak olyan súlya volt, hogy a fogadósné még vagy két óra hosszat ott maradt az ismeretlennél, s elmondott neki mindent, amit Arcisról, a különböző vagyonokról, érdekekről s a hivatalnokokról csak tudott. Az idegen másnap ismét kilovagolt lovásza kíséretében, és csak éjfélre tért vissza.

Mindebből most már megérthetik Cécile tréfás megjegyzését, amelyet Beauvisage-né egyébként alaptalannak hitt. Beauvisage és Cécile meglepetten hallgatták Séverine szájából az új napirendet, de igen örültek neki. Míg felesége illő ruhát vett fel, hogy elindulhassanak Marionnéhoz, Philéas a lányával üldögélt, aki - mint hasonló esetben minden fiatal lány - találgatásokba bocsátkozott. És mihelyt anya és lánya elindult, a nap megpróbáltatásaitól fáradtan ő is nyugovóra tért.

Aki ismeri Franciaországot vagy Champagne-t - a kettő nem ugyanaz! - és ha úgy tetszik, a kisvárosokat, sejtheti, mekkora volt a tolongás ennek a napnak az estéjén Marionnénál. A fiatal Giguet diadalát Gondreville grófon aratott győzelemnek tekintették, s úgy gondolták, Arcis egyszer s mindenkorra kivívta választási függetlenségét. A szegény Charles Keller halálának híre az ég döntéseként hatott, és elhallgattatta a vetélkedőket. Antonin Goulard, Frederic Marest, Olivier Vinet, Martener, egyszóval a hivatalos személyiségek, akik eddig is eljárak ebbe a szalonba, gondolván, hogy az itt uralkodó nézetek nem sérthetik azt a kormányt, melyet 1830-ban a népakarat hívott létre - a városi és megyei urak szokásuk szerint mind eljöttek, roppant kíváncsian, hogy miképp viselkedik majd a Beauvisage család.

A szalonban helyreállt a rend, a gyűlés, amely látszólag eldöntötte Giguét ügyvéd sorsát, semmi nyomot sem hagyott. Nyolc órakor már négy kártyaasztalnál folyt a játék, mindegyiknél négy játékos ült. A kis szalon és az ebédlő zsúfolásig megtelt. A nagy bálakat és estélyeket kivéve sohasem tapasztalta még Marionné, hogy a beszélgető csoportok a szalon ajtajától egészen az ebédlő végéig húzódnak, mint az üstökös farka.

- Ez már a nagyság hajnala - mondta neki Olivier Vinet, figyelmébe ajánlva ezt a látványt, amely minden társaságkedvelő háziasszonynak oly kedves.

- Ki tudja, mire viszi még Simon - felelte Marionné. - Egy kitartó ember manapság mindent elérhet, ha okosan viselkedik.

Ez a válasz nem is annyira Vinet-nek, mint inkább Beauvisagenének szólt, aki most érkezett meg a lányával, s odalépett hozzájuk, hogy elismerését fejezze ki barátnőjének.

Hogy megkímélje magát a célozgatásoktól és netán elejtett szavai magyarázgatásától, Cécile anyja is odaült az egyik viszt-asztalhoz, s keményen feltette magában: legalább száz zsetont nyer! Száz zseton ötven sou-t ér!... Ha valaki ennyit veszít a kártyán, két napig csak erről folyik a szó Arcisban.

Cécile Mollot kisasszonnyal, egyik barátnőjével mélyedt csevegésbe - kedvesebb volt hozzá, mint eddig bármikor! Mollot kisasszonyt a város legszebb lányának tartották, aminthogy Cécile meg a leggazdagabbnak számított.

Mollot úr, a törvényszéki írnok a Fő téren lakott, ugyanolyan fekvésű házban, mint Beauvisage-é volt a Híd téren. Ezért aztán Mollot-nét, aki naphosszat a földszinten, a szalon ablakában ült, veszedelmes kíváncsiságkór támadta meg, amely lassacskán idült, gyógyíthatatlan betegséggé fajult. Mollot-né úgy kémkedett, ahogy ideges nő a képzelt bajairól beszél: tetszelegve és szenvedéllyel. Ha egy parasztember Brienne-ből jövet kibukkant a térre, tekintete nyomban rátapadt, igyekezett kitalálni, mi szél hozta Arcisba; és addig nem nyugodott, míg meg nem fejtette a parasztját. Napjai azzal teltek, hogy ítélkezett az arcisi események, emberek, dolgok és családok felett. Magas, csontos nő volt, egy troyes-i bírő lánya, hozománya elég tekintélyes, s így Mollot, Grévin hajdani irodavezetője megvásárolhatta az írnoki tisztséget. Mint tudják, a törvényszéki írnoknak bírói rangja van, ahogyan a királyi kúriák főírnokainak is tanácsosi cím jár. Mollot Gondreville grófnak köszönhette a kinevezését, akinek ez a kancellárián csak egy szavába került. A Mollot család - apa, anya és egyetlen lányuk - leghőbb vágya az volt, hogy Antonin Goulard elvegye Ernestine-t. És mivel Beauvisage-ék ismételten kikoszorúzták az alprefektust, a két család barátsága még jobban elmélyült.

- Egy ember, aki tűkön áll! - mondta Ernestine Cécile-nek, Simon Giguét-re mutatva. - Hogy repülne hozzánk, beszélgetni; de aki csak eljött, mind kötelességének érzi, hogy üdvözlje és beszélgessen vele. Már több, mint ötvenszer elmondta: „Azt hiszem, polgártársaim jó kíváncsága inkább apámat illetik meg, mint engem; de biztosíthatom önt, hogy nemcsak a köz érdekét, hanem az ön egyéni érdekeit is híven szolgálom majd.” Nézd csak, le tudom olvasni a szájáról, amikor mondja, és mindannyiszor úgy néz rád, mint valami mártír...

- Ernestine - felelte Cécile -, maradj velem egész este, mert semmi kedvem sincs az óh-okkal és sóhajokkal körített, burkolt felajánlkozásához.

- Hát nem akarsz igazságügyminiszterné lenni?

- Ó, még csak itt tartanak? - nevetett Cécile.

- Akár hiszed, akár nem - felelte Ernestine -, az imént, épp mielőtt jöttél, Miley úr, a segédhivatal főnöke nagy lelkesedésében kinyilatkoztatta, hogy Simon három éven belül igazságügyminiszter lesz.

- Talán csak nem Gondreville gróf támogatása révén? - szólalt meg mellettük az alprefektus: most lépett oda, s kitalálta, hogy a két lány az ő Simon barátján köszörüli a nyelvét.

- Ó, Antonin úr - fordult hozzá a szép Ernestine Mollot -, maga megígérte anyámnak, hogy kinyomozza a szép ismeretlen kilétét; nos, sikerült-e újabbat megtudnia róla?

- A mai nap folyamán ennél sokkal fontosabb dolgok történtek, kisasszony! - mondta Antonin, s leült Cécile mellé, mint egy diplomata, aki a figyelem középpontjából fiatal lányok társaságába menekül. - Egész alprefektusi vagy prefektusi létem forog kockán...

- Hogyhogy, hát nem fogja megengedni, hogy Simon barátját egyhangúlag megválasszák?

- Simon a barátom, a kormány viszont uram és parancsolom, s ezért mindent latba fogok vetni, hogy Simont megbuktassam. Ehhez pedig Mollot-né asszony támogatását is kérem, lévén, hogy a férje hivatala révén állami ember.

- A legnagyobb örömmel leszünk az ön segítségére - felelte az írónké. - A férjem elmesélte nekem - tette hozzá halkán -, mi történt itt ma délelőtt... Hogy nem szégyellték magukat! Egyvalaki adta csak tehetségnek a jelét: Achille Pigoult; mindenki azt mondja, hogy a képviselőházban is remekül megállná a helyét, úgyhogy bár semmije sincs, az én lányom pedig egyetlen gyermek, aki megkapja először is a hozományát: hatvanezer frankot, aztán a mi hagyatékunkat, amiről nem beszélek, s végül Mollot nagybátyja, a molnár és az én troyes-i Lambert nagynéném örökségét, amely majd ránk száll: nos, kijelentem önnek, hogy ha Achille Pigoult úr megtisztelne bennünket azzal, hogy őt választja, és megkéri a kezét, bizony odaadnám neki, ha Ernestine is beleegyezne: de ez a kis csacsi saját maga akar férjet keresni magának... Persze, Beauvisage kisasszony telebeszéli a fejét...

Antonin Goulard úgy fogadta ezt a fékezhetetlen szóáradatot, amint az harmincezer frank járadék tulajdonosához és jövődő prefektushoz illet.

- A kisasszonynak igaza van - jelentette ki Cécile-re pillantva -; elég gazdag és szép ahhoz, hogy szerelmi házasságot köthessen...

- Hagyjuk a házasságot - mondta Ernestine. - Elszomorítják vele az én szegény, drága kis Cécile-emet, mert épp az imént vallotta be nekem: szeretné, ha nem a vagyonáért, hanem önmagáért vennék el, arra vágyik, hogy valami idegennel akadjon össze, aki semmit sem tud Arcisról, sem arról, hogy bizonyos örökségek egyszer majd lady Krózussá teszik, és nagy regényt éljen át vele, melynek végén lovagja a két szép szeméért kéri meg, és szeretni fogja mindörökké...

- Jaj, de kedves! Mindig tudtam, hogy Cécile kisasszony éppoly okos, mint amilyen gazdag! - lelkesedett Olivier Vinet, s csatlakozott a kisasszonyok csoportjához, mert utálta a nap hőse, Simon Giguet körül legyeskedőket.

- És ezzel lassacskán-szépecskén csak visszakanyarodtunk az ismeretlenhez, igaz, Goulard úr?
- kérdezte Cécile kacéran mosolyogva.

- Persze, hisz őrá alapozta Cécile azt a regényt, amelyről előbb beszéltem - mondta Ernestine.

- Egy ötvenéves férfira! Pfuj! - háborodott fel Mollot-né.

- Honnan tudja, hogy ötvenéves? - mosolyodott el Olivier Vinet.

- Eh, ma reggel annyira furdalt már a kíváncsiság, hogy a lornyetemhez nyúltam!

- Bravo! - kiáltotta a mérnök, a hidak és utak felügyelője, aki az anyának tette a szépet, hogy a lányt megkaphassa.

- Szóval láttam az ismeretlent, amint éppen borotválkozott, még hozzá milyen remek borotvakéssel - folytatta Mollot-né. - A nyele aranyból vagy aranyozott ezüsből lehetett...

- Aranyból, aranyból! - harsogta Vinet. - Amit nem ismerünk, arról mindig a legjobbat kell gondolnunk, úgyhogy kijelentem önöknek: bár én magam nem láttam ezt az urat, bizonyos vagyok benne, hogy legalábbis gróf!

Ezt élcnak vették, s kirobbant a nevetés. A kis csoport vidámsága féltékenységet keltett a matrónákban, s a Simon Giguet körül tolongó fekete frakkos urak is felfigyeltek rá. Ami az ügyvédet illeti, őt módfelett keserítette, hogy nem rakhatja vagyonát és jövőjét a dúsgazdag Cécile lába elé. „Ó, apám - gondolta a helyettes ügyész, amikor megdicsérték véletlen szülte élcéért -, micsoda bíróságom kell nekem inaskodnom!”

- X. Y. gróf, ugyebár, hölgyeim! - folytatta. - Olyanvalaki, aki születésével éppúgy kitűnik, mint modorával, vagyonával és fogataival, egy arszlán, egy világfi, egy *sárga kesztyű!*...

- A legszebb kétkerekűje van, amit valaha is láttam, Olivier úr - mondta Ernestine.

- Micsoda? Amikor reggel erről az összeesküvőről beszélgettünk, Antonin, egy szóval sem említetted, hogy kétkerekűje van; pedig a kétkerekű enyhítő körülmény; republikánus semmi esetre sem lehet...

- Nincs, amit meg ne tennék, ha a multságukra szolgál, hölgyeim - mondta Antonin Goulard.

- Majd megnézzük, mit rejt az X. meg az Y., s akkor talán a Z. is kiderül, amiben sántikál...

- Mert a sánta kutyát hamar utoléri - mondta a megye mérnöke.

- Kivált az alprefektusok - toldotta meg Olivier Vinet.

- De hogy akar hozzáfogni? - kérdezte Mollot-né.

- Ó, kérdezzék meg Beauvisage kisasszonyt, kit választana, ha kénytelen lenne helybeli emberhez hozzámenni: leshetnék, amíg felel! - mondta az alprefektus. - Ne vegyék hát zokon, ha a hatalom is kissé kelletli magát. Legyenek nyugodtak, hölgyeim, tíz percen belül megtudják, gróf-e az ismeretlen, vagy kereskedelmi ügynök.

És azzal Antonin Goulard otthagya a kisasszonyok kis csoportját, mert Berton kisasszonyon, az adófelügyelő lányán, Cécile és Ernestine jelentéktelen bolygócskáján kívül ott ült Herbelot kisasszony is. Arcis második jegyzőjének a húga, egy megkeseredett, epés harmincéves vénlány, aki már vénlány módra is öltözött: zöld selyembársony ruháján hímzett mellkendőt viselt, melynek két sarkát elől a Terror divatja szerint a ruhaderék felett kötötte meg.

- Julien - szólította inasát az alprefektus az előszobában -, te félévig Gondreville-ben szolgáltál, tudod, milyen a grófi korona, ugye?

- Kilencágú, és gyöngy van mindegyik ágán.

- Hát akkor ugorj át az *Öszvér*-be, és próbáld megnézni annak az úrnak a kocsiját, aki ott lakik; aztán gyere vissza, és mondd el nekem, mi van ráfestve. És még egyet: ügyeskedj, szedd föl az összes pletykát... Ha kilencágú, gyöngyös koronát látsz a kétkerekűn, és találkozol az inassal, kérdezd meg tőle, hánykor tudná fogadni a gróf úr holnap az alprefektust; ne igyál, ne trécselj; fordulj azonnal vissza, és mutasd magad a szalon ajtajában, hogy lássam: megjöttél...

- Igenis, alprefektus úr.

Amint már mondtuk, az *Őszvér* fogadó a téren, a brienne-i út túloldalán, a Marion ház kertfalának a sarkával szemben található. A rejtélynek tehát hamarosan meg kellett oldódnia. Antonin Goulard visszatért előbbi helyére, Beauvisage kisasszony mellé.

- Annyit beszéltünk tegnap az idegenről, hogy róla álmodtam egész éjjel - mondta Mollot-né.

- Ohó, ön még mindig idegen urakról álmodik, szép hölgy? - csapott le rá Vinet.

- Csak ne pimaszkodjon; ha akarnám, maga is álmodna rólam - vágott vissza az írnokné. - Szóval ma reggel, amikor felkelek...

Itt talán ajánlatos közbeszúrunk, hogy Mollot-né szellemes asszonynak számít Arcisban, vagyis könnyedén pereg a nyelve, és vissza is él ezzel az adottságával. Párizsi ember például, aki úgy vetődik el erre, mint a szóban forgó idegen, módfelett bőbeszédűnek találta volna.

- ...és mint rendesen, öltözködni kezdek, s csak nézek, semmire se gondolva.

- Ki az ablakon - vetette közbe Antonin Goulard.

- Persze, hisz az öltözőfülkém ablaka a térre néz. Mármost, tudják, hogy Poupart az enyémmel szemben levő szobák egyikében helyezte el az ismeretlent...

- Egyikébe, mama? - szólalt meg Ernestine. - A gróf három szobát bérel!... A lovászfiú, aki talpig feketében jár, lakik az elsőben. A másodikat szalonnak használják, a harmadik az ismeretlen hálószobája.

- Vagyis elfoglalja az *Őszvér* felét, igaz? - kérdezte Herbelot kisasszony.

- De mi köze mindennek az idegen személyéhez, kisasszonyok? - csattant fel Mollot-né, a sok közbeszólástól ingerülten. - Mert most a személyéről van szó.

- Ne szakítsák félbe a szónokot - mondta Olivier Vinet.

- Mivel lehajoltam...

- Ülve - jegyezte meg Antonin Goulard.

- Önagysága lehajolt, mert le kellett hajolnia - felelt meg neki Vinet -; öltözködött, s közben az *Őszvér*-rel szemezett!

Vidéken az efféle tréfát is hálásan fogadják, mert oly rég elmondtak már mindent egymásnak, hogy azokhoz az otrombaságokhoz kell folyamodniuk, amiken atyáink az angol álszentség, e minden vámhatáron átszivárgó áru térhódítása előtt mulattak.

- Ne szakítsák félbe a szónokot - mondta Cécile Beauvisage mosolyogva Vinet-nek, s a fiatalember visszamosolygott rá.

- A szemem önkéntelenül is megkereste annak a szobának az ablakát, ahol az idegen az este lefeküdt, bár azt például nem tudnám megmondani, hogy hánykor, pedig én is jóval éjfél után aludtam el... Szerencsétlenségemre a férjem úgy horkol, hogy a mennyezet és a falak is remegnek belé... Ha én alszom el elsőnek, semmit sem hallok, mert úgy alszom, mint a tej; de ha Mollot indít, oda az egész éjszakám...

- De arra is van nyilván példa, hogy egyszerre indítanak! - szólott közbe Achille Pigoult, s csatlakozott a vidám kis társasághoz. - Látom, hogy az álmáról van szó...

- Csend, gazfickó! - szólott rá kedvesen Mollot-né.

- Te érted ezt? - sűgta Cécile Ernestine-nek.

- Nos, éjfél után egy órakor az idegen még mindig nem volt otthon! - jelentette ki az írnokné.

- Becsapta önt! Hazajött úgy, hogy észre se vette - mondta Achille Pigoult. - Ó, roppant ravasz ember, mindnyájunkat zsákba rak majd, és elad a Piac téren.

- De kinek? - kérdezte Vinet.

- Egy ügynek! Egy eszmének! Egy rendszernek - felelte a kis jegyző, mire a helyettes ügyész sokat mondó mosolyt küldött feléje.

- Képzeljék csak, hogy meglepődtem - folytatta Mollot-né -, amikor a remek, gyönyörű, káprázatos kelmét pillantottam meg... Azt mondtam magamban: biztos abból az üvegszövetből van a háziköntöse, aminek az Ipari Kiállításon mindenki csodájára járt. Előveszem a lornyettemet, jobban megnézem... Hát, Uram Teremtőm, mit látok?! A házikabát felett, a fejnek a helyén hatalmas gombóc ül, olyasforma, mint egy térd... Nem, nem is találok rá szavakat, mekkora kíváncsiság szállt meg!...

- Azt hiszem, én értem a dolgot - mondta Antonin.

- Dehogyan érti - torkolta le Mollot-né -, ez a térd...

- Ó, megvan! - kiáltott fel Olivier Vinet, és harsány hahotában tört ki -, az ismeretlen éppen mosdott, és amit ön látott, a térde volt...

- Egyáltalában nem! - tiltakozott Mollot-né. - Maga badarságokat ad a számba. Az ismeretlen állt, a kezében szivacs, előtte hatalmas mosdótál, és most mindjárt megkapja a magáét a rossz tréfáiért, Olivier úr! Mert amire maga gondol, arra én mindjárt ráismertem volna...

- Ráismert volna, asszonyom? Vigyázzon a szavaira! - szólt közbe Antonin Goulard.

- De hát hadd fejezzem már be - mondta Mollot-né. - A feje volt! Fejet mosott, és nincs egyetlen szál haja...

- Micsoda vigyázatlanság - vélte Antonin. - De nyilván nem házassági szándékokkal jött Arcisba. Mert itt kopasz ember nem kap feleséget... Hajnak lennie kell.

- Ezek szerint joggal mondtam, hogy az ismeretlen legalább ötvenéves. Fiatalabb korban senki se használ parókát. És csakugyan, mihelyt végzett az öltözködéssel, az ismeretlen kinyitotta odaát az ablakot; pompás fekete sörénnyel láttam viszont, s amikor kiálltam az erkélyemre, végigmustrált, így hát, drága Cécile-em, más hőst kell keresnie a regényéhez.

- De miért? Egy ötvenéves férfi nem is olyan megvetendő, kivált, ha gróf - jegyezte meg Ernestine.

- Lehet, hogy mégiscsak van haja - mondta Olivier Vinet kajánul -, és akkor remek férjanyag. A kérdés itt az, hogy amit Moliot-né asszonynak odatárt, a csupasz feje volt-e, vagy...

- Hallgat el mindjárt! - förmedt rá az írkné.

Antonin Goulard hamar elszalasztotta Marionné inasát az *Őszvér*-be, utasítást küldött Juliennek.

- Édes Istenem, hát mit számít, hány éves egy férj - jegyezte meg Herbelot kisasszony.

- Csak legyen, igaz? - vágta oda a helyettes ügyész, akinek hideg komizságától és gunyorosságától mindenki rettegett.

- Én bizony - mondta a vénlány, akit elevenén talált a szúrás - szívesebben választanék egy ötvenéves, elnéző és jószívű férfit, aki csupa figyelem a felesége iránt, mint egy húsz-egynéhány éves fiatalembert, aki mindenkibe belemar, még a feleségébe is.

- Hatásos érvelés - ismerte el Olivier Vinet -, de persze csak az választhat *inkább* egy ötvenéves urat, mint egy fiatalurat, akinek van választéka.
- Ugyan! - vetette közbe magát Mollot-né, mert a vénlány és a fiatal Vinet torzsalkodása mindig elmérgesedett -, az a nő, aki valamennyire is ismeri az életet, tudja, hogy mennyire mindegy, ötvenéves vagy huszonöt éves-e a férj, ha az ember éppen csak becsüli... A házasságnak megfelelő társadalmi helyzetet kell biztosítani, ez a lényeg! Ha Beauvisage kisasszony Párizsba akar menni, ott szerepet játszani (és az ő helyében én is erre vágnék), nyilván nem Arcisban fog férjet keresni magának. Azzal a vagyonnal, amely az övé lesz egyszer, én bizony kész örömet nyújtanám a kezemet egy grófnak, aki magas rangra emel, és nem volnék kíváncsi az anyakönyvi kivonatára.
- Beérné azzal, hogy mosdás közben látja - súgta oda neki Vinet.
- De hisz a király ma is gróffá tesz némelyeket - elegyedett a beszélgetésbe Marionné, aki már egy ideje figyelte a lányok kis körét.
- Csakhogy vannak lányok, asszonyom, akik nem kérnek az ilyen újdonsült grófokból - felelte neki Vinet.
- Ejnye, Antonin úr - mondta ekkor Cécile, miután jót nevetett Olivier Vinet csípős megjegyzésén -, a tíz perc elmúlt, és még mindig nem tudjuk, gróf-e az ismeretlen.
- A kormánynak nem szabad tévednie - jelentette ki Olivier Vinet Antoninre pillantva.
- Mindjárt beváltom az ígéretemet - mondta az alprefektus, mert inasa épp bekukkantott a szalon ajtaján. És már ment is, megint otthagya Cécile-t.
- Az idegenről beszélnek? - kérdezte Marionné. - Kiderült már valami róla?
- Semmi, asszonyom - felelte Achille Pigoult -, de anélkül, hogy tudná, az idegen olyan most, mint az atléta a cirkuszban: kétezer szempár szegeződik rá. Én viszont tudok valamit - tette hozzá a kis jegyző.
- Ó, mondja meg nekünk, Achille úr! - kérlelte Ernestine.
- Az inasát Paradicsomnak hívják!...
- Paradicsomnak! - kiáltott fel Herbelot kisasszony.
- Paradicsomnak! - visszhangozta a kör többi tagja is.
- Hogy hívhatnak valakit Paradicsomnak? - álmélkodott Herbelot-né letelepedve sógornője mellé.
- Ebből az következik - folytatta a kis jegyző -, hogy a gazdája angyal; mert amikor az inas követi őt... Értik, ugye...
- A Paradicsom útját járja! Különben nagyon helyes fiú - mondta Marionné, aki igyekezett Achille Pigoult-t unokaöccse érdekeinek megnyerni.
- Uram - jelentette az ebédlőben Antonin inasa az urának -, a kétkerekűre címer van festve...
- Címer!...
- Éspedig igen fura címer, uram! Egy kilencágú, gyöngyös korona felett...
- Tehát gróf!

- Egy szárnyas szörnyeteget látni, ahogy eszeveszetten rohan, mint a futár, amikor elhagy valamit! A szalagon meg ez áll - folytatta az inas, és előhalászott egy papírszeletet a mellényzsebéből. - Anicette kisasszony, Cadignan hercegné komornája, aki épp levelet hozott ennek az úrnak, kocsin persze (a cinq-cygne-i szekér ott áll az *Őszvér* előtt), lemásolta nekem az írást...

- Add csak ide!

És az alprefektus a következőket olvasta: *Quo me trahit fortuna*.²³ Antonin ugyan nem volt elég járatos a francia címertanban, s így nem tudta, melyik családé ez a jelszó, de arra gondolt, hogy akinek a Cinq-Cygne-ok odaadják a kocsijukat, s akinek Cadignan hercegné sürgős levelet küld, csakis igen előkelő személyiség lehet.

- Ó, te ismered Cadignan hercegné komornáját! Boldog ember vagy - mondta Antonin az inasának.

Julien környékbeli fiú volt, félévig Gondreville-ben szolgált, majd az alprefektushoz szegődött el, mert Antonin Goulard *jó házból való* inast keresett.

- Hogyne ismerném, uram, amikor Anicette az apám keresztlánya. Papa segíteni akart rajta, lévén, hogy az apja meghalt neki, elküldte hát Párizsba varrást tanulni, mert anyám nem szívelte.

- Csinos?

- Eléggé, alprefektus úr. Ami abból is látszik, hogy Párizsban sok baj érte; de ügyes lány, megvarr akármilyen ruhát, a fésűvel is tud bánni, úgyhogy végül is Marin úr, Maufrigneuse herceg úr főkomornyikja beajánlotta őt a hercegnéhez...

- Mit mesélt neked Cinq-Cygne-ről? Sok a vendég?

- Sok, uram. Ott van a hercegné és d'Arthez úr... Maufrigneuse herceg és hercegné, a fiatal márki... Egyszóval, telt ház... A troyes-i püspök úr őminenciáját ma estére várják...

- Troubert urat?... Jó lenne tudni, ottmarad-e egy ideig.

- Anicette azt hiszi, igen, szerinte őminenciája a grófhoz jött, aki az *Őszvér*-ben lakik. Még másokat is várnak. A kocsis azt mondta, sok szó esik a választásokról... Michu elnök úr is hivatalos pár napra...

- Próbáld rávenni ezt a komornát, hogy bejöjjön a városba, mondjuk azzal az ürüggyel, hogy kivisz Cinq-Cygne-be valamit... Nem lenne kedved elvenni őt?...

- Ha volna valamije, nem mondom, hogy nem. Helyén van az esze.

- Mondd neki, hogy látogasson meg téged az alprefektúrán.

- Igen, uram, már megyek is...

- De rólam egy szót sem, mert nem jön el! Kecsegtesd valami jó állással...

- Ó, uram... Én Gondreville-ben szolgáltam!

- Nem tudod, mit üzenhettek Cinq-Cygne-ből ilyen későn? Fél tíz van.

- Úgy látszik, valami nagyon sürgős dologról van szó, mert a gróf most jött csak vissza Gondreville-ből...

²³ Quo me trahit fortuna - hová ragad el engem a szerencse. (Lat.)

- Az idegen Gondreville-ben volt?

- Ott vacsorázott, alprefektus úr! És hadd mondjak el valami mulatságosat! A kis lovászgyerek, engedelmet, leszopta magát a sárga földig; annyi pezsgőt védelt a cselédség asztalánál, hogy alig bír megállni a lábán; biztos ugratták, hogy csak igyon.

- De mi van a gróffal?

- A gróf lefeküdt, de hogy elolvasta a levelet, megint felkelt; most öltözködik. Amikor eljöttem, épp befogták a kétkerekűt. A gróf Cinq-Cygne-ben fogja tölteni az estét.

- Akkor nyilván valami nagy úr...

- Annak kell lennie, uram; mert Gothard, a cinq-cygne-i intéző ma reggel bejött a sógorához, Poupart-hoz, és megkérte, hogy a legnagyobb tapintattal kezelje ezt az urat, s úgy lássa el, mint valami fejedelmet...

„Igaza volna Vinet-nek? - tűnődött az alprefektus. - összeesküvés készül?...”

- Gothard-t Georges de Maufrigneuse herceg küldte el az *Őszvér*-be. És ha Poupart ma délelőtt eljött ide, a gyűlésre, ezt csakis a gróf kívánságára tette. Ha ez az úr azt mondaná Poupartnak, hogy még ma este menjen Párizsba, máris szedné a sátorfáját... Gothard azt is meghagyta a sógorának, hogy egy szót ne ejtsen erről az úrról, és füttyüljön a kíváncsiskodókra.

- Ha sikerült zöld ágra vergődnöd Anicette-tel, rögtön értesíts! - mondta Antonin.

- De hisz beugorhatok hozzá Cinq-Cygne-be, ha el tetszik küldeni Val-Preux-be, az alprefektus úrékhoz.

- Jó ötlet. Majd fölkérezkedsz a szekérre, úgyis arra tart... De akartál mesélni valamit a kis lovászfőről.

- Micsoda mokány kis kölyök ez, alprefektus úr! Tessék csak elképzelni, úgy, ahogy volt, kótyagos fejjel elindult a gazdája lován, egy nemes vérű lovon, amelyik hét mérföldet tesz meg egy óra alatt; levelet visz Troyes-ba, hogy holnapra Párizsba érjen... És még csak tíz és fél esztendő! Mi lesz belőle húszéves korára?

Erre az altiszti-inasi pletykára az alprefektus már csak fél füllel ügyelt. Julien locsogott még pár percig. Antonin Goulard hallgatta, de a gondolatai már az idegen körül jártak.

- Várj meg - mondta végül az inasának.

„Micsoda zűrzavar! - gondolta, miközben lassú léptekkel visszaballagott. - Hogy valaki Gondreville gróffal vacsorázzék, és Cinq-Cygne-ben töltse az éjszakát!... Megfoghatatlan!...”

- Nos? - kiáltotta felé Cécile társasága szinte egy emberként, amikor visszaért a szalonba.

- Nos, az idegen gróf, mégpedig ősnemes, arról kezeskedem!

- Ó, hogy szeretném látni! - lelkesedett Cécile.

- Kisasszony - mondta Antonin mosolyogva, és kaján pillantást vetett Mollot-néra -, a gróf magas, délceg férfi, és nem hord parókát!... A kisinasa részeg volt, mint a csap; a cselédek leitatták pezsgővel Gondreville-ben, de amikor Julien a gazdája parókájára célzott előtte, ez a kilencéves gyerkőc egy vén lakáj göggyével felelte: „Még hogy parókát hord! Ott is hagynám rögtön... Festi a haját, már ez is elég!”

- Az ön lornyettje erősen nagyít, asszonyom - mondta Achille Pigoult Mollot-nénak, mire az írkné elnevette magát.

- Egyszóval a szép gróf lovászfíúja most azon borgőzösen Troyes felé nyargal egy levéllel, és bár éjszaka van, ötnegyed óra alatt oda is ér.
- Ami engem illet, én inkább erre a lovászygerekre vagyok kíváncsi - jelentette ki Vinet.
- Ha ez a gróf Gondreville-ben vacsorázott, könnyen megtudhatjuk, kicsoda - mondta Cécile -, mert nagypapa átmegy reggel a kastélyba.
- Van valami, ami biztosan meglepi önöket - folytatta Antonin Goulard -, mégpedig az, hogy Anicette kisasszony, Cadignan hercegné komornája üzenetet hozott az ismeretlenek Cinq-Cygnéből, és grófunk ott fogja tölteni az estét...
- Micsoda? - hörkent fel Olivier Vinet. - Hisz akkor ez nem is ember, hanem ördög vagy főnixmadár! Ha bejáratos mind a két kastélynál, ez annyit jelent, mintha reggel Lajos-Fülöpnél szopogatna el egy-két pohárral...
- Ejnye, micsoda szavakat használ, uram - szólt közbe Mollot-né.
- A „szopogat” nyelvünk egyik legősibb szava, asszonyom - felelte a helyettes ügyész nagy komolyan. - Reggel tehát Lajos-Fülöpnél iszogat, este meg Holy-Roodban, X. Károlynál mulat! Pedig hithű kereszténynek egyetlen oka lehet csak, hogy mind a két tábornok, a Montecchiket is, a Capulettiket is felkeresse! Ó, tudom már, kicsoda ez az ismeretlen...
- Kicsoda? - hangzott mindenfelől.
- Ő a párizs-lyoni, párizs-dijoni vagy a montereau-troyes-i vasúttársaság igazgatója.
- Úgy van - mondta Antonin -, eltalálta! Csak a bank, az ipar meg a börze embereit fogadják egyforma szívesen mindenütt.
- Igen, most egyre több nagy név, nagy család, régi és új főrend jut felelős állásokhoz a részvénytársaságokban - mondta Achilla Pigoult.
- A frankok frankokra vágnak - elméskedett Olivier Vinet faképpel.
- No, maga is *megéri a pénzét!* - vetette oda Mollot-né mosolyogva.
- De nem éppen lélekemelő dolog, ugye, a Verneuil-ök, Maufrigneuse-ök és d'Hérouville-ek nevét a du Tillet-k és Nucingenek nevével összefonódva látni a tőzsdén is jegyzett vállalkozásokban...
- A mi ismeretlenünk nyilván egy még zsenge korú vasúttársaságot képvisel - mondta Olivier Vinet.
- Nos, holnap akkor a feje tetejére áll egész Arcis - vélte Achille Pigoult. - Elmegyek ehhez az úrhoz, megkérem, hadd lehessenek a közjegyzője a dolognak. Legalább kétezer okiratra lesz majd szükség.
- Ó, mozdonyá változik a regényünk - mondta Ernestine szomorúan Cécile-nek.
- Egy vasutas-gróf még pompásabb férjalany - nyilatkoztatta ki Achille Pigoult. - De vajon nőtlen-e még?
- Ó, ezt nagypapa majd kitudakolja holnap - mondta Cécile, s szinte fitogtatta, mennyire föllelkesült.
- No, ne tréfáljunk! - kiáltotta Marionné, majd kényszeredetten felnevetett. - Ugyan, Cécile, drága kicsikém, csak nem gondol az ismeretlenre!...

- De hisz a férj mindig ismeretlen - vágta oda Olivier Vinet, s intett a lánynak, aki nagy-szerűen meg is értette a jelét.

- Miért ne gondolnék rá? - kérdezte Cécile. - Ezzel még nem sértem meg az illetet. Aztán meg, ahogy az urak mondják, az ismeretlen vagy nagy üzletember, vagy nagyon előkelő ember... Hát nekem egyik is, másik is megfelel. Szeretem Párizst! Kocsit és palotát akarok, páholyt az Olasz Operában és így tovább.

- Nagyon helyes - bólogatott Olivier Vinet -, ha már lúd, legyen kövér. Egyébként ha a bátyja lennék, kisasszony, s ezt nagy boldogságnak érezném, én a fiatal Cinq-Cygne márkival boronálnám össze; azt hiszem, kellemes fiúcska, aki tudja, hogyan kell szórni a pénzt, s nem sokat törődik azzal, hogy anyja nem szenvedheti a nagy dráma szereplőit, amely elnökünk atyjának oly sajnálatos módon az életébe került.

- A miniszterelnökséget könnyebben elérné! - mondta Marionné. - A Cinq-Cygne-ek sose fognak összeházasodni a Grévinek unokájával!...

- Romeo is majdnem elvette Júliát - érvelt Achille Pigoult -, és a kisasszony szebb, mint...

- Ó, ha maga operákat vagdos a fejünkhöz! - mondta jámborul Herbelot közjegyző, aki most végzett a vizstjével.

- Kartársam nem túlságosan jártas a középkor történelmében - vágott vissza Achille Pigoult.

- Gyere, Malvina! - mondta a kövér közjegyző, válaszra se méltatva fiatal pályatársát.

- Mondja csak, Antonin úr - fordult Cécile az alprefektushoz - az imént Anicette-et, Cadignan hercegné komornáját említette... Ismeri őt?

- Nem, de Julien ismeri: apjának a keresztlánya, és nagyon jól megértik egymást.

- Ó, próbálja Julien révén megszerezni őt nekünk; anyám nem lesz kicsinyes a bérét illetőleg...

- Kisasszony, a szava parancs, ahogy Ázsiában a zsarnokoknak mondják - felelte az alprefektus. - Mindjárt intézkedem is az érdekében!

Azzal kiment, s meghagyta Juliennak, hogy a visszatérő kocsival menjen ő is Cinq-Cygne-be, és igyekezzék minden eszközzel a városba csalni Anicette-et.

Ez volt az a pillanat, amikor Simon Giguet úgy vélte, eleget hajlongott és szavalt már Arcis befolyásos polgárainak (biztosra vette, hogy megválasztják), és csatlakozott a Cécile és Mollot kisasszony körül kialakult körhöz. Elég későre járt. Az óra elütötte a tízet. Miután teméntelen süteményt, mandulatejet, puncsot, citromlevet és különféle szörpöt nyeltek, azok a vendégek, akik politikai okokból jöttek el ma Marionnéhez, s bizonytalanul mozogtak ezen a - számukra túlságosan előkelő - színpadon, gyorsan eltávoztak, már csak azért is, mert sose feküdtek le ily későn. Az estély hangulata bizalmasabbá vált. Simon Giguet remélte, sikerül néhány szót váltania Cécile-lel, hódító tekintetet vetett rá. Ez a pillantás sértette Cécile-t.

- Kedvesem - mondta Antonin Simonnak, amikor barátja kigyúlt, sikerittas arcát meglátta -, a kellő pillanatban jössz: egész Arcis megháborodott...

- Teljesen megháborodott - tódította Ernestine, mert Cécile meglökte a könyökét. - Mi ketten Cécile-lel például belehabarodtunk az ismeretlenbe: marakszunk rajta!

- Különben nem is ismeretlen már - jegyezte meg Cécile -, kiderült, hogy gróf!

- Micsoda komédiás! - mondta Simon megvetően.

- Szemébe mondaná ezt, Simon úr - csattant fel Cécile -, szemébe mondaná annak, akihez Cadignan hercegné elküldte az embereit, aki ma Gondreville-ben vacsorázott, az estét pedig Cinq-Cygne márkinénál fogja tölteni?

A hang oly heves és éles volt, hogy Simon kizökkent biztonságából.

- Ó, kisasszony - mondta Olivier Vinet -, ha senki se mondaná szemébe az illetőnek, amit mások a háta mögött beszélnek róla, a társasági élet egészen elviselhetetlenné válna. A társasági ember legfőbb gyönyörűsége ugyanis, kivált vidéken, hogy megszólhatja felebarátját...

- Simon úr féltékeny rád, mert rajongsz az ismeretlen grófért - jegyezte meg Ernestine.

- Azt hiszem - mondta Cécile -, Simon úrnak nincs joga, hogy bárkivel kapcsolatban is féltékenykedjek rám.

Miután e megsemmisítő szavakat kellő súllyal kimondta, Cécile felkelt; a többiek utat nyitottak neki, s ő odament anyjához, aki épp végzett viszt-számadásaival.

- Kicsikém! - kiáltotta Marionné, utána vetve magát az örökös nőnek -, nem bánt kicsit túl keményen az én szegény Simonommal?

- Ugyan mit követett el ez a drága kis cica? - kérdezte Beauvisage-né.

- Anyus, Simon *komédiás*-nak nevezte az én ismeretlenemet, ami felér egy pofonnal.

Simon is utána eredt a nagynénjének, s megérkezett a kártyaasztal harcmezejére.

A négy személy tehát, akit oly súlyos érdekek mozgattak, összegyűlt most a szalon közepén, Cécile és anyja az asztal egyik, Marionné és unokaöccse az asztal másik oldalán.

- Asszonyom - kezdte Simon Giguet -, remélem, igazat ad nekem, ha azt állítom; sok rosszindulat kell ahhoz, hogy valaki megharagudjék olyasmiért, amit én az imént arról a bizonyos úrról mondtam, akiről egész Arcis beszél, s aki az *Őszvér*-ben lakik...

- Talán vetélytársat gyanít benne? - évődött Beauvisage-né.

- Annyi bizonyos, hogy nagyon megneheztelnék rá, ha a legparányibb ellentét is támadna emiatt Cécile kisasszony és énközöttem - mondta a képviselőjelölt, és esdeklő pillantást vetett a lányra.

- Az a határozott hang, amellyel a véleményét közölte, uram, megmutatta, mekkora zsarnok válik majd magából, és igaza is van; ha miniszter akar lenni, sokat kell határoznia...

Marionné ekkor karon fogta Beauvisage-nét, és félrevonta egy kerevetre. Cécile így magára maradt, s hogy ne kelljen meghallgatnia Simon választát, visszament a kis társasághoz, melynek körében eddig üldögélt, míg Simon ottragadt, s bambán állt az asztalnál, gépiesen rakosgatva-forgatva a játékpénzeket.

- Lám, megvigasztalódik ő, csak pénz legyen - mondta Olivier Vinet, aki figyelemmel kísérté a kis jelenetet. Halkan mondta, de Cécile meghallotta és elmosolyodott.

- Mint látja, drágám - mondta Marionné Beauvisage-nénak fojtott hangon -, unokaöcsém megválasztásának most már semmi akadálya.

- Ennek szívből örülök, mert magának is, a képviselőháznak is javára válik.

- Simon még sokra viszi, kedvesem... Megmondom, miért: a saját vagyona és majd később az apjáé meg az enyém körülbelül harmincezer frank járadékot biztosít neki. Ha valaki képviselő, és ekkora vagyonnal rendelkezik, minden kapu megnyílik előtte.

- Csodálói leszünk, asszonyom, s meleg rokonszenvvel figyeljük majd, mint halad előre politikai pályáján; de...

- Várjon még a válasszal, nagyon kérem! - vágott közbe Marionné, szinte torkára forrasztva a szót barátnőjének. - Annyit ígérjen csak meg, hogy gondolkodik a következőkön: vajon egy-máshoz valók-e a gyermekeink? Helyes lenne-e összeházasítani őket? Az ülészakok idejét mi mindig Párizsban fogjuk tölteni; és ki tudja, nem akad-e ott valami szép hivatal Arcis képviselője számára?... Látja, a provinsi Vinet is hogy felkapaszkodott. Milyen oktalanságnak tartották de Chargeboeuf kisasszony részéről, hogy hozzáment; pedig hamarosan miniszterné lesz belőle, és Vinet úr akkor vonul be a főrendiházba, amikor akar.

- Asszonyom, nem én szabom meg, kihez menjen feleségül a lányom. Elsősorban az apja is, meg én is, mindketten egészen rábizzuk a választást. Ha például az *ismeretlen*-t választja, mi abba is beleegyezzünk, feltéve persze, hogy az illető egyébként megfelelő ember. Aztán meg, a döntő szót úgylis Cécile nagyapja mondja ki, aki a házassági szerződés megkötésekor egy palotát ad neki Párizsban, a Beauséant palotát; tíz évvel ezelőtt vette meg a számunkra, és ma nyolcszázezer frankot ér. A Saint-Germain negyed egyik legszebb palotájának tartják. Azonkívül apám még kétszázezer frankot is tartogat a berendezkedés költségeire. Egy ilyen nagyapa, aki jövődő nászasszonyomból is kicsikar majd némi áldozatokat az unokája házassága érdekében, joggal elvárhatja, hogy megkérdezzék a véleményét...

- Feltétlenül! - mondta Marionné, egészen megdöbbenett ettől a vallomástól, mert ezek után aligha várhatta, hogy unokaöccse elnyeri Cécile kezét.

- Egyébként Cécile akkor is tanácsot kérne a nagyapjától - folytatta Beauvisage-né -, ha semmit se várhatna tőle. Az, akit apám Cécile férjéül kiszemelt, meghalt; ez nemrég történt, s újabb szándékait nem ismerem. Ha valamilyen ajánlatot óhajt tenni, keresse fel az apámat.

- Hát jó, elmegyek hozzá - mondta Marionné. Beauvisage-né intett Cécile-nek, s mindketten elhagyták a szalont.

Antonin és Frederic Marest másnap, szokás szerint, találkozott vacsora után Martenerrel és Olivier-vel a Sóhajok útja hársai alatt; szivaroztak és jártak egyet. Ilyen apró örömök derítik fel vidéken a városi és megyei urak életét, ha jó barátok.

Pár forduló után Simon Giguet csatlakozott a sétálókhöz, magával hurcolta hajdani iskola-társát, Antonint, végig a sétányon, ki a térre, s ott nagy titokzatosan ezt mondta neki:

- Remélem, nem hagyod cserben régi cimborádat, aki tisztí rózsát és prefektúrát akar szerezni neked!

- Máris a politikus beszél belőled - felelte Antonin nevetve -, megrögzött puritán létedre meg akarsz vesztegetni!

- Számíthatok rád?

- Édes öregem, nagyon jól tudod, hogy Bar-sur-Aube is idejön szavazni. Ki biztosít hát többséget neked? A Bar-sur-Aube-i alprefektus bevádolna, ha nem szorgalmaznám éppoly buzgón a kormány érdekeit, mint ő; márpedig a te ígéreted bizonytalan, de hogy engem menesztenek, az biztos.

- Miért, hisz én vagyok az egyetlen jelölt!

- Legalábbis azt hiszed - felelte Antonin -, ám... *Majd kerülközik más; ne is kételkedj benne...*

- A nagynéném se jön, pedig tudja, mennyire kínlódom! - kiáltott fel Simon. - Ez a három óra három évvel ér fel...

És Simon kibökte a titkát is. Bevallotta barátjának: Marionné azért kereste fel Grévin, hogy megkérje a számára Cécile kezét.

A két barát eközben odaért az *Öszvér* elé, ahol a brienne-i út indul. Míg az ügyvéd - nagynénjét várva - a hídhöz vezető lejtős utcát fürkészte, az alprefektus a tér esővájta vízmosásait vizsgálta. Arcis nincs kikövezve, nem lévén errefelé se homokkő, se kavics: a champagne-i síkság semmiféle építőanyagot sem ad, s még kevésbé ad útburkolásra alkalmas nagyobbfajta kavicsot. Egy-két utcát és helyet szépen kiköveztek ugyan, a többire azonban csak makadámkocka és tessék-lássék munka jutott; s ezzel azt is megmondtuk már, mit művel velük az eső. Az alprefektus csupán látszólag szentelte figyelmét a felettebb jelentős kérdésnek; barátja komor arcán tükröződő mély fájdalmat is jól megfigyelte közben.

Épp ekkor tért vissza az idegen Cinq-Cygne-ből: bizonyára ott töltötte az éjszakát. Goulard elhatározta, hogy maga fogja leleplezni ezt a titokzatos egyént, akinek testi valóját most vastag posztóból készült, divatos rövid császárcabát leplezte; lábára egy köpenyt vetett, amely mint valami takaró, beburkolta a törzsét is; és végül, egy nagy vörös kasmírkendő egészen a szeméig elfödte az arcát. Kalapját félreapta, hetykén, de mégse nevetségesen. Soha még rejtély rejtelmesebb csomagolást, burkot nem kapott!

- Vigyázat! - kiáltozta a kétkerekű előtt nyargaló lovászfíú. - Poupart papa! Kaput! - rikkantotta aztán éles kis hangján.

Az *Öszvér* háromtagú cselédsége kitódult, s a kétkerekű begördült az udvarba, anélkül hogy bárki akár csak egy arcvonását is láthatta volna az idegennek. Az alprefektus egészen a kapuig követte a kocsit; itt megállt.

- Poupart-né asszony - mondta -, megkérdezte ettől az úrtól... hogy is hívják csak...

- Nem tudom a nevét - felelte Gothard húga.

- Elég hiba! A rendőrségi előírások világosak, és Groslier úr nem ismeri a tréfát, ő nem afféle szájtáti rendőrbiztos!

- Választások idején semmiért sem illik hibáztatni a fogadósokat - jegyezte meg a kis lovászfíú, leugorva a nyeregből.

„Ezt Vinet-nek is hallania kell” - gondolta az alprefektus.

- Eredj, kérdezd meg a gazdád, hajlandó-e fogadni Arcis alprefektusát - mondta aztán a fiúnak.

És azzal Antonin Goulard ismét csatlakozott a három sétálóhoz, mert az urak megállapodtak a Fasor végén, látva, hogy az alprefektus a lovászfíúval beszél, akit neve és csattanós válaszai miatt már az egész város ismert.

- A gróf úr kéri az alprefektus urat, szíveskedjék felfáradni hozzá, örömmel látja - mondta Paradicsom, amikor pár perc múlva visszajött.

- Kicsikém - szólította meg Olivier -, mennyit ad a gazdád egy évben a magadfajta ügyes és nyelves fiúnak?

- Ad, uram?... Mit tetszik gondolni rólam? A gróf úr engedi megválni magát... és ez nekem tökéletesen elég.

- Igen. Jó iskola ez ennek a gyerekeknek - mondta Frederic Marest.

- Főiskola, királyi ügyész úr! - vágta oda Paradicsom, megdöbbenve talpraesettséggel az öt barátot.

- Micsoda Figaro! - kiáltott fel Vinet.

- Nem kell lekicsinyelni bennünket - felelte neki a gyerek. - A gazdám kis Robert Macaire-nek nevez. Mióta megtanultuk, hogyan lehet járadékot szerezni, nemcsak Figarók: pénzemberek is vagyunk.

- És mennyit tudsz összeszedni?

- Némelyik futtatás ezer tallért is hoz... pedig nem adom el a gazdám, uram...

- Nagyszerű gyerek! - kiáltotta Vinet. - Ismeri a lóversenyt.

- És az összes *gentleman riders*-t²⁴ is - mondta a fiú, és ráöltötte nyelvét Vinet-re.

- Ez a Paradicsom a Pokolban végzi majd - mondta Frederic Marest.

A fogadós fölvezette Antonin Goulard-t abba a szobába, melyet az idegen szalonnak használt; a gróf már várta, s amikor belépett, páratlan nyegleséggel rászzegezte nyeles szemüvegét.

- Uram - kezdte Antonin Goulard meglehetősen fenn -, a fogadósától értesültem róla, hogy ön nem hajlandó eleget tenni a rendőrségi előírásoknak, s mivel bizonyos vagyok benne, hogy nem közrendű ember, magam jöttem el...

- Az ön neve Goulard, ugye? - kérdezte az ismeretlen vékony fejhangon.

- Én vagyok az alprefektus, uram - felelte Antonin.

- Apja a Simeuse-ök szolgálatában állt, igaz?

- Én pedig a kormány szolgálatában állok, uram; ez mutatja az idők változását.

- Önnek van egy Julien nevű inasa, aki el akarja csalni Cadignan hercegné szobalányát, ugyebár?

- Uram, én senkitől sem tűröm el, hogy így beszéljen velem - fortyant fel Goulard -, ön még nem ismer engem...

- Mint ahogy ön sem ismer engem - vágott vissza az ismeretlen. - Hadd mutakozzam be hát... Beírhatják a fogadós könyvébe: *Arcátlan... Párizsból jött... Faggatózó... Kora kétes... Időtöltésből utazik*. Sokakat tennének boldoggá nálunk, ha az angolok példáját követve, hagynák az embereket jönni-menni, ahogy jólesik, nem zaklatnák őket, nem kérnének lépten-nyomon *papírokat* tőlük... Nekem például nincs útlevellem, nos, mi vár rám?

- A királyi ügyész úr ott lent áll a hársak alatt - mondta az alprefektus.

- Marest úr! Adja át neki üdvözetemet.

- De kicsoda ön?

- Az ön alázatos szolgálója, kedves Goulard uram - felelte az ismeretlen -, mert ön fogja eldönteni, *mint micsoda* szerepeljek a kerületben. Remélem, megtisztel tanácsaival. Tessék, olvassa el ezt.

És az ismeretlen odanyújtott az alprefektusnak egy levelet, amelyben a következő állt:

²⁴ Gentleman riders - úrlovas. (Ang.)

AUBE MEGYE PREFEKTURÁJA
(Bizalmas)

Alprefektus úr,

Működjék együtt e levél átadójával az arcisi választásokon, s álljon a rendelkezésére mindenben. Adja meg neki a rangjának kijáró tiszteletet, és kezelje az ügyet a legszigorúbb titoktartással.

Az írás, az aláírás a megyefőnöké volt.

- Egyébként úgy látom, ön kotta nélkül is kitűnően játszik - mondta az ismeretlen, amikor Antonin visszaadta neki a levelet.

Antonin, akire az idegen arisztokrata külseje és modora már amúgy is mély hatást tett, tiszteletteljes ábrázatot öltött.

- Hogyhogy, uram? - kérdezte.

- Úgy, hogy el akarta orozni Anicette-et... A leányzó beszámolt nekünk Julien megveszteségi kísérleteiről, akit bizvást nevezhetne Julianus apostatá-nak, mert az ifjú Paradicsom, a lovászom legyőzte őt, s kiszedte belőle, hogy ön a város leggazdagabb házába akarja átplántálni Anicette-et. Mármost, lévén Beauvisage-ék a leggazdagabbak Arcisban, arra kell következtetnem, hogy Cécile kisasszonynak fáj a foga erre a kincsre.

- Úgy van, uram...

- Akkor hát Anicette még ma belép Beauvisage-ékhoz!

Az ismeretlen füttyentett. Paradicsom egy szempillantás alatt megjelent, úgyhogy az idegen rá is szólt:

- Megint hallgatóztál!

- Nem tehetek róla, gróf úr; a falak papírból vannak... Ha gróf úr óhajtja, feljebb költözhetek egy emelettel...

- Nem, hallgatózz csak, ehhez jogod van. Nekem kell halkabban beszélnem, ha valamit nem akarok az orrodra kötni... Menj vissza Cinq-Cygne-be, s ezt a húszfrankost add oda a kis Anicette-nek a nevemben. A lány ugyanis azt hihetné - tette hozzá az ismeretlen Goulard-hoz fordulva -, hogy Julien az ön megbízásából csábítgatja. Ez az arany a jel, hogy hallgathat Julienre. Anicette különben jócskán hozzájárulhat jelöltünk sikeréhez.

- Anicette?

- Alprefektus úr, immáron harminckét esztendeje veszem igénybe a komornák szolgálatait... Első kalandomat tizenhárom éves koromban éltem át, hajszálra mint a régens, királyunk őse... Meg tudná mondani, mekkora ennek a Beauvisage-lánynak a vagyona?

- Nem, uram; Séverine asszony ugyanis tegnap kijelentette Marionnél, hogy Grévin úr, Cécile nagyapja a Beuséant palotát adja nászajándékkul az unokájának, kétszázezer frankkal együtt.

Az ismeretlen szeme nem árult el meglepetést: úgy látszott, nagyon szerénynek találja ezt a vagyont.

- Jól ismeri ön Arcist? - kérdezte Goulard-tól.

- Én vagyok itt az alprefektus, és a környékről származom.

- Nos, akkor mit gondol, hogy lehetne kifogni a kíváncsiakon?
 - Egyszerűen úgy, hogy kielégítjük a kíváncsiságukat. Azt ajánlom tehát, jegyezze be gróf úr a keresztnévét és a rangját a nyilvántartásba.
 - Helyes: Maxime gróf...
 - És ha gróf úr hajlandó valamelyik vasúttársaság igazgatójának mondani magát, Arcis boldog lesz, s két hétig elszórakozik ezzel a mesével.
 - Nem, inkább öntözési vállalkozó leszek, ez nem olyan mindennapos foglalkozás... Azért jöttem ide, hogy a champagne-i földeket termővé tegyem. És ez jó ürügy lesz arra, kedves Goulard-om, hogy holnap meghívjon magához vacsorára Beauvisage-ékkal együtt, mert szeretném megismerni és kiismerni őket.
 - A legnagyobb örömmel látom vendégül önt, gróf úr - felelte az alprefektus -, csupán arra kérem, legyen elnéző, mert házám bizony szegényes...
 - Ha sikerül az arcisi választásokat megbízóim szándékai szerint lebonyolítanom, prefektust csinállok önből, kedvesem - mondta az ismeretlen. - Tessék, olvassa - tette hozzá, és két másik levelet is átnyújtott Antoninnek.
 - Rendben van, gróf úr - mondta Goulard, amikor visszaadta őket.
 - Vegye számba azokat a szavazatokat, amikre számíthat a kormány, és főképp: nehogy megsejtsen bárki is, hogy összejátszunk! Én üzletember vagyok, és füttyölök mindenféle választásra!
 - Majd ideküldöm a rendőrbiztost, bírja rá gróf urat, hogy bejegyeztesse magát Poupart könyvébe.
 - Nagyon helyes... Ég áldja, uram... Micsoda fészek! - mondta aztán hangosan. - Ha egy lépést tesz az ember, máris hegyiben az egész város, élén az alprefektussal.
 - A rendőrbiztossal fog meggyűlni a baja, uram - mondta Antonin.
- Húsz perccel később már arról beszéltek Mollot-nénál, hogy az idegen összeszólalkozott az alprefektussal.
- No, melyik planétáról pottyant sártekénkre őurasága? - fogadta Olivier Vinet az *Őszvér*-ből visszatérő Goulard-t.
 - Valami Maxime gróf az illető, Champagne geológiai rendszerét jött tanulmányozni, ásványi kincseket keres - felelte az alprefektus könnyedén.
 - Kincskereső? Aranyásó? - ékelődött Olivier.
 - Abban reménykedik talán, hogy a szükséges tőkét is össze tudja szedni a környéken? - kérdezte Martener.
 - Amit kétlek, mert royalistáinknak inkább a genealógiához van érzékük, mint a geológiához - mondta Olivier Vinet mosolyogva.
 - Maguk mit olvasnak ki Marionné arcából és mozdulataiból? - kérdezte az alprefektus a nagynénjével tanakodó Simont mutatva, s ezzel másra fordítva a szót.
- Simon ugyanis közben elébe ment nagynénjének, s a téren beszélgetésbe merült vele.
- Hát, az *igen*-t egy szóval is közölni lehetne - vélekedett Vinet.
 - Nos? - kiáltotta a két hivatalnok a hársak alatt közeledő Simon felé.

- Nos, a nénikém bizakodik. Beauvisage-nét és az öreg Grévint, aki aztán átment Gondreville-be, nem lepte meg az ajánlatunk; megtárgyalták mindkét fél vagyoni helyzetét, s megegyeztek abban, hogy Cécile-t semmi módon sem szabad befolyásolni a választásban. Végül is Beauvisage-né kijelentette, hogy ő a maga részéről semmi akadályát sem látja ennek a házasságnak, sőt megtiszteltetésnek tartja, döntését azonban a megválasztásomtól, és talán házbeli pályakezdésemtől teszi függővé, Grévin pedig arról beszélt, hogy tanácsot kell kérnie Gondreville gróftól, mert az ő megkérdezése nélkül sohasem határoz fontos ügyben.
- Vagyis: Cécile nem lesz a tiéd, öregem - mondta ki nyersen Goulard.
- Már ugyan miért? - kérdezte Simon gúnyosan.
- Kedvesem, Beauvisage-né ezután is heti négy estét fog eltölteni a lányával meg a férjével a nagynénéd szalonjában; nagynénéd Arcis első hölgye; Beauvisage-né a köztük levő húsz év korkülönbség ellenére is irigylő őt, s te még azt hiszed, nem illik a kosarat némi selyempapírba becsomagolni?
- Az efféle se hideg, se meleg válasz a két család közti meghitt viszonyt tekintve *nem*-et jelent - mondta Vinet. - Ha Beauvisage-né a leggazdagabb asszony Arcisban, Marionné viszont a legtekintélyesebb; mert elnökünk feleségét kivéve, aki nem fogad senkit, egyedül Marionné alkalmas arra, hogy szalont tartson; ő Arcis királynője. Beauvisage-né udvariassággal akarta enyhíteni a visszautasítást, ennyi az egész.
- Azt hiszem, az öreg Grévin az orránál fogva vezette a maga nagynénjét, kedvesem - mondta Frédéric Marest.
- Maga tegnap nekirohant Gondreville grófnak, agyba-főbe sértegette, a becsületébe gázolt, bár Achille Pigoult aztán derekasan megvédelmezte... és most Gondreville-nek kell nyilatkoznia a maga és Cécile házasságáról!
- Grévin tata mindenkit lepipál a rosszmájúságával - állapította meg Vinet.
- Beauvisage-né nagyravágyó nő - mondta Goulard -, és nagyon is jól tudja, hogy a lányára kétmillió vár; egy miniszter vagy egy nagykövet anyósa akar lenni, Párizsban akar trónolni.
- És mi akadály van ennek? - kérdezte hetykélkedve Simon Giguet.
- Sok szerencsét hozzá - vetette oda az alprefektus Vinet-re pillantva; majd mikor pár lépésnyire kerültek Simontól, mindketten elnevettek magukat.
- Még képviselő se lesz belőle! - mondta Antonin a helyettes ügyésznek. - A kormánynak megvannak a maga tervei. Otthon már várja magát egy levél az édesapjától, Olivier: meg kell győződnie a hatáskörébe tartozó kormánypárti választók hűségéről (az előmenetele forog kockán!), és a legszigorúbb titoktartással kell kezelnie az ügyet.
- És ki az, akire altisztjeinknek, ügyvédjeinknek, békebíráinknak és közjegyzőinknek szavazniuk kell? - kérdezte a helyettes ügyész.
- Majd később közlöm a jelölt nevét.
- De kitől tudja, hogy apám írt neked, és hogy mit írt?
- Az ismeretlentől.
- Az aranyásótól!
- Kedves Vinet-m, nem szabad firtatnunk, kicsoda az illető, kezeljük hát úgy, mint valami idegent... Idejövet érintette Provinst, s meglátogatta a maga édesapját. Az imént pedig orrom alá dugta a prefektus levelét, amely szerint a választásokat illetőleg köteles vagyok mindenben

Maxime gróf utasításainak megfelelően eljárni. Tudtam, hogy nem úszom meg, nekem is síkra kell szállnom! Jöjjön, vacsorázzék velem, állítsuk fel az útegeinket: arról van szó, hogy maga királyi ügyész lesz Mantes-ban, én meg prefektus, de senkinek se szabad gyanítania, hogy beleavatkozunk a választásokba, mert két tűz közt vagyunk! Az a párt, amelynek Simon a jelöltje, megbuktathatja a kormányt, és hatalomra juthat; de a magunkfajta értelmes embernek választáskor sincs más választása, mint...

- Mint?...

- Mint hogy azokat szolgáljuk, akiknek minden kormány a markukban van... És az a levél, amit élémbe adtak, az „örök érvényű eszme” című asztaltársaság egyik tagjától származik.

Mielőtt tovább mennénk, el kell magyaráznunk, ki is volt ez a kincskereső, és mi után kutatott Champagne-ban.

Mintegy két hónappal azelőtt, hogy Simon Giguet mint képviselőjelölt emlékezetes diadalát aratta, a Saint-Germain negyed egyik palotájában, tizenegy óra tájt, amikor felszolgálták a teát d'Espard márkinénál, d'Espard lovag, a márkiné sógora letette csészéjét, és körülhordozva tekintetét a kandalló elé gyült vendégeken, így szólt:

- Maxime nagyon borús hangulatban volt ma este, ugye?

- Nem csoda, ha borús - felelte Rastignac -, a negyvennyolcadikat tapossa; ebben a korban az ember már nem szerez új barátokat; és ha eltemettük de Marsay-t, Maxime-nak senkije se marad, akitől megértést és támogatást várhatna, s akinek alkalomadtán ő is szolgálatot tehetne.

- Nyomasztó adósságai is lehetnek. Nem tudná valamiképpen pénzhez juttatni? - kérdezte a márkiné Rastignactól.

Rastignac ekkor már másodszor volt miniszter, s nemrég kapta meg - szinte rátukmálták - a grófi címet; apósát, Nucingen bárót főrenddé nevezték ki; öccse püspök volt, sógora, Roche-Hugon gróf pedig nagykövet, s úgy hírlett, hogy a következő kormányban maga is feltétlenül tárcához jut.

- Ön mindig elfelejti, drága márkiné - mondta Rastignac -, hogy kormányunk csak beszédni szereti a pénzt, kiadni nem; az emberekkel semmit se törődik.

- Maxime tehát löje föbe magát? - kérdezte du Tillet.

- Szeretném, mi, jó lenne megszabadulni tőlem! - felelt meg a bankárnak maga Maxime de Trailles gróf, akiről mindenki azt hitte, hogy már elment.

És mint valami jelenés, a gróf fölemelkedett a d'Espard lovag mögötti karosszékből. Kitört a nevetés.

- Iszik egy csésze teát? - kérdezte tőle a fiatal Rastignac grófné, akit a márkiné megkért, hogy háziasszonykodjék helyette.

- Boldogan - felelte a gróf, és odaállt a kandalló elé. Maxime de Trailles, a párizsi aranyifjak vezére mind ez ideig meg tudott maradni a dendik - vagy ahogy akkoriban nevezték: a *sárga kesztyűk* és ahogy ma nevezik: az *arszlánok* - kiváltságos körében. Fölösleges elmondanunk ifjúsága történetét, mely tele volt szerelmi kalandokkal, is visszataszító, de az illendőség határait mindig csak súroló drámákkal. Maxime a nőket pusztá eszköznek tekintette, a könnyeiknek éppoly kevéssé hitt, mint a mosolyuknak; akár a nemrég elhunyt de Marsay, rakoncátlan gyerekeként kezelte őket. Miután elherdálta saját vagyonát, felfalta egy ismert kurtizánét, a híres Esther Gobseck anyját is, akit *Szép Hollanduslány*-nak becéztek. A fiatal

Rastignac grófné anyjának, Delphine de Nucingennek a húgát, de Restaud-nét ugyancsak ő döntötte romlásba.

A párizsi társaság minden képzeletet felülmúló furcsaságokkal szolgál. D'Espard-né szalonjában ott volt Nucingen báróné is, együtt ült húga szenvedéseinek okozójával, gyilkosával - mert gyilkos volt, egy asszony boldogságának a gyilkosa. Elmondjuk, miért jött ide Maxime. Nucingenné a márkinénál vacsorázott a lányával, aki egy éve Rastignac grófnak volt a felesége - a gróf helyettes államtitkárként kezdte politikai pályafutását a néhai de Marsay, a Júliusi Forradalom szülte egyetlen nagy államférfi híres kormányában.

Egyedül maga Maxime de Trailles gróf tudta volna megmondani, hány embert tett szerencsétlenné; de mivel gondosan betartotta a *Férfikódex* szabályait, mindig feddhetetlen maradt. Bár nagyobb összeget tékozolt el életében, mint amekkorát Franciaország négy fegyházának lakói ugyanannyi idő alatt loptak, a Törvényt tiszteletben tartotta. Sohase vétett a becsület ellen, kártyaadósságait lelkiismeretesen megfizette. Ragyogó játékos lévén, a legnagyobb urakkal és a nagykövetekkel ülhetett le a zöld asztalhoz. A diplomáciai testület valamennyi tagja meg meghívta vacsorára. Szeretett verekedni is; eddig két vagy három embert küldött a másvilágra, valósággal meggyilkolva őket, mert ügyessége és hidegvére párját ritkította, öltözködésben, jó modorban, elmésségben, könnyedségben - amit régen *hanyag eleganciának* hívtak - egyetlen fiatalember sem ért fel hozzá. Mint császári apród, már tizenkét esztendő korában megtanult lovakkal bánni, s az egyik legkiválóbb lovasnak tartották. Mindig öt ló állt az istállójában, tehát futtatott is, s a divat mindenben követte. És végül, a legényvacsorákon senki sem állta úgy a sarat, mint ő, a legedzettebbeket is sorra asztal alá itta, s színjózan maradt, készen, hogy újrakezdje, mintha lételeme volna a tivornya. Maxime az a fajta ember volt, aki tudja, hogy megvetik, de pimasz fellépésével és fenyegető magatartással elfojtja a megvetést, s nem áztatja magát soha. Ebből merítette erejét. Az erős lelkek mindig szigorú bírái önmaguknak.

A Restauráció alatt Maxime elég jól kiaknázza császári apród voltát; azt az ellenszenvet, melyet - szolgálatait a Bourbonoknak felajánlva - a különböző kormányok részéről tapasztalt, állítólagos bonapartista nézeteinek tulajdonította; és mert kapcsolatai, származása s veszedelmes képességei ellenére semmit sem tudott elérni, csatlakozott ahhoz az összeesküvéshez, amely aknamunkájával megdöntötte az idősebbik Bourbon-ág uralmát. Maxime tagja volt egy baráti társaságnak is, ez kezdetben a szórakozás, multság céljait szolgálta (lásd *A Tizenhármak*-at), öt évvel a Júliusi Forradalom előtt azonban természetszerűleg a politika felé fordult. Amikor a fiatalabbik ág - a párizsi nép nyomában - nyakára hágott az idősebbik ág, s elfoglalta a trónt, Maxime ismét tőkét kovácsolt Napoleon iránti hűségéből, holott annyit törődött a császárral, mint élete első nőcskéjével. Nagy szolgálatokat tett ekkoriban, amiket az illetőknek roppant nehezükre esett meghálálni, lévén jó számológ, s Maxime túlságosan mohó. Márpedig ha csak egyszer is visszautasították, grófunk nyomban riadót fújt, s kellemetlen titkok feltárásával fenyegetőzött, mert az új dinasztia olyanok, mint a csecsemők: szennyes a pólyájuk.

Amíg hatalmon volt, de Marsay iparkodott jóvátenni azoknak a hibáját, akik nem ismerték fel Maxime képességeit; titkos megbízásokat adott neki, olyan feladatokat, amelyek a szükségben megkérgesedett lelkiismeretet, semmiféle lépéstől vissza nem riadó ügyességet, arcátlanságot és főképp hidegvért, a gondolat s a nagypolitikai *brávó*-ira jellemző magabiztosságot és szemfülességet kívánnak. Az efféle ügynökök éppoly ritkák, mint amilyen nélkülözhetetlenek. De Marsay - jó okkal - a legelőkelőbb társaságban pányvázta ki Maxime-ot; olyan embernek mutatta be, akit a szenvedélyek megérleltek, a tapasztalatok megokosítottak, aki tudja, mit érnek emberek és dolgok, s aki - hála utazásainak és megfigyelő képességének - ismeri az európai érdekeket, az idegen kormányokat s földrészünk valamennyi nagy család-

jának rokoni kapcsolatait. De Marsay meggyőzte Maxime-ot, hogy tekintélyt kell szereznie; kifejtette neki, hogy a tapintat nem annyira erény, mint inkább hasznos tulajdonság; s megértette vele, hogy a hatalmasok mindig megbecsülik azt, aki megbízható és hathatós, csiszolt és tetszetős eszközük tud lenni.

- Politikában csak egyszer zsarol az ember! - mondta és megróttá, amiért fenyegetőzött.

De Marsay halála után Maxime de Trailles gróf élete visszazökkent a régi kerékvágásba. Maxime egész évben a fürdőhelyeken kártyázott, csak a telet töltötte Párizsban; de bár időről időre jelentős összegeket kapott holmi roppant fukar pénztárok mélyeiből, amolyan fél zsoldfélét, amely ezt a rettenthetetlen és bármikor felhasználható embert, az ellen-diplomácia titkainak tudóját feltétlenül megillette, ez édeskevés volt az arszlánok királyának, négy-öt párizsi klub zsarnokának fényűző, tékozló életéhez. Maxime gróf ennél fogva állandó anyagi bizonytalanságban élt. Nem lévén ingatlana, nem tudta megválasztatni magát képviselőnek, ami megszilárdította volna helyzetét; és nem lévén hivatala, főrendi kinevezést sem csikarhatott ki a kormánytól. Az idő pedig lassan eljárt felette, mert tékozlása nemcsak a különböző vagyonait nyelte el: őt magát is kikezdte. Szemrevaló férfi volt még, de ismerte s nem áltatta önmagát, arra gondolt, hogy visszavonul, megházasodik.

Eszes ember volt, a személyét övező tisztelet sem ámította el: tudta, hogy hazug. Párizsban tehát nem kaphatott feleséget sem az előkelő, sem a polgári körökben; teméntelen komisszággal, látszatnyájassággal és fünek-fának tett szívességgel annyit elért ugyan, hogy elviselték, de mindenki a vesztét óhajtotta, s a legparányibb balszerencse is nyakát szeghette. Márpedig, ha a Clichy-fogházba küldik, vagy váltóhamisítás miatt külföldre kell szöknie, ő is belezuhan abba a szakadékba, ahol már annyi politikai hulla hever, egymás társaságában semmi vigaszt nem lelve. Hisz már most is attól tartott, hogy valahol beomlik fölötte az adósságok nyomasztó boltíve, amely annyi párizsi fej felett ott sötétlik! A gondok az arcára is kiültek, d'Espard-nénál kártyázni sem volt hajlandó, szemmel látható szórakozottsággal csevegett a hölgyekkel, majd végképp elhallgatott, s begubódzott gondolataival abba a karosszékebe, ahonnan az imént úgy került elő, mint Banquo szelleme. Aztán ott állt Maxime de Trailles gróf a kandalló előtt középen, a két gyertyatartó jobbról-balról rá sugárzó fényében, s nyíltan vagy lopva, de őt nézte mindenki. A róla esett pár szó arra készítette, hogy büszke tartást öltön, de okosan viselkedett, iparkodva sértő él nélkül, ám világosan kifejezésre juttatni, hogy visszautasít minden gyanút.

Festő számára a legalkalmasabb pillanat volt, hogy megörökítse e kétségkívül rendkívüli embert. Mert nem kell-e kivételes tehetség ahhoz, hogy valaki ilyen szerepet játsszék, hogy harminc év alatt minden nőt elcsábítson, és képességeit csupán a háttérben fejtse ki, beérve egy nép fellázításával, valamely fortélyos politikai elgondolás titkának a megfejtésével, szerény budoár- és dolgozószoba-diadalokkal? Nincs-e vajon némi nagyság abban, hogy miután fölemelkedtünk a politika legmagasabb csúcsaira, egykedvűen visszahullunk egy hívságos élet semmijébe? Micsoda vasembernek kell lennie, aki elviseli a kártyaszerencse forgandóságát, a politikai utak száguldásait, a divat és a társaság örökös hadiállapotát, a kötelességszerű udvarlás fáradalmait; aki emlékezetébe csupa fogást és hazugságot jegyez fel; aki az ötletek és sakkhúzások sokaságát kifogástalan modor mögé rejt! Ha örökké felvont vitorláit a királyi kegy szele dagasztotta volna, ha a véletlen a kezére játszott volna, Maxime Mazarin, Richelieu marsall, Patyomkin vagy inkább Lauzun lehetett volna, Pignerol nélkül.

Elég magas és szikár termete ellenére a gróf már pocakot eresztett, de ezt - hogy Brillat-Savarin szavával éljünk - méltósággal viselte. Kitűnő szabású ruhákat is hordott, s egész lényét bizonyos fiatalosság, könnyedség, rugalmasság jellemezte, amit nyilván az állandó testmozgásnak, fegyvergyakorlatoknak, lovaglásnak és vadászatnak köszönhetett. Mint min-

den arisztokrata, Maxime is kecses és nemesen arányos volt, s választékos öltözködésével ezt még inkább érvényre juttatta. Hosszú, Bourbon-szabású arcát barkó és gondosan kibodorított, divatosra nyírt ébenfekete körszakáll keretezte. Ez a szín - és a dús haj hasonló színe - egy Perzsiában használatos, rendkívül költséges indiai szépsézet eljárási eredménye volt, amelynek Maxime féltékenyen őrizte a titkát. És sikerült a legfűrkészőbb szemet is megtevesztenie, jóllehet a fejét már rég belepte a dér. Ennek a festékanyagnak, amellyel a perzsák a szakállukat színezik, megvan az a jó tulajdonsága, hogy nem élezi ki a vonásokat; több vagy kevesebb indigó hozzáadásával különféle árnyalatokat kapunk, és a bőr színéhez idomíthatjuk. Mollotné bizonyára e művelet végrehajtása közben leste meg a grófot; tréfás kedvű egyének azonban még ma is megkérdézik bizonyos estéken, hogy vajon mit látott Mollotné.

Maxime-nak igen szép homloka, kék szeme, görög orra, formás szája és szabályos rajzú álla volt; a szemét azonban temérdek apró ránc környezte, oly finom valamennyi, mintha borotva élével karcolták volna, és bizonyos távolságról már nem is látható. A halántékon hasonló vonalkák. Az arc is meglehetősen berovátkázva. A szemet mintha lazúrfesték fődte volna, akár a játékosok örök-virrasztó szemét; a tekintet azonban, ha némileg gyengült is, félelme-sőbb volt, mint valaha, ijesztő volt. Az elfojtott tűz ki-kicsapott belőle, s a szenvedély látványa még ott izzott a mélyén. A száj, mely valaha oly üde és piros volt, ugyancsak megfonnyadt; íve is megtört, jobb sarka lefittyedt. Ez a görbeség talán a hazugság bére volt. Az ajkat a bűn eltorzította ugyan, a fogak azonban épen és fehéren ragyogtak.

Egyébként ezek a szépség hibák egészen elenyésztek az arc és az alak egészében. Maxime még mindig oly délceg férfi volt, hogy ha kilovagolt a Bois de Boulogne-ba, minden fiatalembert elhomályosított, mert lóháton fiatalabbnak és kecsesebbnek látszott, mint bármelyikük. Akkoriban többeknek megadatott az örökifjúság nagy ajándéka.

A gróf már csak azért is veszedelmes volt, mert simulékonynak és tunyának mutatkozott, s titkolta, hogy milyen szörnyen unatja minden. Bár megdöbbenő közönyében - egyforma ügyességgel tudott lazítani és az udvarnál fondorkodni, hogy az uralkodó megszilárdíthassa helyzetét - volt valami kedves vonás is. A nyugodt, következetes emberek iránt senki sem bizalmatlan, s kivált nem Franciaországban, ahol mindig akkora hűhót csapnak - semmiért.

A gróf az 1839-es divat szerint öltözött: fekete frakkot, világoskék virágocskákkal hímzett sötétkék kasmírmellényt, fekete nadrágot, szürke selyemharisnyát és lakkcipőt viselt. Óráját, mely mellénye egyik zsebében rejtőzött, finom lánc fűzte gomblyukához.

- Rastignac - mondta, átvéve a teáscsészét a csinos Rastignacnétól -, nincs kedve eljönni velem az osztrák nagykövetségre?

- Ifjú férj vagyok, kedvesem, úgy illik, hogy hazamenjek ifjú feleségemmel!

- Azt akarja ezzel mondani, hogy később... - fordult vissza a fiatal grófné, és a férjére pillantott.

- Később már késő lesz, a világnak is vége lesz - vágott közbe Maxime. - De talán megnyerem a pörömét, ha a grófné lesz a bírám...

Azzal a gróf kedvesen maga mellé vonta a bájos fiatalasszonyt; pár szót mondott neki, mire a grófné anyjára nézett, és odaszólt Rastignacnak:

- Ha el akar menni de Trailles úrral a nagykövetségre, anyám majd haza visz.

Pár perccel később Rastignac grófné eltávozott Nucingen bárónéval. Csakhamar lement Maxime és Rastignac is, s amikor már mindketten bent ültek a báró kocsijában, az ifjú férj megkérdezte:

- Mit akar tőlem, Maxime? Mi lehet olyan sürgős, hogy így galléron ragad? Mit mondott a feleségemnek?

- Hogy szeretnék beszélni magával - felelte de Trailies úr. - Szerencsés fickó maga! Sikerült elvennie a Nucingen-milliók egyetlen örökösét, s ezt ki is érdemelte... akár a húszévi kényszermunkát!

- Maxime!

- Engem viszont kutyába se vesznek - folytatta Maxime, bár nem engedte el a füle mellett Rastignac méltatlankodását. - Egy ilyen senkiházi, mint du Tillet, arra kíváncsi, lesz-e hozzá erőm, hogy végezzek magammal! Ideje lenne rendbe tenni a szénámat. Vajon meg akarnak szabadulni tőlem, vagy sem? Maga megtudhatja, és meg is fogja tudni - jelentette ki Maxime, s egy kézmozdulattal belefajította a szót Rastignacba. - Elmondom, mit találtam ki, hallgassa meg. Remélem, segít nekem, én is segítettem magának, és segíthetek a jövőben is. Torkig vagyok ezzel az étellel, szeretnék visszavonulni. Szerezzen nekem egy menyasszonyt fél millióval, és ha nyélbe ütöttük a házasságot, küldjön el követnek valamelyik tetves amerikai köztársaságba. Eltöltök ott annyi időt, hogy aztán jogom legyen ugyanilyen álláshoz Németországban. Ha úgy látják, hasznomat vehetik, visszahívják onnan, ha nem, kiadják az utamat. Talán gyermekem is lesz, mindenesetre szigorúan fogom majd; mivel az anyja gazdag, diplomatát csinálók belőle, nagykövetségig is felviheti.

- Hadd feleljek mindjárt - mondta Rastignac. - Jelenleg könyörtelen küzdelem folyik (könyörtelenebb, mintsem polgáraink gondolnák), egy díjbirkózó-erős hatalom és egy gyermeki hatalom közt. A díjbirkózó hatalom a képviselőház, melyet nem korlátoz öröklődésen alapuló testület...

- Hohó - vetette oda Maxime -, hisz maga is főrend!

- De most már az is maradok, bármilyen rendszer következik! - mondta az új főrend. - Hanem ne szakítson félbe, ha látszólag összevissza beszélek is, a maga dolgáról beszélek. A kormányrúd előbb-utóbb egészen a képviselők kezébe csúszik át, ahogyan ezt de Marsay kifejtette nekünk, az egyetlen ember, aki megmenthette volna Franciaországot, illetve a kormányt, hisz a népek nem pusztulnak el, csak vagy szabadon, vagy rabszolgasorban élnek, ennyi az egész! A gyermeki hatalom a királyság, amelyet 1830-ban koronáztunk meg. Mármost, a jelenlegi kormány megbukott, feloszlatta a Parlamentet, és szeretné megtartani a választásokat, nehogy a következő kormány tartsa meg. Nos, ha a kormány győztesen kerül ki a választásokból, ez veszélyt jelent a királyi házra; míg ha vereséget szenved, a dinasztikus párt lélegzethez és jókora előnyhöz jut. A képviselőház hibáit egy erős akarat a saját hasznára fordíthatná, mert politikában, sajnos, az akarat mindenható. Ha valaki mindenható, mint Napóleon is volt, elérkezik a pillanat, amikor helyettest kell keresnie, s mivel félreállított minden kiváló embert, a nagy mindenható senkit sem talál, aki pótolhatná őt. A pótlás az, amit mi kormánynak nevezünk, s Franciaországban nincs kormány, csak életfogytig működő akarat. Nálunk csak a kormányon levők követhetnek el hibát, az ellenzék feddhetetlen, elvesztheti akár minden csatáját, elég ha egyszer győz, mint a szövetségesek ezernyolcszáztizennégyben. És végül, *három diadalmas nap*-pal mindent tönkretesz. A hatalom ennél fogva annak hullik az ölébe, aki nem kormányoz, csak vár. Én mint magánember az arisztokráciához húzok, mint közéleti személyiség a Júliusi Királysággal tartok. Családom az orléans-i háznak köszönheti, hogy feltámadt romjaiból, ezért örökre a hívéül szegődtem.

- Ahogy Talleyrand úr érti az *örökré*-t, persze - mondta Maxime.

- E pillanatban tehát semmit sem tehetek magáért - folytatta Rastignac. - Félévbe is beletelik, míg hatalomra jutunk. Igen, ez a félév afféle lassú haldoklás lesz, ezt előre tudtam; már amikor megalakultunk, láttuk, mi vár ránk: *áthidaló* kormány vagyunk. De ha érdemeket szerez a rövidesen meginduló választási harcban, ha hoz nekünk egy szavazatot, egy királyhű képviselőt, teljesíteni fogják a kérését. Illetékes helyen megemlíthetem a jó szándékait, beleüthetem az orromat a titkos iratokba, a bizalmas jelentésekbe, kereshetek magának valami jó nehéz feladatot. És ha aztán megoldotta, a képességeire, az odaadására hivatkozva jutalmat kérhetek a számára. Maga csak vidéken házasodhat meg, kedvesem, valami nagyravágyó polgárcsaládban kell feleséget keresnie. Itt Párizsban túlságosan jól ismerik. Keresünk hát egy milliomost magának, holmi felkapaszzkodott lányos apát, akit emészt a vágy, hogy a Tuilériákban feszíthessen.

- Utaltasson ki nekem az apósával huszonötezer frank kölcsönt, hogy addig se kopjon fel az állam; így neki is érdekében, áll majd, hogy ne üres ígérekkel fizessenek ki, és sürgetni fogja a házasságot.

- Nagy róka maga, nem bízik bennem; de a szellemes embereknek nem tudok ellenállni, elintézem a dolgát.

Megérkeztek. A szalonban Rastignac összetalálkozott a belügyminiszterrel, félrevonta pár szóra az egyik ablakfülkébe. Maxime de Trailles gróf látszólag az idős Listomère grófnéval foglalkozott: ám valójában a két főrend beszélgetését kísérte figyelemmel, leste a mozdulataikat, igyekezett megfejteni a pillantásukat, és végül, amikor a miniszter szeme egyszer rásiklott, úgy vette észre, hogy megnyerte a tetszését.

Éjfél után egy órakor Rastignac és Maxime együtt távozott, s mielőtt ki-ki beült volna kocsijába, még a lépcsőn Rastignac ezt mondta barátjának:

- Jöjjön el hozzám a választások előtt. Addigra megtudom, melyik kerületben leggyengébbek az ellenzék esélyei, és mire juthat ott két magunkfajta leleményes fickó.

- De a huszonötezer frank sürgős! - mondta Maxime.

- Ugyan, bújjon el.

Ötven nap múlva, egy órával virradat előtt Trailles gróf bérkocsin lopva a Bourbon utcába hajtattott. A nagyszerű palota kapujában, melyet Nucingen báró a vejének vásárolt, elküldte a kocsit, körülnézett, nem követik-e, majd egy kis szalonban megvárta, míg Rastignac felkel. Pár perc múlva egy lakáj bevezette Maxime-ot az államférfi dolgozószobájába.

- Kedvesem - mondta neki a miniszter -, elmondok magának egy titkot, amit a lapok két nap múlva úgymint kikürtölnek majd, maga meg hasznot húzhat belőle. Szegény Charles Keller, aki olyan jól táncolta a mazurkát, elesett Afrikában, és ő volt az arcsi jelöltünk. A helye még betöltetlen. Itt van két jelentésnek a másolata, az egyik az alprefektustól, a másik a rendőrbiztostól származik: figyelmeztetik a minisztert, hogy szegény Charles barátunk megválasztása nem fog simán menni. A rendőrbiztos a városi állapotokról is tudósít bennünket, magának ez épp kapóra jön, mert szegény jó Charles Keller ellenfelét is az sarkallja, hogy szeretne gazdag lányt elvenni... Maga kevés szóból is eleget ért. A Cinq-Cygne-ek, Cadignan hercegné és Georges de Maufrigneuse két lépésnyire tanyáznak Arcistól: lehet, hogy szüksége lesz a legitimista voksokra... Így hát...

- Ne koptasd a nyelved - vágott közbe Maxime. - A rendőrbiztos ott van még?

- Ott.

- Adass pár sort hozzá.

- Kedvesem - mondta Rastignac, s átadott egy egész irattartót Maxime-nak -, ebben két Gondreville-nek szóló ajánlólevelet is talál. Maga apród volt, ő szenátor, meg fogják érteni egymást. Francois Kellerné vallásos asszony, neki is van itt egy levél Carigliano marsallnétól. A marsallné királypártivá vedlett, melegen ajánlja magát, s egyébként személyesen is ellátogat Gondreville-be. Egy valamire hívnám még fel a figyelmét: óvakodjék az alprefektustól, mert ha jól sejtem, nem riad vissza attól, hogy támogassa ezt a Simon Giguét-t, ezzel akarja megnyerni magának a volt miniszterelnököt. Ha további levelekre, felhatalmazásokra, ajánlásokra van szüksége, csak írja meg nekem.

- És a huszonötezer frank? - kérdezte Maxime.

- Írja alá ezt a váltót du Tillet-nek, itt a pénz.

- A dolog menni fog - mondta a gróf -, biztosítsa az urakat a Tuilériákban, hogy a jövődő képviselő az ő hívük lesz testestül-lelkestül. Ha kudarcot vallok, vegyék le a kezüket rólam.

Egy óra sem telt belé, s Maxime de Trailles már Troyes felé robogott kétkerekűjén.²⁵

Párizs, 1847 május.

²⁵ Az eredeti Balzac-regény itt fejeződik be.